ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: XXXV | BAHAR/SPRING: 2019 | SAYI/ISSUE: 99

ISSN 1011-727X

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: **XXXV** | BAHAR/SPRING: **2019** | SAYI/ISSUE: **99**

ISSN 1011 - 727X

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ /
JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER
CİLT / *VOLUME*: **35 / BAHAR /** *SPRING* **2019 / SAYI** *ISSUE*: **99**
AAM Derg.
ISSN : 1011-727X

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca Bahar ve Güz dönemlerinde yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin Yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Ancak her sayıda üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.
- Yayımlanan makale/yazıların yazarlarına telif ücreti, hakemlerine ise inceleme ücreti ödenir.
- Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Bu dergide yayımlanan makale / yazılardaki bilimsel içerik ve fikirlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

- *It is a peer reviewed journal published in spring and autumn, twice a year, by Atatürk Research Center.*
- *The official languages of the journal are Turkish and English. However, articles written in other languages, so long as the ratio of one-third in every issue is not exceeded, can be published pursuant to the decision of Board of Editors.*
- *Texts and photos sent for the journal are not returned. The authors are responsible for the scientific contents and ideas in the articles / texts published in the journal.*
- *Authors of the articles / texts published in the journal are paid a loyalty. Reviewers of the articles / texts published in the journal are paid a review fee.*

AAM Dergisinin Tarihi:
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına 1984 yılında başlamıştır. Yayımlandığı tarihten itibaren 4 ayda bir olmak üzere Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yılda üç (3) sayı olarak yayımlanmıştır. 2015 yılından itibaren ise Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaya devam etmektedir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Komitesince 2016 yılı, 93. Sayısından (Bahar 2016) itibaren veri tabanına alınmaya uygun bulunarak TrDizin'de dizinlenmektedir. Ayrıca dergimiz SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) tarafından da dizinlenmektedir. Dergimizin tüm sayılarına Kurum web sayfamız ve DergiPark (TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Sistemleri) üzerinden ücretsiz olarak erişilebilmektedir.

History of the Journal of Atatürk Research Center
The Journal of Atatürk Research Center was first published in 1984. Since the date of its first publication, the journal has been published once in every 4 months, namely in March, July and November in three (3) issues each year. As of 2015, it continues to be published in two issues per year as Spring and Fall.

The Journal of Atatürk Research Center is indexed in TrDizin by the TÜBİTAK ULAKBİM Social and Humanities Database (SBVT) Committee, which is eligible to be included in the database from the 93th issue (Spring 2016). Our journal is also indexed by SOBI-AD (Social Sciences Citation Index), All the issues of our journal can be accessed free of charge through our Institution web site and DergiPark (TÜBİTAK ULAKBİM Journal Systems).

İLETİŞİM ADRESİ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 Balgat- Çankaya / ANKARA
Tel: (0312) 2856511-2855512
Fax: (0312)2855527
e-mail: dergi@atam.gov.tr
Web: http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

CİLT/VOLUME: **XXXV** BAHAR/SPRING: **2019** SAYI/ISSUE: **99**

Sahibi / *Owner*
Atatürk Araştırma Merkezi adına Başkan / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - ANKARA

Yayın Kurulu / *Editorial Board*

Dr. Nihat BÜYÜKBAŞ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU
Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi - Ankara

Prof. Dr. Hayati AKYOL
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi - Ankara

Prof. Dr. Mehmet CANATAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi - İstanbul

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi - İstanbul

Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi- Ankara

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü - Ankara

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi - Çankırı

Dr. Öğr. Üyesi Adem BAŞPINAR
Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi - Kırklareli

Dr. Öğr. Üyesi Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ
Yozgat Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi - Yozgat

Yazı İşleri Müdürü / *Journal Administrator*

Hüseyin TOSUN
Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara

Yayın Sorumluları / *Publishing Executives*

Aynur YAVUZ AKENGİN
Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara

Halit Aytuğ TOKUR
Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara

Orhan NEÇARE
Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi Nu: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.tr • web: http://www.atam.gov.tr

Basıldığı Yer: SARIYILDIZ OFSET LTD. ŞTİ - Tel: 0 312 395 99 95
Basım Tarihi: Mayıs 2019 - Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - Ankara TÜRKİYE
Prof. Dr. Yakup MAHMUDOV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - Bakü/AZERBAYCAN
Nihat BÜYÜKBAŞ	Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı - Ankara TÜRKİYE
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya/TÜRKİYE
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University - HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi - ŞİLİ
Prof. Dr. Cengiz HAKOV	Sofya/BULGARİSTAN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Altınbaş Üniversitesi - İstanbul TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University - POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağıstan - RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale/TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVİC	Saraybosna/BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. İbrahim Halil El-ALLAF	Musul Üniversitesi - Musul/IRAK
Prof. Dr. İsmail COŞKUN	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemal ÇELİK	Başkent Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahmut Ali El-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi - IRAK
Prof. Dr. Mehmet CANATAR	İstanbul Üniversitesi - İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla/TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University Amman/ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ	Erzincan Üniversitesi - Erzincan/TÜRKİYE
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi - Elazığ/TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi - SIRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi - Erzurum/TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi - Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara - Roma/İTALYA
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU	Princeton Üniversitesi - ABD
Prof. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü - Ankara/TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU	Doğu Akdeniz Üniversitesi - Gazimağusa/KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - Bakü/AZERBAYCAN
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı - KOSOVA
Janos HOVARİ	Budapeşte / MACARİSTAN

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN	(Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Rıfat GÜNALAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Şerife Bige SÜKAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Alev GÖZCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ali DİKİCİ	Emniyet Genel Müdürlüğü
Dr. Öğr. Üyesi Cezmi KARASU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Nahit YÜKSEL	Hazine ve Maliye Bakanlığı

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Celil BOZKURT "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nili Casusluk Örgütü"
The Nili Spying Organization in Ottoman Archive Documents..... 1
DOI: 10.33419/aamd.557954

Emir BOSTANCI "Harp Kazançları Vergisi'nde Muafiyet Durumu ve Uygulaması"
Situation and Practice of Exemption in Tax of War Earnings.....31
DOI: 10.33419/aamd.557963

Yunus PUSTU "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)"
Turkey Teachers Union: Its Organizational Structure and Activities (1921-1936).....51
DOI: 10.33419/aamd.557989

Resul BABAOĞLU "Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar"
From Battleship to Diplomacy: The Difficulties that Turkish Committee of Delegation Faced at the Lausanne Conference..... 95
DOI: 10.33419/aamd.558002

Adem SAĞIR - Zeynep AKTAŞ **"**Romanya'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerle Türk Toplumu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Çözümlemesi: Türk Yazılı Basınında 1934-1938 Dönemi"
The Sociological Analysis of the Relationship Between Turkish Immigrants from Romania and the Turkish Community: The Period of 1934-1938 in the Turkish Newspapers..... 141
DOI: 10.33419/aamd.558012

Müzehher YAMAÇ "Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk – Fransız Antlaşması"
The Turkish-French Treaty Dated June 23, 1939 in the French Archival Documents.....215
DOI: 10.33419/aamd.558015

Taner ZORBAY "6/7 Eylül Olaylarına TBMM ve Kamuoyu Tartışmaları Çerçevesinde Yeni Bir Bakış"
A New Outlook on September 6/7 Events in the Framework of GNAT and Public Debates.....253
DOI: 10.33419/aamd.558023

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri..... 297

Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center..... 303

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 1-30
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 19.04.2018-09.11.2018

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE NİLİ CASUSLUK ÖRGÜTÜ

CELİL BOZKURT*

ÖZ

NİLİ casusluk örgütü, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda kullandığı önemli istihbarat organlarından birisiydi. Yahudiler tarafından kurulan örgüt, Filistin-Suriye Cephesi'nde konuşlanmış Müttefik orduları hakkında İngiliz istihbaratına bilgi sağlamaktaydı. Osmanlı arşivleri, NİLİ ve faaliyetleri hakkında özgün bilgiler içermektedir. Türk istihbarat raporları; örgütün kurucuları, faaliyetleri ve çalışma usulleri hakkında tatmin edici bilgiler vermektedir. Türk arşivlerini göz ardı eden bir araştırma, NİLİ casusluk örgütünü sağlıklı bir şekilde analiz edemez. Büyük ölçüde arşiv belgelerine dayanan bu araştırma, Türk kamuoyunun yeterince bilmediği NİLİ casusluk örgütünün sır perdesini büyük ölçüde aralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: NİLİ, Filistin, Casusluk, Aaron Aaronsohn, Sarah Aaronsohn.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, c.bozkurt2000@hotmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE NILI SPYING ORGANIZATION IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS

ABSTRACT

NILI spying organization was one of the important inteligency agencies the British used in WWI. The organization, founded by the Jews, provided information to the British intelligence about the Allied armies deployed on the Palestinian-Syrian Front. The Ottoman archives contain original information about NILI and its activities. Turkish intelligence reports provide satisfactory information about the founders of the organization, their activities and working procedures. A research that ignores Turkish archives cannot analyze the NILI spy organization in a satisfactory way. This research, largely based on archival documents, reveals the mystery of the NILI spying organization that the Turkish public does not know enough.

Keywords: NILI, Palestine, Spying, Aaron Aaronsohn, Sarah Aaronsohn.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Tarihin en gizemli ve hakkında en çok konuşulan istihbarat örgütlerinden biri Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'nde faaliyet gösterdi. NİLİ adıyla ünlenen örgüt, Siyonizm'in bir ürünüydü ve Yahudilerin "arz-ı mevut" dedikleri Filistin topraklarında bağımsız bir "Yahudi Devleti" kurma hedefindeydi. NİLİ, bu bağlamda tüm mesaisini Filistin'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılması ve İngiliz kontrolüne geçmesi yönünde sarf etti. Bunun anlamı şuydu: Savaşta Filistin'i savunan Osmanlı ordusu hakkında İngilizlere istihbarat sağlamak ve cephede Osmanlı ordusunun direncini kırmaktı. NİLİ, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini hızlandıran Filistin Cephesi'nde savaşın kaderini belirleyen aktörlerden birisi oldu.

NİLİ, neredeyse yüz yıl Türk kamuoyunun bilmediği veya ilgilenmek istemediği bir tarih meselesi olarak kaldı. NİLİ örgütünün deşifre edilmesinde büyük emeği geçen Yüzbaşı Cevat Rifat Beyin [Atilhan] henüz 1930'larda yayımladığı anıları, kamuoyunda beklenen uyanışı sağlayamadı. Atilhan'ın ateşli Yahudi aleyhtarlığı ve hakkında yapılan olumsuz propaganda, söz konusu anıların gerçekliğini perdeleyen önemli bir etken oldu. Halbuki Atilhan, NİLİ casuslarının isimlerini, çalışma yollarını, nerede ve nasıl örgütlendiklerini gayet veciz bir anlatımla ortaya koymaktaydı[1].

Yahudi kamuoyu, 1948'te İsrail'in kurulmasından sonra NİLİ casusluk örgütünü bir iftihar ve gurur vesilesi olarak anlatmaya başladı. NİLİ hakkında bir çok kitap ve makale kaleme alınırken aslında dünya kamuoyuna "Biz İsrail'i hak ettik, çünkü bedeller ödedik" mesajı veriliyordu. Yazdıkları daima şüpheyle karşılanan Atilhan'ın anlattıkları, yıllar sonra bizzat Yahudi kamuoyu tarafından teyid edilmekteydi. Ancak, İsrail'i 1949'da bir realite olarak kabul eden Türkiye'de bu gizemli konu pek deşilmek istenmedi.

---

1 Cevat Rifat Beyin NİLİ casuslarını anlattığı ilk eser, 1933'te İzmir'de Anadolu gazetesinde "Harb-i Umumide Sina Cephesi'nde Yahudi Casuslar" adıyla 37 bölüm olarak tefrika edilmiştir. Bkz. Cevat Rifat, "Harb-i Umumide Sina Cephesi'nde Yahudi Causlar", Anadolu, 8 Kanun-u Sani 1933-27 Şubat 1933. Bu eser, 1933'te **Sina Cephesinde Yahudi Casuslar**, 1947'de de **Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar-Suriye'nin Mataharisi Simi Simon** adıyla kitaplaştırılmıştır. Bu eser için bkz. Cevat Rifat Atilhan, **Filistin Cephesi'nde Yahudi Casuslar**, Üstün Eserler Neşriyatı, 2. Baskı, İstanbul 1947, 64 s. Cevat Rifat Bey, NİLİ casuslarını başka eserlerinde de anlatmıştır. Bunlar için bkz. Cevat Rifat Atilhan, **Yahudi Casusu Suzi Liberman,** Aykurt Neşriyatı, İstanbul 1961, 120s; Cevat Rifat Atilhan, **Musa Dağı**, Kenan Matbaası, İstanbul 1937, 78s.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk basınında NİLİ hakkında bazı bölük pörçük anlatılar olmakla birlikte, örgüt hakkında ilk akademik çalışma tarafımızdan yapılmıştır[2]. Yerli ve yabancı kaynaklar ışığında yaptığımız çalışma, başka çalışmalara da ön ayak olmuş ve NİLİ, kamuoyunda daha fazla konuşulmaya başlamıştır. NİLİ'nin hikâyesi Osmanlı topraklarında yaşanmıştır. Dolayısıyla NİLİ'yi anlamanın yolu, öncelikle yerli arşivleri etkin şekilde kullanmaktan geçmektedir. Osmanlı arşivlerine müracaat edilmeden yapılacak her çalışma NİLİ hakkında yetersiz kalacaktır. Bu makale, söz konusu arşivlerde yaptığımız uzun ve yorucu çalışmanın bir ürünü olarak meydana gelmiştir. Makale, büyük oranda arşiv vesikalarına dayanmakla birlikte; bazı hususların açıklanmasında yardımcı kaynaklara da müracaat edilmiştir.

NİLİ Casusluk Örgütü

NİLİ, 1915 yılında Filistin'in Hayfa kentinde Osmanlı vatandaşı Yahudi botanik uzmanı Aaron Aaronsohn tarafından kuruldu. Aaron'un ailesi, Doğu Avrupa'da alevlenen Yahudi aleyhtarlığının ardından 1882'de Romanya'dan göç ederek Osmanlı Devleti'ne sığındı. Aaronsohn ailesi, Hayfa'nın güneyinde Rotschild'in kurmuş olduğu Zicron Yakov[3] kolonisine yerleştirildi. Rotschild'in bursuyla okuduğu Fransa'da tarım eğitimi alan Aaron, 1910 yılında Athlit'e dönerek burada bir tarım deneme istasyonu (The Jewish Agricultural Experiment Station) kurdu. Söz konusu istasyon, sonradan NİLİ örgütünün merkez üssü olarak kullanılacaktır[4].

NİLİ'nin Filistin'deki faaliyetleri Aaron'un kız kardeşi Sarah Aaronsohn[5] tarafından yürütülmekteydi. Sarah'ın görevi NİLİ'deki kadın ajanlar vasıta-

---

2 Celil Bozkurt, "I. Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'nde NİLİ Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 2014, S 88, s.90-114.

3 Zikron Ya'kov (Zemarin), Baron Edmond James de Rotschild'in Uyun el-Kara'dan (Rishon Lezion) sonra kurduğu ikinci yerleşim yeridir. Galiçya'dan göç eden Romanya ve Polonya Yahudileri için 1882'de kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Aaron Aaronsohn tarafından kurulan NİLİ casusluk örgütü Zemarin'de kurulmuştu. Bkz. Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, **Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu**, Erguvani Yayınevi, Ankara 2017, s.240-241.

4 Bozkurt, a.g.m., s.94.

5 Sarah Aaronsohn, ileride görüleceği üzere bazı Osmanlı belgelerinde Aaron'un "kızı" diye tanımlanmıştır. Fakat bu bilgi yanlış olup, Sarah, Aaron'un kız kardeşidir. Sarah'ın doğru tanımlanmış aile üyelerini şöylece gösterebiliriz: Babası Ephraim Fishel, annesi Malka; erkek kardeşleri Aaron, Zvi, Samuel, Alexander ve kız kardeşi Riwka. Bu hususta bkz. Gregory Wallance, **The Woman Who Fought an Empire: Sarah Aaronsohn and Her Nili Spy Ring**, University of Nebraska Press, 2018, s. xiv.

Levent Şahverdi Arşivi

sıyla Türk ve Alman subayların "biyometrik ve biyografik" istihbaratlarını, askerî ve siyasi mahrem bilgilerini ele geçirmekti. Sarah, IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile doğrudan irtibatı bulunmakta ve münferit olarak Kudüs'teki IV. Ordu Karargâhına girebilmekteydi[6]. Ayrıca, Yosef Lishansky ve Naaman Belkind adlarındaki casuslar örgütün Filistin yapılanmasında önemli roller üstlenmişti. Lishansky, güney Filistin'de *Hamagan*[7] adlı istihbarat örgütünü kuran eski bir *Hashomer* üyesi idi. Belkind ise, Filistin'in güneyinde bir Yahudi yerleşim yeri olan Rishon Lezion'da[8] faaliyet göstermekteydi[9].

NİLİ'nin hedefi, savaş sırasında Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Filistin'in İngiliz işgaline açılmasını sağlamaktı. Örgüt, Filistin'i müdafaa eden Müttefik orduları hakkında her türlü bilgiyi İngilizlere aktarmak gibi son derece komplike bir misyon edinmişti. Örgütün casusluk faaliyetleri, başlangıçta Athlit'le sınırlıyken sonradan Filistin ve Suriye'yi içine alan geniş bir sahaya yayıldı. NİLİ, Yigal Sheffy'nin bulgularına göre, 23 üst düzey üyeye ve yaşları 24-27 arasında değişen çok sayıda amatör gence sahipti[10]. Zamanla Gideon ve Hashomer gibi gizli örgütlerin üyeleri de NİLİ'ye dahil oluştur[11]. Kısa sürede genişleyen örgüt, yüzlerce gençten oluşan bir casus ağına sahip oldu.

6 Mehmet Mert Çam, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin'deki NİLİ Ajanlarının Faaliyetleri", **Yeni Türkiye**, (Ortadoğu Özel Sayısı), Ocak-Haziran 2016, S 86, s. 290.

7 Hamagan, 1915 yılında Yosef Lishansky tarafından Filistin'de kuruldu. Lishansky, önce Hashomer örgütüne girmek istemiş fakat kabul edilmeyince Hamagan'ı kurmuştu. Örgütün üyelerinin çoğu Hashomer'den memnun olmayan kişilerden meydana geliyordu. Yaklaşık 20 kişiden meydana gelen örgüt, ilk zamanlarda dört köyün koruyuculuğunu üstlendi. Daha sonra bazı bölgelerin kontrolü konusunda iki örgüt arasında ciddi anlaşmazlıklar yaşandı. Hashomer'in baskısıyla bazı işçi sendikaları Hamagan'ı boykot etti. Gittikçe zayıflayan örgüt, Lishansky'nin NİLİ örgütüne katılmasından sonra 1917'de dağıldı. Bkz. Nurettin Taşkesen, **Osmanlı Coğrafyasında İstihbarat Teşkilatları**, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018, s.140.

8 Rishon Lezion (Arapça Uyun el-Kara), Rothschild Ailesi'nin Filistin'de kurduğu ilk yerleşim yeridir. İbranice "Siyonda ilk" anlamına gelir. Asma bahçeleri ve dünyaca ünlü şaraplarıyla ünlüdür. İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion, burada açılan Carmel Winery adlı şarap fabrikasında bir dönem işçi sendikası başkanlığı yapmıştı. Nüfusu, Doğu Avrupa ve Yemen'den gelen Yahudilerle 1897'de 500, 1917'de 2.130'a ulaşan Rishon Lezion, 1950'de şehir statüsünü kazanmıştır. 2002'de nüfusu 211.600'e ulaşan Rishon Lezion, günümüzde İsrail'in dördüncü büyük şehridir. Bkz. Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.237-238.

9 Yigal Sheffy, **British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918**, Routledge, Newyork 2013, s.161.

10 Sheffy**, a.g.e.**, s.163-168.

11 Necmettin Alkan, **Ortadoğu'da Casuslar Savaşı NİLİ**, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 60.

Levent Şahverdi Arşivi

NİLİ'nin Kurucu Kadrosu

Aaron, Birinci Dünya Savaşı'nın başında IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın danışmanlığına getirilerek çekirgelerle mücadele ofisinde görevlendirildi. Cemal Paşa'ya yakınlığını kullanan Aaron, ülke içinde ve yabancı ülkelerde araştırma maksatlı seyahat yapma imkânı buldu. Aaron, bu süreçte Avrupa ve Amerika'daki Siyonistlerle iletişim sağladı ve Siyonist hareketin İtilaf Devletlerine kaymasında önemli roller oynadı[12].

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Aron'un Osmanlı istihbaratından uzun bir süre gizlenmeyi başardığı görülmektedir. NİLİ'nin kurucu lideri Aaron Aaronsohn'un adı, Ticaret ve Tarım Nezaretinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda dikkat çekmektedir. 17 Temmuz 1332 [Miladi (M) 30 Temmuz 1916] tarihli yazıda Aaron'un Hayfa'da bulunan bir ziraat tecrübegahının müdürü olduğu ve bir yıl önce Suriye'yi kasıp kavuran çekirge istilasına karşı IV. Ordu'da görevlendirildiğinden bahisle, kendisinin bu konuda gerekli tedbirleri almak üzere Viyana, Berlin ve İsviçre'ye seyahat etmesinin uygun olduğu vurgulanmıştır. Bu hususta Aaron'a polis müdüriyeti tarafından 24757 numaralı seyahat vesikası verilmesine karşın belgede belirtilmeyen nedenlerle seyahat mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Aaron, 16 Temmuz 1332 [M. 29 Temmuz 1916] tarihli bir arzuhalle ilgili birimlere tekrar müracaatta bulunmuştur[13]. Belgeden, Osmanlı istihbaratının 1916 ortalarına gelindiğinde henüz NİLİ casuslarından haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Ziya Uygur'un yayımladığı 17 Şubat 1334 [M. 17 Şubat 1918] tarihli bir belgeye göre Aaron'un bir Amerikan Yahudisi olduğu ve Mısır'da İngilizlerin Filistin'deki casusluk işlerini yürüttüğü vurgulanmaktadır[14].

Osmanlı arşiv belgeleri, NİLİ'nin Filistin sorumlusu Sarah Aaronsohn hakkında dikkat çekici bilgiler vermektedir. 12. Kolordu Komutanlığının 44, 41 ve 21. Fırkalar İstihbarat Zabitliklerine sunduğu bir raporda, Sarah'tan "Mısır'da Filistin casus teşkilat müdürü Aronson'un [Aaron Aaronsohn] kızı ve Jozef Tobin'in [Yosef Lishansky] metresi" diye bahsedilmektedir[15]. Belge, Sarah'ın Aaron'un kızı olduğunu zikretse de bu bilgi yanlıştır. Ayrıca, Yosef

12 Anita Engle, **The Nili Spies**, Frank Cass, London 1996, s.17-29.

13 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DH.EUM**.5.Şb / 28 - 12 .

14 Ziya Uygur, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm**, İstanbul 1998, s. 138.

15 **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE), Birinci Dünya Harbi (BDH).** K.4216. D.62. F.001.13.

Levent Şahverdi Arşivi

Lishansky'den "Jozef Tobin" diye bahsetmesi dikkat çekicidir. Bunun nedeni, Lishansky'nin kullandığı sahte pasaporttaki isminin "Jozef Tobin" diye yazılı olmasıdır. Lishansky, Cevat Rifat Beyin hatıralarında da "Jozef Tobin" diye anılmaktadır[16]. Cevat Rifat Beyin Lishansky'i sorgulayan ilk heyette yer aldığı dikkate alındığında, Osmanlı istihbaratının Lishansky'yi "Jozef Tobin" adıyla tanıdığı ve henüz gerçek ismini deşifre edemediği anlaşılmaktadır.

Ziya Uygur'un yayınladığı fakat aslına henüz ulaşamadığımız bir belgeye göre Sarah, Viyana'da İsak Abraham adlı bir biradere sahip olan ve İstanbul'da bulunduğu sanılan Hayim Abraham'ın karısıdır. Hayim, İstanbul polisi tarafından İsak da Viyana zabıtası tarafından gözlenmektedir. Sarah'ın ayrıca, Jozef Lihafeski'nin [Yosef Lishansky] metresi olduğu bilgisi burada da tekrarlanmaktadır[17]. Gerçekte Sarah'ın, Haim Abraham adında biriyle evlenip İstanbul'a geldiği fakat mutsuz ve kısa süren evliliğinin ardından yeniden Filistin'e döndüğü bilinmektedir. Bu bilgi dikkate alındığında, Osmanlı İstihbaratı'nın Sarah'ı deşifre ettiği ve yakından izlediği anlaşılmaktadır.

NİLİ'nin lider kadrosundan Naaman Belkind, genellikle Yossef Lishansky'le birlikte anılmakla birlikte arşiv belgelerinde Lishansky kadar önem arz etmemektedir. Belkind, bir istihbarat raporunda Hayfa'nın güneyinde yer alan Uyun Kare [Uyun el-Kara] müskirat [alkollü içkiler] fabrikasının başkatibi olarak anılırken, karısıyla birlikte Şam Askerî Mahkemesinde yargıladığı bilgisine yer verilmektedir[18]. Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı İstihbarat Zabitliği'nin hazırladığı bir istihbarat raporunda, Belkind'in Lishansky ile birlikte yakalanmasına ve ikilinin "isticvabından" elde edilen önemli bilgilere dikkat çekilmektedir[19].

NİLİ'nin Faaliyetleri

Osmanlı ve ATASE arşivlerinde bulunan bazı belgeler, Yahudi casusluk teşkilatı NİLİ hakkında doğrudan veya dolaylı yollardan önemli bilgiler vermektedir. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, "müstacel ve pek mahremdir" uyarısıyla Suriye, Beyrut, Halep, Adana vilayetleriyle Cebel-i Lüban, Teke ve Menteşe mutasarrıflıklarına gönderdiği 20 Mart 1334 [M. 20 Mart 1918] tarihli bir yazıda, İngilizlerin Anadolu'nun güney sahilleri, Suriye ve Filistin'de faaliyette bulunmak ve Osmanlı ordusu hakkında malumat toplamak üzere

16 Cevat Rifat Atilhan, **Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar**, s.35.

17 Uygur, **a.g.e**., s. 138.

18 Uygur, **a.g.e**, s. 136.

19 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.044.02.

Levent Şahverdi Arşivi

Mister Omblus'un[20] riyasetinde bir istihbarat teşkilatı kurduğuna dikkat çekilmektedir. Bu teşkilat, Mısır'da biri Araplar diğeri Musevilerden mürekkep iki şubeyle diğeri Kudüs'te bulunan başka bir şubeden oluşmaktaydı. Teşkilat, hususi vapurlarla sahillere casus ihraç ederek Siyonist Museviler, Hristiyan Araplar ve Osmanlı hükûmetine muhalif Müslüman Araplar vasıtasıyla faaliyet yürütmekteydi[21].

Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı İstihbarat Bürosunun Başkumandanlık Vekalet-i Celilesine gönderdiği 6.10.1333 [M. 6 Aralık 1917] tarihli bir raporda, NİLİ örgütünün faaliyetleri hakkında çarpıcı bilgiler verilmektedir. Buradan, Nasıra'da yakalanan casuslar Mişel Erzah ve İbrahim Mırşi'nin sorgulamasından casusların İngilizler tarafından bir "talimat-ı mahsusa" ile görevlendirildiği ve "malumat-ı kaffe istihsal eyledikten sonra" Hayfa sahilinde kendilerini bekleyen istimbota kibritle işaret verirken yakalandığı anlaşılmaktadır. İngilizlerin casuslara verdiği talimat şunları içermekteydi:

1. Afule'de rüşvetle zabitan elde etmek. Bu zabitan vasıtasıyla her gün Afule'den güneye geçen trenlerin adedini, asker, cephane, zahire, top ve tayyare miktarını ve nakliye araçlarını öğrenmek,

2. Der'a İstasyonu'nda zabitan elde etmek ve 1. maddede belirtilen hususlarda istihbarat yapmak,

3. Kudüs'te nakliyat bulunup bulunmadığını ve orada askerin miktarını, taburların numaralarını ve kumandanların kim olduğunu öğrenmek,

4. Yafa, Nasıra, Akka, Hayfa, Seb'a, Ebu Seb'a ve civarlarında nakliyat olup olmadığını tahkik etmek,

5. Otomobil, araba ve şimendifer [tren] yollarının bulundukları mahalleri ve İtilaf hükûmetlerine meyyal hükûmet memurları ve zabitanın isimlerini havi bir cetvel hazırlamak. Külliyetli paralar sarf ederek Osmanlı hükûmeti aleyhinde bir kıyam hazırlamak ve ahaliyi kaçırmak,

---

20 Mister Omblus olarak tanıtılan şahıs İngiliz siyasetinin Siyonizm'e yakınlığıyla bilinen William Ormsby-Gore'dur. Gore, 1916'da İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a bağlı bir istihbarat subayı olarak Arap Bürosunda çalıştı. 1917'de Lord Milner'e parlamenter özel sekreter ve Başbakan Lloyd Greorge'un başkanlığındaki Savaş Kabinesinde yardımcı sekreter olarak görev aldı. Aaron Aaronsohn'un liderliğindeki NİLİ casusluk örgütü Gore'un emrinde faaliyet yürütmekteydi. Bkz. David Fromkin, **A Peace to end All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation Modern Middle East**, Henry Holt and Company, Newyork 2009, s.277.

21 **BOA. DH.ŞFR**. 85/177.

Levent Şahverdi Arşivi

6. İngilizlerin Hayfa'dan sahile çıkmalarını temin için bu kıyamı özellikle Şam ve Halep civarında hazırlamak,

7. Bu kıyamın hazırlanmasında Filistin'de özellikle Nasıra'da Ruhbanla ve en çok Katolik papazlarla temasta bulunmak,

8. İstasyonlarda kaç vagon ve makinenin mevcut olduğunu ve Alman tahtelbahriyelerine [deniz altı] benzin vermek için Filistin sahillerinde belirlenmiş stratejik mevkileri öğrenmek[22].

NİLİ casusları, ülkede görev yapan yerli ve yabancı memurlarla ilişki içindeydi. Genellikle Siyonist eğilimli veya hükûmete muhalif bu memurlar, para karşılığında örgüte istihbarat sağlamaktaydı. Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Halep ve Beyrut vilayetlerine çekilen 20 Teşrin-i Sani 1333 [M. 20 Kasım 1917] tarihli bir telgrafta, Hayfa'da yakalanan bir casustan bazı memurların casuslara yardım ettiğine dair bilgi alındığından bahisle bu hususta «memurin-i mahsusa marifetiyle» gerekli tahkikatın yapılması emredilmekteydi[23]. Yine, 12. Kolordu İstihbaratı'nın hazırladığı bir raporda, Hayfa'da yakalanan Yako isminde Selanik'li firari bir Yahudinin bazı memurlardan para karşılığı bilgi ve yardım aldığı, bu hususta Remle-Kudüs hattındaki tahkikatın derinleştirilmesi istenmekteydi[24].

Arvad Adası, NİLİ casuslarının ikmal ve güvenlik hususunda kullandığı stratejik bir bölgeydi. Özellikle, NİLİ'nin deşifre sürecinde bir çok casus, Fransızların kontrolünde bulunan Arvad Adası'na sığınarak Türk istihbaratından kaçmayı başarmıştı. Cevat Rifat Bey'in de hatıralarında vurguladığı ada, sahip olduğu öneminden dolayı arşiv belgelerinde de dikkati çekmektedir. Suriye ve Arabistan Umum Kumandanlığı İstihbarat Zabitliği tarafından hazırlanan bir raporda, yakalanan casuslardan İngilizlerin Kıbrıs Adası'nda bir istihbarat heyetinin bulunduğu, bu heyetin Arap Hristiyan ve Rumlardan mürekkep bir casus ağına sahip olduğu ve bu casusların Kıbrıs ve Arvad adalarından muhtelif bölgelere dağıtıldığı öğrenilmiştir[25]. Başka bir belgede de, Tartus civarında nöbetçiler tarafından fark edilen kimliği meçhul bir casusun istimbotla Arvad adasına sığındığı ve gözden kaybolduğu rapor edilmektedir[26].

---

22 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.003, 003-01,003-02.

23 **BOA. DH.ŞFR**. 81/.200.

24 **ATASE. BDH**. K.4216. D.62. F.001.13.

25 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.044.02.

26 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.032.02-03.

Levent Şahverdi Arşivi

NİLİ'nin Deşifre Edilmesi

NİLİ'nin çökertilmesinde büyük mesai harcayan Yüzbaşı Cevat Rifat Bey, NİLİ'deki çorap söküğünün Nasıra'da yakalanan casuslarla başladığını vurgulamaktadır. Arşiv belgeleri, Cevat Rifat Beyi teyit etmektedir. 12. Kolordu Kumandanlığı İstihbaratı'nın 44, 41 ve 21. Fırkalar İstihbarat Zabitliklerine gönderdiği 1333.10.19 [M. 19 Aralık 1917] tarihli bir tamimde NİLİ casuslarının yakalanmasına dair çarpıcı bilgiler verilmektedir. Belgede "Nasıra'da yakalanan casus teşkilatının tahkikatı ibtidaiyesine devam edilmektedir." denilmektedir. Ayrıca, "Jozef Tobin'in takibatına devam edilmektedir" ibaresi Yosef Lishansky'nin deşifre edildiğini ve aranmakta olduğunu göstermektedir. Aynı belgede, Atlit Çiftliği müstahdemini ile Remle-Kudüs arasında 8 erkek ile 2 kadının tevkif edildiği, bu kadınlardan birinin "Mısır'da Filistin casus teşkilatı müdürü Aronson'un [Aaron Aaronsohn] kızı ve Jozef Tobin'in metresi Sarah Aaronsohn" olduğu belirtilmiştir. Sarah'n, Aaron Aaronsohn'un "kızı" olduğu yönündeki yanlış bilgi burada da tekrarlanmıştır. Belgede Remle'de bedevi kıyafetinde dolaşmakta olan Antuvan Soda ve Mosi Cebe isimlerinde iki Yahudi casusun yakalandığı bilgisi geçilmiştir. Bunların 5-6 seneden beri Mısır'da yaşadıkları ve küçük bir İngiliz gemisiyle Yafa-Kudüs arasında bir bölgeye çıkarıldığı anlaşılmıştır. Casuslar, Şam'da kurulan hususi bir divan-ı harbe sevk edilmiştir[27].

Dahiliye Nezaretinin Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine gönderdiği 24 Teşrin-i Sani 1333 [M. 24 Kasım 1917] tarihi yazıdan Samarin [Zemarin] mezrasında Sarah Aronsohn'la birlikte babası Feyşel Haronzon'un [Ephraim Fishel Aronsohn] ve NİLİ'nin şeflerinden Nilson Rotman'ın [Nissim Rootman] tevkif edildiği anlaşılmaktadır. Adı geçen nezaret, ailenin "darp ve şiddetli işkencelere düçar" edildiği ve hatta Sarah'ın "darptan müteessiran intihar" ettiği yönünde haberler alındığını, "bu babda tahkikat-ı mükemmele icrasıyla hakikati halin serian ve muvazzahan inbası"nı istemekteydi[28]. 12. Kolordu Kumandanlığının hazırladığı bir istihbarat raporunda da Sarah Aronsohn'un "taht'el tevkifte iken rövelverle intihar" ettiği bilgisi geçilmektedir[29].

---

27 **ATASE. BDH**. K.4216. D.62. F.001.13.

28 **BOA. DH.ŞFR**.81/233.

29 **ATASE. BDH**. K.4216. D.62. F.001.13. NİLİ casuslarının yakalanmasında ve soruşturulmasında görev alan Yüzbaşı Cevat Rifat Bey, Sarah'ın ölümüyle ilgili farklı bilgiler vermektedir. Yazdığına göre Zemarin'de yakalanan Sarah, Yüzbaşı Necmeddin ve Teğmen

Levent Şahverdi Arşivi

Arşiv belgeleri, Osmanlı istihbaratının Yossef Lishansky'yi yakalamak maksadıyla Filistin genelinde geniş çaplı bir arama tarama faaliyetine girdiğini göstermektedir. Bu takibata mahalli idarecilerin de katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Dahiliye Nezareti, Beyrut vilayetine gönderdiği bir yazıda, Hayfa Kaymakamı'nın Samarin mezrasında Yahudi halkına hitap ederek; "Lishansky nam casusu bana teslim etmezseniz Ermenilerin başına gelen sizin de başınıza gelecektir. Çünkü Ermeni vekayinde benim de dahlim vardır" dediği yönünde haberler alındığını belirterek bu hususun ivedilikle olarak araştırılmasını ve nezaretin bilgilendirilmesini istemekteydi[30].

Nihayet Yossef Lishansky, Yafa kazasına bağlı Abonkara mevkiinde yakalanmıştır. Lishansky'nin ilk sorgulamasında NİLİ hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Lishansky, siyasetle alakadar olmadığını, kendisi ve arkadaşlarının Filistin'deki Yahudilerin ahvalinden Mısır'daki Yahudi ricalini düzenli olarak bilgilendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, ileride değinileceği üzere, Filistin Yahudilerinin gizli bir savunma teşkilatı olan Hashomer Cemiyetini ifşa ederek bir fesad unsurunun yok edilmesine ön ayak olmuştur. Lishansky'nin verdiği bilgilerden biri de yerli Hristiyan Arapların Osmanlı aleyhtarı casusluk faaliyetleri olmuştur. Buradan, Hristiyan Arapların bir çok komiteye ve 23 kadar "muhtelif vesait-i muhabere"ye sahip olduğu ve Filistin sahillerinde dolaşan İngiliz gemilerinde bu komitelere bağlı çok sayıda yerli Hristiyan'ın bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Halep, Şam, Beyrut vilayetleri ile Kudüs müstakil mutasarrıflığı dahilinde "gayet vasi miktarda taharriyat, tevkifat ve takibata" başlanmıştır[31].

Yossef Lishansky ve Naaman Belkind, Şam'da Divan-ı Harbi Örfi'de yapılan yargılamanın ardından *Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Muvakkat Kanunu*'nun[32] 14. Maddesi'nin 5. Fıkrası'na göre asılarak idam edilmiştir. Bunlarla ilişkili olarak tevkif edilen 60 kişiden 14'ü değişik cezalara çarptırılırken kalan 46 kişiden de zanlı olmayanlar polis

---

Muzaffer Beylerin refakatinde trenle Şam'a götürülürken defi hacet bahanesiyle vagon değiştirip kendisini Şahap Vadisi'ne bırakarak intihar etmiştir. Arşiv belgeleriyle çelişen bu durum şimdilik izaha muhtaçtır. Bkz. Atilhan, **Filistin Cephesi'nde Yahudi Casuslar**, s.42-43.

30 **BOA. DH.ŞFR**.81/233.

31 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.032-02.

32 **Düstur**, II. Tertip, C. 6, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1334, s.1363-1365.

Levent Şahverdi Arşivi

gözetimi altında serbest bırakılmıştır. Zanlı olanlar da kıtaata verilmek üzere İstanbul'a sevk edilmiştir[33].

Mişel Erzah ismindeki bir NİLİ casusundan düşmanın askerî varlığı, taktik ve strateji planlarına dair hayati bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre, İngilizlerin Mısır Seferi Kuvvetleri Komutanı General Edmund Allenby, maiyetinde biri Fransız diğeri İtalyan erkan-ı harbiyesi ile Kahire'de Savoy Oteli'nde ikamet etmekteydi. Mısır'da 20 bin acemi neferin sürekli "talim ve terbiye" edildiği büyük bir talimgah mevcuttu. Eğitilen askerler, iki üç ayda bir Gazze Cephesi'ne sek edilirken, yerlerine aynı miktarda "efrad-ı cedide" gelmekteydi. İngilizlerin su sorunu yoktu. Mişel Erzah'ın verdiği bilgiler, İngilizlerin Gazze Cephesi'ne yönelik muhtemel bir harekatının hazırlık safhasını da yansıtmaktaydı. İngilizler, Gazze Cephesi'nde Türklere karşı şiddetli bir taarruz planlamaktaydı. Bunun için Selanik'ten getirilen 10 bin kadar asker, savaşmaktan kaçındığı için memleketlerine geri gönderilmişti. İngilizler, son hücumda kullanmak üzere pamuk yağından üretilmiş bir kızgın yağ hazırlamaktaydı. Bunun için Mısır'da bulunan pamuk yağlarını toplamaya başlamıştı. Bu yağ, siper savaşlarında makinelerle Osmanlı kıtaatı üzerine fışkırtılarak sonuca gidilecekti. İngilizler, Gazze Cephesi'ndeki hava filosunu takviye etmekteydi. Amerika'daki Ermenilerin oluşturduğu yaklaşık 13 bin kişilik bir askerî kıt'a, talim ve terbiye maksadıyla İskenderiye'deki talimgaha gelmişti. Bunlar, eğitimlerini tamamladıktan sonra Kıbrıs'a sevk edilmekteydi. İngilizler, Mısır'da Sünusilere karşı kesin bir zafer kazanamadığı için burada ciddi miktarda bir askerî birlik bırakmıştı. Ayrıca İngilizler, asi Şerif Hüseyin'e iki milyon liralık bir yardım yaparken onun gerekli levazımatını da sağlamaktaydı. İngilizler, esir alınan Arap zabitandan isteyenleri Şerif Hüseyin'in hizmetine göndermekteydi. İngilizlerin Şam ve Halep'te "gayet mühim ve emin vesait-i istihbariye"si mevcuttu fakat henüz bu hususta ayrıntılı bilgiye ulaşılmamıştı[34].

33 Uygur, **a.g.e**., s.136.

34 **ATASE.BDH**. K.536. D.2094. F.003-03.

Levent Şahverdi Arşivi

Hashomer Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Yossef Lishansky'nin sorgusunda Filistin Yahudileri tarafından kurulan ve varlığını uzun bir süre gizleyen Hashomer[35] Cemiyeti de deşifre edilmiştir. Lishansky, adı geçen cemiyetin eski üyelerindendi. Her ne kadar Hashomer'le NİLİ arasında Filistin Yahudilerinin liderliği hususunda bir anlaşmazlık olsa da Türklere karşı iki örgütün mücadele birliği içinde olduğu bilinmektedir. Hashomer'in evrakları içinde bulunan NİLİ belgeleri bu durumun kanıtı durumundadır.

Kudüs-ü Şerif Mutasarrıfı İzzet imzasıyla Dahiliye Nezaretine sunulan 24-25.10.1333 [M. 24-25 Aralık 1917] tarihli 20 parçadan oluşan şifreli bir telgrafta, Hashomer'in amacı, çalışma usulleri ve yurt dışındaki bağlantıları üzerine oldukça doyurucu bilgiler verilmektedir. Buna göre;

1. Hashomer, Filistin'deki Yahudilerin "istihsal-i istiklal ve hükûmet"ine yönelik olarak yaklaşık 8 yıldır faaliyet halindeydi. Cemiyetin kurumları ve aktif üyeleri, tümüyle Sosyal Demokrat Musevi Cemiyeti yanlılarından oluşmakta ve yabancı ülkelerde bulunan Yahudi Sosyal Demokrat partileriyle ilişki halindeydi[36].

2. Belgelerde NİLİ'nin kurucusu Aron'un kardeşi Sarah'a İngiliz gemisi Monegam vasıtasıyla gönderdiği bir mektuba atıf yapılarak şu bilgilere dikkat çekilmektedir: Filistin'in eski vatanları olduğunu iddia eden Suriyeli Hristiyanlarla, Kudüs ve Filistin'in kadim vatanları olduğunu savunan Museviler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümü bağlamında Amerika ve İngiltere'deki yetkili organlar tarafından Londra Yahudilerinden oluşturulan bir heyetin bölgesel incelemelerde bulunmak üzere Kudüs'e geleceği haber verilmektedir. Aaron, Sarah'tan Yahudilerin Filistin'deki nüfuz ve kuvvetini içeren raporlar hazırlamasını istemektedir[37].

3. Ayrıca, Suriyeli ve Cebel-i Lübnan Hristiyanlarının müşterek silahlanmasına karşı, Yahudilerin Sosyal Demokrat Yahudi Fırkası aracılığıyla ABD

35 İbranice "gözcü" anlamına gelen Hashomer, 1907 yılında Filistin Yahudileri tarafından kuruldu. Yahudilerin Filistin'de kurduğu ilk savunma örgütüdür. Görevi, Filistin'deki Yahudi yerleşimlerini korumaktı. Örgüt, sonradan İsrail ordusuna dönüştürülen Haganah'ın temelini oluşturdu. Örgütün kurucularından biri de sonradan İsrail'in 2. Cumhurbaşkanı olacak olan Yitzhak Ben-Zvi idi. Hashomer hakkında bkz. Engle, **a.g.e**., s.36-37.

36 **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 1; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 2.

37 **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 3; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 4; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 5; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 6; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 7.

Levent Şahverdi Arşivi

ve diğer yabancı ülkelerde Hashomer Cemiyet-i fesadiyesine "silah ve mühimmat tedariki" için külli miktarda para toplandığı bilgisini vermektedir. Toplanan paralar, Hollanda'daki merkez vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmekte ve oradan da cemiyetin özel postalarıyla Filistin'e nakledilmektedir. Posta görevini, Alman ve Avusturya birlikleri ile Osmanlı askerleri arasında bulunan Yahudi asker ve subaylar yürütmektedir[38].

4. İngilizlerin Sina Cephesi'nde bulunan Yahudi askerleriyle bizim cephemizde bulunan Yahudi askerler arasında ve bu vasıtayla Hashomer arasında bir birlik ve ilişki mevcuttu. Şam telsiz telgraf merkezinde Cet/Ken namındaki zabitin ve bu hizmette bulunan İstanbullu Bünyaminof namındaki doktorun bil cümle Yahudi olduğu anlaşılmaktadır[39].

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin Adana, Edirne, Aydın, Hüdavendigar, Beyrut, Halep ve Suriye vilayetlerine gönderdiği yazıda, askerî ve mülki makamların Hashomer hakkında dikkatli davranılması istenmekteydi. Yossef Lishansky'nin itirafına göre, Yafa Jimnaz Mektebi'nden[40] zabit namzedi veya tercümanlık vazifesiyle orduda istihdam edilen Yahudile-

---

38 **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 7; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 8; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 9; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56.Lef 10; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 11.

39 **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 12; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 13; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 14; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 15; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 16; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 17; **BOA.DH.ŞFR.** 569/56. Lef 18; **BOA.DH.ŞFR**. 569/56. Lef 19; **BOA. DH.ŞFR**. 569/56. Lef 20. Bu bilgileri teyit eden başka bir arşiv belgesi için bkz. **ATASE. BDH**. K. 536. D.2094. F.032-02.

40 Yafa Jimnaz Mektebi, 1905 yılında Yafa'da kurulan ilk Yahudi yüksek okuludur. Sonradan Herzliah Gymnesium adıyla bilinecektir. Okul, 1910 yılında yeni kurulan Tel Aviv şehrine taşınmıştır. Okulda İbranice, Fransızca ve Arapça öğretilmekteydi. Bu hususta bkz. Gudrun Kramer, **A history of the Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the Israel**, Princeton University Press, 2008, s.119. Yafa Jimnaz Mektebi, Osmanlı idaresinde tam bir şer yuvası olarak faaliyet göstermekteydi. Yafa'dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda okulun ihanet noktasına varan faaliyetlerine dikkat çekilmekteydi. Buna göre, Yahudiler, anlaşmazlık yaşadıkları yerli Arapları okulun hücre olarak kullandıkları bir odasına hapsediyor ve onlara türlü işkenceler ediyorlardı. Okulun müdürü, Osmanlı otoritesini tanımıyordu. Okulda Osmanlı bayrakları indiriliyor, yerine eski Yahudi Devleti bayrakları asılıyordu. Bölge hükûmet idaresi, Yahudiler karşısında varlık gösteremiyordu. Yazıda, Yahudiler için "Devlete millete ihanet bu kadar olur" deniliyordu. Bkz. Uygur, **a.g.e**., s.104-105. Mektebin bazı muallimleri Türklere karşı besledikleri hasmane duygulardan dolayı Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa tarafından memleket haricine çıkartılmak üzere İstanbul'a gönderilmişti. Bkz. **BOA. DH.EUM.KLH**. 5/21.

Levent Şahverdi Arşivi

rin "kaffesinin Siyonist Cemiyet-i Hafiye-i fesadiyesine ve bilhassa Hashomer Cemiyeti'ne mensubiyeti" vardı. Suriye ve Filistin'de bulunan Avusturya ordusundaki Yahudi askerler, Osmanlı ordusu hakkında Hashomer Cemiyeti'ne istihbarat sağlamaktaydı. Bundan dolayı Yafa Jimnaz Mektebi'nden mezun olanlardan "hizmat-ı mülkiyede veya mesail-i hususiyede bulunanlar hakkında son derece takyidat icrası" istenmekteydi[41].

Osmanlı Devleti'nin Karşı Önlemleri

Osmanlı Devleti, 3 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilan ederek güvenlik riskinin olduğu bölgelerde Divan-ı Harbi Örfiler kurmuştu. İster savaş döneminde ister normal şartlarda casuslukla ilgili davalar bu mahkemelerde görülecekti. Osmanlı Devleti'nde casuslukla ilgili suçlar Askerî Ceza Kanunu kapsamında yargılamaya tabi idi. Fakat bu kanun, casuslukla mücadelede yeterli değildi. Dolayısıyla bazı kanuni düzenlemeler yapma ihtiyacı doğmuştu. Osmanlı hükûmeti, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın talimatı doğrultusunda 29 Ekim 1914 tarihinde çıkardığı "*Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Askerî Ceza Kanunu'na Müzeyyel Kanun-u Muvakkat"*ı 4 Kasım 1914'te yürürlüğe soktu. Aynı gün Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalayarak Birinci Dünya Savaşı'na girdi[42]. Düşman casusluğu ve yaratması muhtemel güvenlik endişesi, Osmanlı Devleti'ni daha savaşın başından itibaren teyakkuza geçirmişti. Savaş sırasında askerî birliklere casusluğa karşı uyanık olunması yönünde uyarılar yapılmaktaydı. Bunlar arasında "Ordu komutanı" imzasıyla birliklere dağıtılan bir genelgede şu ifadeler dikkat çekmekteydi:

Casus sizi dinliyor

Konuşurken sözlerinize ve haktan görünüp sizi sorguya çekenlere dikkat ediniz. Askerlik bilgilerinize dair ağzınızdan kaçacak bir kelimeyi biliniz ki düşmana gider ve sonra bu tek kelime yüzünden bin asker kardaşınızın yokdan helakına sebep olur. Ve bu tesirayla vatanınıza ihanet etmiş olursunuz. Bunun için söz arasında veya sizden söz edenlere aile ve akrabanız dahi olsa:

41 **BOA.DH.ŞFR**.83/99; **ATASE.BDH**. K.4216. D.62. F.027.01.

42 Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi**, S 36, Güz 2014, s.7-8.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Nereden gelip nereden gittiğinizi kıtanızın nerede bulunduğunu,

2. Gerek mensub olduğunuz ve gerek mensup olmayarak öğrenmiş olduğunuz kıtaların numaralarıyla her birinin kaç askerden, kaç top ve tüfenkten, kaç tabur, kaç fırka kol ordudan birleştiğini ve bu kıtaların kumandan isimlerini

3. Gerek bizzat içine girdikleriniz ve yakınlardan işittiğiniz muharebe hikâyelerini

4. Gerek yanınızda ve gerek evvelce kullandığınız silah ve cephanelerin mikdarıyla ne cinsden olduklarını

katiyyen söylemeyiniz ve size bunları söyletmek isteyenleri

hemen yakalayup ma fevkiniza veya jandarma, polis memurlarına

casus diye teslim ediniz.

Eğer bu emirlere dikkat etmediğiniz görülür ve işitilirse düşmana sır kaçırmış gibi tevkif olunup divana çekilirsiniz.

Ordu kumandanı[43]

Arşiv belgelerine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin NİLİ casuslarını 1917'nin başlarından itibaren fark etmeye başladığı görülmektedir. Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'nın 12. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği 11.3.1333 [M. 11 Mart 1917] tarihli rapordan Osmanlı istihbaratının NİLİ'nin çalışma yöntemlerini büyük ölçüde deşifre ettiği anlaşılmaktadır. "Düşmanın Suriye ve Filistin'de sakin bir casus teşkilatı var" cümlesiyle başlayan raporda, örgütün faaliyet stratejisi aşağıdaki gibi açıklanmaktaydı:

1. Ekseriya karanlık gecelerde düşman tarassud gemileri sahile adam çıkarıyorlar. Bu adamlar, sahilde belirlenmiş yerlerde bazı adamlara muharreratı bırakıp tekrar gemilere dönüyorlar.

2. Düşmanın dahilde casusları vardır. Bunlar "ahval-i umumiyeye dair malumatı havi mektupları" gizlice sahilin belirlenmiş noktalarına bırakıyor ve hariçten kendilerine gelen evrakı da aynı noktalardan alıyor.

3. Düşman, gerek çöl cephesinden kara yoluyla, gerek geceleri denizden getirdiği casusları memlekete sokabilmektedir.

43 **ATASE. BDH**. K.327. D.403.1317. F.034.02.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Düşman, casusluk için çöldeki bedevilerden istifade etmektedir[44].

Cemal Paşa, gayet sert tonlamalı bir üslupla kaleme aldığı talimatta casusluk örgütüne karşı bir dizi önlem alınmasını istemekteydi. Buna göre;

1. Sahil mıntıkasını muhafaza eden kıta'at, "kemiyet ve keyfiyet itibarıyla gayr-i kafi"dir. Sahili gözetleyen postalar pek seyrektir ve düşmanın faaliyetlerini durdurmak için alınan tedbirler yetersizdir. Sahil Cephesi'ndeki emniyet tedbirleri sıkılaştırılacak. Her kolordu, kendi sahil mıntıkasının güvenliğini sağlayacak. Alınan tedbirler, sür'atle ordu kumandanına bildirilecek. Sahil güvenliğinden kumandanlar sorumlu tutulacak ve bu hususta kusuru görülenler "idam" edilecek.

2. Güneşin batmasından bir saat sonrasından itibaren sahile giden yolların kullanılması yasaklanacak. Zaruri durumlarda geçişler, jandarma veya polislerin refakatinde sağlanacak. Bu yasağı ihlal edenler, divan-ı harb-i örfiye verilecek. Kolordu kumandanlıkları, bu yasakları derhal ilan edecekler. Şehirlerin ve kasabaların muvasalatı hariç olup bunların sınırları ilan edilecek.

3. Türk Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı, Çöl mıntıkası dahilinde bizim tarafımızdan düşman tarafına, düşman tarafından da bizim tarafımıza geçişleri önleyecek. Bunun için bir "mıntıka-ı memnua" ile bir "mıntıka-ı meşru'a" ilan edilecek. Geçişler, bir vesika ile sağlanacak.

4. Gündüzleri balığa çıkanların sandalları, geceleyin muayyen mıntıkalarda "taht-ı nezarette" bulundurulacak. Bunların uygulanmasından mıntıka kumandanlıkları sorumlu tutulacak[45].

Osmanlı Devleti'nin casuslukla yaptığı mücadele yöntemlerinden biri de karşı casusluk biriminin oluşturulmasıydı. Dördüncü Orduya bağlı İstihbarat Bürosunun hazırladığı haftalık rapordan, düşman tarafına casuslar sokularak istihbarat toplandığı görülmektedir. Kıbrıs'a gönderilen bir casusun şişeyle gönderdiği rapordan, Kıbrıs Adası'nda Ermeni muhacirlerinden oluşan 1200 kişilik bir askerî varlığın dışında başka asker olmadığı, Tartus Adası'nda 200 askerin bulunduğu ve adanın etrafının torpillerle çevrelendiği anlaşılmıştır[46].

---

44 **ATASE. BDH**. K.4216. D.62. F.001.31

45 **ATASE. BDH**. K.4216. D.62. F.001.31-32-33.

46 **ATASE. BDH**. K.536. D.2094. F.021.1-2. Cevat Rifat Bey de Dördüncü Ordu İstihbarat Bürosunun NİLİ casuslarına yönelik uyguladığı karşı casusluk faaliyetiyle ilgili bilgiler vermektedir. Cevat Rifat Beyin "Cezayir kahramanı Emir Abdülkadir'in oğlu Emir

Levent Şahverdi Arşivi

Yine, Cemal Paşa'nın Siyonist ve Arapların bağımsızlık cereyanlarına karşı Yafalı Mehmed Eş-Şafti Efendi adında bir Arabı karşı casus olarak kullandığı bilinmektedir.[47]

Avrupa'nın muhtelif ülkelerinden ziyaret amaçlı olarak Filistin ve Suriye'ye gelen bazı Yahudiler, NİLİ'nin gönüllü elçileri gibi faaliyet göstermekteydi. Osmanlı Polis Müdüriyeti'nin hazırladığı bir raporda, "memalik-i Osmaniye" den Avusturya'ya dönen Yahudilerin İsviçre›de bulunan düşman casuslarına «memleketimizin ahval-i dahiliyesiyle harekat-ı askeriyesine dair malumat» verdiklerine dikkat çekilmekteydi.[48] Polis Müdüriyeti, buna yönelik olarak bir «tahkikat-ı umumiye» başlatmıştır. Bu bağlamda, Kudüs-ü Şerif'ten Dersaadete gelen 35 kişiden mürekkep 15 Musevi aile şehirde alıkonulmuştur. Bunun üzerine Avusturya elçiliği, Osmanlı hükûmeti nezdinde girişimde bulunarak Avusturya-Macaristan tebaası olan kafileye izin verilmesini talep etmiştir. Türk makamlarının bir ay süren tahkikatının ardından kafilenin gitmesine izin verilmiştir.[49]

Osmanlı Devleti'nin Lahey Sefaret-i Seniyesi, ailesi Kudüs'te kendisi Lahey'de oturan Aşrek İspira'nın Siyonizm'le meşgul olduğu hususunda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ile Dördüncü Ordu İstihbarat Bürosunu uyarmaktaydı. Yahudi İspira ailesi, Cemal Paşa›nın kendilerine Filistin›den çıkması şartıyla başka bir yerde ikamet edebileceklerini söylemesi üzerine

---

Said'in fedai adamlarından" dediği Kaid Zeki adında bir Arap fedaisi, Dördüncü Ordu Komutanı'nın emriyle Kudüs'te bulunan Aaronsohn'a gönderilmiştir. Bir NİLİ casusu gibi hareket eden Kaid Zeki, Türk ordusunun vaziyetine dair ifşasında mahsur olmayan bilgileri Aaronsohn'a vererek kendisinin güvenini kazanmıştır. Akabinde, Aaronsohn'dan aldığı önemli bilgilerle geri dönmüştür. Kaid Zeki'nin verdiği bilgiler doğrultusunda hareket eden Türk istihbaratı, çok sayıda NİLİ casusunu adrese dayalı baskınlarla ele geçirmiştir. Cevat Rifat Beyin burada «Aaonsohn» olarak bahsettiği şahıs, Sarah olmalıdır. Çünkü, savaş sırasında Aaron Aaronsohn Mısır'da İngiliz İstihbarat Bürosu'nda bulunmakta ve örgütün Filistin'de işlerini Sarah Aaronsohn idare etmekteydi. Bkz. Cevat Rıfat Atilhan, **Musa Dağı**, Aykurt Neşriyatı, 2. Baskı, İstanbul 1968, s.92-99. Cevat Rifat Bey'in sözünü ettiği Cezayirli Emir Abdülkadir'in adı Teşkilat-ı Mahsusa'nın istihbarat faaliyetlerinde de geçmektedir. Bkz. Nurullah Aydın, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010, s.204.

47 **BOA. DH.ŞFR**. / 54 - 367.

48 **BOA. DH.EUM**.5.Şube 43/18.

49 **BOA. DH.EUM**.5.Şube 86/43. Lef 16. İstanbul'da alıkonulan Yahudilerin isim listesi için bkz. **BOA. DH.EUM**.5.Şube 86/43. Lef 9, Lef 10, Lef 11.

Levent Şahverdi Arşivi

Eskişehir›e gitmiştir[50]. Dâhiliye Nazırı Vekili Cavid Bey, Eskişehir Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda, aile hakkında "takibatta bulunulmasını" istemekteydi[51]. Sonradan, Avusturya Sefareti'nin ailenin sürgün kararını durdurması yönünde Osmanlı hükûmetine müdahale etmesi üzerine Cemal Paşa, ailenin büsbütün Osmanlı ülkesinden çıkarılmasını, böylelikle «memleketin mühim bir anasır-ı fesatdan kurtulacağı»nı beyan etmiştir[52].

Düşman hesabına çalışan NİLİ ve diğer örgütlere mensup casuslar, *Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Muvakkat Kanunu'*na göre yargılanmıştır. Arşiv kayıtlarına göre, çok sayıda casusun aynı maddeye dayalı olarak cephe veya bölge divan-ı harb-i örfileri tarafından infaz edildiği anlaşılmaktadır[53]. Kimliği ve suçları tespit edilen fakat yakalanamayan casuslar da gıyaben idama çarptırılmıştır[54]. Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler içinde olan bazı devlet mensubu casusların affedildiği veya cezalarının hafifledildği anlaşılmaktadır. Örneğin, Hollanda tabiiyetinden Lenon Bin Yuhannes adlı casus, 8. Kolordu Divan-ı Harbisince yapılan yargılamada idama mahkum edilmişti. Ancak, Hollanda ile olan "münasebet-i dostane"den dolayı casusun idam kararı kürek cezasına çevrilmiştir[55].

Casuslara hükmonulan cezalardan biri de sürgündü. Suçu sabit olan fakat idamı gerektirmeyen suçlular, Anadolu'da Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlere gönderilmekteydi. Bunlardan bazılarının sonradan geri dönmelerine izin verilirken, bazılarının geri dönmesi kesin bir dille yasaklanmıştı. Örneğin Dâhiliye Nezaretinden Adana, Suriye, Beyrut vilayetleriyle Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta, düşman devletler konsolosları yanında müstahdem, kavas ve tercüman gibi Osmanlı vatandaşlarının Kayseri'ye sürgün edildiği belirtilerek, bunlardan "muzır ve casusluk etmesi düşünülmeyenlerin" Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kararınca geri aldırılmaları emredilmekteydi[56]. Diğer taraftan Dördüncü Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Siyonist Cemiyeti erkanından Hangin ve Şohat Efendilerin Sivas'a

50 **BOA. HR.SYS**. 2267/68.4

51 **BOA. DH.EUM**.4. Şube 10/39

52 **BOA. HR.SYS**. 2267/68.4.

53 Bazı idam kararları için bkz. **BOA. İ.DUİT**.173/84; **BAO. BEO**. 4348/326037; **BOA. HR.SYS**. 2265/7.

54 **BOA.** İ.DUİT 174/22.

55 **BOA. DH.EUM**. 5.Şube 33/32.

56 **BOA. DH.ŞFR**. 49/154.

Levent Şahverdi Arşivi

sürülmesini, eşkal ve fotoğraflarının ilgili birimlere dağıtılmasını ve Filistin'e dönmelerine asla izin verilmemesini istemekteydi[57]. Sürgün edilen casusların, kimi zaman "ihtiyarlık ve hastalık" dolayısıyla affını istediği görülmekteydi[58].

Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren yabancı bazı devlet kurumları, Osmanlı aleyhtarı casusluğun bir parçası olarak NİLİ örgütüyle işbirliği içindeydi. Özellikle konsoloshaneler, kanunların verdiği dokunulmazlığı da suiistimal ederek örgüte istihbarat sağlamaktaydı. Osmanlı hükûmeti, buralarda çalışan devlet memurlarının memuriyetinin kaldırılması yönünde ilgili devletler nezdinde girişimde bulunmaktaydı. Örneğin, İspanya'nın Hayfa Konsolos Katibi Samuel Peneşanes, Siyonist faaliyetlerinden dolayı dolayı Yıldırım Orduları'nca tutuklanarak Şam'da göz altına alınmıştı. Başkumandanlık Vekaleti, Hariciye Nezaretinin dikkatini çekerek ilgili devlet nezdinde girişimde bulunulmasını ve adı geçen casusun memuriyetinin kaldırılmasını istemekteydi[59].

Türk makamlarının yoğun mücadelesine rağmen NİLİ casuslarının bir çoğu, Sina üzerinden kaçarak İngiliz kontrolündeki Kahire'de General Alleby'nin ordusuna katıldı.. Casusların bir kısmı da Kıbrıs ve Arvad adalarına firar etti. Bu sırada Avrupalı Yahudiler, Alleby'nin nihai Filistin taarruzuna destek amacıyla İngiltere'de oluşturulan Yahudi taburlarına yazılmaya başladı. Filistin Cephesi'nde Türk ordusunun çözülmesini müteakip Filistin Yahudileri de harekete geçti. Osmanlı arşivinde bulunan Fransızca bir belgede, Retterdam'da yayın yapan liberal Nieuwe Rotterdamache Courant gazetesinin dikkat çekici bir haberi verilmekteydi. Buna göre Yahudiler, İngiltere'den gelen taburları takviye amaçlı olarak Filistin'de asker alma büroları açtılar. Bu ameliye, Siyonist Komisyonun veya İngiltere taburunun gelişinden bir kaç hafta önce başladı. Bu durum, Yahudiler arasında büyük bir coşku ve sevinçle karşılandı. Özellikle Rusya kökenli gençler, bu hususta topluma liderlik yapıyordu. Bürolar, açılır açılmaz Yahudilerin akınına uğradı. Gazete, bu olağanüstü durumu "anne, baba, patron, işçi, kadın erkek demeksizin hiç kimse tereddüt etmemiştir. Esas itibarıyla sağlığı yerinde herkes harekete katılmıştır" sözleriyle tasvir ediyordu[60].

---

57 **BOA. DH.EUM**.7. Şube 3/62.

58 **BOA. DH.EUM**. 4.Şube 20/60.

59 **BOA. HR.SYS**. 2169/43.

60 **BOA. HR.SYS**. 2456/21.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

NİLİ casusluk örgütü, Türk kamuoyunun yeterince bilmediği bir tarih konusu olarak önemini muhafaza etmektedir. Batı kamuoyunda NİLİ hakkında yazılmış çok sayıda akademik araştırma olmasına karşın, bunun Türkiye akademisinde bir kaç araştırmayla sınırlı kalması gerçekten üzücüdür. NİLİ hakkında yapılacak bir araştırmanın ilk ayağı, hiç şüphesiz Osmanlı arşivleri olmalıdır. NİLİ'nin Osmanlı topraklarında doğmuş olması ve faaliyetlerini bu ülkenin siyasal bütünlüğüne karşı yürütmesi bunu kaçınılmaz kılmaktadır. Salt yabancı yayınları referans alan araştırmaların güvenilirliği ve tarafsızlığı, daima tartışma konusu olacaktır. Başbakanlık Osmanlı ve ATASE arşivleri, NİLİ örgütü ve faaliyetleri hakkında gayet doyurucu bilgiler içermektedir. Fakat bu bilgilerin, sağlıklı bir analiz için mutlaka güvenilir kaynaklarca desteklenmesi ve anlamlandırılması gerekmektedir.

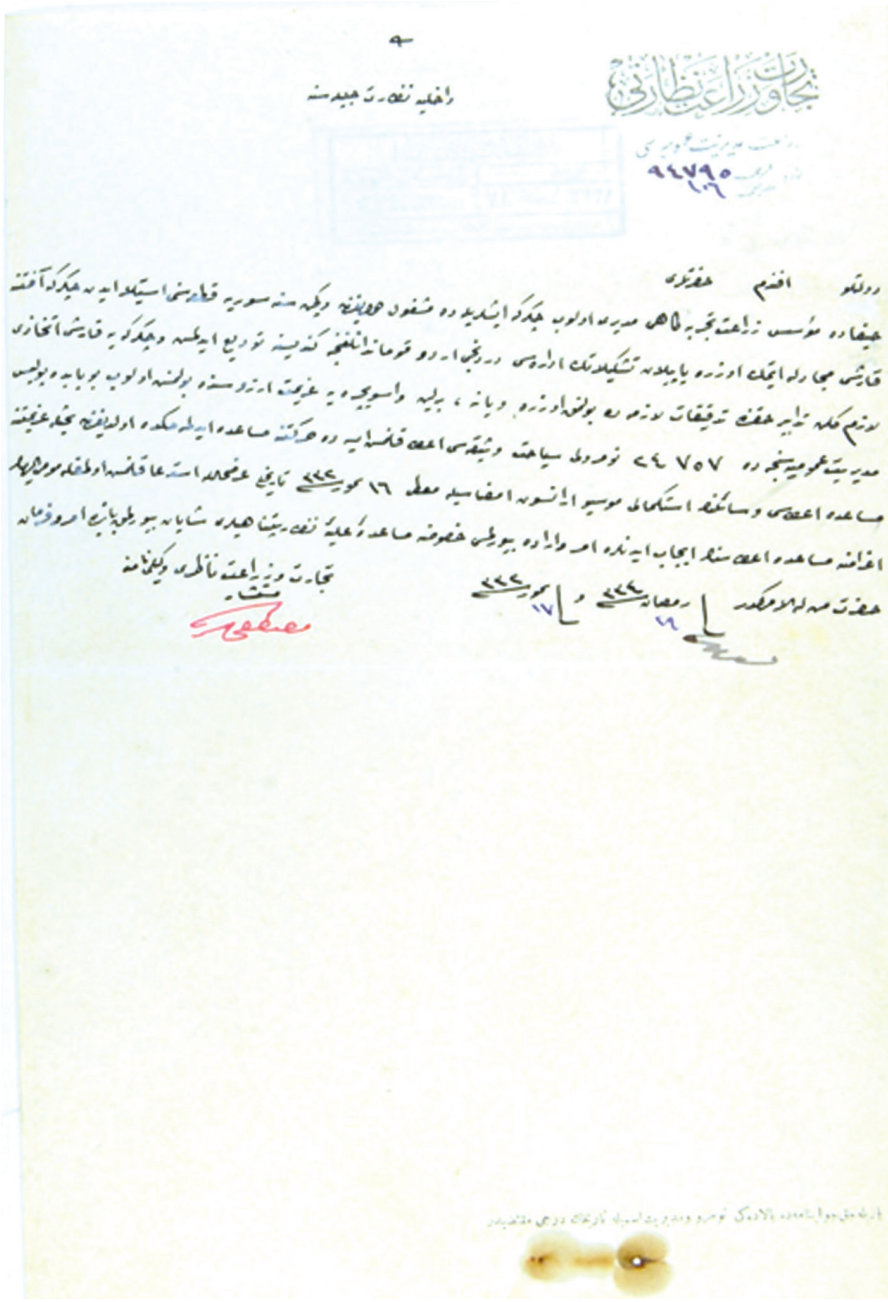
1915'te kurulan NİLİ casusluk örgütü, 1917 yılının başlarına kadar Osmanlı istihbaratından gizlenmeyi başarmıştır. 1916 ortalarında Aaron Aaronsohn'a Avrupa'ya bilimsel amaçlı seyahat vizesi veren Osmanlı makamları, Aaron'un Siyonist hedefler peşinde koştuğunun farkında değildir. Aaron'un Mısır'da İngiliz istihbarat üssünde Filistin'deki casusluğu idare ettiği anlaşıldığında Aaron için yapılacak bir şey kalmamıştır. Cemal Paşa'nın 1917'nin Mart ayına tarihlenen istihbarat raporunda, Filistin'de Yahudilerce idare edilen gizemli bir casusluk şebekesi tümüyle ortaya konulmuştur. Örgütün faaliyetleri ve yöntemleri dikkate alındığında bunun NİLİ olduğu tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Osmanlı istihbaratı, 1917'nin sonlarında NİLİ'nin kurucu kadrosunu büyük ölçüde deşifre etmiştir. Sarah Aaronsohn'un Aaron Aaronsohn'un "kızı" olduğu yanılgısına varılsa da ikilinin casusluk işlerindeki stratejik ilişkisi çözülmüş durumdadır. Osmanlı Polisi, Sarah'ın Haim Abraham'la olan evliliğine ve onun Yosef Lishansky'nin metresi olduğuna kadar örgütün komplike ilişkilerine vakıf durumdadır.

Lider kadrodan Yosef Lishansky ve Naaman Belkind'in yakalanmasıyla birlikte NİLİ ve bağlantıları hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Özellikle, Yosef Lishansky'den elde edilen bilgiler, diğer ayrılıkçı Yahudi örgütlerinin deşifre edilmesine büyük hizmet etmiştir. Genel hatlarıyla açıkladığımız ve İsrail'in kuruluşunda önemli roller üstlenmiş bazı liderlerin de mensubu olduğunu saptadığımız Hashomer Cemiyeti, her bakımdan araştırmaya değecek gizemli bir konu olma özelliğine sahiptir.

Levent Şahverdi Arşivi

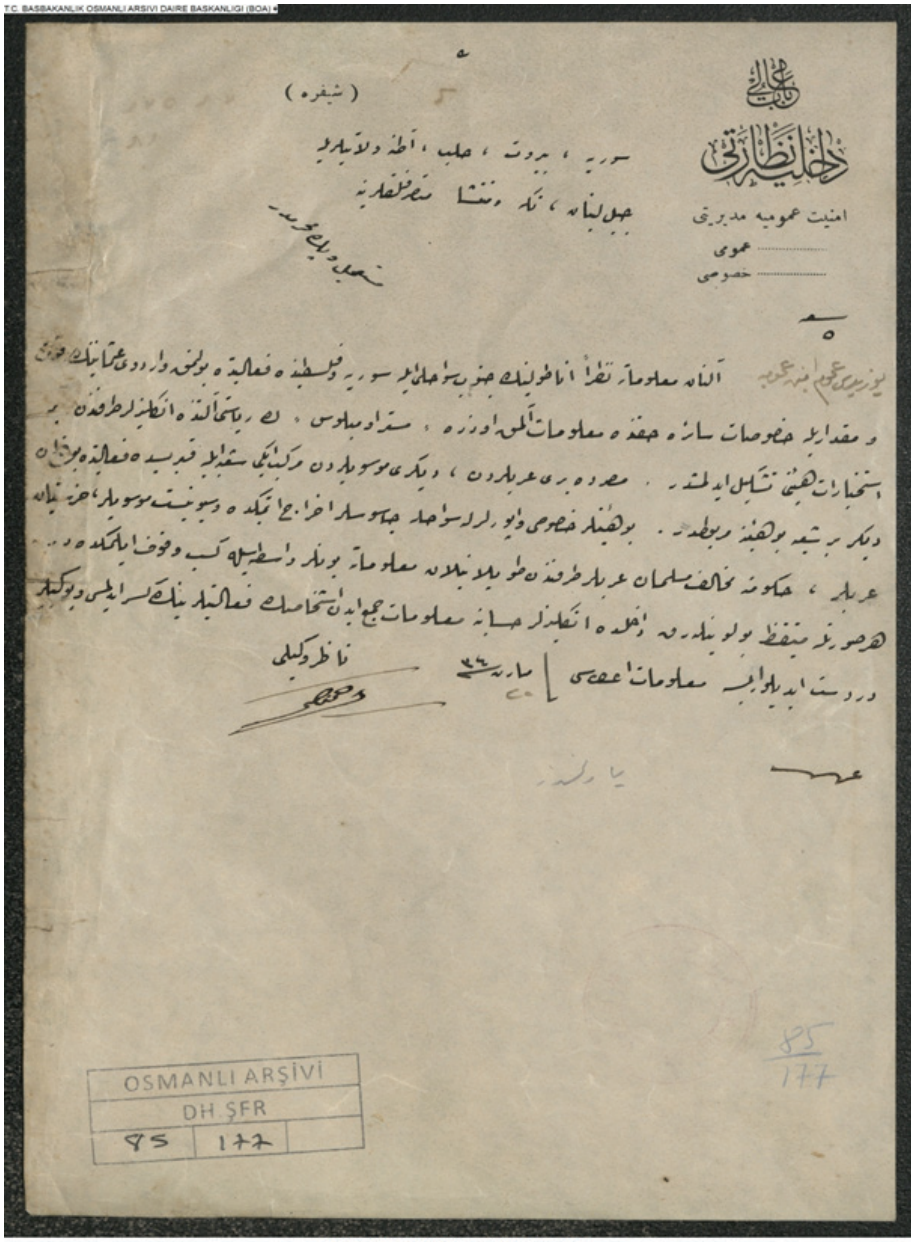
BELGELER

Levent Şahverdi Arşivi

BELGE 1. Seyahat Vesikası Verilen Aaron Aaronsohn'un Yurt Dışına Çıkmasına İzin Verilmesi. (**BOA. DH.EUM**. 5. Şb. 28/12

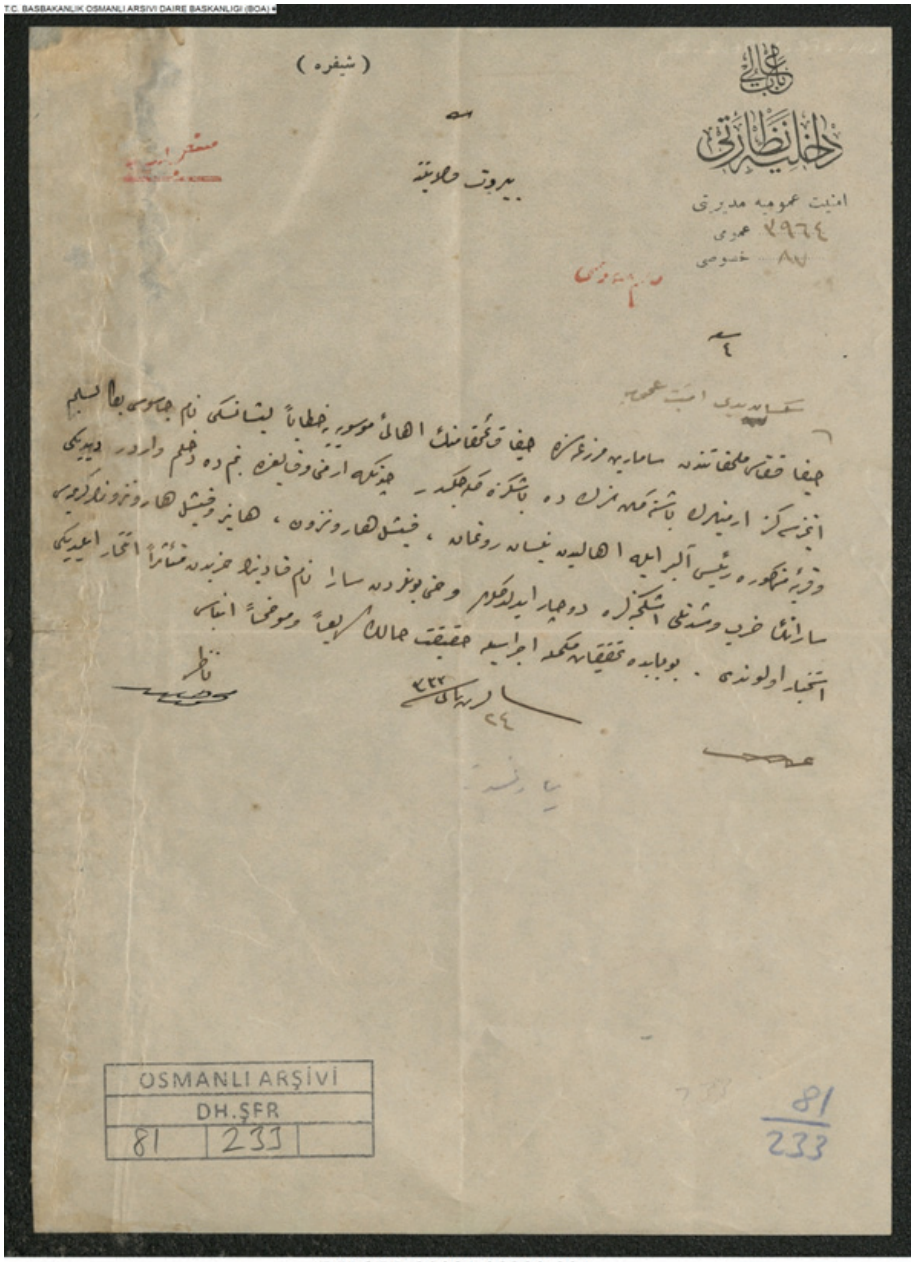
Levent Şahverdi Arşivi

DH.ŞFR.00085.00177.001

BELGE 2. İngilizlerin Mister Omblus'un (William Ormsby Gore) Başkanlığında Kurduğu İstihbarat Teşkilatına Karşı Vilayet ve Mutasarrıflıkların Önlem Alması (**BOA. DH.ŞFR**. 85/17

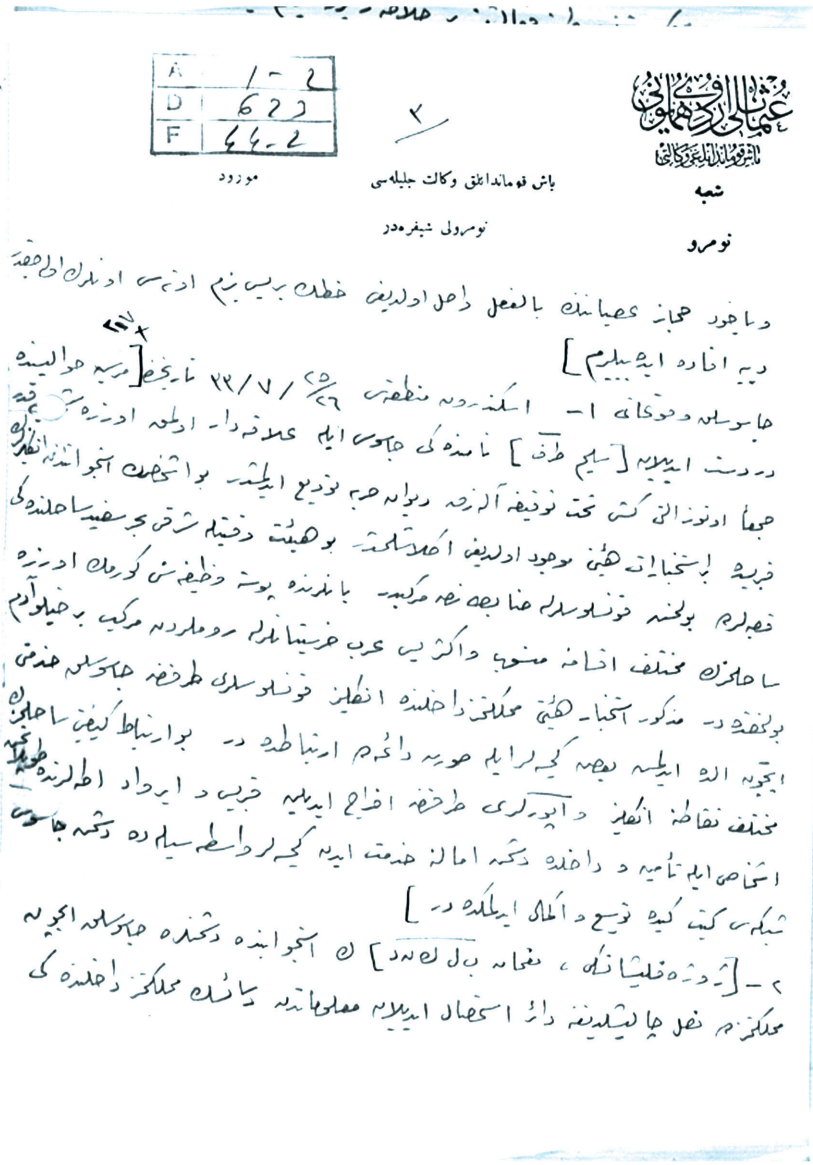
Levent Şahverdi Arşivi

DH.ŞFR.00081.00233.001

BELGE 3. Hayfa Kaymakamı'nın Musevi Ahaliyi Tehdit Ederek Yosef Lishansky'i Teslim Etmelerini İstediği ve Sarah Aaronsohn'un Sorgulama Sırasında İntihar Ettiği Yönündeki İddiaların Araştırılması (**BOA. DH.ŞFR**. 81/233)

Levent Şahverdi Arşivi

BELGE 4. Yossef Lishansky ve Naaman Belkind'in İsticvabı.
(**ATASE. BDH**. 536.2094.044.02)

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası (DH.EUM)

DH.EUM.4. Şube 10/39.

DH.EUM.5.Şb / 28 - 12.

DH.EUM.5.Şube 43/18.

DH.EUM.5.Şube 86/43.

Dahiliye Şifre (DH.ŞFR)

DH.ŞFR. / 54 - 367.

DH.ŞFR. 85/177.

DH.ŞFR. 81/.200.

DH.ŞFR.81/233.

DH.ŞFR.83/99.

DH.ŞFR. 569/56.1.

DH.ŞFR. 49/154.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Hususi (DH.EUM.KLH)

DH.EUM.KLH. 5/21.

DH.EUM. 5.Şube 33/32.

DH.EUM.7. Şube 3/62.

DH.EUM. 4.Şube 20/60.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS)

HR.SYS. 2267/68.4.

HR.SYS. 2265/7.

HR.SYS. 2169/43.

HR.SYS. 2456/21.

Levent Şahverdi Arşivi

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT)

İ.DUİT.173/84

İ.DUİT 174/22.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

BEO. 4348/326037

Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Birinci Dünya Harbi (BDH)

K.327. D.403.1317. F.034.02.

K.4216. D.62. F.001.13.

K.4216. D.62. F.001.31.

K.536. D.2094. F.044.02.

K.536. D.2094. F.003.

K.4216. D.62. F.001.13.

K.536. D.2094. F.044.02.

K.536. D.2094. F.032-02.

K.536. D.2094. F.003-03.

K.536. D.2094. F.021.1-2.

K.4216. D.62. F.027.01.

Resmî Yayınlar

Düstur, II. Tertip, C 6, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1334, s. 1363-1365

Kitaplar

Alkan, Necmettin, **Ortadoğu'da Casuslar Savaşı NİLİ**, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Aydın, Nurullah, **Osmanlı İmparatorluğunda İstihbarat**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

Atilhan, Cevat Rifat, **Filistin Cephesi'nde Yahudi Casuslar**, Üstün Eserler Neşriyatı, 2. Baskı, İstanbul 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

Atilhan, Cevat Rifat, **Yahudi Casusu Suzi Liberman**, Aykurt Neşriyatı, İstanbul 1961.

Atilhan, Cevat Rifat, **Musa Dağı**, Kenan Matbaası, İstanbul 1937.

Atilhan, Cevat Rifat, **Musa Dağı**, Aykurt Neşriyatı, İstanbul 1968.

Balcı, Sezai - Balcıoğlu, Mustafa, **Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu**, Erguvani Yayınevi, Ankara 2017.

Engle, Anita, **The Nili Spies**, Frank Cass, London 1996.

Fromkin, David, **A Peace to end All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation Modern Middle East**, Henry Holt and Company, Newyork 2009.

Kramer, Gudrun, A **history of the Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the Israel**, Princeton University Press 2008.

Sheffy, Yigal, **British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918**, Routledge, Newyork 2013.

Taşkesen, Nurettin, **Osmanlı Coğrafyasında İstihbarat Teşkilatları**, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018.

Uygur, Ziya, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm**, İstanbul 1998.

Wallance, Gregory, **The Woman Who Fought an Empire: Sarah Aaronsohn and Her Nili Spy Ring**, University of Nebraska Press, 2018.

Makaleler

Bozkurt, Abdurrahman, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi**, S 36, Güz 2014, s.1-44.

Bozkurt, Celil, "I. Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'nde NİLİ Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 2014, S 88, s.90-114.

Çam, Mehmet Mert, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin'deki NİLİ Ajanlarının Faaliyetleri", **Yeni Türkiye**, (Ortadoğu Özel Sayısı), Ocak-Haziran 2016, S 86, s.286-291.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 31-50
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 29.11.2017-06.07.2018

HARP KAZANÇLARI VERGİSİ'NDE MUAFİYET DURUMU VE UYGULAMASI

EMİR BOSTANCI*

ÖZ

Tarihteki diğer savaşlarda olduğu gibi getirdiği ekonomik yıkımla beraber 1. Dünya Savaşı da (hatta büyüklüğü ile doğru orantılı olarak daha fazla sayıda insana) ekonomik fırsatlar sunmuş ve olağanüstü kazançlar elde edilmesini sağlamıştır. Birçok ülke gibi Osmanlı Devleti, Ankara Hükümeti ve daha sonraki yeni Türk Devleti buna karşı aldıkları kararlar ile bu savaş zamanı kazançlarını vergilendirmeye çalışmışlardır. Böylece tek seferde alınan Harp Kazançları Vergisi ortaya çıkmıştır.

Bu verginin önemli bir vechesi muafiyet uygulaması olmuştur. Diğer birçok vergide olduğu gibi bu vergide de bazı durumlarda hem yerli hem yabancı devlet tebaası olan şirketlere, kişilere veya bölgelere gerekli görüldüğü takdirde muafiyet uygulanmıştır. Bu uygulama Lozan Anlaşması'nın öncesi ve sonrasında olduğu gibi zamana ve koşullara göre farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Harp Kazançları, Muafiyet, Yerli Ve Yabancı Tebaa, Osmanlı Devleti, Ankara Hükümeti, Lozan Anlaşması.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D., bostanci.emir11@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

SITUATION AND PRACTICE OF EXEMPTION IN TAX OF WAR EARNINGS

ABSTRACT

Like any other wars in history, the First World War brought economic opportunities (even much more people directly proportionate to size of war) along with economic devastation and made enable to have extraordinary gains. Like several other countries, Ottoman Empire, Ankara Government and later new Turkish State tried to tax these extraordinary gains by taking some decisions. Thus, tax of war earnings which was collected for one time only occurred.

One of the most important aspects of this tax was practicing exemption. As in lots of other taxes, in some conditions companies, individuals or regions that were domestic or foreign subjects (citizens) could be exempt from the tax if it was regarded necessary. This practice showed some alterations by different conditions and times such as changes before and after Treaty of Lausanne.

Keywords: Tax, War Earnings, Exemption, Domestic or Foreign Subjects, Ottoman Empire, Ankara Government, Treaty of Lausanne.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan, dâhil olan her devlet gibi hatta daha da fazla olarak Osmanlı Devleti ekonomisi de zarar görmüştür. Ordunun tüketim ihtiyacının artması ve çoğu alanda üretimin azalması veya orduya kaymasıyla beraber ülkede arz-talep dengesi bozulmuştur. Bu durumda stokçuluk ve spekülasyonculuk artmıştır. Savaşın getirdiği bu olağanüstü hali değerlendiren ve bunun üzerinden normalden fazla kazanç sağlayan fertler veya şirketler ortaya çıkmıştır. Bu kazanç gelir eşitsizliğini artırırken, savaş zenginleri ortaya çıkarmış ve aynı zamanda toplum üzerinde sosyo-ekonomik olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu durumu engellemek için Osmanlı Devleti de diğer birçok devlet gibi olağanüstü harp kazançlarından vergi almıştır. I. Dünya Savaşı'nda her iki taraftaki devletlerde iaşe ve harp levazımı işlerini alan veyahut mahsulâtın kıymeti ve nakliye vasıtalarının eksikliği yüzünden ticarette vurgunculuğa (ihtikâra) fırsat bulan tüccar ve sairenin büyük servetler elde ettiklerinin görülmesi üzerine her devlet başka bir usul altında ve muhtelif ölçülerde bu vergiyi meydana getirmişlerdir. "Yazında, ek vergi, olağanüstü vergi, olağan dışı vergi olarak adlandırılan bu vergi uygulamaları, olağanüstülük arz ettiği varsayılan bir ekonomik durumun sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, üstesinden gelinmesinde sıkıntı çekilen ekonomik ve sosyal nitelikteki olaylar ile karşılaşılan olağanüstü koşulların yol açtığı finansman ihtiyacının giderilmesi bakımından, ek veya geçici nitelikteki vergi uygulamalarının birer can simidi niteliği taşıdığı görülmektedir."[1]

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde "Harp Kazançları Vergisi" adı altında olağanüstü olarak toplanan verginin muafiyet uygulaması ele alınmıştır. Bu yazının ana amacı hangi durumlarda, kimlerin bu vergiden muafiyet hakkı elde etmiş olması ve böylece uygulamadaki bir yönün anlaşılmasıdır. Bu nedenle Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslıyla beraber fiili uygulamalar da incelenmeye çalışılmıştır.

Bu yazıda daha çok birincil kaynaklar kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yararlanılmıştır. Harp Kazançları Vergisi hakkında kararname için ise Düstur (II. Tertip, C 11, s. 495-512) esas kaynak olarak ittihaz edilmiştir. Ayrıca TBMM zabıt cerideleri ve resmi gazete de yararlı olmuştur. Bunun yanında bu vergi ile alakalı muafiyet uygulaması kısmının daha kısıtlı tutulduğu yeni neş-

1 Gökçen Uzer Çengelci, **Türkiye'de Olağan Dışı Dönemlerde Vergilendirme (Anayasal Vergilendirme İlkelerine Uygunluk Açısından Bir İrdeleme)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

redilen bir de makale vardır[2] ve birkaç kitapta küçük bir bölüm olarak yer almıştır. Bu kitapların başlıcaları: Zafer Toprak, **Milli İktisat 1982**, s. 302-303, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası 1. Kitap** (Cihan Duru vd.) 1982, s. 230, Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, 1994, s 92-94.

Yazının işleyişinde konunun daha iyi anlaşılması için önce kısaca vergi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise kanunnamede yer alan muafiyet faslına geçilmiş ve son olarak vergideki farklı gruplara uygulanan muafiyet uygulamalarına bakılmıştır.

1. HARP KAZANÇLARI VERGİSİ

Avrupalı Devletlerde tüccarların kayıtlarının ve defterlerinin düzenli olması ve bankalarda hesabı carileri bulunmasından dolayı bir fert veya şirketin harp içinde ne kadar gelir elde ettiğini tayin etmek Osmanlı Devleti'ne nispetle kolay olmuştur. Bu gelirlere bir verginin daha erken bir tarihte konulması da bu devletlerin büyük gelir elde etmesini sağlamıştır[3]. Örneğin, Almanya'da buna benzer bir vergi Osmanlı Devleti'nden üç yıl önce, 1916'da yürürlüğe sokulmuştur[4].

Osmanlı Devleti'nde ise harbin sonlarına isabet eden geç bir zamanda, bu vergi yürürlüğe konulmaya ve bu geç kalınmayı telafi için geriye doğru işletilmeye çalışılmıştır. Normal şartlarda, "Osmanlı hukuk sisteminde Kavanin ve Nizamatın Usul-i Neşir ve İlanı hakkındaki 18.07.1327 (1911) tarihli Kanunun 5. maddesi uyarınca hiçbir kanunun geriye yürümeyeceği hüküm altına alınmıştır."[5] Fakat olağanüstü koşullarda bu durum geçerli görülmemiştir.

Mükelleflere hesaplarını tanzim için fırsat vermek üzere 4 Nisan 1918 tarihinde sekiz maddeden oluşan "Harp Kazançları Vergisi'nin Temin-i Tahsili İçin Tedabir-i Evveliyeye Muhtevi Kanun" kabul edilmiştir[6]. Ancak savaş

2 Ali Rıza Gönüllü, "I. Dünya Savaşı Sonundan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Harp Kazançları Vergisi (1919-1925)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 42, Konya, Güz 2017, s. 470.

3 Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 94.

4 Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, s. 206. Her ne kadar bu vergi iyi bir gelir sağlamışsa da enflasyon sonucu reelde başarılı olamamıştır.

5 Can Barlas Arslan, "Birinci Dünya Savaşı ve Harp Vergisi", **Akademik Bakış Dergisi**, S 56 (Eylül-Ekim 2016), s. 81.

6 **Düstur**, 2. Tertip, C X, s. 422-424.

Levent Şahverdi Arşivi

yıllarında vergi tasarısı yasalaşamamış, İttihatçıların düşmesi üzerine, bir ölçüde İttihatçı eşrafa karşı kullanılmak üzere[7] ancak 14 Aralık 1919 tarihinde kırk maddelik "Harp Kazançları Vergisi Hakkında Kararname" neşredilebilmiştir[8]. Mükelleften alınacak beyanname doğrultusunda, net kazançtan savaş öncesi üç yılın ortalama kârı 1916, 1917 ve 1918 yılı ile karşılaştırılarak, geriye kalanı Harp Kazançları Vergisi'ne tabi tutulacak ve bir defaya mahsus "fevkalade-i temettü" üzerine tarh olunacaktır (Madde I). Bu vergi daha çok zenginlerden alınıldığından dolayı halk tarafından da desteklenmiştir[9].

Vergi bu kararnameler mucibince tarh edilmiş ise de millî hükümetin teşkil edilmesine kadar mütarekenin ilânı ve işgallerin yol açtığı zararlarla Devlet anarşi içinde kaldığından verginin tahsiline dair önemli bir başarı sağlanamamıştır. Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği 25 Ekim 1920 tarihli kanun gereğince bu verginin tahsiline karar verilmiş ise de[10] vergi ile mükellef fertlerin pek çoğunun işgal sahasında kalmasından ve harp durumu sebebiyle mükelleflerin vaziyet ve servetlerinde büyük değişiklikler meydana geldiğinden, bu vergiden vaktiyle büyük bir fayda elde edilememiştir. Bu vergiden 1921 senesinde 160 000 lira, 1922 senesinde 403 000 lira gelir elde edilmiştir[11]. İzmir ve civarının geri alınması ve İstanbul'un yurda geri katılması üzerine bu bölgelerde de tahsile başlanmış ve 1923 senesinde ise 764 000 lira gelir sağlanmıştır[12]. 1925 yılında bu rakam 2.500.000 liraya çıkmıştır[13].

Bu vergi herkesten kayıtsız şartsız alınmamış, gerekli durumlarda bazı şahıslar, şirketler ve bölgeler vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu muafiyetler kararnamede açıklanmışlardır. Muaf tutulmayan bazıları ise bunun için talepte veya itirazda bulunmuşlardır. Bu talep ve itirazlar değerlendirilerek kabul veya reddedilmişlerdir.

---

7 Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 303.

8 **Düstur**, 2. Tertip, C XI, s. 495-511.

9 Cezmi Tezcan, **Tekalif-i Harbiye Ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.34.

10 **Düstur**, 3. Tertip, C I, s. 106 .

11 Cihan Duru vd., **Atatürk Dönemi Maliye Politikası: Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 315.

12 Duru, **a.g.e.**, s. 372.

13 HasanTürkal, "Türkiye'de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C 44, S 3, Ankara, Eylül 2011, s. 91.

Levent Şahverdi Arşivi

2. HARP KAZANÇLARI VERGİSİ KARARNAMESİ'NDE MUAFİYET

Vergiden kimlerin muaf olacağı Kararname'nin birinci faslında açıklanmıştır. Bu fasıl, iki madde (2. ve 3. maddeler) ve on iki fıkradan meydana gelmiştir. Bu on iki fıkra 2. maddenin içerisinde yer almakta olup faslın büyük kısmını oluşturmuştur[14].

Maddenin birinci fıkrası ziraat ile uğraşanları kapsamaktadır. Buna göre dükkân veya mağaza açmaksızın, mahsulatını çiftliğinde, şehirlerde, kasabalarda ve pazar yerlerinde satan çiftlik sahipleri ile bir sene içerisinde satmış oldukları tütün tutarı 100 liradan az olan ve başkaca ziraat ve hayvancılıkla uğraşan mandıra sahipleri, çobanlar, bağcılar ve bahçıvanlar vergiden muaf tutulacaktır.

İkinci fıkrada devlet memurları ve diğer sabit geliri olanlar ve üçüncü fıkrada ise (hamallar, arabacılar ve muhtelif limanlar arasında taşımacılık yapan kayıkçılar hariç olmak üzere) kendi el emeği ile gelirini sağlayan bilumum amele ve işçiler muaf tutulmuştur.

Dördüncü fıkrada çeşitli alanlardaki meslek grupları muaf tutulmuştur. Kitap ve gazete yazarları; ressam, heykeltıraş ve bestekâr (kompozitörler) olan sanatkârlar; hekimler, cerrahlar, ebeler, dişçiler ve veteriner gibi sağlık alanında çalışanlar; mühendisler ve mimarlar ile avukatlar; ilim ve fen alanlarında geçimini sağlayan herkes bu vergiden muaf tutulmuştur. Fakat avukatların hukuk müşavirliği ücreti olarak herhangi bir müesseseden bir sene içerisinde aldığı tutar 500 liradan fazla ise harp kazancı sayılacağı gibi mühendislerin ve mimarların da bir inşaattan kazandıkları miktarın 5000 lirayı geçmesi durumunda fazlası vergiye dâhil edilmiştir.

Beşinci fıkrada, yazarlar gibi matbaacılar da vergiden muaf tutulmuştur. Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu fıkralarda ise taş ocağı işletenler, aşar ve sair vergi mültezimleri, balıkçılar, işletim bedeli senelik 4.000 kuruşu geçmeyen değirmen işletenler muaf tutulmuştur.

Onuncu fıkra ise köy yerleşimleri hakkındadır. Bu fıkraya göre nüfusu 2000'den az olan köy sakinleri vergiden istisna tutulmuştur. Fakat konumundan dolayı fazladan gelir sağlayan sahil ve demiryolu istasyonlarında bulunan köyler bu fıkranın kapsamına alınmamışlardır.

14 **Düstur**, 2. Tertip, C XI, s. 495-496.

Levent Şahverdi Arşivi

On birinci fıkrada I. Dünya Savaşı sırasında düşman tarafından işgal edilen yerlerden göç edenler veya zorla ettirilenler ile bu yerlere tehcir ettirilen muhacirlerin muafiyeti yer almaktadır.

İkinci maddenin son fıkrası olan on ikinci fıkrada ise yangın ve hayat sigortası yapan şirketler muaf tutulmuştur.

Muafiyet faslının son maddesi olan üçüncü maddede, harp esnasında yapılan borçlara tahsis edilen fevkalade gelirler harp kazançları vergisinden istisna tutulmuştur.

İleride gelecek olan hayır müesseseleri gibi bazı kurumlar veya yabancı devlet tebaalarının durumları bu fasılda belirtilmemiş ancak alınan meclis kararları ile muafiyet durumları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum, vergiye karşı yapılan muafiyet talepleri ile ortaya çıkmıştır. Hem Osmanlı Devleti döneminde hem de yeni Meclis döneminde, yerli veya yabancı şirketler, kurumlar veya kişilerden birçok istisnai muafiyet talebi olmuştur.

3. MUAFİYETİN UYGULANMASI

3.1. Osmanlı ve Türkiye Tebaası Olanlara Muafiyet Uygulaması

Hem Osmanlı Hükümeti hem Ankara Hükümeti dönemlerinde, Harp Kazançları Vergisi'nden istisna olmak için çeşitli bölgelerden ve şirketlerden devlete dilekçeler gelmiştir. Bu taleplerin çeşitli nedenleri vardır. Muafiyet taleplerinin bir kısmı kabul edilirken bir kısmı çeşitli gerekçeler ile reddedilmiştir.

Aydın İncir Müstahsiller Şirketi, kooperatif bir şirket olduğu ve karının tamamını ortaklara dağıttığı gerekçesiyle muafiyet talebinde bulunmuştur. Bu talep, 4 Nisan 1918 Tarihli "Harp Kazançları Vergisi Temin-i Tahsili İçin Tedabir-i Evveliyeye Muhtevi Kanun"un 1. Maddesine göre kooperatif şirketlerin de bu vergiye tabi olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.[15] Bunun dışında Adanalı fabrikatörler de 23 Mart 1920'de kendilerinden Harp Kazançları Vergisi istenmesi üzerine 31 Mart'ta itiraz ederek, muafiyet talebinde bulunmuşlardır. Gerekçe olarak ise, savaş yıllarının verdiği zarar ve bu savaş zararları nedeniyle yararlandıkları "Teşvik-i Zayi Kanunu" gösterilmiştir. Ancak bu itiraz kabul edilmemiştir çünkü fabrikalar Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslında yer almamıştır. Ayrıca "Teşvik-i

15 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4546.340908., 14 Ağustos 1919 tarihli Şura-yı Devlet kararı.

Levent Şahverdi Arşivi

Zayi Kanunu" savaştan zarara uğramış fabrikaları, olağanüstü kazançlardan değil, gelir vergisinden muaf tutmuştur[16]. Bu olumsuz cevaplar çok sağlam ve gerekli bir mazeret olmadığı müddetçe, kanunnameye uygun hareket edilip muafiyet faslının kapsamında yer almayan muafiyetlere imkân verilmediğini göstermiştir. Başka bir örnekte ise Konya'dan Harirler Anonim Şirketi Müdürü Hakkı ve rüfekası, Harp Kazançları Vergisi'nin "henüz teşekkül etmekte olan ticarethanelerini buhran-ı iktisadiyeye sevk edecek mahiyette olduğuna dair" 19 Şubat ve 5 Mart 1920 tarihlerinde iki tane telgraf göndermişler ve muafiyet talep etmişlerdir[17]. Yeterli bulgu olmadığı için bu talebin kabul edilip edilmediği bulanamamıştır.

Sadece şirketler değil, bölgeler de umumi muafiyet için devlete başvurmuştur. Bu başvurularda genellikle devlet umumi muafiyete değil, sadece gerekli ferdi muafiyetlere izin vermiştir. Mesela, Maraş'ta Fransız ve Ermeni işgali nedeniyle zarara uğrayanlara ve kanunnamenin 2. Maddesi 11. Fıkrası[18] kapsamında muhacirlere 10 Mayıs 1921'de muafiyet vermiştir. Maraş bidayet Tarh Komisyonu ise TBMM'den, zararın dolaylı veya dolaysız umumi olması dolayısıyla bütün Maraş halkı için muafiyet talep etmiş[19] fakat bu talebe Kavanin-i Maliye Encümeni tarafından kabul edilmemesi yolunda mazbata verilmiş ve bu mazbata Mecliste kabul edilerek muafiyet talebi reddedilmiştir.[20] Diğer bir örnek ise Denizli halkının muaf olması için Denizli mebusu Haydar Rüştü Bey ve arkadaşlarının verdiği önergedir. Benzer şekilde neden olarak işgallerin verdiği zararlar gösterilmiştir. Maraş örneğinde olduğu gibi Meclis tamamen bir bölgenin muaf olmasına sıcak bakmamış ve sadece "zarar ve ziyanını ispat edenlerin" muaf olmasına karar vermiştir.[21] Ayrıca Düzce tütün üreticileri de, harp zamanının yüksek fiyatları, işgücünün askere alınması ve Yunanlıların tütünleri ellerinden alması sebepleriyle muafiyet talebinde

16 **BOA**, Dâhiliye, İdare-i Umumiye (DH. İ.UM.).3.1.26., 2 Mayıs 1920 tarihli Maliye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

17 **Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi**, Devre IV, İçtima senesi 1, C 1, 18 Mart 1336 (1920), s.205.

18 2. Madde 11. Fıkra: Son harpte düşmn tarafından işgal edilen mahallerden hicret edenler ile alel-ıtlak ahir mahallere nakil ve tehcir edilenler (muaftır).

19 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon No: 30.18.1.1 Yer No: 5.33.11, 21 Ekim 1922 tarihli Maliye Nezareti tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen yazı.

20 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : II, İçtima Senesi: 3, C 25, 17 Mayıs 1926, s. 194-195.

21 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 6.31.21, 11 Ekim 1923 tarihli İcra Vekilleri Hayeti tarafından TBMM Riyaseti'ne gönderilen yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

bulunmuşlardır[22]. Bu talebin sonucunu gösteren herhangi bir belge bulanamamıştır. Bu başvurular, muafiyet talebinin nedeni olarak çoğunlukla savaşın ve işgallerin etkilerinin gösterilmesi ve bu etkilerin dönemi nedeniyle, daha çok Osmanlı Devleti'ne değil, 1920 sonlarından itibaren daha etkili olan ve Anadolu'yu daha çok temsil eden Ankara Hükümeti'ne yapılmıştır.

Sadece muafiyet için değil, vergi ödeme tecili yani ertelenmesi için de başvurular yapılmıştır. Bu erteleme istekleri de muafiyet taleplerinde olduğu gibi ekseriyetle savaş ve işgallerin verdiği zarardan dolayı olmuştur. Bozüyük halkı Yunan işgali ile maddi ve manevi zarara uğradıkları gerekçesiyle 3-4 ay erteleme talep etmişlerdir[23]. Tekirdağ'daki Şarköy Mahalli İdare Meclisi ise savaş sırasında ihracat ve ticaretten mahrum olmaları dolayısıyla muafiyet talep etmiş fakat sadece erteleme elde edebilmişlerdir[24]. Ayrıca verginin tahsilinin umumi olarak ertelenmesini talep edenler de olmuştur[25].

Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyetten bahseden faslında hakkında madde olmamasına rağmen hayır kurumları da Harp Kazançları Vergisi'nden muaf tutulmuşlardır. Nedeni ise bu kurumların hasılatının hayır işlerine harcandığı, dolayısıyla maddi ve şahsi bir menfaat elde edilmemesidir. Bu kurumlardan para alınması, savaş zamanının olağanüstü şartları nedeniyle menfaat sağlayanlardan alınan Harp Kazançları Vergisi'nin kararnamesinin ruh ve maksadına muvafık görülmemiştir[26]. Bu nedenlerle Muafiyet faslında değinilmese de hayır kurumları, kararnamenin 4. maddesinin 12. fıkrasına dayanılarak muaf tutulmuşlardır[27]. Buna en iyi örnek Hilal-i Ahmer

22 **BOA**, DH.İ.UM.3.1.52., 10 Şubat 1920 tarihli İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

23 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 136.974.1., 26 Ocak 1923 tarihli Umur-ı İktisadiyye Vekaleti tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen yazı.

24 **BOA**, DH.İ.UM.3.1.59., 15 Mart 1920 tarihli Adana Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf.

25 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi(CA)**, Ebis No: 01004343 Belge No: 1 Fihrist No: 29, 23 Kasım 1920 tarihli TBMM Kastamonu mıntıkası istiklal Mahkemesi azasından Kozan mebusu Doktor Fikret Bey Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta, Harp Kazançları Vergisi Kanunu'nun tatbikinin halk üzerinde kötü etki bırakmasından kaynaklanacak maddi ve manevi sorumluluklara iştirak edilemeyeceğini belirtmiştir.

26 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No:135.968.5., 14 Ocak 1924 tarihli Baş Vekalet tarafından TBMM Riyaseti'ne gönderilen yazı.

27 Fıkra şöyledir: "Umur ve müessesat-ı hayriyeye vuku bulan teberruat ve ianat masraf kaydedilmiş ise makbuldür."

Levent Şahverdi Arşivi

Cemiyeti'dir. Ocak 1924'te cemiyetten 376 lira 90 kuruş vergi talep edilmesi üzerine, İstanbul Defterdarlığı'na itiraz evrakı gönderilmiştir. Kanunname'de madde olmaması nedeniyle konu bir süre tartışılmış ve mesele hakkında Kavanin-i Maliye Encümeni bir mazbata yazmıştır. Bazı azaların itirazı ile beraber kurumun sermayesinin maksadının menfaatsiz kazanç olması ve bütün kazançların hayır işlerine harcanması nedeniyle bu kurumdan vergi alınmamasına karar verilmiştir[28].

Bunun yanında bütün hayır kuruluşları ve mallarının muafiyeti kayıtsız şartsız kabul edilmemiştir. Lozan'da da delege olan Hahambaşı Haym Naum'a ait bir binadan vergi istenmiştir. 1 270 lira harp kazançları vergisi tarh ve tahakkuk ettirilmesi üzerine vergi matruha karşı mezkûr müessese müdürü Anjel imzasıyla itiraz dilekçesi yazılmıştır. Naum da binanın kendi üzerinde görülmesine rağmen binayı kendisinin değil, Yahudi cemaatinin aldığını ve gelirinin hahamhaneye ait olduğunu belirterek itirazda bulunmuştur[29]. Bu konu da Mecliste tartışılmış ve mesele Hilal-i Ahmer ile mukayese edilmiştir. Sonuç olarak, bu mukayesenin yanlış olduğu ve hayır kurumu olan Hilal-i Ahmer ile Haym Naum'un şahsi servetinin aynı istisnadan yararlanamayacağı kararına ulaşılmıştır. Ayrıca böyle bir istisnanın suistimale kapı açacağı ve vergiden kaçmak için bir takım Ermeni ve Rum müesseselerinin ortaya çıkacağı savunulmuştur. Sonuç olarak Haym Naum'un binası hayır müessesesi görülmemiş ve itirazı reddedilerek vergi alınmasına karar verilmiştir[30]. Ali Rıza Gönüllü, makalesinde farklı bir sonuca varmış ve Haym Naum'un ve bu gibi müesseselerin muaf tutulduğunu belirtmiştir[31]. Fakat mezkûr belgede "Harp Kazançları Vergisi alınmaması lazım gelmeyeceği heyet-i umumiyenin 22.3.1926 tarihinde…75. İçtimaının 1. celsesinde karar kılındı"ğına dair olan ifade meseleyi açıklamaktadır.

28 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima Senesi, C 2 8/1, 10 Nisan 1924, s. 542-543.

29 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9, 5 Nisan 1926 tarihli Baş Vekalet tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

30 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima Senesi 3, C 23, 22 Mart 1926, s. 301-302; **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9-2, 23 Mart 1926 tarihli TBMM Reisi tarafından Baş Vekale'te gönderilen yazı.

31 Gönüllü, a.g.m. s. 468-469.

Levent Şahverdi Arşivi

3.2. Yabancı Ülkelerin Tebaası Olanlara Muafiyet Uygulaması

3.2.1. Osmanlı Hükümeti Dönemi

Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslında geçmeyen bir diğer konu yabancı devlet tebaası olanların durumlarıdır. Osmanlı Hükümeti Dönemi'nde önce savaş sonra mütareke dönemi olması sebebiyle vergi tam olarak uygulanamamıştır. Bu durumu yabancı devlet tebaası meselesi daha da karmaşıklaştırmıştır. Bunun üzerine Maliye Nezareti Sadaret'e bu tebaalardan Harp Kazançları Vergisi alınıp alınamayacağını sormuştur.[32] Meclis-i Vükela'nın kararı ise yabancıların da vergiye dâhil olması için alakadar devletlerin nezdinde teşebbüs yapılmasıdır[33].

Bu teşebbüslerin başarılı olduğu söylenemez. Bunun en büyük sebebi mütareke ile beraber tekrar geri getirilen kapitülasyonlardır. Yerli tebaadan bile zor vergi toplanıldığı bir dönemde yabancı tebaadan vergi toplanması olanaksız hale gelmiştir.

Osmanlı Hükümeti'ni meşgul eden diğer bir mesele de İranlılardan verginin alınıp alınmamasıdır. İran Sefareti, 24 Şubat 1920 tarihinde Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne bir takrir göndermiş ve İran tebası olanlar için vergi muafiyeti talep etmiştir. Müşavirlik meseleyi Maliye Nezareti'ne sormuş ve Nezaret de 14 Mart 1920 tarihinde Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne gönderdiği tezkerede "İran vatandaşları eski antlaşmaların geçerli olduğu dönemlerde bile, Memalik-i Osmaniye'de vergiler hakkındaki muafiyetten istifade etmemiştir. Devletler Genel Hukuku da, vergi yönünden İran vatandaşlarını Osmanlı vatandaşı yerine koymaktadır. Bu nedenle 14 Aralık 1919 tarihli Harp Kazançları Vergisi Kararnamesi ile ihdas olunan Harp Kazançları Vergisi'ni ödemeye mecburdurlar. Bununla beraber bazı sebeplerden dolayı, verginin tahsil edilmesi bilahare başlanılmak üzere tehir edilmiştir. Bu durumun İran tebaasına da teşmil edilmesinde hiçbir mani bulunmamaktadır." cevabını vermiştir[34].

---

32 **BOA**, BEO.4600.344990/2, 15 Kasım 1919 tarihli Maliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen yazı.

33 **BOA**, BEO.4600.344990/1, 16 Kasım 1919 tarihinde Sadaret tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen cevap.

34 Ali Rıza Gönüllü**,** a.g.m., s. 470.

Levent Şahverdi Arşivi

3.2.2. Lozan Anlaşması'na kadar Ankara Hükümeti Dönemi

Ankara Hükümeti'nin Harp Kazançları Vergisini yeniden kabul etmesine rağmen yabancı tebaalardan vergi alınması meselesi ilk başlarda bir sorun olmamıştır. Anadolu Hareketi'nin zaferi ve çoğu yabancı şirketin yer aldığı İstanbul'un yeniden etki altına alınmasının başlanmasıyla beraber mesele sorun olmaya başlamıştır. Lozan görüşmeleri devam ederken, Müttefiklerden başta gelir vergisi olmak üzere birçok borcun ve verginin tahsil edilmek istenmesi soruna yol aşmıştır. Özellikle İstanbul'dan vergi tahsillerinin zorlaşması ve vergi memurlarının buna karşı sertleşmeleri üzerine bu devletlerin baş tercümanlarından şikâyetler gelmiştir.[35] Aynı dönemde, İstanbul'da bir şirketten Harp Kazançları Vergisi talep edilmesi üzerine de Britanya, Fransa ve İtalya Komiserlikleri itiraz etmiş ve (İngiliz yüksek komiseri ve Lozan'da temsilci olan) Horace Rumbold aracılığı ile İstanbul Murahhası Adnan Bey'e İtilaf Devletleri tebaalarından vergi alınmaması talebini havi bir telgraf gönderilmiştir. Görüşmelerin devam ettiği bir sırada kapitülasyonvari olan bu talep dikkat çekicidir. Bu durum İtilaf Devletleri'nin sahip oldukları ekonomik ayrıcalıklarından kolay kolay vazgeçmeyeceklerinin bir göstergesidir. Buna karşı Türkiye tarafından gelen cevap, toplanan verginin yeni bir vergi olmadığı, geçmiş yıllara ait bir vergi olduğu gerekçesiyle bu şirketlerin yapılacak olan muahedeye kadar muaf olmayacağı şeklinde olmuştur. Bu durum Türkiye açısından sadece ekonomik değil, siyasi olarak da önemli sayılmış ve vergi kanununun (ve tabi diğer kanunların) tatbiki için hür ve müstakil olduklarının göstergesi olarak kabul edilmiştir[36].

Son olarak Lozan görüşmeleri sırasında baş murahhas olan İsmet (İnönü) Paşa ile Hariciye Vekâleti arasında Harp Kazançları Vergisi üzerine fikir ayrılığı meydana gelmiştir. Paşa Muahede-i sulhiye projesinin 75. Maddesine göre verginin alınamayacağını belirtmiş, Hariciye ise buna karşı maddenin yalnız temmettu vergi bakayasının affına şamil olduğunu ve Harp Kazançları Vergisi'nin temettu olmadığını savunmuştur[37]. Yani söz konusu maddenin

35 **CA**, Ebis No: 01003966 Belge No: 1 Fihrist No: 25, 14 Mayıs 1923 tarihli İstanbul Murahhası Adnan Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

36 **BOA**, Hariciye Murahhaslığı (HR.İM.) 69.64, 31 Mart 1923 tarihli Hariciye Nezareti tarafından İstanbul Murahhassılğı'na gönderilen yazı; **BOA**, HR.İM.17.154, 26 Mart 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

37 **CA**, Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/126-127, 14 Temmuz 1923 tarihli İsmet Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraf; **CA**, Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/128, 15 Temmuz 1923 tarihli Hariciye Nezareti tarafından İsmet Paşa'ya çekilen telgraf.

Levent Şahverdi Arşivi

mezkûr vergiyi değil, gelir vergisini kapsadığına dair fikir yürütmüştür. Lozan Anlaşması ile İsmet Paşa'nın haklı olduğu ortaya çıkmış ve bu vergi de kapsama alınmıştır.

3.2.3. Lozan Anlaşması Sonrası

İtilaf Devletleri'nin tebaalarından Harp Kazançları Vergisi alınması meselesi Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından sonra da tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu devletler, Lozan Anlaşması'nın 69. Maddesine dayanarak tebaalarının vergiden muaf olduklarını iddia etmişlerdir. Ankara ise vergiyi talep etmeye devam etmiştir.

Lozan'ı izleyen aylarda İtilaf Devletleri'nin temsilciliklerinden muafiyete dair dilekçeler ve notalar gelmiştir. Mesela, Eylül 1923'te merkezi Paris'te bulunan Orosdi Back Şirketi'nin Adana şubesinden 10.000 lira vergi talep edilmesi üzerine, Fransa Yüksek Komiserliği'nden bu durumun 69. Maddeye uygun olmadığını savunan bir telgraf gönderilmiş ve talebin geri çekilmesi istenmiştir[38]. Bunun gibi birçok yabancı şirket ve şahıs kendi temsilcilikleri arıcılığı ile bu vergiden muaf olmak için uğraş vermişlerdir. Kasım 1923'te ise İtalyan tebaası Luigi Perini'den vergi talep edilmiş ve 14 Kasım'da İtalyan Komiserliği tarafından mezkûr madde gerekçe gösterilerek itiraz edilmiştir[39]. 20 Kasım'da da Beyoğlu'nda sineması bulunan Romanya tebaasından Sigmund Wenberg Romanya sefareti aracılığı ile istenen vergiye itiraz etmiştir[40]. Bu itirazın da sonuçları yapılan çalışma sonrası maalesef elde edilememiştir.

İtilaf Devletleri'nin muafiyet için öne sürdüğü 69. madde şöyledir; "1 Ağustos 1914'te yararlandıkları rejim gereğince, Müttefik Devletler uyruklarının ve mallarının bağlı olmadığı hiçbir vergi, resim veya ek resim, 1922-1923 Bütçe yılından önceki bütçe yılları için, söz konusu uyruklardan ya da onların malları üzerinden alınmayacaktır. 1922-1923 Bütçe yılından önceki yıllar için 15 Mayıs 1923 gününden sonra vergi alınmış bulunuyor ise, işbu anlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir. 15 Mayıs 1923 gününden önce alınan paralar konusunda hiçbir

38 **BOA**, HR.İM.81.67, 3 Eylül 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraf.

39 **BOA**, HR.İM.88.63, 25 Kasım 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

40 **BOA**, HR.İM.89.23, 29 Kasım 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

istemde bulunulamayacaktır."[41] Buradan anlaşılacağı üzere, Müttefik Devletlerin tebaalarından 1922-23 bütçe yılına kadar olan süreler için hiçbir vergi alınmayacaktır. Harp Kazançları Vergisi de 1916, 1917 ve 1918 senelerini kapsadığı için bu maddenin kapsamında yer almıştır. 15 Mayıs 1923'e kadar alınan vergiler geri istenmemiş fakat bu tarihten sonra da bu verginin alınması engellenmiştir.

İtiraz dilekçeleri ve notaları üzerine Hariciye Vekâleti meseleyi Baş Vekâlet'e iletmiş ve bir cevap istemiştir. Bunun yanında kendi fikrini de belirten Vekâlet, Lozan Anlaşması'nın 69. maddesinin Harp Kazançları Vergisini kapsamadığını savunmuş ama son kararı Baş Vekâlete bırakmıştır. Baş Vekâlet ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Hariciye Hukuk Müşavirliği'nden bu durumu incelemesi ve bir rapor hazırlanması istenmiştir. Hazırlanan raporun yetersiz olması sebebiyle daha geniş tedkikli ikinci bir rapor istenmiştir[42]. Bu ikinci rapor 14 Şubat 1924'te sunulmuş ve İcra Vekilleri Heyeti de 17 Şubat'ta bir karara varmıştır. Buna göre, Müttefik Devletler tebaası olanların vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir[43].

Buna rağmen verginin bu tebaalardan alınması meselesinin tam olarak çözülemediği anlaşılmaktadır. Bu karardan iki yıl sonra Mayıs 1926'ta İstanbul Asli Mahkemesi 4. Hukuk Müşavirliği tarafından bir dava üzerine Baş Vekâlet'e ikinci bir karar olup olmadığı sorulmuş ve cevap olarak bu kararın da henüz katiyet kesbetmediği belirtilmiştir[44]. Yani ortada kanun olmadığı, sadece heyetin verdiği bir karar olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu karar Maliye ve Hariciye nezaretlerine gönderilmiş olsa da, bazı karışıklıkların devam ettiği görülmüştür. Örneğin, Ekim 1925 gibi geç bir tarihte bile Yunan tebaası olan ve Galata'da içki deposu olan Espiro Sagarido'dan vergi istenmiştir. Atina elçiliği de buna itiraz etmiş ve İstanbul Murahhaslığı'na dilekçe vermiştir[45]. Bu itiraza ne cevap verildiği bilinmemektedir.

41 İsmail Soysal, **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C I, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 110.

42 "Ecnebi Tebadan Harp Kazançlarının Adem-i İstifası Hakkında Heyet-i Vekilece Müttehiz Kararname Sureti", **Resmi Gazete**, 17 Mayıs 1924, s.3.

43 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10., 17 Şubat 1924 tarihli kararname; **Resmi Gazete**, a.g.m.

44 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10(19, 2), 6 Mayıs 1926 tarihli İstanbul Asli Mahkemesi 4. Hukuk Müşavirliği tarafından Baş Vekalet'e yazılan yazı; aynı tarihli Baş Vekilin cevap yazısı.

45 **BOA**, HR.İM.169.7., 12 Ekim 1925 tarihli Atina Elçiliği tarafından İstanbul Murahhaslığı'na gönderilen yazı.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Harp Kazançları Vergisi'nin, öncelikli hedef I. Dünya Savaşı'nda şartları değerlendirerek ve özellikle stokçuluk ve spekülasyonculuk ile zengin olanlar olsa da, fazladan kazanç sağlayan herkesten (muafiyet durumu hariç) alınması planlanmıştır. Böylece hem dengesiz gelir dağılımına karşı bir önlem alınmak istenmiş hem de zor durumda olan devlet kasasına kazanç sağlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi bu vergi herkesten alınmamış, belli durumlarda muafiyet sağlanmıştır. Bu durum vergi kanunnamesinde muafiyet bahsinde açıklanmıştır. Buna rağmen, uygulamada muğlak olan veya bu fasılda hiç bahsi geçmeyen olaylar meydana gelmiştir. Ayrıca gelen itirazlar ve muafiyet talepleri de görüşülüp, kararlara bağlanmışlardır.

Arşivlerde Lozan Anlaşması'na kadar yerli tebaa ahalinin veya şirketlerin muafiyet işlerini havi belge çoğunluktayken, bu anlaşmadan sonra yabancı tebaa işleri ile ilgili belgeler ağırlık kazanmıştır. Yerli tebaa olan şirketler ve bölgeler genellikle art arda olan savaşlar ile meydana gelen ekonomik sorunları neden göstererek muafiyet taleplerinde bulunmuşlardır. Bu talepler ve itirazlar genellikle, 1920 yılı sonlarına kadar Osmanlı Devleti merkezine, bu tarihten sonra ise güç ve otorite değişimi nedeniyle Ankara Hükümeti'ne yapılmışlardır.

Yabancı tebaalardan verginin muafiyeti de hem Osmanlı Devleti'ni hem de yeni kurulan Türkiye Devleti'ni meşgul eden mesele olmuştur. Lozan Anlaşması ile farklı bir evreye giren bu durumda bir karara varılmıştır. 69. madde ile diğer geçmiş vergi borçları ile beraber Harp Kazançları da silinmiş ve yabancı tebaadan bu verginin talep edilmesi durumunda yabancı elçiliklerden pek çok itiraz gelmiştir. Bu itirazlar da ele alınmış ve genellikle haklı bulunmuşlardır.

Çoğu kanunda olduğu gibi bu kanunun da fiiliyata geçirilmesi tam olarak istenildiği şekilde olmamış ve farklılıklar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin otorite yoksunluğu, bu devletin vergiyi toplamasını zorlaştırırken, Ankara Meclisi de savaş en azından fiili devam ettiği sürece bu vergiyi toplamada sıkıntı yaşamıştır. Bu nedenle, devlet savaştan yıllar sonra bile vergiyi almaya veya en azından talep etmeye devam etmiştir.

Bu vergi incelenirken sadece kanunnameye değil, uygulamaya da bakılmıştır. Bu çalışmanın konusu muafiyet uygulaması olmuş ve bu açıdan ko-

Levent Şahverdi Arşivi

nuya bakılmıştır. Daha önce üzerinde az durulmuş olan bu konu, alana katkı yapması umuduyla ele alınmış ve makalede Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları iktisadında belirli bir yeri olan Harp Kazançları Vergisi'nin muafiyet veçhesi ve uygulamadaki durumu incelenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

I- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., BEO. 4546.340908.

_____. 4600.344990/2.

_____. 4600.344990/1.

BOA., DH. İ.UM. 3.1.26.

_____. 3.1.52.

_____. 3.1.59.

BOA., HR.İM. 17.154.

_____. 81.67.

_____. 88.63.

_____. 89.23.

_____. 169.7.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., Fon No: 30.18.1.1 Yer No: 5.33.11.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 6.31.21.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 136.974.1.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0. Yer No:135.968.5.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9-2.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10.

_____**.** Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10(19,2).

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

CA., Ebis No: 01004343 Belge No: 1 Fihrist No: 29.

___**.** Ebis No: 01003966 Belge No: 1 Fihrist No: 25.

Levent Şahverdi Arşivi

___. Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/126-127

___. Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/128

II- Düstur

Düstur, 2. Tertip, C X.

_____, 2. Tertip, C XI.

_____, 3. Tertip, C I.

III- Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi 2, C 8/1, 10 Nisan 1924.

_____, Devre II, İçtima Senesi 3, C 23, 22 Mart 1926 .

_____, Devre: II, İçtima Senesi: 3, C 25, 17 Mayıs 1926.

IV- Resmi Gazete

"Ecnebi Tebaadan Harp Kazançlarının Adem-i İstifası Hakkında Heyet-i Vekilce Müttehiz Kararname Sureti", 17 Mayıs 1924, s.3.

V- Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Arslan, Can Barlas, "Birinci Dünya Savaşı ve Harp Vergisi", **Akademik Bakış Dergisi**, S 56 (Eylül-Ekim 2016), s. 73-83.

Çengelci, Gökçen Uzer, **Türkiye'de Olağan Dışı Dönemlerde Vergilendirme (Anayasal Vergilendirme İlkelerine Uygunluk Açısından Bir İrdeleme)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

Duru, Cihan vd., **Atatürk Dönemi Maliye Politikası: Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982.

Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1994.

Gönüllü, Ali Rıza, "I. Dünya Savaşı Sonundan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Harp Kazançları Vergisi (1919-1925)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 42, Konya, Güz 2017, s. 451-485.

Levent Şahverdi Arşivi

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C I, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Tezcan, Cezmi, **Tekalif-i Harbiye Ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.34.

Toprak, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

_____, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, s.205-238.

Türkal, Hasan, "Türkiye'de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C 44, S 3, Ankara, Eylül 2011, s. 85-107.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 51-94
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 28.02.2018-09.11.2018

TEŞKİLAT YAPISI VE FAALİYETLERİYLE TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİ (1921-1936)

YUNUS PUSTU*

ÖZ

Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, 7 Mayıs 1921 tarihinde kurulmuştur. 1924 yılında gerçekleşen ilk genel kongresinde ülke genelinde faaliyet yürüten muallim örgütlerini tek çatı altında birleştirme kararı alan Dernek, ismini de Türkiye Muallimler Birliği olarak değiştirmiştir. Birliğin temel amacı muallimler arasında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması ve cumhuriyet idaresi ile birlikte gerçekleştirilen inkılapların halka anlatılmasıdır.

Teşkilatlanmasını tamamlayan ve bu amaçlar doğrultusunda faaliyet yürüten Birlik, 1924, 1925, 1926 ve 1928 yıllarında genel nitelikte kongreler düzenlemiştir. 1928 kongresi Birlik tarihi açısında önemlidir. Zira bu kongrede Türkiye Muallimler Birliği, yasasında yapılan değişiklikle "konfederasyon"a dönüştürülmüştür. Bu değişiklikle artık "Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birlikleri Federasyonu" adını alan Birlik, mutemetlik usulü ile idare olunmaya başlanmıştır.

Bundan sonra bağımsız faaliyet yürüten muallim birlikleri ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde en dikkat çekici olanı İstanbul merkezli faaliyet gösteren İstanbul Muallimler Birliğidir. İstanbul Muallimler Birliği, 1936 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Sonrasında ise hükümetin dernekler üzerinde izlediği politika nedeniyle 1935-1936 eğitim öğretim senesinde kendisini fesh etmek durumunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muallim Cemiyetleri, Muallimler Birliği, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, Türkiye Muallimler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birlikleri Federasyonu.

* Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü, yunuspustu@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

TURKEY TEACHERS UNION: ITS ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND ACTIVITIES (1921-1936)

ABSTRACT

The Federation of Unions of Male and Female Teachers (Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği) was established on 7 May, 1921. It held its first general assembly in 1924 and decided to gather all teacher associations in the country under a single roof, consequently changed its name to Turkey Teachers Union (Türkiye Muallimler Birliği). The main aim of the Union was to provide cooperation and solidarity among teachers, and to inform the people on the reforms of the new Republic.

After completing its organization, the Union functioned in accordance with the aims mentioned above and held general assemblies in 1924, 1925, 1926 and 1928. The Assembly of 1928 is significant for the history of the Union as the regulation of Turkey Teachers Union was changed and the Union turned into a confederation after this congress. As a result, it got the name Turkish Republic-Federation of Teachers Unions (Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birlikleri Federasyonu) and started to be administered by a trustee.

Later on, independently working teacher unions also emerged. The most remarkable of these was İstanbul centered İstanbul Teachers Union (İstanbul Muallimler Birliği). It had been active until 1936. However, due to the politics of the government, the Union had to abolish itself in 1935-1936 academic year.

Keywords: Teachers Societies, Teachers Union, The Union of Male-Female Teachers Associations of Turkey, The Federation of Teachers Association of Republic of Turkey.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Türkiye'de muallim örgütlenmeleri 1908 yılında kurulan Encümen-i Muallimin ile başlamıştır. Söz konusu Encümen ile başlayan bu örgütlenme "Muhafaza-ı Hukuk-i Muallimîn", "Cemiyet-i Muallimîn", "Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn", "Konferans Cemiyeti", "Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti", "Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti", "Mahfel-i Muallimîn", "Muallimler Yurdu", "Muallimler Cemiyeti", "Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti" ve "Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti" ile "Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunları Cemiyeti" şeklinde devam etmiştir[1].

Tarihin hemen her safhasında önemli bir kent olan Ankara, 27 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in gelişiyle Kurtuluş Savaşı'nın bir karargâhı konumuna yükselmiştir. Millî Mücadele Hareketi'nin hemen ardından, 13 Ekim 1923 tarihinde ise resmen başkent olmuştur[2]. Bu durum Ankara üzerinde sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik olarak olumlu tesirler yapmıştır. Bu tesirler pek çok alana olduğu gibi sivil toplum örgütlenmelerine de yansımıştır. Dönemde, Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer ve Türk Ocağı gibi birçok kuruluş ya ilk defa olarak açılmış ya da İstanbul'da var olan merkezleri Ankara'ya intikal ettirilmiştir. Bu sivil toplum kuruluşları arasında muallimlerin teşkil ettiği meslek örgütleri de bulunmaktadır.

Muallime ve Muallimler Cemiyeti, bu süreçte Ankara merkezli olarak kurulan ilk muallim örgütüdür. Cemiyet, Ankara Lisesi muallimlerinin girişimleri ile 1920 yılı Temmuz ayı ortalarında tesis edilmiştir[3]. Cemiyetin tesisi

---

1 II. Meşrutiyet döneminde kurulan muallim dernekleri/cemiyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yahya Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 22, Ankara 2007, ss. 1-50; Yunus Pustu, "Nizamnamelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 98, Ankara 2018, ss. 1-40. Batıdaki öğretmen örgütlenmeleri tarihi ile ilgili bk. "Dünya Muallim Birlikleri", **Muallimler Mecmuası**, S 11, Teşrinievvel 1930, s. 27; Mustafa Ergün, **Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi**, C 1, Pegem Yay., Ankara 2016.

2 S. Dilek Yalçın Çelik, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bir Başkent İnşası", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, C 2, S 1, Haziran 2014, s. 94.

3 Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940**, Doğan Basımevi, Ankara 1978, s. 299.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Atatürk tarafından teşvik edilmiştir[4]. Bu doğrultuda Cemiyet, ilk kongresini de onun başkanlığı altında Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen yüzü aşkın eğitimcinin katılımı ile gerçekleştirmiştir[5].

İlk Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur Bey maarif müdürlüklerine gönderdiği 14 Temmuz 1920 tarihli genelge ile Cemiyetin kuruluşunu duyurmuştur[6]. Bundan bir hafta sonra -21 Temmuz 1920 tarihinde- ise Kazım Nâmi [Duru] (1875-1967) tarafından dönemin milletvekilleri, Cemiyet için okutulacak Mevlid-i Şerife davet edilmiştir. Zabıt ceridesinde yer aldığına göre davet şu şekildedir:

"Hakkın inayeti ile Ankara'da tesisine muvaffak olduğumuz Muallim ve Muallimeler Cemiyetinin çalışmalarında hüsn-i muvaffakiyetine nail olması maksadıyla ve mübarek şehitlerimizin ruhlarını şad etmek arzusuyla önümüzdeki cuma günü cuma namazına müteakip Hacı Bayram Veli Cami-i Şerifinde Mevlid-i Şerif okutturulacağından bilcümle muhterem mebuslarımızla beraber bu kutsi ayine iştirak buyrulmasını istirham ederiz…"[7]

Mecliste okunan bu davet, meclis âzalarınca memnuniyetle karşılanmış ve cemiyetin ülke genelinde şubeler açması desteklenmiştir. Ayrıca yapacağı faaliyetler hakkında Eğitim Bakanlığını bilgilendirmesi istenmiştir. Hükümetin de desteğini alan Cemiyet, kısa zamanda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeler açmaya başlamıştır[8]. Ancak bu sıralar Avrupa'da bulunan birtakım aydın çevrelerin ülkeye dönmesi ve giriştikleri faaliyetler neticesinde[9] Muallime ve Muallimler Cemiyetinin örgütlenme ihtiyacını tam manasıyla karşılamadığı düşüncesi belirmiştir. Bunun üzerine daha organize, geniş tabanlı, disiplinli ve geniş programa sahip bir muallim örgütlemesine gidilmesi gerektiği fikri hâkim olmuştur[10]. Bu nedenle Türkiye'deki bütün muallimleri tek çatı altında toplamak amacıyla "Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği" adıyla daha kapsayıcı bir oluşuma gidilmesi kararlaştırılmıştır[11].

4 İsmail Göldaş, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yay., İstanbul 1981, s. 64.

5 "Ankara'da Muallime ve Muallimler Kongresi", **Dertli**, No: 69, 17 Temmuz 1337, s. 1.

6 Niyazi Altunya, **Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi 1908- 2008**, Ürün Yay., Ankara 2008, s. 40.

7 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C 2, İçtima 38, 21 Temmuz 1336, s. 372.

8 Göldaş, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, s. 40-41.

9 Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)**, s. 179.

10 Göldaş, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, s. 41.

11 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C 2, İçtima 38, 21 Temmuz 1336, s. 372; "Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 180, 9 Mayıs 1921, s. 2; Akyüz, **Türkiye'de**

Levent Şahverdi Arşivi

Teşkil edilen Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliğini diğer muallim cemiyetlerinden ayıran iki temel nokta olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan ilki muallimler arasında arzu olunan yardımlaşma ve dayanışmanın manevî vasıtalardan çok maddi ve hayati vasıtalarla gerçekleşeceği fikridir. Diğeri ise muallim örgütlerinin bir merkez etrafında bir bütün olarak hareket etmesi gerektiği düşüncesidir[12].

ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

"Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)" isimli bu çalışma; Türkiye Muallimler Birliğinin kuruluşu, teşkilatlanması, ideolojik yapısı ve faaliyetleri hakkında ilk elden, bütünsel ve sistematik olarak bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışma her ne kadar 1921-1936 yılları arasındaki muallim örgütlenmesini esas alıyorsa da tarihsel sürecin tam olarak ortaya konulabilmesi için Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkmış olan muallim örgütlenmesinden de kısaca bahsedilmiştir. Bundan dolayı çalışma, modern Türkiye tarihindeki muallim örgütlenmesinin 1908-1936 yıllarını seyrini ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Türkiye Muallimler Birliği, Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet göstermiş olan önemli sivil toplum kuruluşlarından birisidir. Ancak Birlik, faaliyet gösterdiği 1921-1936 yılları arasına sosyal, siyasal, kültürel ve ideolojik açıdan damgasını vurmasına rağmen bilimsel anlamda bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu yönüyle çalışma, cumhuriyetin ilk yıllarındaki sendikalaşma faaliyetleri ile eğitim tarihimiz açısından önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir.

Muallim örgütlenmesinin ilk yılları olan 1908-1918 arasındaki 10 yıllık dönemle ilgili Yahya Akyüz, Mustafa Ergin, Ahmet Orhan, Sami Evren, Siyami Ertem, Cafer Yıldırım, İsmail Göldaş, Zeki Sarıhan, Arzu M. Nurdoğan, Serkan Erdal, Selçuk Aydın ve Niyazi Altunya'nın çalışmaları mevcuttur. 1920-1928 arası dönemle ilgili tek çalışma ise tarafıma ait olan Türkiye'de Muallim Cemiyetleri (1908-1928) isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada, kullanılan yeni belgelerle birlikte Türkiye Muallimler Birliği müstakil olarak ele alınmıştır. Ayrıca yüksek lisans tez çalışmasından farklı olarak birliğin konfederasyona dönüşmesinden sonraki sekiz yıllık dönem de çalışmaya ilave edilmiştir.

Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940), s. 299; Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996, s. 16.

12 "Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği Teşkil Etti", **Anadolu'da Yenigün**, No: 604-224, 9 Mayıs 1921, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Çalışmada, Türkiye'deki muallim örgütlenmesi ile Türkiye Muallimler Birliğinin teşkili, gelişimi, faaliyetleri ile lağvedilmesi eleştirel bir bakış açısı ile ilk elden kaynaklara dayanılarak ele alınmıştır. Çalışmanın çerçevesi, dönemin mecmua ve gazetelerinin taranması neticesinde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda muallim cemiyetlerinin neşrettikleri mecmualar taranmış, ulusal ve yerel nitelikte yayın yapan gazete ve mecmualar incelenmiştir.

1. TÜRKİYE MUALLİME VE MUALLİMLER DERNEKLERİ BİRLİĞİNİN TEŞKİLİ

Türkiye Muallimler Birliği, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği adıyla 7 Mayıs 1921 tarihinde Ankara merkezli olarak teşkil edilmiştir[13]. Derneğin maksadı nizamnamesinin ikinci maddesinde yer aldığına göre muallimlik mesleğini korumak, muallimlerin içtimaî vaziyetlerini yükseltmek ve bu gaye için iktisadî ve ilmî faaliyetlerde bulunmaktır. Dernek, muallimlerin geçimlerini kimseye muhtaç olmadan temin etmeleri için faaliyetlerde bulunacak ve muallimlere maaş ve gelir sağlamak için mesai sarf edecektir. Bunun yanında vazifesiz kalan, hastalanan, malul olan, evlenen veya çocuğu doğan muallimlere ve yakınlarına da imkânlar ölçüsünde yardımda bulunulacaktır. Dernek, zikredilen bu maksatları ihmal etmemekle beraber üyelerinin manevî ve ilmî yükselişini sağlamak için "umumî", "serbest" ve "âlî" dersler, söyleşiler, eğlenceler ve seyahatler düzenleyecek; kütüphaneler, müzeler ve okuma salonları açacaktır. Yine bu doğrultuda mecmua ve gazeteler neşredilmek suretiyle muallimlerin ilgili oldukları alanları tanıyabilmelerine katkı sağlanacaktır[14].

Bu amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterecek olan Derneğin öncüleri devrin önde gelen siyaset ve düşünce adamlarıdır. Derneğin kurucuları sıfatıyla hükümete verilen beyannamede imzası bulunan kişiler şu şekildedir: Kütahya Mebusu Cevdet [Izrap Barlas] Bey [1891-1960], Canik Mebusu [Ahmet] Hamdi [Yalman] Bey [1877-1959], Ankara Memba-ı Füyuzat Mektebi başmuallimi Ahmet Tevfik Bey, Ankara Sultanisi muallimlerinden Mehmet

13 "Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 180, 9 Mayıs 1921, s. 2; "Ankara Muallim ve Muallimelerini Davet", **Anadolu'da Yenigün**, No: 865-487, 9 Mayıs 1922, s. 2; "Muallime ve Muallimler Dernekleri Heyet-i İdaresi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 882-505, 1 Haziran 1922, s. 2; "Muallim ve Muallimleler Birliğinde", **Anadolu'da Yenigün**, No: 904-527, 27 Haziran 1922, s. 2; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C 22, İçtima 84, 14 Ağustos 1922, s. 163.

14 "Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 180, 9 Mayıs 1921, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Servet [Berkin] Bey, Ankara Dârülmuallimât tatbikat-ı dersiye muallimi Ahmet Hilmi Bey, Kastamonu Mebusu Doktor Suat [Soyer] Bey [1879-1942], Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Müdürü Kazım Nami [Duru] Bey, Bursa Mebusu Muhittin Baha [Pars] Bey [1884-1954], Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit [Kansu] Bey [1872-1948], Dârülmuallimât fennî terbiye muallimi Nafi Atuf [Kansu] Bey [1890-1949], Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey [1894-1929], halk dersleri muallimi Mehmet Vehbi Bey. Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği kurucu âzaları olan bu zevat, aralarından Derneğin geçici idare heyetini de seçmişlerdir. Buna göre Derneğin genel başkanı önde gelen siyaset ve eğitim adamı Nafi Atuf Bey'dir. Kâtiplik görevi Mehmet Servet Bey'in üzerinde, kasadarlık vazifesi de Mehmet Vehbi Bey'in sorumluluğundadır. Âzalıklarda Ahmet Hilmi ve Tevfik Beyler yer almaktadır[15]. Derneğin fahrî başkanı ise sonraki yıllarda olduğu gibi Mustafa Kemal'dir[16].

Dernek, milli mücadelenin meşakkatli yıllarında Ankara'nın güvenliğinin tehlikeye girmesi üzerine kısa bir süre faaliyetlerini Kayseri'de yürütmek durumunda kalmıştır[17]. Ankara üzerindeki tehlikenin bertaraf edilmesinin hemen ardından ise tekrar Ankara'da faaliyetlerine devam etmiştir[18].

Dernek, 17 Haziran 1921 tarihinde Ankara'da bir kongre tertip etmiştir[19]. Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Bey başkanlığında gerçekleşen kongrede Derneğin idare heyeti seçimleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre Leman Hanım, Mazhar Müfit Bey, Nafi Atuf Bey, Hamit Edip Bey ve Hilmi Bey idare heyeti âzalıklarına seçilen kişilerdir[20]. Oluşan yeni idare heyeti Mazhar Müfit Bey'i

15 "Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği Teşkil Etti", **Anadolu'da Yenigün**, No: 604-224, 9 Mayıs 1921, s. 2; "Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 180, 9 Mayıs 1921, s. 2.

16 "Muallimler Birliği İlk Teşkili ve Beyannamesi", **Muallimler Birliği**, S 22, Nisan 1927, s. 982-983.

17 "Muallimler Derneği Şehrimizde", **Anadolu'da Yenigün**, No: 708-321, 9 Eylül 1337, s. 2. Kayseri Muallimler Birliği ile ilgili bk. Yunus Pustu, "Kayseri Muallimler Birliği", **Kayseri Ansiklopedisi**, C 5, Kayseri 2017.

18 "Kayseri Muallime ve Muallimler Derneği", **Anadolu'da Yenigün**, No: 711-324,13 Eylül 1337), s. 2; "Kayseri Muallime ve Muallimler Derneği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 305, 27 Eylül 1921, s. 2.

19 "Muallim Derneği İçtima-ı Umumisi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 634-254, 15 Haziran 1921, s. 2; "Muallimler İçtimaı Bugün", **Anadolu'da Yenigün**, No: 636-256, 17 Haziran 1921, s. 2.

20 "Muallimler Derneğinin Bir Müsameresi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 639-259, 21 Haziran 1921, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

başkanlığa, Nafi Atuf Bey'i kâtipliğe ve Leman Hanım'ı da kasadarlık vazifesine seçmiştir[21].

Derneğin kuruluşunda öngörülen yapı bağlı derneklerin Ankara'da yer alan genel merkez çatısı altında birleşmesi ve faaliyet göstermesi şeklindedir. Bu doğrultuda Ankara'da, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliğine bağlı olarak "Ankara Muallime ve Muallimler Derneği" oluşturulmuştur. Oluşturulan Ankara Muallime ve Muallimler Derneği, bir süre genel merkeze vekâlet etmiştir. O yıllarda Dernek genel merkezine vekâlet eden Ankara Muallime ve Muallimler Derneği idare heyeti toplanarak Bursa milletvekili ve aynı zamanda muallim olan Muhittin Baha Bey'i idare heyeti başkanlığına seçmiştir. İktisat müderrisi ve daha sonra Eğitim Bakanlığı da yapacak olan Mehmet Vehbi [Bolak] Bey [1882-1958] kâtipliğe; Dârülmuallimât muallimlerinden Leman Hanımı ise kasadarlık vazifesine seçmiştir[22].

Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliğinin Beyannamesi ve Buna Tepkiler: Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, kuruluşundan yaklaşık bir yıl kadar sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi vasıtası ile beyannamesini yayımlamıştır. Beyannamesinde, Rusya, Almanya ve Bulgaristan devletlerinin yenileşme hareketlerinde muallimlerin göstermiş oldukları yararlılıklardan bahsedilmiş ve konu Türk muallimleri ile bağdaştırılmıştır. Bu doğrultuda Rus, Alman ve Bulgar inkılaplarında Almanya'da Goethe, Schiller, Karl Marx, August Bebel, Ferdinand Lasalle, Hegel ve Fichte'den; Rusya'da Tolstoy, Maxim Gorgi, Kropotkin, Poteskin gibi düşünürlerden bahsedilmiştir[23].

Muallimlerin ortak bir amaç doğrultusunda birleşmeleri takdir edilmekle birlikte beyannamede Alman, Rus ve Bulgar inkılâplarından örnekler verilmesi; bahsi geçen devletlerin komünistlikle temayüz eden düşünürlerine oldukça fazla övgünün yer alması ve buna ek olarak Derneğin kurucu kadrosunun da komünist eğilimli kimselerden oluşması bazı milletvekillerinin tepkilerine

21 "Muallime ve Muallimler Derneğinin İçtima-i Umumisi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 213, 19 Haziran 1921, s. 2; "Muallimler Derneğinde Yeni İdare", **Anadolu'da Yenigün**, No: 637-257, 19 Haziran 1921, s. 2.

22 "Muallime ve Muallimler Dernekleri Heyet-i İdaresi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 882-505, 1 Haziran 1922, s. 2.

23 "Türkiye Muallime ve Muallimlerine Beyanname", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 541, 26 Haziran 1922, s. 2; "Türkiye Muallime ve Muallimlerine", **Muallimler Birliği**, S 22, Nisan 1927, s. 981-983.

Levent Şahverdi Arşivi

neden olmuştur[24]. Bunun üzerine Afyonkarahisar Milletvekili İsmail Şükrü Efendi, İçişleri ve Eğitim Bakanlıklarına birer soru önergesi vermiştir. Önerge şu şekildedir:

"Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 26 Haziran 1338 tarihli ve 541 numaralı nüshasında Muallim ve Muallimeler Derneği heyet-i idaresinin bir beyannamesi neşredilmiştir. İlmî olmaktan ziyade bir mahiyet-i siyasiyeyi haiz olan mezkûr beyanname Almanya ve Rusya'daki inkılâpları bir lisan-ı takdir ile beyan ettikten ve oradaki hareketlerin "payidar semereler" verdiğini söyledikten sonra "Asriliğe ve inkılâpçılığa muhalif düşen" ölmeye mahkûm bütün sakim ve bâtıl fikirleri devirerek yirminci asrın hayat-ı mânasına tevafuk edebilecek bir teceddüt ve inkılâp hareketi husule getirmek üzere Türkiye'deki bütün muallim ve muallimeleri kıyama davet ediyor. İki buçuk sütunu ihtiva eden ve bir kelimesinde olsun İslamiyet'i kâle almayan bilâkis esâsât-ı İslâmiyeye muhalif mezahip ve mesalik-i siyasiye müessislerini (Karl Marx) ve saire gibi Almanya'da ve Rusya'da vukua gelen yirminci asır inkılâplarını (ki Sosyalizm ve Bolşevizm'den ibarettir.) bir lisan-ı takdir ile beyan eden iş bu beyanname her tarafta, hatta birçok muallimler arasında da sû-i tesirler husule getirmiştir. Binaenaleyh:

1. Bu Cemiyetin Cemiyetler Kanunu veçhile teşekkül edip etmediğini

2. Böyle bir inkılâba hükümetin taraftar olup olmadığını

3. Büyük Millet Meclisinin umde-i esâsiyesine mugayir bulunan bu hareket hakkında gerek hükümete karşı husule gelmesi melhuz emniyetsizlik noktasından, gerek maarifin istikamet-i esâsiyesi noktasından, gerekse esâsât-ı İslâmiye noktasından ne gibi efkâr ve takibatta bulunduklarını, Dâhiliye, Maarif ve Şer'iye vekâletlerinden sualini teklif ederim." [25]

İsmail Şükrü Efendi'nin verdiği önergeye ilk cevap İçişleri Bakanı Mehmet Ata Bey'den gelmiştir. Eğitim Bakanı Vehbi Bey'in cevabı ise iki gün sonradır. Her ikisinin de soru önergesine verdiği cevap aynı olup Dernek beyannamesini savunur mahiyettedir. İsmail Şükrü Efendi'nin sorusuna Mehmet Ata ve Vehbi Beylerin verdikleri cevap şu şekildedir:

---

24 Taylan Filiz, **Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 30.

25 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C 22, İçtima 84, 14 Ağustos 1922, s. 162-163.

Levent Şahverdi Arşivi

"Karahisar Mebusu İsmail Şükrü Efendi tarafından verilen takriri mütalâa eyledim. Muallim ve Muallimeler Derneğinin intişar eden beyannamesinde münderecatı itibariyle mahiyet-i siyasiyeyi haiz ve kanunen mucib-i takip bir ciheti görülemediği ve halk arasında beyannamenin mevzubahis bile olmadığı ve mezkûr derneğin 7 Mayıs 1337 (7 Mayıs 1921) tarihinde teşekkül ederek Cemiyetler Kanunu mucibince, teşekkülünü müteakip icap eden beyanname ve nizamnamesini usulen hükümete ita ile maksat ve gayesinin muallim ve muallimelerin maddî ve manevî tekâmüllerin temin eylemekten ibaret görüldüğünden tarih-i mezkûrda ilmühaber verildiği ve ahiren cemiyetin heyet-i idaresinde vukua gelen tebeddülat ve tadilât hakkında verilen beyanname münderecatına nazaran heyet-i idaresini teşkil eden zevatın Bursa Mebusu Muhittin Baha, İzmir Mebusu Mahmut Esat, Kütahya Mebusu Cevdet, Serbest Âli Dersler iktisat müderrisi Mehmet Vehbi, Maarif Vekâleti Kalemi Mahsus Müdürü Vâsıf ve Ankara Sultanisi coğrafya muallimi Sadri Edhem Beylerle Dârülmuallimât muallimelerinden Leman Hanım'dan ibaret bulunduğu cümlesinin de evsaf-ı kanuniyeyi haiz oldukları mamafih, muallime ve muallimlerin bir cemiyette beraber çalışmaları gerek Maarif Vekâletince ve gerekse Ankara Vilayetince muvafık görülemediği gibi bunun cevazına dair kanunda da sarahat bulunmadığı mâruzdur ol bapta." [26]

2. TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİNİN TEŞKİLATLANMASI

Ülke genelinde var olan muallim derneklerinin tek çatı altında birleştirilmesi fikri 1924 yılı öncesinde gündeme gelmiştir. Buna rağmen bu konuda kesin adım Ağustos 1924 tarihinde gerçekleşen Derneğin ilk genel kongresinde atılmıştır. Ankara merkezli faaliyet yürüten dernek, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan muallim örgütlerini tek çatı altında birleştirme arzusundadır. İstanbul'da bulunan Muallimler Cemiyeti temsilcileri ise buna pek sıcak bakmamaktadır. Onlar bundan ziyade müstakil muallim cemiyetleri hâlinde ittifak edilmesi taraftarıdırlar[27]. İstanbul Muallimler Cemiyeti temsilcileri Hakkı Tarık [Us] ve Hamit Beyler bu fikrin öncülerindendir[28].

---

26 Aynı yer, s. 163; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C 22, İçtima 85, 16 Ağustos 1922, s. 202-203.

27 "Muallimler Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 107, 25 Ağustos 1924, s. 1; "Maarif Vekilimiz", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1206, 29 Ağustos 1924, s. 1; Hakkı Tarık, "Muallimler Kongresi İhtilafı", **Akşam**, No: 2114, 28 Ağustos 1924, s. 2.

28 "İstanbul Muallimleri", **Cumhuriyet**, No: 115, 1 Eylül 1924, s. 4; "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1203, 26 Ağustos 1924, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

1924 yılı genel kongresinde bu konuda etraflı görüşmeler gerçekleşmiş ve neticede Muallimler Cemiyeti temsilcilerinin savunduğu mevcut usul 15 kabul ve 11 çekimser oya karşı, 39 oy ile reddedilmiştir. Oylamadan istedikleri sonucu alamayan Muallimler Cemiyeti temsilcileri ve o tarihte İstanbul Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunlar Cemiyeti temsilcisi olan Nafi Atuf Bey kongreye devam edemeyeceklerini bildirmişlerdir[29]. Sebep olarak ise temsil ettikleri cemiyetlerden bu konuda yetki istemek durumunda olduklarını göstermişlerdir. Ardından bahsi geçen azalar kongreyi terk etmiştir[30]. Bu durum İstanbul gazetelerine *"Ankara'da yapılan kongre dağılmıştır"* şeklinde yansımıştır. Bunun üzerine Türkiye Muallimler Birliği yetkili organları bir açıklamada bulunarak, ayrılanların istedikleri sonucu alamayan muallim cemiyetlerinin temsilcileri olduğu bildirilmiştir. Buna ek olarak kongrenin Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen 70'ten fazla âza ile devam ettiği de ayrıca belirtilmiştir[31].

Netice olarak konfederasyon fikri reddedilmiş ve Türkiye Muallimler Birliği adı ile federatif yapıda birleşme gerçekleşmiştir. Bu durum kongrece kabul edilen 1924 senesi Türkiye Muallimler Birliği nizamnamesinde de

---

29 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1203, 26 Ağustos 1924, s. 2. *Cumhuriyet* gazetesi birleşme fikrine karşı çıkan derneklerden bahsederken İstanbul'da yer alan cemiyetleri sayar. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde ise Sivas ve Edirne temsilciliklerinin de isimleri geçmektedir. "Muallimler Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 109, 26 Ağustos 1924, s. 4; Hakkı Tarık, "Muallimler Kongresi", **Son Telgraf**, No: 72, 27 Ağustos 1340, s. 2. *Cumhuriyet* gazetesinin bir muhabiri Hakkı Tarık Bey'le bu konuda söyleşi yapmıştır. Hakkı Tarık Bey, İstanbul'da, Muallimler Cemiyeti, Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti ve İbtida-i Muallimler Cemiyeti olmak üzere üç muallim cemiyet olduğunu belirtir. Yine ona göre Türkiye Muallimler Birliğinin Üsküdar'da bağlı bir şubesi bulunmaktadır. Bunun yanında İzmir, Bursa, Adana ve Edirne'de de muallim cemiyetleri vardır. Bu cemiyetler tamamen müstakildir. İstanbul Muallimler Cemiyeti ile sadece manevî bağları bulunmaktadır. Ankara'da (22 Ağustos 1924) toplanan kongre bütün muallimleri bir çatı altında birleştirmek istese de İstanbul, Edirne, İzmir ve Sivas muallim cemiyetleri buna taraftar değildir. "Muallimlerin İhtilafı", **Cumhuriyet**, No: 110, 27 Ağustos 1924, s. 3; Hakkı Tarık, "Muallimler Kongresi İhtilafı", **Akşam**, No: 2114, 28 Ağustos 1924, s. 2. İstanbul muallimleri kongreden sonra Ankara'da toplanarak bu konu hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır. Hamit Bey görüşülen konular hakkında muallimleri bilgilendirmiştir. Konuşmasında federasyon konusunun kuru bir inat değil bir fikir mevzuu olduğunu vurgulamıştır. "İstanbul Muallimleri", **Cumhuriyet**, No: 115, 1 Eylül 1924, s. 4. Bu konudan *Tevhid-i Efkar* gazetesinde de bahsedilmektedir. "Muallimler Kongresinde İhtilaf Var", **Tevhid-i Efkar**, No: 1138, 26 Ağustos 1340 (1924), s. 2.

30 "Maarif Vekilimiz", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1206, 29 Ağustos 1924, s. 1.

31 "Muallimler Birliğinin Bir Tebliği", **Cumhuriyet**, No: 111, 28 Ağustos 1924, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı şekilde yer almıştır[32]. Ayrıca, Birliğin tek çatı altında ve bütün muallim birliklerini temsil eder vaziyette faaliyet göstereceği bir beyanname ile ilan edilmiştir[33].

Muallimler Cemiyeti ve Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyetinin Türkiye Muallimler Birliğine katılımı ise 1925 senesine kalmıştır. Birleşme hadisesini 3 Ağustos 1925 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi Sivas Milletvekili Rahmi Bey'in fotoğrafı ile birlikte "İstanbul Muallimleri Dün Resmen Birliğe İltihak Etti" şeklinde vermiştir[34]. Bu duruma *Muallimler Birliği* mecmuasında da yer verilmiştir. İçerik şu şekildedir:

Yüksek, orta ve ilk muallim zümrelerinden mürekkep İstanbul Muallimler Cemiyeti ile İstanbul Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti ahiren akd ettikleri umumi kongrelerinde cemiyetlerini feshederek birliğimize iltihaka karar vermiş ve keyfiyeti umumi merkeze bildirmişlerdir. Türkiye muallim ordusunun mühim bir kısmını teşkil eden İstanbul'daki muallim arkadaşlarımızın bu kararı umumi merkezle beraber birlik, maarifle alakadar diğer birçok zevat ve mehafil tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İstanbul muallim ordusunun husule getirdiği bu samimi tesanüt ve vahdeti mecmuamız büyük bir şükranla kaydeder[35].

Muallimler Cemiyetinin, Türkiye Muallimler Birliğine iltihakı *Muallimler Mecmuası'*nda da zikredilmektedir. Bu birliktelikten duyulan memnuniyet mecmuada şu şekilde ifade edilmiştir:

Evvelce İstanbul Muallimler Cemiyeti ve İstanbul İbtidai Muallimler Cemiyeti müstakil birliklerdi. Hepsi merkezi Ankara'da olan birliğe iltihak ettiler. Memleket büyük bir inkılâp devri geçiriyor. İlk hatvede Avrupa medeniyetinin şeklini ve ruhunu temsil için atılan adımların birleşerek, müttehit bir medeni cephe teşkil ederek teyit olunması lazımdır. Muallim arkadaşlar zahiri iftirakın bile mesuliyetine katlanmak istemediler. Birlik teşkilatı kolayca hu-

32 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1204, 27 Ağustos 1924, s. 1; "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1208, 31 Ağustos 1924, s. 4; "Muallimler Kongresinin Dünkü İçtiması", **Cumhuriyet**, No: 110, 27 Ağustos 1924, s. 3; "Türkiye Muallimler Birliği Esas Nizamnamesinin Metni", **Akşam**, No: 2117, 31 Ağustos 1340, s. 4; "Muallimler Kongresi", **Tevhid-i Efkar**, No: 1139, 27 Ağustos 1340, s. 2.

33 "Türkiye Muallimler Birliği Bir Beyanname Neşretti", **Cumhuriyet**, No: 117, 4 Eylül 1924, s. 3.

34 "İstanbul Muallimleri Dün Resmen Birliğe İltihak Etti", **Cumhuriyet**, No: 443, 3 Ağustos 1925, s. 1.

35 "Birlik Şuunu", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 85-86.

Levent Şahverdi Arşivi

sule geldi. Şimdi müttehit bir kitle halinde faaliyet devresi başlıyor. Bundan sonraki nüshalarımızda yapılan işleri yazacağız. Birleşmedeki millî ve içtimai faide bariz bir hakikat gibi daha iyi anlaşılacaktır[36].

Türkiye Muallimler Birliğine iltihak eden İstanbul Muallimler Birliği 2 Ağustos 1925 tarihinde Dârülfünûn konferans salonunda bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Ankara Muallimler Birliği genel merkez azalarından Sivas Milletvekili Rahmi Bey başkanlığa geçmiş ve Kemal Zülfü ve Cemal Bey'ler de kâtiplik vazifesini üstlenmişlerdir. Akabinde idare heyeti seçimleri geçekleştirilmiştir. Dârülfünûn müderrislerinden Ali Haydar ve Muhammet Emin Bey'ler, Feyziye Mektebi Müdürü Nakiye Hanım, Kandilli Kız Orta Mektep Müdürü Akil Bey, İstanbul Numune Mektebi müdürlerinden Kemal Zülfü Bey, Göztepe Mektebi Müdürü Hacı Tahir Bey ve Naciye Hanım oy çokluğu ile idare heyeti azalıklarına seçilmişlerdir[37].

3. TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİNİN FEDERASYONA DÖNÜŞMESİ VE LAĞVI

1924 ve 1925 yılları genel kongrelerinde küçümsenemeyecek gayretler neticesinde Türkiye Muallimler Birliği adı altında birleşen Dernek, bu yapısını ancak dört sene kadar koruyabilmiştir. 26 Ağustos 1928 tarihinde -1928 yılı genel kongresinin son günü- Birlik, yasasında yapılan değişiklikle "konfederasyon" usulüne dönüştürülmüştür. Bu değişiklikle artık "Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birlikleri Federasyonu" adını alan Birlik, mutemetlik usulü ile idare olunmaya başlanmıştır[38]. Mutemetlik makamında ise 1928 genel kongresince seçilen İzmir Lisesi Müdürü Mithat Bey yer almaktadır. Mithat Bey'in yardımcılığında ise mutemet yardımcılığı sıfatıyla Kütüphaneler Müdürü Hasan Bey bulunmaktadır[39].

---

36 "Muallimler Birliği Teşkilatı", **Muallimler Mecmuası**, S 33, Eylül 1925, s. 1496.

37 "Birlik Şuunu", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 86.

38 "T.C. Muallimler Birlikleri Federasyonu Yasası", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 238.

39 "Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 3. Mutemet, birliklerin hükümet nezdindeki sorumlusu olacaktır. Görevi ise birliklerden gelecek evrakı ve gerçekleşecek müracaatları takip etmektir. Mutemetliğin senelik giderleri kongrece tespit edilecektir. Masrafları ise federasyona dâhil olan birliklerden karşılanacaktır. Mutemetlik iki senede bir Ankara'da toplanacaktır. Toplanma zamanı ise Ağustos ayının ilk haftasıdır. "Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 237-239.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönüşümün ardından, Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birlikleri Federasyonu Yasası adıyla kısa bir yasa oluşturulmuştur. Yasa iki yıl kadar sonra Muallimler Cemiyetinin yayın organı olan *Muallimler Mecmuası'*nda yayınlanmıştır. Bir buçuk sayfa kadar olan bu yasa, Türkiye Muallimler Birliği yasasının tadil edilmiş halidir. Farkı ise, Birliğin konfederasyon niteliğini ön plana çıkaran maddeleri ihtiva ediyor olması.

Yasanın ilk maddesinde *"Türkiye Muallimler Birliği ikinci maddede zikredilen esasları kabul ederek bu esaslar dâhilinde faaliyette bulunmak üzere resmen teşekkül etmiş mahallî muallim birliklerinden müteşekkil bir federasyondur"* denilmektedir. Taşra birliklerinin federatif yapıya kavuşması için âza mevcudunun en az 50 olması gerekmektedir. Birlik idarelerinde görev yapacakların da muallim ve müdür olmaları ve hâlihazırda görev başında bulunmaları zaruridir. Bu esaslara bağlı olmak şartıyla kurulan birlikler dâhilî yasalarını oluşturacaklar ve faaliyetlerinde serbest kalacaklardır[40].

Türkiye Muallimler Birliğinin konfederasyona dönüşmesinin ardından birbirinden bağımsız birlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1930 senesi başlarında bağımsız birlik sayısı 16'dır[41]. Bu birlikler arasında en dikkat çekicisi ise aynı zamanda en eskisi olan İstanbul Muallimler Birliğidir. İstanbul Muallimler Birliği, Türkiye Muallimler Birliğinin her anlamda vârisi konumundadır. Bu tarihten itibaren kaynaklarda muallim örgütlenmesi ile ilgili daha çok İstanbul Muallimler Birliğinin adı geçmektedir.

İstanbul Muallimler Birliği ilk andan itibaren özerk faaliyet yürüten bir sistemi savunmasına rağmen bu yeni durum onu da memnun etmemiştir. Zira o tarihte İstanbul'da Muallimler Cemiyetinden kalan tek şey bir binadan ibaretti. Bu ortam içerisinde İstanbul Muallimler Birliği azaları, 12 Nisan 1929 tarihinde Dârülfünûn konferans salonunda toplanarak idare heyeti seçimlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihten sonra tekrar müstakil olarak faaliyete geçecek olan İstanbul Muallimler Birliği federasyon esası dâhilinde bir de yasa hazırlamıştır[42]. Bu durum Türkiye Muallimler Birliğinin fiilen çöküşü anlamına gelmektedir. 1936 yılına kadar devam eden süreçte ise Türkiye Muallimler Birliğinin bakiyesi olan birlikler, Türk Ocaklarının ardından Gazeteciler Cemiyeti, Talebe Birlikleri, Türk Kadınlar Birliği ve Mason Derneği ile birlikte lağvedilmek durumunda kalacaktır.

---

40 "T.C. Muallimler Birlikleri Federasyonu Yasası", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 238.

41 "Türkiye Muallim Birlikleri", **Muallimler Mecmuası**, S 17, 15 Mart 1931, s. 224.

42 "İstanbul Muallimler Birliği 930 Kongresi", **Muallimler Mecmuası**, S 12, 15 Teşrînisânî 1930, s. 63-64.

Levent Şahverdi Arşivi

Dernekler açısından bu kırılmayı 1927 yılına kadar geri götürmek mümkündür. Cumhuriyet Halk Fırkası bu tarihe kadar kendisini destekleyen derneklere yardımda bulunmuştur. Aleyhte davranan dernek, birlik ve vakıf gibi kuruluşlar ise pek varlık gösterememişlerdir. Şeyh Sait İsyanı ve sonrasında çıkarılan Takrir-i Sükûn ve Hıyanet-i Vataniye Kanunları ile bu ayrım yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Fırkanın sivil toplum kuruluşları üzerinde kontrol kurma gayreti bundan sonra artarak devam etmiştir. Bu doğrultuda 1927 yılı genel kongresinde kabul edilen tüzüğüne eklenen bir madde ile derneklerin yönetimine doğrudan müdahale etme hakkı kazanmıştır[43].

Devam eden süreçte Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması ve devrin en etkili kuruluşlarından olan Türk Ocaklarının buna destek vermesi Halk Fırkasının dikkatinden kaçmamıştır. Zira o devirde 276 şube ve 32 bin üye ile faaliyet gösteren Türk Ocaklarının potansiyeli küçümsenemeyecek bir seviyedir. Aynı tarihte Cumhuriyet Halk Fırkasının 4 bin üyesinin olduğu düşünülürse bu durum çok daha iyi anlaşılacaktır. Cumhuriyet Halk Fırkası teftiş heyetinin verdiği raporlar da bu doğrultudadır. Hatta Ocakların teşkilatlandığı yerlerde Fırka kendine yer dahi bulamamaktadır. Ocağın bu potansiyeli ve burada konumuz olmadığı için sayamadığımız diğer bazı sebeplerden dolayı Türk Ocakları 1931 yılında kendini lağvetmek durumunda kalmıştır[44]. 1931-1935 yılları arası dönemde ise bu süreç Gazeteciler Cemiyeti, Talebe Birlikleri, Türk Kadınlar Birliği, Mason Derneği ve nihayet Türkiye Muallimler Birliğinin faaliyetlerine son vermesi ile devam etmiştir[45]. Süreç, zikredilen kuruluşların kendilerini fesh etmeleri ile gerçekleşse de aslında durum tam olarak böyle değildir. Demokrat Parti döneminde meclise yansıyan müzakereler bu konuda araştırmacıları aydınlatabilir niteliktedir[46].

---

43 Ahmet Özkiraz-M. Nazan Arslanel, "Türkiye'de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C 10, S 1, Tokat 2015, s. 24-25.

44 Türk Ocaklarının kapatılması ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikri Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

45 Ahmet Toksoy, "Türk Devleti'nin Fikir Kaynağı Türk Ocakları ve Atatürk", **Türk Yurdu**, S 283, Mart 2011, s. 206-209; Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s. 70; Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yay., İstanbul 1997, s. 359.

46 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 9, C 9, Birleşim 109, 6 Ağustos 1951, s. 578-579, 583, 606, 615, 616, 618, 619. Mason Dernekleri ile birlikte Türkiye Muallimler Birliğinin de kapatılması konusu için bk. Kemalettin Apak, **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İstanbul 1958, s. 163-164.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1927 tarihleri arasında gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları[47] için 1931-1936 yılları arası dönem Hamdullah Suphi Bey'in tabiri ile "zorunlu bir intihar dönemi" olmuştur[48]. Halk Fırkasının parti-devlet bütünleşmesi doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarını Fırka çatısı altında birleştirme politikası tüm derneklerde olduğu gibi muallim örgütlerinin de sonunu hazırlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye Muallimler Birliğinin son bakiyesi olan İstanbul Muallimler Birliği 1935-1936 eğitim öğretim senesinde daha önce Bakanlar Kurulunun kendisine tahsis ettiği merkez binasını boşaltarak kendisini fesh etmek durumunda kalmıştır[49]. Böylece 1908 yılında başlayan ve 1923-1927 yılları arasında zirve yapan muallimlerin dernekleşmesi süreci 1936-1947 yılları arasında kayıp bir döneme girmiştir. 1947 senesi ise öğretmenlerin tekrar örgütlenmeye başladığı yıldır. Bu doğrultuda Trabzon, Erzurum[50], İzmir ve Sivas'ta yerel öğretmen dernekleri kurulmaya başladığı görülmektedir[51]. Böylece on yılı aşkın bir aradan sonra ülkemizde muallim örgütlenmesi tekrar başlamıştır.

4. TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİNİN FAALİYETLERİ

Türkiye Muallimler Birliğinin Sosyo-Kültürel ve İdeolojik Faaliyetleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün ve onun önderliğinde hükümet üyelerinin en temel gayesi laik, millî ve modern (batılı) bir vatandaş kitlesi oluşturmaktır. Bu doğrultuda hükümet, gerçekleştirdiği inkılaplar ve aldığı kararlarla kendi kadroları ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile bunu daima teşvik etmiştir. Türkiye Muallimler Birliği de bu doğrultuda faaliyet gösteren sivil kuruluşlarındandır. Birliğin bir muallim örgütü olması ve Anadolu'nun çoğu yerinde

---

47 François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, çev. Ali Berktay, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s. 71.

48 **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 9, C 9, Birleşim 109, 6 Ağustos 1951, s. 614. Bu konuda Zafer Toprak'ın "Türkiye'de Sol Faşizm ya da Otoriter Modernizm (1923-1946)" isimli makalesine bakılabilir.

49 **BCA.**, BME, 30/10/139/977/6; "Öğretmenler Derneği", **Öğretmen Dünyası**, S 48, Aralık 1983, s. 3; Özgür Mert, **Türkiye'de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2013. s. 36. Derneklerin kapatılması ile ilgili bk. Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, İstanbul 1990, s. 151.

50 Erzurum Muallimler Birliği ile ilgili bk. Pustu, "Erzurum Muallimler Birliği ve Yayın Organı Olan (Erzurum) Muallimler Birliği Mecmuası", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C 14, S 3, Manisa 2016, ss. 185-204.

51 Mert, **a.g.t.**, s. 40-41.

Levent Şahverdi Arşivi

teşkilatının bulunması bu açıdan önemli bir potansiyel arz etmektedir. Dönemde aynı amaca hizmet eden pek çok sivil toplum kuruluşu olmasına rağmen bu potansiyeli sebebiyle Türkiye Muallimler Birliği diğerlerinden bir adım öndedir.

Konferanslar, müsamereler, sergiler ve tetkik seyahatleri tertip etmek; kütüphaneler kurmak, eğitsel içerikli sinema filmleri tedarik etmek, tiyatro ve temsiller gerçekleştirmek, eğitsel ve kültürel içerikli yayımlar yapmak Birliğin bu doğrultuda giriştiği önemli faaliyetlerdendir. "İrşat ve tenvir" hususunda Birliğin gerçekleştirdiği en önemli girişim ise Halk Dershanelerinin vücuda getirilmesi ve İrşat Heyetlerinin oluşturulmasıdır.

Bu doğrultuda Birlik çatısı altında ilk olarak 1923 senesinde Nakşibendi Erkek Mektebinde esnaf ve halk için bir Halk Dershanesi teşkil edilmiştir[52]. Türkiye Muallimler Birliğinin 22 Ağustos 1924 tarihli genel kongresinde alınan kararla taşra birliklerini kendine bağlamasının ardından Halk Dershaneleri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi, şubelere iletilmek üzere bir talimatname kaleme almıştır. Talimatnamede bağlı şubelerden bulundukları yerlerde Halk Dershaneleri oluşturmaları talep edilmiştir. Halk Dershanelerinin en temel gayesi ise halkı okutmak ve eğitim seviyelerini yükseltmektir. Talimatnamede, dershanelerin işleyiş tarzı ve uyulması gereken kurallar ayrıntılı olarak gösterilmiştir[53].

Dershaneler hükümet kanadından da destek görmüştür. Hükümetin verdiği destekle ilk etapta 39 vilayette 105'in üzerinde Halk Dershanesi açılmıştır. Her türlü yokluğa rağmen ilk yıllarda bu mekteplere yedi-sekiz bin talebenin kaydolduğu bilinmektedir. Dershane adedi ve derslere devam eden talebe sayısı ilerleyen yıllarda katlanarak artacak ve Mustafa Necati Bey'in belirttiğine göre 50 bini bulacaktır[54].

Türkiye Muallimler Birliğinin inkılapların halka anlatılması doğrultusunda giriştiği bir diğer önemli teşebbüs "irşat ve tenvir" faaliyetleridir. Bu doğrultuda Birlik çatısı altında bütün memleketi kapsayan bir irşat teşkilatı vücuda getirilmiştir. Taşra şubelerinde de bunun altyapısı oluşturularak bir

52 "Halk Dershanesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 976, 25 Teşrînisânî 1923, s. 3.

53 "Muallimler Birliği Halk Dershaneleri Talimatnamesi", **Muallimler Birliği**, S 3, Eylül 1341, s. 134-135.

54 "Muallimler Birliği 1926 senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 609- 611; "Halk Dershaneleri Çırak ve Gece Mektepleri", **Muallimler Birliği**, S 1, Temmuz 1925, s. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

irşat programı kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezinde ve şubelerinde irşat heyetleri oluşturulmuştur. Oluşturulan heyetler konferanslar, sinema etkinlikleri düzenleyecek ve kütüphaneler tesis ederek faaliyetlerini yürütecektir. Buna ek olarak birlik yayın faaliyetlerinde bulunacaktır[55].

Şube birliklerine iletilen talimatnameye göre şehir ve kasaba merkezlerinde bulunan muallimler yaz aylarında asgari dört köyü ziyaret ederek buralarda irşat faaliyetlerinde bulunmak durumundadır. İrşat faaliyetlerinin yanında gidilen köylerde örf ve âdetler, önemli eserler, dille ilgili dikkat çekici detaylar tespit edilerek rapor hâlinde genel merkeze iletilecektir. Bu sayede köylü bilgilendirilirken aynı zamanda köyler etüt edilerek mevcut kültürel birikim saptanmış olacaktır. Köylerde sıtma, frengi ve sair bu gibi hastalıkların Türk ırkı üzerinde yaptığı tahribat köylüye anlayacakları bir şekilde izah olunacak ve batıl inançlar yerine ilaç kullanımının önemi vurgulanacaktır. Seyahatlerde nüfusun çoğaltılması için gayret etmenin önemi anlatılacak; çocuk bakımı ve çocukların hastalıklardan korunması için halk bilgilendirilecektir. Modern ve ilmî usullerle yapılacak ziraatın memleketin kalkınmasına fayda getireceği de vurgulanan konular arasındadır. Önemle üzerinde durulan bir diğer mesele ise ordunun önemi, kutsallığı ve gerekliliğinin halka izah edilmesidir. Bu faaliyetler sırasında dikkat çekecek derecede zekâ sahibi talebeler tespit edilerek parasız ve yatılı olarak şehir okullarında eğitimlerine devam etmeleri sağlanacaktır[56].

Türkiye Muallimler Birliğinin inkılaplar doğrultusunda giriştiği bir diğer faaliyet Harf İnkılabı sonrası Latin Harflerinin halka öğretilmesi olmuştur. Latin Harfleri konusu -inkılabın ilanından yaklaşık iki yıl kadar önce- 15 Temmuz 1926 tarihli Türkiye Muallimler Birliği genel kongresinde gündem olmuştur;[57] ancak bu konuda herhangi bir hazırlık olmadığından bir sonraki kongreye ertelenmiştir[58]. 1927 senesi kongresi için hazırlık yapılsa da kongrenin toplanamaması nedeniyle bu konu 1928 yılına sarkmıştır. 1928 senesi genel kongresinde ise kongrenin en önemli gündem maddesi Latin Harflerinin kabulü ve öğretilmesi mevzuudur.[59]

---

55 "İrşat Programı", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 88- 89.

56 Aynı yer, s. 91-92.

57 "Muallimler Birliği Umumî Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 13, Temmuz 1926, s. 572.

58 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 626.

59 "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi Dün Akdedildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2561, 26 Ağustos 1928, s. 2; "Muallimlerimizin Yeni Vazifesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Muallimler Birliğinin Gelir Kaynakları ve İktisadi Faaliyetleri

Türkiye Muallimler Birliği her ne kadar hükümetin bir kolu gibi çalışsa da aslında özerk bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerin giderlerini ekseriyetle kendi bütçesinden karşılamak durumunda kalmıştır. Buna rağmen Birliğe hükümetin maddî olarak destek sağladığı da bilinmektedir[60]. Birlik gelirlerinin temeli âza kaydında bir defaya mahsus olmak üzere âzadan alınan duhuliyelerle her ay alınan aidatlara dayanmaktadır. Bunun yanında gerçekleştirilen konferans ve müsamere gibi etkinliklerden de gelir elde edilmektedir. Yine hayır sahiplerinin yardımları ve birlikler tarafından neşredilen mecmua ve kitap hasılatları da gelir kalemlerindendir[61]. Birliğin gider kalemleri ise kongre ve diğer etkinliklere giden temsilcilerin harcırahları, posta ve telgraf gibi haberleşme giderleri, kırtasiye giderleri ile ziyafet ve etkinliklere harcanan paralardır[62].

Türkiye Muallimler Birliğinin iktisadî olarak üzerinde durduğu en önemli konu azasını tasarruf konusunda yönlendirmek hususundadır. Zira XX. yüzyılın başlarında dünya siyasetine yön veren en önemli unsurların başında servet gelmektedir. Bu ortam içerisinde millî ve güçlü bir ekonomi kurmak devlet ve millet için bir zaruret arz etmektedir. Bu doğrultuda her ferdin hiç olmazsa ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir servete sahip olması veya bunun için çalışması kendisi ve vatanı için bir gerekliliktir[63]. Bu amaçla Türkiye Muallimler Birliğine bağlı olarak "tasarruf sandıkları" teşkil edilmiş ve bunun için bir de nizamname kaleme alınmıştır[64].

Yine bu doğrultuda 1926 senesi kongresinde muallimleri iktisadî olarak güçlendirmek amacıyla birlik çatısı altında bir "muallimler bankası" teşkil edilmesi fikri gündeme gelmiştir.[65] Yapılan müzakereler neticesinde muallim-

60 **BCA.**, 080/18/29/35/15.

61 "Yasa", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 83.

62 "Senelik Hulasa-i Hesabat Cetveli", **Çanakkale Muallimler Birliği**, S 3, 24 Temmuz 1341, s. 16. "Kale Muallimler Birliği 1341 Kongresi Tarafından Tespit Edilen Dâhili Nizamname", **Çanakkale Muallimler Birliği**, S 4, 15 Ağustos 1341, s. 11.

63 "Mekteplerde Tasarruf Sandıkları", **Muallimler Mecmuası**, S 20, Nisan 1924, s. 555.

64 **Tasarruf ve Yardım Sandıkları Nizamnamesi**, (1926 Senesi Umumi Kongrece Muadil Şeklidir), Matbaa-i Ebüzziya, byy., 1926, s. 3; "Türkiye Muallimler Birliği Tasarruf ve Yardım Sandıklarına Ait Nizamname", **Muallimler Birliği**, S 3, Eylül 1341, s. 135-136.

65 "Muallimler Birliği Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 13, Temmuz 1926, s. 572; "Muallimler Birliği Kongresi", **Akşam**, No: 2779, 10 Temmuz 1926, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

ler bankası oluşturulmasına karar vermiştir[66]. Bunun için bankacılardan oluşan uzman bir heyet dahi kurulmuştur[67]. 1927 senesi Mart ayı ortalarında Türkiye Muallimler Birliği genel merkezinde bu heyetin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, kurulması düşünülen bankanın kredi kooperatifi şeklinde olmasına karar verilmiş; ayrıca banka nizamnamesinin hazırlanması için bir de komisyon oluşturulmuştur. Komisyonda, Emlak Bankası meclis idare âzasından Rauf, Ziraat Bankası genel müdürlerinden Sahib Nizami ve Kütahya Milletvekili Cevdet İzrap Beyler yer almaktadır[68]. Bu girişimlere rağmen muallimler bankası oluşturulması işi gecikmiş; hatta Temmuz 1928 genel kongresinde dahi gündeme alınmamıştır. Bütçe yeterli olmadığından uygun bir vakitte bu konunun tekrar gündeme alınacağı belirtilerek muallimler bankası teşkili konusu sürüncemede bırakılmıştır[69].

Türkiye Muallimler Birliğinin Neşriyat Faaliyetleri

Türkiye Muallimler Birliği, *Muallimler Birliği* adında alanında öncü bir mecmua neşretmiştir[70]. Aylık olarak neşredilen mecmua Temmuz 1925 ve Nisan 1927 tarihleri arasında iki yıl süresince yayın hayatına devam edebilmiş ve bu süre zarfında 22 sayı yayımlanabilmiştir. Sayılarından anlaşıldığına göre yazı ve idare yeri Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezidir. Bunun yanında Ankara'da Karaoğlan Çarşısı'ndaki İstanbul Kütüphanesi ve İstanbul'da Bab-ı Ali karşısındaki Muallimler Kütüphanesi bugünkü anlamda bayilikleri diyebileceğimiz en bilinen dağıtım yerleridir. Diğer şehirlerde de bu tarz dağıtım yerlerinin olması muhtemeldir. Mecmuanın okuyucuya ulaşmasının bir diğer yolu ise abonelik vasıtasıyladır. Genel olarak muallimlerin abone olduğu mecmua böylece adreslere posta ile iletilmekteydi.

---

66 "Dördüncü İçtima İkinci Celse-Muallimler Bankası Teşkili", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 625; "Muallimler Birliği Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 13, Temmuz 1926, s. 571; "Muallimler Birliği Kongresinin Dördüncü İçtimaı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1807, 20 Temmuz 1926, s. 4; "Muallimler Birliği Kongresi Bugün Toplanıyor", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1802, 15 Temmuz 1926, s. 1; "Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1794, 7 Temmuz 1926, s. 3.

67 "Muallimler Birliği Bankası", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1982, 12 Kânûnisânî 1927, s. 3

68 "Muallimler Bankası", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2044, 15 Mart 1927, s. 3.

69 "Muallimler Kongresi ", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2562, 27 Ağustos 1928, s. 3.

70 *Muallimler Birliği* mecmuası hakkında daha detaylı bilgi için bk. Pustu, "Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar", **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, C 3, S 2, ss. 56-91.

Levent Şahverdi Arşivi

Muallimler Birliği mecmuasının ilk yedi sayısında mesul müdürü olarak Münif Kemal Bey'in ismi bulunmaktadır. Mecmuanın Ocak 1926 tarihli 7. sayısında ise Münif Kemal Bey'in meşguliyetinden dolayı mecmuanın müdüriyetinden istifa ettiği bilgisi yer almaktadır. İçerikte, 8. nüshadan itibaren neşrinin genel merkez heyeti ikinci başkanı Refet ve genel sekreter İzzet Ulvi Beyler tarafından gerçekleştirileceği bilgisi yer almaktadır[71]. Buna rağmen mecmuanın son sayısına (Nisan 1927 tarihli 22'nci sayısına) kadar mesul müdürü olarak Münif Kemal Bey'in ismi geçmektedir.

Mecmuanın basım yeri de süreç içerisinde farklılık göstermiştir. İlk 9 sayıya kadar İstanbul Yeni Matbaada basılan mecmuanın 10. sayısı İstanbul Yeni Ses Matbaasında; 11. sayıdan 15. sayıya kadar ise (Bab-ı Ali Ebussud Caddesinde bulunan) Halk Matbaasında tab ettirilmiştir. Sonraki sayıların -16. sayı da dâhil olmak üzere- basım yeri ise Ebuzziya Matbaasıdır. 15 sayısı 47 sayfadan oluşan mecmuanın 11 ve 12. sayıları 33 sayfa olarak yayımlanmıştır. Genel olarak sayıları müstakil olarak çıkarken bunun tek istisnası 19 ve 20. nüshalar olmuştur. Bunlar 60'ı aşkın sayfa sayısı ile aynı kapak içerisinde neşredilmiştir.

Mecmua, muallimler arasından hakikî ve tam bir birlikteliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Diğer bir gayesi ise "cehalet", "taassup" ve "riyaya" karşı savaşmaktır. Bunun yanında meslekî, ilmî, edebî ve eğitsel alanlarda faaliyetler göstererek topluma öncü olacaktır. Bu yolda mecmua kısaca "az söz çok iş" prensibini izleyeceğini belirtmiştir[72]. Mecmuanın içeriğine bakıldığında ise ilmî, kültürel, felsefî, sosyal, sıhhî ve eğitimle ilgili yazıların yer aldığı görülecektir. Birlik faaliyetleri ile ilgili haberler de mecmuanın sayfalarına taşıdığı içeriklerdendir. Bunun yanında sayfalarında maarif alanında çıkarılan kanun ve yönetmelik gibi mevzuatlara da yer verilmiştir.

5. TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİNİN KONGRELERİ

Türkiye Muallimler Birliğinin ilk genel kongresi 1924 senesinde gerçekleştirilmiştir. 1924 senesi öncesinde de kongreler olmasına rağmen bunlar yerel nitelik arz etmektedir. Bu kongrelerden bazıları genel diye nitelense de katılım oranı ve alınan kararlar bakımında genellikten oldukça uzak bir mahiyettedir. Birlik, 1925, 1926 ve 1928 yıllarında da geniş katılımlı genel

71 "Muallimler Birliği Mecmuası Müdürü", **Muallimler Birliği**, S 7, Kânûnisânî 1926, s. 321.

72 "Muallimler Birliği Diyor ki," **Muallimler Birliği**, S 1, Temmuz 1341, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

kongreler gerçekleştirmiştir. 1927 yılında dönemin gazetelerinde kongrenin gerçekleştiğine dair bazı haberler çıksa da bu yıl Birlik kongresi toplanamamıştır. Bunu Ağustos 1928 tarihli *Ayın Tarihi* mecmuasından anlamaktayız. 1928 tarihli genel kongrenin Birliğin dördüncü genel kongresi olması da bunu destekler niteliktedir[73].

Türkiye Muallime ve Muallimler Derneğinin 9 Kasım 1923 Tarihli Kongresi: Kongre, 9 Kasım tarihinde dönemin İskân Bakanı Necati Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Kongrede kâtiplik vazifelerini muallimlerden İsmet ve Şeref Beyler yerine getirmişlerdir[74]. Kongrede idare heyeti seçimleri gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen seçimler neticesinde Sivas Milletvekili Rahmi Bey, Kız Lisesi muallimlerinden Şahver Hanım, Ulucanlar Mektebi başmuallimi Mithat Bey, Dârülmuallimîn muallimlerinden Mürteza Bey, Münif Kemal Bey ve Nüzhet Haşim Bey ile Saruhan Milletvekili Vasıf Bey idare heyeti azalıklarına seçilmiştir. Oluşturulan yeni idare heyeti Vasıf Bey'i başkanlığa, Nüzhet Haşim Bey'i kâtipliğe ve Münif Kemal Bey'i de veznedarlık vazifesine seçmiştir[75].

Türkiye Muallimler Birliğinin Birinci Genel Kongresi (22-29 Ağustos 1924): Kongre, Ankara'da Türk Ocağı binasında gerçekleşmiştir[76]. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelen 70 âzanın katılımı ile açılan[77] kongrenin açılış oturumunda Mustafa Kemal ve eşleri Latife Hanım, Başbakan İsmet Paşa ve eşleri, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Bakanlar Kurulu üyeleri hazır bulunmuşlardır. Kongrede, Eğitim Bakanı Vasıf Bey katılımcılara hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Selçuklu ve Osmanlı sultanları zamanında, padişahların ve "cahil mutaassıp zümrenin", milleti Arap ve Acem etkisi altında bıraktığını belirtmiştir. Devamında Fransız İnkılabı ile

73 "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 17, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1928, s. 3663. Pustu, **a.g.t**. s. 42.

74 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 963, 9 Teşrînisânî 1923, s. 4; "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 964, 11 Teşrînisânî 1923, s. 4.

75 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 964, 11 Teşrînisânî 1923, s. 4.

76 "Gazi Paşa'nın Muallimlere Bir Hitabı", **Cumhuriyet**, No: 109, 26 Ağustos 1924, s. 1; "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1340, s. 221; "Muallimler Birliği Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 101, 18 Ağustos 1924, s. 2; "Muallimler Kongresi Cuma Günü Küşat Ediliyor", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1132, 20 Ağustos 1340 (1924), s. 2.

77 "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1340, s. 217; "Gazi Paşa'nın Muallimlere Bir Hitabı", **Cumhuriyet**, No: 109, 26 Ağustos 1924, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

memlekette yeni bir sürece girildiğini ve bu süreçte muallimlere önemli görevler düştüğünü vurgulamıştır. Ardından kongre başkanlığı seçimine geçilmiş ve bu vazife dönemin Adalet Bakanı olan Mustafa Necati Bey'e tevdi edilmiştir. Başkan vekilliklerinde ise Ordu temsilcisi Nüzhet Haşim Bey ile İstanbul temsilcisi Nakiye Hanım yer almaktadır[78].

Kongrede, muallimlerin maaşları, yararlılık gösteren muallimlerin ödüllendirilmesi, muallim çocuklarının yatılı mekteplere kabulü ve muallimlerin ulaşım araçlarından yüzde elli oranında indirimli yararlanmaları konuları görüşülmüştür. Yine emeklilik için gerekli sürenin 20 yıl olması; 15 yılını dolduranların emekliliğini isteyebilmeleri, İlk Tedrisat Kanunu'nun 1925 Ocak ayından önce çıkartılması,[79] köylerde eğitimsiz kalan kız çocuklarının eğitilmesi ve gündüzleri çalışmak zorunda olan çocuklar için gece mektepleri açılması da gündeme gelen konulardandır[80].

Kongrenin son işi ise idare heyeti ve haysiyet divanı ile ilmî heyet seçimlerini gerçekleştirmek olmuştur. Buna göre yapılan seçimlerde belirtilen vazifelere getirilenler şu şekildedir: *İdare heyeti*: Adliye Vekili Necati Bey, Sıdıka Selman Hanım [81], Faik Doğan Bey, Refet Bey, Kemalettin Kami Bey, Cenap Refik Bey, Nüzhet Haşim Bey, Refet Bey, Nazım Bey; *Haysiyet Divanı:* Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey, Ahsen Ragıp Hanım, Nebizade Hamdi Bey, Nafi Atuf Bey ve Besim Atalay Bey; *Heyet-i ilmiye:* Belkıs Hanım, Abdülfeyyaz Tevfik Bey, Nafi Atuf Bey, Kadri Bey, Musa Kazım Bey, Faik Rüştü Bey, Fikri Bey, Nazım Bey, Refet Bey, Sivas Milletvekili Rahmi Bey ve Dârülfünûn Emini İsmail Hakkı Bey. Kongrenin ardından toplanan Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi İdare Heyeti, genel başkanlığa Türkiye

78 "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi Dün Küşat Edildi", **Tevhid-i Efkar**, No: 1135, 23 Ağustos 1340 (1924), s. 2; "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, s. 217; "Muallimler Birliği Kongresi Açıldı", **Cumhuriyet**, No: 106, 22 Ağustos 1340, s. 1-2; "Muallimler Kongresinde Maarif Vekilinin Nutku", **Akşam**, No: 2112, 26 Ağustos 1924, s. 2.

79 "Muallimler Birliği Kongresinin İkinci İçtiması", **Cumhuriyet**, No: 107, 24 Ağustos 1340, s. 3.. "Muallimlerin Askerliği Hakkında", **Cumhuriyet**, No: 111, 28 Ağustos 1924, s. 3; "Birlik Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 112, 29 Ağustos 1924, s. 3.

80 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1208, 31 Ağustos 1924, s. 2; "Muallimler Birliği Kongresinin Son İçtiması", **Cumhuriyet**, No:113, 30 Ağustos 1924, s. 3; "Muallimler Birliği Azası" **Tevhid-i Efkâr**, No: 1140, 28 Ağustos 1340, s. 2; "Muallimler Kongresi", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1132, 30 Ağustos 1340, s. 2.

81 "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, s. 215; "Ankara Muallimler Derneği'nin Dünkü İçtiması", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1192, 12 Ağustos 1924, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Muallimler Birliğine damgasını vuran Mustafa Necati Bey'i seçmiştir. Kâtib-i umumîliğe (genel sekreterliğe) Tekirdağ temsilcisi Refet Bey, veznedarlığa Ankara temsilcisi Sıdıka Süleyman Hanım ve muhasebeciliğe de Bozok temsilcisi Faik Doğan Bey seçilmiştir[82].

Türkiye Muallimler Birliğinin İkinci Genel Kongresi (2-8 Mayıs 1925): Kongre, Ankara'da Türk Ocağı binasında gerçekleştirilmiştir. Kongrede geçici başkanlık görevini eski Eğitim Bakanı Vasıf Bey üstlenmiştir. Başkan vekilliklerinde ise Bursa temsilcisi Nimet Hanım ile Ankara Maarif Müdürü Haydar Bey yer almıştır[83]. Tespit edilebildiği kadarıyla kongreye 47 farklı ilden 65 temsilci katılmıştır[84]. Latife Hanım ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü de kongrenin katılımcıları arasındadır. İsmet İnönü ayrıca katılımcılara hitap etmiştir. Konuşmasında 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" üzerinde durmuştur. Dönemin şartlarında bunun dinsizlik olarak algılandığını belirten İnönü, bu algının ilerleyen yıllarda yıkılacağını; mevcut bu durumun yanlış anlamalardan kaynaklandığını belirtmiştir. İnönü, konuşmasında millî terbiye meselesine de yer vermiştir. Millî terbiyenin vatanî ve siyasî yönlerine dikkat çeken İnönü, toplumun çoğunluğunun Türk olduğuna vurgu yaparak verilecek eğitimin "dinî ve beynelmilel" değil "millî" olması gerektiğini vurgulamıştır[85].

Türkiye Muallimler Birliğinin Üçüncü Genel Kongresi (15-20 Temmuz 1926[86]): Kongre, Cumhuriyet Halk Fırkası genel merkezinde gerçekleştirilmiştir[87]. Tespit edildiği kadarıyla kongreye 221 temsilci katılmıştır[88]. Toplan-

82 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1208, 31 Ağustos 1924, s. 2; "Muallimler Kongresi", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1132, 30 Ağustos 1340, s. 2; "Muallimler Birliği Kongresinin Son İçtiması", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1924, No: 113, s. 3; "Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, s. 222; "Muallimler Birliği Azası", **Tevhid-i Efkar**, No: 1140, 28 Ağustos 1340, s. 2.

83 **Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtlar**, İstanbul 1341, s. 2. "Muallimler Birliği Kongresi Dün Açıldı", **Cumhuriyet**, No: 354, 3 Mayıs 1925, s. 1.

84 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 614.

85 **Muallimler Birliği 341 Senesi Kongre Murahhaslarına Hitaben İrat Buyrulan İsmet Paşa Hazretlerinin Nutukları,** Ankara 1925, s. 2-7.

86 "Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri", **Muallimler Mecmuası**, S 28-30, 5, 6, 7 1932, s. 275.

87 **Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları**, Ankara 1927, s. 7; "Türkiye Muallimleri Memleket İçin Hakiki Bir Kudret ve Kuvvet Membaıdır", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1804, 17 Temmuz 1926, s. 1.

88 **Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları**, Ankara 1927, s. 3-6; "Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1794, 7

Levent Şahverdi Arşivi

tıda en yaşlı âza olan Abdülfeyyaz Tevfik Bey geçici başkanlığa geçmiş;[89] Salihli temsilcisi Tezer Hanım ve Devrek temsilcisi Sabiha Hanım ise yine geçici olarak kâtiplik vazifelerini üstlenmişlerdir. Açılışın ardından katılımcılar, Prag sefiri Vasıf Bey'i kongre başkanlığına ve Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Emin Bey'i de birinci başkan yardımcılığına seçmiştir. Salihli temsilcisi Tezer ve Devrek temsilcisi Sabiha Hanımlar yerlerini korurken Bilecik temsilcisi Faik Reşit ve Akşehir temsilcisi Mithat Şakir Beyler ise kâtiplik vazifesine getirilen diğer kişilerdir[90].

Kongrede daha önce duyurulduğu gibi "Millî Terbiye" meselesi gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Ünye temsilcisi ve Dârülfünûn Müdürü Ali Haydar [Taner] Bey tarafından hazırlanan "Millî Terbiyeye Ait Rapor" okunmuştur. Devamında bu konuda görüşmelerde bulunularak millî terbiyenin ana hatları belirlenmeye çalışılmıştır. Yine bu doğrultuda faaliyet yürütmek üzere Kastamonu temsilcisi Rıfat Necdet Bey'in teklifi ile bir terbiye encümeni oluşturulmuştur. Oluşturulan encümende Niğde temsilcisi Mehmet Emin, Ünye temsilcisi Ali Haydar, Bursa temsilcisi Abdülfeyyaz Tevfik ve Alaiye temsilcisi Avni ile Kırklareli temsilcisi Doktor Fuat Beyler yer almaktadır[91].

Kongrede gündeme gelen ve dikkat çeken bir diğer konu Eskişehir temsilcisi Abdülkadir Bey'in hükümet okullarından din derslerinin kaldırılmasını içeren teklifidir[92]. Teklif hakkında oturumda lehte veya aleyhte herhangi bir tartışma olmamıştır.

Kongrede, okullarda sınıf veya grup usullerinden hangisinin daha uygun olduğu konusu gündeme gelmiştir. Eğitim ve disiplinin sağlanması hususunda sınıf usulünün daha uygun olduğuna karar verilerek bu doğrultuda karar alınmıştır. Kongrede gündeme gelen bir diğer konu ilkokullardaki eğitim sü-

Temmuz 1926, s. 3; "Muallimler Birliği Kongresi Yarın Toplanıyor", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1801, 14 Temmuz 1926, s. 5.

89 "Muallimler Birliği Kongresi Dün Senelik İçtimaını Akdetti", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1803, 17 Temmuz 1926, s. 1; **Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları**, s. 7.

90 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 609.

91 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 618-619; "Muallimler Birliği Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 13, Temmuz 1926, s. 571; "Muallimlerin Gazi Reis-i Cumhurumuza Tazimatı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1805, 18 Temmuz 1926, s. 3.

92 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 625.

Levent Şahverdi Arşivi

resi hakkındadır. Ünye temsilcisi Ali Haydar Bey, mevcut müddetin yeterli olmadığını kabul etmektedir, ancak sürenin artırılması ona göre sarsıntılara neden olacaktır. Çal temsilcisi Zeki Mesut Bey de Ali Haydar Bey'in fikirleri doğrultusunda görüşlerini belirtmiştir. Görüşmeler neticesinde ilk tahsilin beş sene olarak kalmasına karar verilmiştir[93].

Kongrede ayrıca, birliklerin muallim kulüpleri açabilmeleri, ilk tedrisat müfettişlerinin maaşlarını genel bütçeden alabilmeleri, muallimlerin tek tip üniforma ve kasket giymeleri ve muallimler bayramı olarak bir günün kabul edilmesi ile Halk Dershaneleri için uygun kitaplar yazılması konuları görüşülmüştür. Bunun yanında seyahat eden muallimlerin gittikleri yerlerdeki mekteplerde kalabilmeleri, ulaşım araçlarından indirimli olarak faydalanmaları, sicil talim ve mahrem dosyaların kaldırılması, muallim mektepleri mezunu olan muallimlerin yüksek mekteplere kabul edilmeleri ile çocuk eğitimi konuları gündeme gelmiştir. Bu maddelerden birliklerin ayrıca muallim kulüpleri açması reddedilmiş; ilköğretim müfettişlerinin maaş yönüyle bakanlığa bağlanması kararlaştırılmıştır. Muallim ve talebeye tek tip kıyafet verilmesi meselesi üzerinde de görüşmeler olmuştur. Bu konuda Eğitim Bakanı Necati Bey talebe için Avrupa mekteplerinin kıyafetleri incelenerek bir şekil tespit edileceğini belirtmiştir[94].

Kongrede, orta mekteplerde karma/müşterek eğitimin sağlanması hakkında görüşmeler de olmuştur. Görüşmelerde bu meselenin henüz Avrupa'da dahi tamamen halledilemediği vurgulanmıştır. Ali Haydar Bey, erkek ve kız çocuklarının özelliklerinin farklı olduğunu ve alakalarının da farklılık göstereceğini vurgulayarak bu konuya olumsuz baktığını belirtmiştir. Karma eğitim konusunda Talim ve Terbiye Dairesi Âzası Zeki Bey de aynı fikirdedir. Bundan dolayı karma eğitimin ilk ve yüksek eğitim kademelerinde olması gerektiği belirtilmiştir[95].

---

93 "Muallimlerin Gazi Reis-i Cumhurumuza Tâzimatı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1805, 18 Temmuz 1926, s. 3; "Köylerde Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No:1741, 12 Mayıs 1926, s. 5; "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 624-625.

94 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umum Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 619; "Muallimlerin Gazi Reis-i Cumhurumuza Tâzimatı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1805, 18 Temmuz 1926, s. 3.

95 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umum Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 622-624; "Muallimler Birliği Kongresinin Dünkü Müzakeratı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1806, 19 Temmuz 1926, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Kongrede Birlik idaresi yenilenmiştir. Gerçekleştirilen seçimlerde Türkiye Muallimler Birliği Genel Başkanlığına açık oylama ile ve oy birliği ile Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey seçilmiştir. Heyetin diğer üyeleri ise Müderris Ali Haydar Bey, Urfa Milletvekili Refet Bey, Müderris Muhammet Emin Bey, Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Nafi Atuf Bey, Faruk Reşit Bey, Orta Tedrisat Genel Müdürü Cevat Bey, Muallim Musa Kazım Bey, Sivas Milletvekili Rahmi Bey, Muallim Münif Kemal Bey, Muallim Fevziye ve Nimet Tezer Hanımlar, Trabzon Milletvekili Nebizade Hamdi Bey ve Hilmi Ziya Beylerdir[96].

Türkiye Muallimler Birliğinin Dördüncü Genel Kongresi (25 Ağustos 1928): Kongre, Necati Bey'in katılımı ile açılmıştır. Sivas Milletvekili Rahmi Bey kongrenin geçici başkanlığını üstlenmiştir. Açılışın ardından gerçekleştirilen seçimle kongre başkanlığına Nafi Atuf Bey getirilmiştir. İkinci başkanlıklarda ise eski Maarif Müsteşarı Şefik ve Sivas Milletvekili Rami Beyler yer almıştır. Kâtiplik vazifesi, Halk Terbiyesi Şube Müdürü Faik Reşit, Niğde Maarif Müdürü Hadi ve Kütüphaneler Mümeyyizi Nami Beylerle Muallim Azize Hanım'ın üzerindedir. Kongrede, tetkik heyeti ve yasa tadilat encümeni seçimleri de gerçekleşmiştir. Buna göre tetkik heyetinde Bilecik Maarif Müdürü Hamdi Bey, Bursa Kız Muallim Mektebi Müdürü Emin Bey, İlk Tedrisat Müdür Muavini Hicri Bey ve Yüksek Tedrisat Mümeyyizi Ziya Bey'le Elbistan muallimlerinden Şemseddin Bey yer almaktadır. Yasa tadilat heyetinde ise Rıdvan Nafiz Bey, Avni Bey, Orta Tedrisat Genel Müdürü Cevat Bey, Urfa Milletvekili Refet Bey, Halk Terbiye Şubesi Müdürü Faik Reşit Bey, Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Bey, Orta Mektep muallimlerinden Ali Rıza Bey, Mersin muallimlerinden Salih Zeki Bey, Gümüşhane Maarif Müdürü Vefik Bey, Tekirdağ muallimlerinden Mustafa ve Yozgat Maarif Müdürü Şevki Beyler bulunmaktadır[97].

---

96 "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umum Kongresi", **Muallimler Birliği**, Ağustos 1926, S 14, s. 626-628; "Muallim Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1808, 21 Temmuz 1926, s. 1.

97 "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 17, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1928, s. 362; "Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 235; "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi Dün Akdedildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2661, Ağustos 1928, s. 1-2; "Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2526, 22 Temmuz 1928, s. 3. "Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri", **Muallimler Mecmuası**, S 28-30, Mayıs, Haziran, Temmuz 1932, s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

Kongrenin, Harf İnkılabının (1 Kasım 1928) arifesine denk gelmesi nedeniyle katılım fazla olmamıştır. Kongreye katılan temsilcilerin çoğunluğu Ankara'da bulunan muallimlerden ibarettir[98]. Kongrede gündeme gelen en önemli mevzu ise Harf İnkılabı meselesidir. Kongre tarihinin Harf İnkılabının arifesi olması nedeniyle bu durum her anlamda katılımcılara yansımıştır. Bandırma temsilcisi ve aynı zamanda Ankara Maarif Müdürü olan Rahmi Bey ve Eskişehir temsilcisi Ali Doğan Bey bu konuda ilk adımı atmışlardır. Onların teklifi kongrede verilecek takrirlerin (önergelerin) yeni harflerle kayda geçirilmesidir. Kongrede söz alan Orta Tedrisat Genel Müdürü Cevat Bey bunun tarihi bir olay olduğunu vurgulamıştır. Sözlerinin devamında Tanzimat'la birlikte yenileşme ve Batılılaşma hareketlerinin başladığını belirtmiş; ancak bu girişimlerin Harf İnkılabı ile taçlandırılmadığı için tam amacına ulaşamadığını vurgulamıştır. Ona göre Harf İnkılabı ile Türkçe üzerindeki Arap ve Acem etkisi kırılarak yenileşme ve Batılılaşma sağlanmış olacaktır.Yeni harflerin bir diğer faydası ise halk ve aydınların arasındaki mesafeyi ortadan kaldırması ve onları birbirine yakınlaştırmasıdır. Kongrede söz alan Tevfik Bey'in sözleri de genel olarak bu doğrultudadır. Buna ek olarak Tevfik Bey, Arap harflerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusundaki zorluklara da dikkat çekmiştir. Son olarak Mustafa Necati Bey bu konudaki fikirlerini katılımcılarla paylaşmıştır. Necati Bey'in ilk vurgusu Harf İnkılabının başlatıcısı ve dayanağının Mustafa Kemal olduğunadır. Necati Bey konuşmasında, bu meselenin muallimler için sadece bir görev değil, aynı zamanda bir zorunluluk ve haysiyet meselesi olduğunu belirtmiştir[99].

Kongrede muallimlerin sigorta edilmesi meselesi de gündeme gelmiştir. Bu konuda birlik yasasına bir madde eklenmesine karar verilmiştir. Vasıf Bey ise bu durumun bir kanunla sabitlenmesinin daha doğru olacağı kanaatindedir[100].

Kongrenin son gününde ise Birlik yasasında yapılacak değişiklikler görüşülmüştür. Görüşmelerde, Birliğin merkez teşkilatı ilga edilerek konfederasyon usulüne geçilmiştir. Birlik bu tarihten sonra mutemetlikle idare olunmaya başlanmıştır[101].

98 "Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 235.

99 "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi Dün Akdedildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2561, 26 Ağustos 1928, s. 2; "Muallimlerimizin Yeni Vazifesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 1; "Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 236-237. *Ayın Tarihi* mecmuasında Necati, Cevat ve Tevfik Beylerin konuşmaları tam metin olarak yayımlanmıştır. "Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 17, s. 3664-3666.

100 "Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2562, 27 Ağustos 1928, s. 3.

101 "Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 3; "Muallimler Kongresi", **Anadolu**, No: 4279, 29 Ağustos 1928, s. 1; "Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 237.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Modern manada cemiyetleşme girişimleri Avrupa'da XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılda bu süreç artarak devam etmiştir. XIX. yüzyılda ise pek çok yerde alanında uzmanlaşmış meslek cemiyetlerinin teşkil edildiğini görüyoruz. Avrupa'da meydana gelen cemiyetleşme/dernekleşme hareketleri modernleşme gayreti içinde olan Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Bu süreç Osmanlı ülkesinde Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilanı ile başlamıştır. Islahat Fermanı (1856) ve I. Meşrutiyet'in (1876) ilanı da cemiyetleşme açısından oldukça önemlidir. Resmî olarak cemiyet kurma özgürlüğü ise II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı iledir. Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği yasal serbestlik neticesinde muallimler de (öğretmenler) diğer meslek mensupları gibi örgütlenme faaliyetlerine girişmişlerdir. Böylece 23 Temmuz 1908 tarihinde kurulan "Encümen-i Muallimîn" cemiyetiyle başlayan bu süreç "Muhafaza-ı Hukuk-i Muallimîn", "Cemiyeti Muallimîn", "Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn", "Konferans Cemiyeti", "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti", "Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti", "Mahfel-i Muallimîn", "Muallimler Yurdu", "Muallimler Cemiyeti", "Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti", "Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti" ve "Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunları Cemiyeti" ile "Muallime ve Muallimler Cemiyeti" şeklinde devam etmiştir.

7 Mayıs 1921 tarihinde Türkiye Muallimler Birliğinin temelini oluşturan "Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği"nin teşkil edildiğini görmekteyiz. 1924 yılına kadar teşkilatlanma gayretleri ile uğraşan Dernek, bu süre zarfında yerel nitelikte kongreler tertip etmiştir. 1924 yılına gelindiğinde ise ilk genel kongresini gerçekleştiren Dernek, adını Türkiye Muallimler Birliği olarak değiştirerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren muallim örgütlerini kendine bağlama kararı almıştır. Bu kararla birlikte ülke genelinde faaliyet yürüten pek çok muallim örgütü Türkiye Muallimler Birliği çatısı altında birleşmiş ve faaliyet yürütmeye başlamıştır. 1924-1927 yılları arası devrede en parlak dönemini yaşayan ve oldukça aktif faaliyet yürüten Türkiye Muallimler Birliği görüş olarak çağdaş, laik ve pozitivist bir anlayışı benimsemiştir. Dönemin yaygın söylemi ile *"irtica ve hurafelerle mücadele etmek*" Birliğin en temel gayeleri arasında olmuştur. Kısacası, Cumhuriyet Halk Fırkasının uygulamaları aynı zamanda Türkiye Muallimler Birliğinin de benimsediği temel ideolojidir. Mesleğe mensubiyet ve geniş örgüt yapısı ile önemli bir konumda bulunan muallimler bu noktada hükümetin odağıdır. Türkiye Muallimler Birliği yöneticileri arasında hükümet mensuplarının da

Levent Şahverdi Arşivi

bulunması, Birliğin bu yöne kolayca sevk edilebilmesini sağlamıştır. Türkiye Muallimler Birliği adı ile özdeşleşen Mustafa Necati Bey bu yöneticilerden en önemlisidir.

Türkiye Muallimler Birliği için 1928 yılı bir dönüm noktasıdır. Zira Birlik, 1928 yılında gerçekleşen dördüncü genel kongresinde konfederasyon usulüne geçerek mutemetlikle idare edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte birbirinden bağımsız faaliyet yürüten muallim birliklerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunların arasında en dikkat çekici olanı İstanbul merkezli faaliyet yürüten İstanbul Muallimler Birliğidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1927 tarihleri arasında gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları için 1931-1936 yılları arası dönem Hamdullah Suphi Bey'in tabiri ile "*zorunlu bir intihar dönemi*" olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkasının sivil toplum kuruluşlarını kendi çatısı altında birleştirme politikası diğer derneklerde olduğu gibi muallim derneklerinin de sonunu hazırlamıştır. Bu doğrultuda İstanbul Muallimler Birliği 1935-1936 eğitim-öğretim senesinde kendisini fesh etmek durumunda kalmıştır. Böylece 1908 yılında Encümen-i Muallimînle başlayan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişerek devam eden muallimlerin dernekleşme süreci 1936-1947 yılları arasında kesintiye uğramıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar:

BCA., 080/18/29/35/15.

BCA., BME., 030/10/139/977/6.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, C 2, İçtima 38, 21 Temmuz 1336.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, C 22, İçtima 84, 14 Ağustos 1922.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, C 22, İçtima 85, 16 Ağustos 1922.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 9, C 9, Birleşim 109, 6 Ağustos 1951.

Tasarruf ve Yardım Sandıkları Nizamnamesi, Matbaa-i Ebüzziya, byy., 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtları, Ankara 1927.

Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtlar, İstanbul 1341.

Süreli Yayınlar:

Akşam (1924-1926)

Anadolu'da Yenigün (1921-1922)

Ayın Tarihi (1924-1928)

Cumhuriyet (1924-1925)

Dertli (1921)

Hâkimiyet-i Milliye (1921-1928)

Muallimler Birliği (1925-1927)

Muallimler Mecmuası (1924)

Muallimler Mecmuası (1930-1932)

Öğretmen Dünyası (1983)

Son Telgraf (1924)

Tevhid-i Efkar (1924)

Levent Şahverdi Arşivi

Tetkik Eserler, Makale ve Tezler:

"Ankara Muallim ve Muallimelerini Davet", **Anadolu'da Yenigün**, No: 865-487, 9 Mayıs 1922, s. 2.

"Ankara Muallimler Derneğinin Dünkü İçtimaı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1192, 12 Ağustos 1924, s. 2.

"Ankara'da Muallime ve Muallimler Kongresi", **Dertli**, No: 69, 17 Temmuz 1337, s. 1.

"Birlik Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 112, 29 Ağustos 1924, s. 3.

"Birlik Şuunu", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 85-86.

"Dördüncü İçtima İkinci Celse-Muallimler Bankası Teşkili", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 625.

"Dünya Muallim Birlikleri", **Muallimler Mecmuası**, S 11, Teşrinievvel 1930, s. 27.

Ergün, Mustafa, **Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi**, C 1, Pegem Yay., Ankara 2016.

"Gazi Paşa'nın Muallim ve Muallimelerimize Hitabı", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1138, 26 Ağustos 1340, s. 5.

"Gazi Paşa'nın Muallimlere Bir Hitabı", **Cumhuriyet**, No: 109, 26 Ağustos 1924, s. 1.

"Halk Dershaneleri Çırak ve Gece Mektepleri", **Muallimler Birliği**, S 1, Temmuz 1925, s. 22.

"Halk Dershanesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 976, 25 Teşrînisânî 1923, s. 3.

"İrşat Programı", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 88- 89.

"İstanbul Muallimler Birliği 930 Kongresi", **Muallimler Mecmuası**, S 12, 15 Teşrînisânî 1930, s. 63-64.

"İstanbul Muallimleri Dün Resmen Birliğe İltihak Etti", No: 443, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1925, s. 1.

"İstanbul Muallimleri", **Cumhuriyet**, No: 115, 1 Eylül 1924, s. 4.

"Kale Muallimler Birliği 1341 Kongresi Tarafından Tespit Edilen Dâhili Nizamname", **Çanakkale Muallimler Birliği**, S 4, 15 Ağustos 1341, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kayseri Muallime ve Muallimler Derneği", **Anadolu'da Yenigün**, No: 711-324,13 Eylül 1337, s. 2.

"Kayseri Muallime ve Muallimler Derneği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 305, 27 Eylül 1921, s. 2.

"Köylerde Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1741, 12 Mayıs 1926, s. 5.

"Maarif Vekilimiz", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1206, 29 Ağustos 1924, s. 1.

"Mekteplerde Tasarruf Sandıkları", **Muallimler Mecmuası**, S 20, Nisan 1924, s. 555.

"Muallim Derneği İçtima-ı Umumisi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 634-254, 15 Haziran 1921, s. 2.

"Muallim Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1808, 21 Temmuz 1926, s. 1.

"Muallim ve Muallimleler Birliğinde", **Anadolu'da Yenigün**, No: 904-527, 27 Haziran 1922, s. 2.

"Muallime ve Muallimler Derneğinin İçtima-i Umumisi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 213, 19 Haziran 1921, s. 2.

"Muallime ve Muallimler Dernekleri Heyet-i İdaresi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 882-505, 1 Haziran 1922, s. 2.

"Muallimler Bankası", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2044, 15 Mart 1927, s. 3.

"Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 14, Ağustos 1926, s. 609-628.

"Muallimler Birliği Azası", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1140, 28 Ağustos 1340, s. 2.

"Muallimler Birliği Bankası", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1982, 12 Kânûnisânî 1927, s. 3.

"Muallimler Birliği Diyor ki," **Muallimler Birliği**, S 1, Temmuz 1341, s. 2.

"Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi Dün Akdedildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2561, 26 Ağustos 1928, s. 1-2.

"Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 17, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1928, s. 3663-3666.

"Muallimler Birliği Halk Dershaneleri Talimatnamesi", **Muallimler Birliği**, S 3, Eylül 1341, s. 134-135.

Levent Şahverdi Arşivi

"Muallimler Birliği İlk Teşkili ve Beyannamesi", **Muallimler Birliği**, S 22, Nisan 1927, s. 982-983.

"Muallimler Birliği Kongresi Açıldı", **Cumhuriyet**, No: 106, 22 Ağustos 1340, s. 1-2.

"Muallimler Birliği Kongresi Bugün Toplanıyor", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1802, 15 Temmuz 1926, s. 1.

"Muallimler Birliği Kongresi Dün Açıldı", **Cumhuriyet**, No: 354, 3 Mayıs 1925, s. 1.

"Muallimler Birliği Kongresi Dün Senelik İçtimaını Akdetti", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1803, 17 Temmuz 1926, s. 1.

"Muallimler Birliği Kongresi Yarın Toplanıyor", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1801, 14 Temmuz 1926, s. 5.

"Muallimler Birliği Kongresi", **Akşam**, No: 2779, 10 Temmuz 1926, s. 2.

"Muallimler Birliği Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 101, 18 Ağustos 1924, s. 2.

"Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1794, 7 Temmuz 1926, s. 3.

"Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2526, 22 Temmuz 1928, s. 3.

"Muallimler Birliği Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 3.

"Muallimler Birliği Kongresinin Dördüncü İçtiması", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1807, 20 Temmuz 1926, s. 4.

"Muallimler Birliği Kongresinin Dünkü Müzakeratı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1806, 19 Temmuz 1926, s. 3.

"Muallimler Birliği Kongresinin İkinci İçtiması", **Cumhuriyet**, No: 107, 24 Ağustos 1340, s. 3.

"Muallimler Birliği Kongresinin Son İçtiması", **Cumhuriyet**, No: 113, 30 Ağustos 1924, s. 3.

"Muallimler Birliği Mecmuası Müdürü", **Muallimler Birliği**, S 7, Kânûnisânî 1926, s. 321.

"Muallimler Birliği Teşkilatı", **Muallimler Mecmuası**, S 33, Eylül 1925, s. 1496.

Levent Şahverdi Arşivi

"Muallimler Birliği Umumi Kongresi", **Muallimler Birliği**, S 13, Temmuz 1926, s. 571-572.

"Muallimler Birliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 180, 9 Mayıs 1921, s. 2.

"Muallimler Birliğinin Bir Tebliği", **Cumhuriyet**, No: 111, 28 Ağustos 1924, s. 3.

"Muallimler Derneği Şehrimizde", **Anadolu'da Yenigün**, No: 708-321, 9 Eylül 1337, s. 2.

"Muallimler Derneğinde Yeni İdare", **Anadolu'da Yenigün**, No: 637-257, 19 Haziran 1921, s. 2.

"Muallimler Derneğinin Bir Müsameresi", **Anadolu'da Yenigün**, No: 639-259, 21 Haziran 1921, s. 2.

"Muallimler İçtimaı Bugün", **Anadolu'da Yenigün**, No: 636-256, 17 Haziran 1921, s. 2.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2562, 27 Ağustos 1928, s. 3.

"Muallimler Kongresi Cuma Günü Küşat Ediliyor", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1132, 20 Ağustos 1340, s. 2.

"Muallimler Kongresi", **Anadolu**, No: 4279, 29 Ağustos 1928, s. 1.

"Muallimler Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 107, 25 Ağustos 1924, s. 1.

"Muallimler Kongresi", **Cumhuriyet**, No: 109, 26 Ağustos 1924, s. 4.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1203, 26 Ağustos 1924, s. 2.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1204, 27 Ağustos 1924, s. 1.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1208, 31 Ağustos 1924, s. 4.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 963, 9 Teşrînisânî 1923, s. 4.

"Muallimler Kongresi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 964, 11 Teşrînisânî 1923, s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

"Muallimler Kongresi", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1132, 30 Ağustos 1340, s. 2.

"Muallimler Kongresi", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1139, 27 Ağustos 1340, s. 2.

"Muallimler Kongresinde İhtilaf Var", **Tevhid-i Efkâr**, No: 1138, 26 Ağustos 1340, s. 2.

"Muallimler Kongresinde Maarif Vekilinin Nutku", **Akşam**, No: 2112, 26 Ağustos 1924, s. 2.

"Muallimler Kongresinin Dünkü İçtiması", **Cumhuriyet**, No: 110, 27 Ağustos 1924, s. 3.

"Muallimlerimizin Yeni Vazifesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 2563, 28 Ağustos 1928, s. 1.

"Muallimlerin Askerliği Hakkında", **Cumhuriyet**, No: 111, 28 Ağustos 1924, s. 3.

"Muallimlerin Gazi Reis-i Cumhurumuza Tazimatı", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1805, 18 Temmuz 1926, s. 3.

"Muallimlerin İhtilafı", **Cumhuriyet**, No: 110, 27 Ağustos 1924, s. 3.

"Muallimlerin Ziyafetinde Gazi Paşa'nın Nutku", **Akşam**, No: 2115, 29 Ağustos 1340, s. 2.

"Öğretmenler Derneği", **Öğretmen Dünyası**, S 48, Aralık 1983, s. 3.

"Senelik Hulasa-i Hesabat Cetveli", **Çanakkale Muallimler Birliği**, S 3, 24 Temmuz 1341, s. 16.

"T.C. Muallimler Birlikleri Federasyonu Yasası", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 238.

"Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri", **Muallimler Mecmuası**, S 28-30, 5, 6, 7 1932, s. 275-276.

"Türkiye Muallim Birlikleri 5'inci Kongresi Yaklaşırken", **Muallimler Mecmuası**, S 8, 15 Mayıs 1930, s. 235-239.

"Türkiye Muallim Birlikleri" **Muallimler Mecmuası**, S 17, 15 Mart 1931, s. 224.

"Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği Teşkil Etti", **Anadolu'da Yenigün**, No: 604-224, 9 Mayıs 1921, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

"Türkiye Muallime ve Muallimlerine Beyanname", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 541, 26 Haziran 1922, s. 2.

"Türkiye Muallime ve Muallimlerine", **Muallimler Birliği**, S 22, Nisan 1927, s. 981-983.

"Türkiye Muallimler Birliği Bir Beyanname Neşretti", **Cumhuriyet**, No: 117, 4 Eylül 1924, s. 3.

"Türkiye Muallimler Birliği Esas Nizamnamesinin Metni", **Akşam**, No: 2117, 31 Ağustos 1340, s. 4.

"Türkiye Muallimler Birliği Kongresi Dün Küşat Edildi", **Tevhid-i Efkar**, No: 1135, 23 Ağustos 1340, s. 2.

"Türkiye Muallimler Birliği Kongresi", **Ayın Tarihi**, C 4, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi Yay., Ankara 1340, s. 215-222.

"Türkiye Muallimler Birliği Tasarruf ve Yardım Sandıklarına Ait Nizamname", **Muallimler Birliği**, S 3, Eylül 1341, s. 135-136.

"Türkiye Muallimleri Memleket İçin Hakiki Bir Kudret ve Kuvvet Membaıdır", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 1804, 17 Temmuz 1926, s. 1.

"Yasa", **Muallimler Birliği**, S 2, Ağustos 1925, s. 83.

Akyüz, Yahya, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940**, Doğan Basımevi, Ankara 1978.

----------, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 22, Ankara 2007, ss. 1-50

Altunya, Niyazi, **Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi 1908- 2008**, Ürün Yay., Ankara 2008, s. 40.

Apak, Kemalettin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi**, İstanbul 1958.

Bayraktutan, Yusuf, **Türk Fikri Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

Çelik, S. Dilek Yalçın, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bir Başkent İnşası", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, C 2, S 1, Haziran 2014, s. 94.

Levent Şahverdi Arşivi

Ergün, Mustafa, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996.

Filiz, Taylan, **Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005.

Georgeon, François, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, çev. Ali Berktay, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006.

Göldaş, İsmail, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yay., İstanbul 1981.

Hakkı Tarık, "Muallimler Kongresi İhtilafı", **Akşam**, No: 2114, 28 Ağustos 1924, s. 2.

Hakkı Tarık, "Muallimler Kongresi", **Son Telgraf**, No: 72, 27 Ağustos 1340, s. 2.

Mert, Özgür, **Türkiye'de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2013.

Muallimler Birliği 341 Senesi Kongre Murahhaslarına Hitaben İrat Buyrulan İsmet Paşa Hazretlerinin Nutukları, Ankara 1925.

Özkiraz, Ahmet-Arslanel, M. Nazan, "Türkiye'de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C 10, S 1, Tokat 2015.

Pustu, Yunus, "Kayseri Muallimler Birliği", **Kayseri Ansiklopedisi**, C 5, Kayseri 2017.

----------, "Nizamnamelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 98, Ankara 2018, ss. 1-40.

----------, "Erzurum Muallimler Birliği ve Yayın Organı Olan (Erzurum) Muallimler Birliği Mecmuası", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 14, S 3, Manisa 2016, ss. 185-204.

----------, "Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar", **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, 3(2), Kış 2017, ss. 56-91.

Levent Şahverdi Arşivi

Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yay., İstanbul 2004.

Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, İstanbul 1990.

Toksoy, Ahmet, "Türk Devleti'nin Fikir Kaynağı Türk Ocakları ve Atatürk", **Türk Yurdu**, S 283, Mart 2011, s. 206-209.

Üstel, Füsun, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yay., İstanbul 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

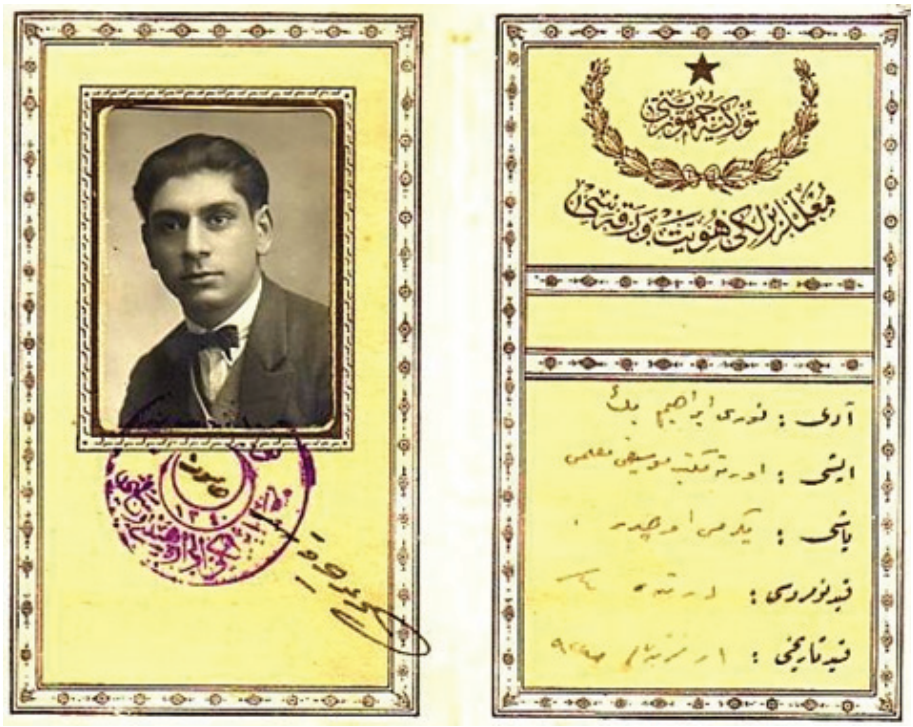
Ek 1: "Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresinde Muallimler Birliği Umumi Riyasetine İntihap Edilen Maarif Vekili Muhterem Necati Bey Efendi" (Kaynak**: Muallimler Birliği**, Ağustos 1926, s. 643)

Levent Şahverdi Arşivi

Ek 2: "1341 (1925) Senesi Muallimler Birliği Kongresi" (Kaynak: **Muallimler Birliği,** S 1, Temmuz 1341, s. 17.)

Levent Şahverdi Arşivi

Ek 3: "T.C. Muallimler Birliği Hüviyet Varakası" (1926) (Kaynak: **Türk Tarih Kurumu Arşivi**, TTK, 12)

Levent Şahverdi Arşivi

S. T. Y.
SÜLEYMANİYE TERBİYEİ BEDENİYE YURDU
İSTANBUL

Tarihi tesisi 1911
İSTANBUL - ŞEHZADEBAŞI
LETAFET APARTIMANI
Sayı : 27

Baş vekâlet yüksek katına

İSTANBUL 20:I/936 193
Özü:

Kendi kendini fes eden Istanbul muallimler birliği binasını vekiller heyeti kararile yurdumuza verilmesi hakkında.

Gençliğin vücutça akılca ve ahlakca yükselmesi için yirmi beş yıldır durmadan çalışan yurdumuz şimdiye kadar cumhuriyet halk fırkası Fatih kaza merkezinde kendisine verilen bir odadan başka hiç bir yerden yardım görmemiştir. bu gün çalışacak alanı ve salonu olmayan bir kulübün varlığı ile yokluğu bir dimektir. yurdumuza verilen oda ancak idare heyetinin toplanmasına yaramaktadır bütün arkadaşlarımızı bir arada toplamak mümkün olmadığı gibi, odamız güreş,boks iskrim ve sair sporlar içinde elverişli değildir. gençliğe kıymet veren cumhuriyet hükümeti spora ve bir kısım kulüplerimize azami yardımı yapmış ve yapmaktadır. biz bu mahrumiyette kendimizi suçlu görmekteyiz. çünkü istemedik ve istemeği bilemedik . şimdi evvelce fahri reisliğimizi lütfen kabul buyurmuş olmanızdanda cesaret alarak birbiri arkasından dileklerimizi sunuyoruz. alan için yapdığımız dileğin kabul edileceğinden emin olarak bu seferde bina için yüksek emirlerinizi dileyoruz.

Istanbul muallimler birliği son günlerde kendi kendini fesh etti birliğe vekiller heyeti kararile verilmiş olan binanın yine vekiller heyeti kararile yurdumuza verilmesini gençlik adına diler ve sonsuz saygılarımı sunarız yüce baş vekilimiz.

Genel sekreter.

Maliye Vekilliğine
30-1-36
30-1-36 162
MILLI EMLAK MD.
002544 - 1.II.36
030 10 139 977 6

Ek 4: İstanbul Muallimler Birliğinin Kendini Feshettiğine Dair Bir Arşiv Kaydı
(Kaynak: **BCA.**, BME., 030/10/139/977/6)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 95-140
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 29.08.2018-10.12.2018

MUHAREBEDEN DİPLOMASİYE: LOZAN KONFERANSI'NDA TÜRK DELEGASYON HEYETİNİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR*

RESUL BABAOĞLU**

ÖZ

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonlanmasının ardından, dönemin siyasi aktörleri, bir an önce, yeni bir devletin temellerini atmak istemişlerdir. Savaş haline son vermek için toplanan Lozan Konferansı, var olan sorunların çözülmesi için bir fırsat olarak görülmüştür. Zira İstanbul'un tahliye edilmesi ve savaş sonrası duruma geçilip devletler arasındaki sorunların kalıcı bir şekilde çözülebilmesi için Lozan Konferansı büyük önem taşımaktaydı. Lozan Konferansı'nda yürütülen müzakerelerin bir boyutu da son yüzyılda Avrupalı devletler karşısında bir varlık gösteremeyen Osmanlı diplomasisinden farklılaşmak isteyen Anadolu Hareketinin Lozan müzakerelerinde karşılaştığı içinden çıkılmaz güçlüklerdi. Bu çalışma kapsamında Türk delegasyon heyetinin Lozan Konferansı'nda içine girdiği diplomasi mücadelesinde yaşadığı çıkmazlar ve geliştirdiği çözüm yöntemleri üzerinde durularak birincil kaynaklar ışığında Yeni Türkiye Devleti'nin diplomatik temellerinin aydınlatılmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, İsmet Paşa, Diplomasi, Savaş, TBMM.

* Bu çalışma, 2013 yılında İnönü Vakfı ve Çankaya Belediyesinin ortaklaşa düzenlemiş oldukları "90. Yılında Lozan" konulu makale yarışmasında üçüncülük ödülü kazanmış olan makalenin gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, babaogluresul@hotmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

FROM BATTLESHIP TO DIPLOMACY: THE DIFFICULTIES THAT TURKISH COMMITTEE OF DELEGATION FACED AT THE LAUSANNE CONFERENCE

ABSTRACT

After the successful conclusion of the War of Independence, the political actors of the period wanted to lay the foundations of a new state as soon as possible. The Lausanne Conference, which was convened to end the war, was seen as an opportunity to resolve existing problems. Because the Lausanne Conference was very important for the evacuation of Istanbul and for the post-war situation to resolve the problems between the states permanently. One dimension of the negotiations carried out in the Lausanne Conference was the incomprehensible challenges to meet in the Lausanne negotiations of the Anatolian Movement, which wanted to differentiate from the Ottoman diplomacy, which did not have a presence in the last century against the European states. Within the scope of this study, it will be tried to contribute to elucidate the diplomatic basics of new Turkey in the light of primary sources by emphasizing the diplomatic stalemate dilemmas experienced by the Turkish delegation in the Lausanne Conference and the solution methods developed by them.

Keywords: Lausanne Conference, İsmet Pasha, diplomacy, war, TGNA.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında savaşlar ve ihtilal olarak adlandırılabilecek birtakım tarihi gelişmenin yanında, diplomasi girişimlerinin de önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, Lozan Konferansı'nın taşıdığı önemi belirtmeden önce, yeni Türkiye Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin tarihsel geçmişine kısaca yer vermek faydalı olacaktır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından Anadolu'yu nüfuz bölgelerine ayırıp fiili işgallere girişen İtilaf güçlerine karşı Büyük Millet Meclisi merkezinde birleşen Milli Mücadele Hareketi bir taraftan askeri önlemler alırken diğer yandan da dış siyaset yoluyla destek arayışına girmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak kullanılan Ankara Ziraat Mektebi'nin bir odasında dış servis kurularak bir müsteşar ve bir siyasi danışmanın görevlendirilmesi bu bakımdan önemli bir ayrıntıdır[1].

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılması için etkili bir siyaset yürüten TBMM Hükümeti, Sovyet Rusya başta olmak üzere Fransa ve İtalya ile çeşitli temaslarda bulunmuştur[2]. Dış yardımlar ve düşmanlığı sona erdirmek için giriştiği müzakerelerle TBMM yurtdışında tanınmaya başlamıştır. Denilebilir ki, yetersiz bir hariciye kadrosu ve kısıtlı haberleşme imkânlarına rağmen, Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu Hareketi askeri alanda olduğu gibi diplomaside de önemli bir başarı elde etmiştir. Bu dönemde başlatılan siyasi temaslarla kurtuluş mücadelesinin haklılığı dış dünyaya anlatılmaya çalışılarak Misak-ı Milli'de yer alan şartlar, mümkün olan her türlü yolla ortaya konmuştur.

Ankara Hükümeti'nin dış siyaset yoluyla kurduğu ilk ilişkiler Sovyet Rusya ile olmuştur. Mustafa Kemal'in Sovyet diplomat Çiçerin'e dostluk ifadeleri içeren mesajının ardından yapılan hazırlıklar sonucunda Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlık ettiği bir heyet, Mayıs 1920'de Moskova'ya gönderilmiştir.[3] Anadolu'da devam etmekte olan bağımsızlık savaşını sürdürmede ciddi güçlükler yaşayan Ankara Hükümeti böylelikle aradığı dış yardıma ulaşma noktasında önemli bir adım atmıştır. Bu temaslar sonucunda elde edilen avan-

1 Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.4.

2 Kurtuluş Savaşı yıllarında izlenen dış siyaset ile ilgili bk. Yusuf Hikmet Bayur, **Yeni Türk Devleti'nin Dış Siyasas**ı, TTK, Ankara, 1995, s.63-117.

3 Roderic H. Davison, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti" (Çev. Mine Erol), **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1981-1982, C XXIV, S 25, s. 81-112.

Levent Şahverdi Arşivi

taj, 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya ile imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ile diplomatik bir kazanıma dönüşmüştür[4].

Yunan ordusuna karşı Batı cephesinde şiddetli çarpışmalar devam ederken, Batılı devletlerle temas kurmaya çalışan Ankara Hükümeti, İngilizlerle arası açık olan Fransızlar ile kendi koşulları üzerinde bir antlaşma yapmayı başarmıştır[5]. Lozan Konferansı'nda da Türk ve Fransız delegelerin hükümleri üzerinde uzlaşmaya varacakları 20 Ekim 1921 tarihli *Ankara İtilafnamesi* 'nin, imzalandığı tarihlerdeki ağır siyasal koşullar düşünüldüğünde TBMM Hükümetinin dış politikadaki hareket alanını genişlettiği söylenebilir. Fransa ise uzun süren savaşların Fransız kamuoyunda yarattığı tepkiyi önlemek amacıyla zamanında yaptığı bir anlaşmayla doğuda barışı sağlayarak savaştan çekilmiş, ayrıca bu yolla hem kamuoyundan gelen baskıları ortadan kaldırılmış, hem de İngiliz politikasına hizmet etmek durumundan kurtulmuştur[6]. Anadolu'daki ulusalcı güçlerin İtalya ve Fransa dışındaki diplomatik temaslarının diğer bir adresi de Londra idi. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) Paris ve Londra gibi başkentlerde TBMM adına barış için uzlaşma zemini arayışında her ne kadar bir sonuç elde edilemediyse de bu girişim, Anadolu Hareketinin barış konusundaki istek ve iradesini ortaya koymuştur[7].

Kurtuluş Savaşı devam ederken Fransa ile geliştirilen olumlu ilişkilerin önemli bir sonucu olarak, Anadolu'daki İtalyan güçleri de Ankara Hükümeti ile barışçıl ilişkiler yürütmeye çalışmıştır. İtalyan kuvvetleri işgal bölgelerini boşalttıktan sonra, Ankara Hükümetine silah ve malzeme yardımında bulun-

---

4 Söz konusu antlaşmanın içeriği için bk. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C I, TTK, Ankara, 2000, s. 27-29. Sovyet Rusya'nın büyük ölçüde boğazlar konusundaki hassasiyetlerinden kaynaklanan Türkiye ile yakınlaşma siyasetine Lozan Konferansı'nda da rastlamak mümkün olacaktır. Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyet Rusya'nın Ankara Hükümeti'ne gönderdiği silah ve para yardımının miktarı için bk. A. Şemsutdinoz- Y.A. Bagirov, **Bir Karagün Dostluğu, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri**, (Çev. A. Hasanoğlu), Bilim Yayınları, No: 45, İstanbul, s.233-235.

5 Davison, a.g.m., s.98.

6 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, 1919-1922**, TTK, Ankara, 1994, s.168.

7 Hakan Uzun, "Sakarya Muharebesi Sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Batı'daki Diplomatik Çalışmaları", **90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana**, Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, ss.295-332.

Levent Şahverdi Arşivi

mayı taahhüt etmiştir[8]. Ancak, İtalya'nın Anadolu'daki askeri birliklerini geri çekmesiyle başlayan olumlu ilişkiler, İtalya'da faşizme kayan söylemlerle iktidara gelen Mussolini'nin 1930'lara doğru yayılmacı bir dış siyaset yürütmesiyle yerini korku ve güvensizlik temelindeki ilişkiye bırakmıştır[9].

Nihayet, 1922 yılı itibarıyla Yunan ordusunun Anadolu'da bozguna uğratıldığı sırada Fransa ve İtalya ile sürdürülen diplomatik görüşmeler Çanakkale Olayında[10] Türk tarafının lehine birtakım gelişmeler doğurmuştur[11]. Öte yandan, İngiltere'nin iç siyasetinde, Yakın Doğu'daki askeri varlığı tartışma konusu olmuş ve bundan dolayı Lloyd George Hükümeti zor günler geçirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, İrlanda, Hindistan ve diğer sömürgelerdeki milliyetçi yönelimler giderek ayrılıkçı bir yapıya bürünmüştür[12].

Bu tarihlerde Anadolu'daki silahlı çatışma tehlikesine neden olan gerginlik, *Mudanya Mütarekesi* 'nin 4-11 Ekim 1922 tarihinde imzalanmasıyla yerini yumuşamaya bırakmıştır[13]. Anadolu'daki savaş durumunu geçici bir süreliğine askıya alacak olan ve çatışan tarafları uzlaştıran Mudanya Gö-

---

8 Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations Between Turkey and Italy, 1923-1936", **International Journal of Middle East Studies***,* May 2004, Vol. 36, No.2, pp. 231-252.

9 Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1999, s. 22. Paris Barış Konferansı'nda elde edemediği birtakım kazanımların peşine düşen İtalya, bu kayıpları Lozan Konferansı'nda elde etmeyi amaç edinmiştir. Maria Antonia Di Casola, "Italy and the Treaty of Lausanne of 1923", **The Turkish Yearbook of International Relations**, C 23, Ankara, 1993, s.6578.

10 Çanakkale Olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. David Walder, **Çanakkale Olayı**, (Çev. M. Ali Kayabal), Milliyet Yay., İstanbul, 1970.

11 Büyük Taarruz neticesinde Batı Anadolu'da mutlak bir hâkimiyet sağlayan Türk ordusunun ilerleyişini durdurmak için İngiltere Çanakkale'nin Anadolu topraklarına asker göndermiştir. İtalya ve Fransa'nın destek vermemesi üzerine Lloyd George yalnız kalarak ateşkese razı olmuştur. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali** C 2*,* Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010, s.736. Mudanya Görüşmeleri için bkz. Ali Fuat Türkgeldi**, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948.

12 Alfred L. P. Dennis**,** "British Foreign Policy and the Dominions', **The American Political Science Review**, November 1922, Vol.16, No.4, pp.584-599. Avam Kamarası'nda yapılan eleştirilerde Llyod George için, Yunanistan'ı çılgınca bir serüvene sürüklediği gerekçesiyle bir kumarbaz benzetmesi yapılıyordu. Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri***,* TTK Yayınlar, Ankara, 2011, s.241.

13 İsmet Giritli, "Mondros'tan Mudanya'ya, Sevres'den Lausanne'a", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989, S 14, s.277-284.

Levent Şahverdi Arşivi

rüşmeleri, Lozan Konferansı için önemli bir adım olmuştur[14]. Bununla birlikte, başta Doğu Trakya ve İstanbul'un kurtarılması olmak üzere, *Mondros Mütarekesi*'nin yok sayılması, silahlı mücadeleye Türk tarafının lehinde son verilmesi ve Anadolu'nun paylaşılması planlarının rafa kalkması gibi sonuçlarıyla Mudanya Görüşmeleri, ulusal kurtuluş mücadelesinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Batılı devletlerin Sevr Antlaşması kapsamında Anadolu'da kurmaya çalıştıkları dengelerin sağlanması bu gelişmelerden sonra artık çok zor hale gelmiştir.

Lozan Konferansı'na giden süreçte, Avrupalı müttefikler, kapitülasyonların devamı, Osmanlı Devleti'nin dış borçları, demiryolları ve madenler ile ticari imtiyazların devamı konusunda ortak hesaplar içinde olsalar da, Fransa'nın Ruhr bölgesini işgale yeltenmesi, Türkiye'ye karşı kurulması istenen Fransız-İngiliz ittifakını zorlaştırmıştır[15]. Bunun yanı sıra, son zamanlarda Türk- Rus ilişkilerinde görülen olumlu gelişmeler de bölgede kurulmak istenen düzeni belirleyici bir etken olarak hesaba katılacaktır. Bu gelişmelerden sonra Ankara Hükümeti, Batılı güçler ve diğer yabancı ülkelere karşı adli ve mali kapitülasyonların kaldırılması, Misak-ı Milli sınırları dâhilindeki Türk hükümranlığının tanınmasının yanında eşit ve bağımsız bir ülke olarak dünya siyasetine entegre olma politikasını kararlılıkla sürdürme noktasında ulusal bir bilinç ortaya koymuştur.

Barış düzeninin tesis edilmesi yolundaki önemli gelişmelerden biri olan Mudanya Mütarekesi, Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasındaki silahlı mücadeleye son veren askeri nitelikli bir mukavele ve aynı zamanda kalıcı barış için de gerekli bir aşama olmuştur[16]. Mütarekeden sonra İtilaf Devletleri zaman kaybetmeden kalıcı barışı sağlayacak olan antlaşma için gerekli hazırlıklara başlamışlardır. Yunanistan'ın Anadolu'daki askeri macerasının başarısızlıkla sonuçlanmasının en büyük sonuçlarından biri olan İngiltere'deki hükümet değişikliği, barışı hızlandıran gelişmelerden biri olmuştur. Llyod George kabinesinin istifasından sonra kurulan Bonar Law kabinesine Dışişleri Bakanı olarak giren Lord Curzon'un ilk işi barış konferansının Kasım ayının 13'ünde Lozan'da toplanmasını Fransa'ya bildirmek olmuştur[17]. Fakat Ankara'ya he-

14 Arnold J. Toynbee- Kenneth Kirkwood, **Turkey**, New York, 1927, s.111.

15 **A.g.e**., s.122.

16 Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 283.

17 Lord Curzon'un siyasi yaşamı için bk. Earl of Ronaldshay, **The Life of Lord Curzon**, London, E. Benn Ltd. 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

nüz resmi bir başvuru yapılmadığı ve İngiltere'nin seçim sürecinde olduğu bu sıralarda Lord Curzon'un konferansa katılabilmesi için müttefikler, konferansın Avrupa'da toplanmasını isterlerken Ankara Hükümeti ise konferans için İzmir'i tercih etmiştir[18]. Ankara'nın bu isteğine karşılık İngiltere, Fransa ve İtalya, doğuda barışın sağlanması ve boğazlar idaresinin kurulması için aralarında anlaştıklarını bildirmişlerdir. Nihayet 28 Ekim 1922 tarihinde müttefik devletlerin baş tercümanları, TBMM Hükümetinin İstanbul temsilcisine sözlü nota tebliğ etmek suretiyle 13 Kasımda Lozan'da toplanacak olan konferansa Ankara Hükümetiyle birlikte Babıali'yi de davet etmişlerdir[19].

Türk Delegasyonunun seçimi ve TBMM'de II. Grubun Baskısı

Lozan Konferansı'na gidecek olan heyetin tayin edilmesi kolay olmamıştır. Her şeyden önce, Türk Tarihinde yeni bir dönemi başlatacak olan bu tarihi buluşmada hazır bulunmak ve sorumluluk almak, başta dönemin başbakanı olan Rauf Orbay olmak üzere Kazım Karabekir ve diğer diplomatların kolayca reddedecekleri bir paye değildi. Mustafa Kemal, Nutuk adlı eserinde; *"Rauf Bey'in başkanlığında bulunacağı heyetin bizim için hayati olan meselede muvaffak olacağına emin olamıyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın yanına verilmesini teklif etti. Bu teklife karşı fikrimi söylerken İsmet Paşa'dan müşavir olarak edilecek istifade sınırlıdır. İsmet Paşa başkan olursa azami derecede istifade sağlanacağına ben de inanıyorum"* şeklindeki ifadeleriyle heyete kimin başkanlık etmesini istediğini açıkça ortaya koymuştur[20].

Rauf Orbay'ın anılarında yer verdiği; *"Lozan'a gidecek murahhaslar heyetimize benim başkanlık etmemi istiyorlardı. Ben ise karşımıza gelecek olan devletlerin murahhas heyetlerine hariciye vekilleri başkanlık ettiğinden, bizim*

18 Ali Naci Karacan, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul, 2012, s. 46. İzmir'in altyapı ve haberleşme alanlarındaki yetersizliği nedeniyle Konferansın Lozan'da toplanması kesinleşmiştir. Çağrı Erhan, "Lozan Barış Konferansı", Baskın Oran (Edt.), **Türk Dış Politikası, Kuruluşundan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, C I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 216.

19 Utkan Kocatürk**, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi**, TTK, Ankara, 2000, s.359. İtilaf devletlerinin bu yolla Türk tarafında ikilik çıkarma çabaları, saltanatın kaldırılmasıyla sonuçsuz bırakılmıştır. Bkz. Necdet Aysal, "Atatürk Döneminde İç Politika", Temuçin Faik Ertan (Edt.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s.161.

20 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk** C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s.287. Mustafa Kemal'in İsmet İnönü'ye duyduğu güvenin en önemli nedenleri arasında uzun yıllar süren cephedeki dostluk ve sadakatin etkisi bulunuyordu. Bk. Abtülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara, 1991, s.107.

Levent Şahverdi Arşivi

de aynı şekilde bu işe Hariciye Vekilimiz Yusuf Kemal Bey'i memur etmemizi muvafık buluyordum. Fakat Yusuf Kemal Bey, başkan olarak gittiğim takdirde bana refakat edebileceğini ileri sürerek bu vazifeyi kabul etmedi. Bunun üzerine ben Mustafa Kemal Paşa'ya İsmet Paşa'yı tavsiye ettim"[21] sözleri ise Nutuk'taki ifadelerden tam anlamıyla zıt yöndedir. İsmet Paşa'nın bu konudaki düşünceleri, heyette yer alma noktasındaki isteksizliğini ortaya koymuştur: *"Sulh konferansı için Lozan'a gidecek heyete ben fazla ilgi göstermiyordum. Hariciye Vekili vardı, hükümet vardı. Ben bir büyük seferden sonra, bir de mütareke ile çok gergin askeri ve siyasi vaziyetlerin içinden geçmiş olarak çok yorgun bir haldeydim. Konferansa gitmek diye bir mesele hiçbir suretle benim zihnimde mevcut değildi. ...Karabekir Paşa, Ruslarla Gümrü Muahedesini yaptığı için, Ruslar Lozan Konferansı'na gittikleri takdirde kendisinin baş murahhas olmasını şart görüyordu."*[22] Ali Fuat Cebesoy ise; *"Türkiye Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti sulh konferansına gidecek heyetimizde baş murahhas olarak İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'i görmek istiyordu"* ifadeleriyle konuya bambaşka bir boyut katmıştır[23]. Görülüyor ki bu değerlendirmeler, delege seçimi konusunda liderler arasında derin bir anlaşmazlığın var olduğunu göstermektedir.

Belirtmek gerekir ki, Lozan'a gidecek olan heyetin belirlenmesi konusundaki tartışmalar büyük ölçüde, TBMM bünyesinde II. Grubu oluşturan milletvekillerinin muhalefetine dayanıyordu[24]. Bu heyetin Heyet-i Vekile

---

21 Rauf Orbay**, Siyasi Hatıralar**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s.540.

22 İsmet İnönü**, Hatıralar**, Yayına Hazırlayan, Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s.313.

23 Ali Fuat Cebesoy**, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyet'e I-II**, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s.157. Ancak mecliste yapılan oylamada yüksek bir katılımla yer alması ve İsmet İnönü'nün oybirliğiyle baş delege olarak seçilmesi, Ali Fuat Paşa'nın bu sözlerini tartışılır hale getirmektedir. **TBMMZC**, D.1, C 24, s.336. Fethi Okyar, İsmet Paşa'nın baş delege olarak seçilmesini, Milli Mücadele liderleri arasındaki ilk bölünmelerin işareti sayarak, Ali Fuat Paşa ile ortak görüşü savunmuştur. Okyar'a göre Rauf Orbay, Hamidiye kahramanı olarak Lozan'a gidecek heyetin başına geçmeyi fazlasıyla hak ettiğini vurgulamıştır. Bk. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, (Yay. Haz.) Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s.331.
Falih Rıfkı Atay ise, Mustafa Kemal'in konferans İzmir dışında toplanması durumunda kendisinin katılamayacağını belirtmesi üzerine Franklin Bouillon'un İsmet Paşa'yı önermesinin de bu seçimde etkili olduğunu aktarmıştır. F. Rıfkı Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Del yayınları, İstanbul, 1955, s.86-87.

24 I. TBMM'de II. Grup olarak bilinen muhalif örgütlenme, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Müdafay-ı Hukuk Grubu'na karşı Hüseyin Avni (Ulaş), Selahattin (Köseoğlu), Ali Şükrü Bey, Emin Bey, Necati Bey gibi muhalif simalar tarafından kurulmuştur. Bu grubun

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından mı yoksa TBMM tarafından mı seçileceği konusu 2 Kasım 1922 tarihli gündeme gelmiştir. Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'in delegeler heyetinin hükümet adına gittiğini açıklamasının üzerine Hakkı Hami (Ulukan), Ziya Hurşit, Salahattin (Köseoğlu), Sırrı (Bellioğlu) ve Hüseyin Avni (Ulaş) gibi İkinci Grup'un ağır topları aksi yönde görüş bildirmişlerdir. Uzun tartışmaların ardından 67 red ve 8 çekimser oya karşılık 121 oyla delegelerin Heyet-i Vekile tarafından seçilmeleri kabul edilmiştir[25].

Son dönem Osmanlı diplomatlarının Avrupalı devletler karşısındaki ezik ve kompleksli tutumlarının Mustafa Kemal'in Lozan görüşmelerini yürütecek olan heyet başkanının belirlenmesi ile ilgili vereceği kararda tayin edici rol oynayan önemli hususlardan biri olduğu söylenebilir. Ona göre, konferansa gidecek olan Türk temsilcilerinin bazı önemli niteliklere sahip olmaları gerekiyordu. Her şeyden önce bu heyet Türkiye'nin iktisadi ve mali bağımsızlığını gerçekleştirecek güç ve dirayette kimseler olmalıydı[26]. Osmanlı diplomatlarının özellikle dağılma döneminde imza attıkları antlaşmalar ve tabi tutuldukları muameleler askeri zaferlerle bağımsızlığını kazanan bir ulus için kabul edilemezdi[27]. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması, böyle bir ant-

---

kuruluş tarihi ile ilgili farklı veriler olmasına karşın 1921 yılı sonlarına doğru grubun temellerinin atıldığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde gruba üye olan mebusların sayısında da kesinlik yoktur. Frederick Frey'in 118, İhsan Güneş'in ise 120 olarak verdiği üye sayısının gittikçe azaldığı ve Ahmet Demirel'in bulgularına göre H. Avni Ulaş ile birlikte bu sayının 66'ya kadar indiği anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.117; İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s.180; Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.60; Michael M. Finefrock, "The Second Group in the First Turkish Grand National Assambly", **Journal of South and Middle Eastern Studies**, Vol. III, No. I, (Fall 1979), pp.3-17; Federick W. Frey, **The Turkish Political Elite**, The M.I.T. Press, Cambridge&Massachusetts,1956, s.307.

25 Demirel, **a.g.e**., s.506.

26 Budak**, a.g.e**., s. 288.

27 Avrupalı devletler, *Hasta Adam* olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni tam anlamıyla yok sayarak zaman zaman diplomatik nezaketin dışında birtakım davranışlar sergilemişlerdir. Örneğin; Paris Barış Konferansı'ndan sonra Osmanlı Devleti adına karşı bildiri sunmak üzere 17 Haziran 1919'da Paris'e gelerek Onlar Konseyi'nde bir konuşma yapan Damat Ferit'e Fransa Başbakanı Clemenceau: "*Okuduğunuz kâğıdı bize bırakınız, siz aşağıdaki büfeye gidip istirahat ediniz. Bunları biz tetkik ederiz."* Sözleriyle nezaketten uzak tepkisini ortaya koymuştur. Bir devlet adamının bu muameleye tabi tutulması Yeni Türk devletinin dış politikadaki ilkeleriyle örtüşmeyen bir durumdu. Anekdotu aktaran, Budak, **a.g.e.**, s.75.

Levent Şahverdi Arşivi

laşmaydı. Batılı devletler, tıpkı Mondros Mütarekesi'nde olduğu gibi Sevr Antlaşması'nda da adeta bir ültimatom şeklinde isteklerini dikte etmiş, Türk tarafı da bu metinleri tartışmasız olarak imzalamıştır[28].

İşte bu ortamda, Mustafa Kemal, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'den istifa etmesini rica ederek İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı sıfatıyla konferansa katılmasının önünü açmıştır[29]. Yusuf Kemal Bey, sağlık sorunları nedeniyle M. Kemal Paşa'ya, Hariciye Vekilliğinden ayrılmak için istifa dilekçesi yolladığını, Paşanın da Bursa'dan bir telgraf ile İsmet Paşa konusunu gündeme getirerek icap edenlerin yapılmasının münasip olacağını yani istifasının kabul edildiğini belirtmiştir[30]. Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) bakanlıktan çekilmesi üzerine 26 Ekim'de TBMM'de İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı seçilmiştir. Bakanlar Kurulu 2 Kasım'da Lozan'a gidecek olan heyeti saptayarak TBMM'nin onayına sunmuştur. Buna göre İsmet Paşa baş delege, Sağlık Bakanı Rıza Nur ikinci delege, eski İktisat Bakanı Hasan Saka ise delege seçilmişlerdir. Ayrıca çok geniş bir danışmanlar grubu oluşturularak teknik konular için hazırlıklı olunmuştur[31].

Lozan'a gidecek olan heyet TBMM tarafından onaylandıktan sonra Meclis çatısı altında yapılan müzakerelerde takip edilecek olan siyasetin esası da belirlenmiştir. Genel anlamda Misak-ı Milli belgesi çerçevesinde belirlenen siyaset, Lozan'a gidecek olan Türk heyetine verilen bir talimatla açıkça ortaya konmuştur. Milli Sınırlar, Kapitülasyonlar, Ermeni yurdu ve boğazları ele alan 14 maddelik ve üç sayfalık bu talimatname Lozan Konferansı'nda Türk tarafının kırmızı çizgilerini teşkil etmiştir[32].

Lozan Konferansı'nın Başlaması ve Bazı Teknik Sorunlar

3 Kasım günü baş delege olarak seçilen İsmet İnönü, TBMM'de yaptığı konuşmada, konferansta Misak-ı Milli'de saptanan ve ondan sonra TBMM Hükümetince yapılan antlaşmalarda yer almış olan ilkeleri savunacaklarını

28 Bk. Seha L. Meray- Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, SBF Yayınları, Ankara,1977.

29 M.K. Atatürk, **Nutuk** C II, s. 289.

30 Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde***,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 339.

31 Karacan, **Lozan**, s. 56.

32 Bk. Budak, **a.g.e.**, s. 292-306. Rıza Nur'a göre bu talimatname aslında İsmet Paşa'nın kurşun kalemle bir kâğıt parçasına yazdığı nottan ibaretti. Rıza Nur, **Lozan Hatıraları,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 16.

Levent Şahverdi Arşivi

belirterek şunları söylemiştir: *"Heyetimizin Avrupa'da takip edeceği davaların esas yolları, şimdiye kadar cihanca bilinmektedir. Bu, milletimizin öteden beri milli istekleri yolunda takip ve tespit ettiği yoldur ki, Milli Misak ile açıklanmıştır."*[33] Aynı gün, meclis çatısı altında yapılan görüşmelerde milletvekilleri, Misak-ı Milli konusundaki hassasiyetlerini ifade ederek Lozan'a gidecek olan heyetten beklentilerini ortaya koymuşlardır.

4 Kasım'da Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıkan Türk heyetini taşıyan özel tren yol boyunca halkın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Özel tren, Karaköy'e geldikten sonra o tarihte askeri tedbir olarak aradaki köprü atılmış olduğu için oradan otomobillerle Bilecik'e geçilmiş, İsmet Paşa'yı Bilecik'te bir askeri kıta selamlamıştır[34]. Saat üç buçukta İstanbul'a giden tren, istasyonda biriken halkın duaları eşliğinde İsmet Paşa ve heyetini alarak hareket etmiştir[35]. İstanbul'da iki gün kalan İsmet Paşa, bir akşam yemeğinde verdiği beyanatta; barışın sağlanması konusundaki arzusunu belirterek bir an önce neticeye varmak istediğini ve mukavelelere riayetli olduklarını ifade etmiştir[36]. İstanbul'da iki gün kalan heyet, 8 Kasım Perşembe günü Şark Ekspresiyle Sirkeci'den Lozan'a hareket etmiş, ancak ayın 12'sinde Lozan'a varan Türk heyeti kötü bir sürpriz ile karşılaşmıştır[37]. İngiltere ve İtalya'nın iç işleri ge-

33 **TBMMZC**, Devre I, C 24, s.324-336.

34 Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 2000, s.43.

35 Karacan, **Lozan**, s.63.

36 İsmet İnönü, **Hatıralar**, Yay. Haz., Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 319.

37 Müttefik Devletler, konferansın 13 Kasımda toplanacağını bildirmelerine rağmen henüz Lozan'da Türk heyeti dışında kimse bulunmuyordu. İnönü'nün ifadeleriyle: "*Müttefiklerden hiç kimse, hiçbir heyet İsviçre'ye gelmemişti. Yalnız biz gitmiş bulunuyorduk. Bunun zahiri sebebi, İsviçre'de, İngiltere'de seçimlere gidilmiş olmasıdır. Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvela bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim."* İnönü, **Hatıralar**, s.320. Ayrıca bk. Bilal Şimşir, **Lozan Günlüğü, Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi, 1922-1923**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.96. Aynı gün, konferansın gecikmesinde duyduğu üzüntüyü müttefiklere bir notayla ileten İsmet Paşa, barışın sağlanması için konferansın bir an önce toplanması gerektiğini ifade etmiştir. Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s.55-56.
Bu arada Lord Curzon, Bağlaşıklar arasında baş gösteren ayrılıkları gidermeye ve konferansta Türklere karşı tek bir cephe kurmaya çalışıyordu. Sonyel'e göre, "*Curzon ve Mussolini, bağlaşık devletler dayanışmayı sürdürürlerse Türklerin bağlaşıkların koşullarını kabul edeceklerine inanıyorlardı."* Salahi R. Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi"**, Belleten**, Ocak 1974, C XXXVIII, S 149, s. 41-115.

Levent Şahverdi Arşivi

rekçe gösterilerek konferansın 20 Kasım'a ertelenmesi bir görüşe göre; İtilaf Devletleri'nin konferans öncesinde Türkiye'ye karşı izleyecekleri politikayı belirlemek için zaman kazanma amacına dönük bir hamleydi[38]. Görüldüğü gibi, İtilaf Devletleri konferansın erteleneceği konusunda Türk heyetine daha önceden resmi nitelikli hiçbir bilgi iletmeyerek başından itibaren konferans süresince Türk tarafına uygulayacakları muamelenin ilk işaretini vermişlerdir.

Konferansa; İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Japonya hükümetleri katılmıştır. Boğazlar ile ilgili çalışmalara, Karadeniz kıyı devletleri olarak, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın da katılması esası kabul edilmiştir[39]. Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar Türkiye ile savaşmamış olsa da, Lozan Konferansına gözlemci olarak katılmıştır[40]. Konferans görüşmelerinde bir tarafta Türkiye yer alırken, karşı tarafta 12 devlet bulunmaktaydı. Bu 12 devletin büyük çoğunluğu, ağız birliği ederek kendi çıkarları doğrultusundaki çözümleri Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışmışlardır. Komisyonlar şeklinde yürütülen görüşmelerde İngiltere, sınırlar, uyrukluk ve boğazların görüşüleceği birinci komisyona başkanlık etmiştir. Başkanı İtalyan olan ikinci komisyon Türkiye'de yabancılara uygulanacak olan rejimi (kapitülasyonlar, yargı yetkisi, imtiyazlar), başkanı Fransız olan üçüncü komisyon da, ekonomik ve mali işleri ve Osmanlı borçlarını görüşmekle görevliydi[41]. Denilebilir ki, müttefiklerin her biri kendini en çok ilgilendiren konuların görüşüldüğü komisyona başkanlık etmek istemiştir.

20 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da Mont Benon Gazinosu'nda yapılan Lozan Konferansı'nın açılış toplantısında İsmet Paşa'nın programda yer al-

38 Hakan Uzun, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s.336.

39 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam** C II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.226. Türkiye'nin girişimleriyle konferansa katılma hakkı kazanan Sovyet Rusya ile ilgili müttefik güçlerin ciddi kaygıları olmuştur. Konferans toplanması ve işleyişiyle ilgili Türk taleplerinden kabul edilen tek konu bu olmuştur.

40 Joseph C. Grew, "The Peace Conference of Lausanne, 1922-1923", **Proceedings of the American Philosophical Society**, February 15 1954,Vol. 98, No.1, pp. 1-10. ABD, konferansa gözlemci olarak katılmış olsa da barışın sağlanması için her türlü yardımda bulunmak ve doğudaki Amerikan çıkarlarını gözetmek gibi bazı sorumluluklar çerçevesinde hareket etmekteydi.

41 Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara, 2003, s.11-16. Türk tarafının herhangi bir komisyona başkanlık etme isteği ise, konferansa davet eden ülkelerden biri olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

mamasına karşın, kürsüye gelerek yapmış olduğu konuşma, bir bakıma Türk heyetine uygulanmak istenen baskıcı muameleye bir itiraz olarak da değerlendirilebilir. Bu müdahalesiyle İsmet Paşa, Türkiye'nin öteki devletlerle eşit olduğunu vurgulamak istemiştir. Konferansta; *"Eşitlik şartlarına titiz bir şekilde dikkat ettik (...) eşitliğin şartlarını dikkatle takip ediyoruz"* sözleriyle Türk tarafının hassasiyetlerini ortaya koymuştur[42]. Lozan'da Amerika Birleşik Devletleri delegesi olarak bulunan aynı zamanda Türkiye'nin ilk büyükelçisi olacak olan Joseph Grew'a göre İsmet Paşa'nın bu konuşması son derece talihsiz bir konuşmaydı. Zira açılış oturumu tümüyle törensel bir nitelik taşıdığı için eğer konuşma yapması gerekiyorsa başkana göstermiş olduğu hüsn-ü kabul ve İsviçre'nin misafirperverliği için teşekkür etmekle yetinebilirdi[43].

İsmet Paşa kendisini Lozan'da son derece güç durumda bulmuştur. O, muzaffer bir devleti temsil etmesine rağmen müttefik devletler, yenilmiş bir devlet gibi muamele etmek istemişlerdir[44]. Bununla birlikte, İsmet Paşa'nın başa çıkmak zorunda olduğu bir diğer husus da imaj meselesiydi. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak isteyen monarşist bir hareketin temsilcisi olmadığını müttefiklere kabul ettirmesi gerekiyordu. İsmet Paşa'nın bu konuda özel bir çaba içerisinde olduğu 16 Kasım'da basına verdiği demeçten anlaşılmaktadır. Yeni Türkiye Devleti'nin militarist bir karakterde olmadığının altını çizen İsmet Paşa, ayrıca askeri galibiyetlerle böbürlenme niyetinde olmadıklarını ve antlaşmadan sonra hızla demokratik-

42 Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.147. konuşmanın tam metni için bk. Karacan, **Lozan**, s. 89-91. Mont Benon Gazinosu'nda yapılan açılış oturumuna gelen İsmet Paşa, Türk delegasyonu başkanı olarak kendisine öteki heyet başkanlarına oranla daha küçük bir koltuğun ayrıldığını görünce bunun nedenini sormuştu. Buna, aynı boyutta başka bir koltuk bulunmadığı gibi çocuksu bir yanıt alınca da, "Bulunduğu zaman salona girerim." diye tepki göstermişti. Onun bu çıkışı etkili olmuş, çok geçmeden aynı boyutta bir koltuk bulunup yerine konulmuştu. Aktaran, Turan, **a.g.e.**, s. 45. Bu ayrıntı, İsmet Paşa'nın konferans süresince eşitlik noktasında izleyeceği siyaset için açık bir ipucudur.

43 Joseph C. Grew, **Lozan Günlüğü**, Çev. Mustafa Kadri Orağlı, Multilingual Yay. İstanbul, 2001, s. 26. Ali Fuat Cebesoy'un aktardığına göre, Türk baş murahhası İsmet Paşa'nın konferansın açılış töreninde nutuk söylemek için ısrar etmesi ve nihayet Lord Curzon'dan sonra, kürsüye çıkarak oldukça sert bir lisan ile kaleme alınan hitabesini irad eylemesi, murahhaslar üzerinde iyi bir tesir bırakmamıştı. Cebesoy, **a.g.e.**, s.238. Oysa, İsmet Paşa'nın diğer ülkelerin temsilcilerinin tepkisini çekme pahasına böyle bir işe girişmesi, yok sayılmak istenen Türk heyetinin bu tür oyunlara gelmeyeceği mesajını genel kurulda ifade etme amacını taşımaktaydı.

44 H. Roderic Davison, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti", Çev. Mine Erol, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1981-1982, C XXIV, S 25, s.104.

Levent Şahverdi Arşivi

leşeceklerini paylaşmıştır[45]. İsmet Paşa, konferans öncesinde basın yoluyla bir anlamda Avrupa kamuoyuna mesajlar vermiştir. Anadolu'daki Rumların kıyıma uğratıldıklarına ilişkin Avrupa'da yoğun olarak servis edilen spekülasyonlar konusuna da değinen İsmet Paşa bu iddiaları kesin bir dille yalanlamıştır[46].

Türk delegasyonu kelimenin tam anlamıyla çok cepheli bir diplomasi savaşının tam ortasındaydı. Heyet, bir tarafta diplomatik zaferler ve milli gururun beslenmesi beklentisi içinde bulunan Ankara'daki Milli Meclis, öte tarafta ezici yöntemlerle üzerlerine gelen buradaki hasımları arasında kalmıştır[47]. Öte yandan, Konferansı düzenleyen ülkeler olarak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın görüşmelerin yapılacağı komisyonlara başkanlık etmeleri de Türk heyeti için olumsuz bir durum teşkil etmiştir. Ayrıca, konferans için tayin edilen Fransız kâtip Massigli de, müttefikler adına bir başarı hanesiydi.

Türk heyetinin ikinci delegesi olan Rıza Nur'un hatıralarında yer alan şu sözler Türk heyetinin Lozan'daki durumunu açıkça ortaya koymuştur: *"Bizde ne hazırlık var, ne dosya var, hiçbir şey yok. Lord Curzon gibi birtakım resmi diplomatlar burada. Hem bunların mükemmel dosyaları vardır. Ne yapacağız? Heyet-i Vekile bize giderken bir içtimada avuç içi kadar bir kâğıda sığan bir talimat verdi."*[48] Ayrıca, görüşmeler esnasında Türk heyetinin öne süreceği çeşitli bölgelerle ilgili nüfus istatistikleri, bilimsel bilgiler ve vesikaların da, Lozan'da eksikliği hissedilmiştir[49].

---

45 "Ismet Pasha Declares Turkey Will Be Democratic", **The Globe**, November 16, 1922.

46 "Ismet Says Turks Want National Rights", **New York Times**, November 14, 1922.

47 Grew, **Lozan Günlüğü**, s. 31.

48 Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s.37.

49 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II**, (Yay. Haz.), Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s.183. Rıza Nur'a göre; iktisadi ve mali işlerde Türk delegasyonunda yetişmiş bir teknokratın olmayışı da görüşmeler esnasında güç bir durum doğurmuştur. Bu iktisadi güçlükler arasında Yunanistan'dan tazminat ve tamirat istememiz gibi konularda aleyhimize sonuçların doğmasına da yol açmıştır. Buna ek olarak, Osmanlı'dan kalan borçların taksimi konusunda borçların ana sermayesinin taksimini öngören Türk tezine tıpkı müttefiklerin iddia ettiği gibi, Türk delegasyonuna maliye uzmanı olarak katılan Cavit Bey'in itiraz etmesinden, İsmet İnönü hatıralarında ifade ettiği gibi büyük bir üzüntü duymuştur. İnönü, **Hatıralar**, s.409. Türk delegasyonu bir ara, bu konuda, Cavit Bey'in öne sürdüğü gibi davranıp gereksiz yere ısrar etmemek için müttefiklerin teklifini tartışmasız kabul etmeyi bile düşünmüştür. Ancak O sırada Anadolu Şimendiferi meselesi için Lozan'a gelmiş olan Günter adında bir uzmanın da İsmet Paşa ile aynı fikirde olmasıyla Türk heyeti bu konudaki ısrarlı tutumunu sürdürerek istediği sonucu almıştır. Rıza Nur- Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası, 1922-1923**, (Haz.) Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, s.198. Bu olaydan sonra Cavit Bey'in

Levent Şahverdi Arşivi

Uzun yılların siyaset tecrübesiyle Lozan'da bulunan Lord Curzon karşısında Türk ulusunun isteklerini kabul ettirmek için çaba sarf eden İsmet Paşa'nın güçlüğünü yaşadığı bir diğer mesele de, Ankara ile haberleşme zorunluluğuydu. Lozan'daki gelişmeleri an be an Ankara'ya bildirilmesi için Ankara ve Lozan arasında 1500'ü aşkın telgraf gönderimi gerçekleşmiştir.[50] Lozan ile Ankara arasındaki telgraf haberleşmesi de kolay olmamıştır. Sık sık gecikmeler, aksamalar görülmüştür. Kimi telgraflar eksik, bozuk, yanlış çıkmıştır. "*Filan telgrafımız alındı mı, açıldı mı, anlaşıldı mı?"* gibisinden yazışmalar da olmuştur[51]. Türk heyetinin Ankara ile gerçekleştirdiği telgraflaşmaların İngiliz istihbaratı tarafından deşifre edilmesi de görüşmeler de Türkiye'nin elini zayıflatan bir durum olmuştur. Lozan ile Ankara arasındaki Türk heyetinin hamleleri hesap edilerek konferansın gidişatına yön verilmiştir. Bazen, son derece kritik oturumların öncesinde İngiliz heyetinin eline geçen bu bilgiler, Türkiye'nin tüm stratejisinin İngilizlerce önceden bilinmesi sonucunu doğurmuştur[52]. Müttefiklerin, bu istihbarat yeteneğinden elde ettikleri en önemli bilgi şüphesiz, Türk heyetinin barışın sağlanması konusunda müthiş bir baskı altında oldukları gerçeğiydi. Bir değerlendirmeye göre, Türk delegasyonunun eninde sonunda katı tavırları bir kenara bırakıp öyle ya da böyle sunulan şartlara razı olacakları hususu bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştır[53].

İsmet İnönü, Lozan Görüşmeleri devam ederken, büyük ölçüde askerlik mesleğinin kişiliğine yansımalarından kaynaklanan nedenlerle, zaman zaman diplomasi geleneklerinin dışına çıkmıştır. Konferansın ilk günlerinde dış basında da işlenen bu konu hakkında yapılan bir değerlendirmeye göre emredici bir tarzı olan İsmet Paşa'nın diplomaside tecrübesiz biri olduğuna yer veril-

---

Lozan'da bulunmasını yararsız bulan Heyet-i Vükelâ Reisi Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği gizli bir telgrafta Cavit Bey'in bu görevine son verilmesini istemiştir. Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I. (1922-1923)**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s.353. Borçlar konusunun görüşmeleri tıkadığı ile ilgili bk. "Ismet Ruptured: Serious Situation At Lausanne No Rupture Yet", **The Irish Times**, June, 12, 1923.

50 Lozan'daki Türk heyeti, uluslararası bir barış konferansı için 25-30 satırlık bir talimat yeterli olmayacağından, Ankara'yla ve bizzat Mustafa Kemal ile çok yoğun telgraf ilişkisi sürdürmüştür. Erhan, "Lozan Barış Konferansı", s.322. Krş. Şimşir, **Lozan Telgrafları, I-II.**

51 Şimşir, **Lozan Telgrafları I. (1922-1923),** s. XVII.

52 Taha Akyol, **Ama Hangi Atatürk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.358.

53 Keith Jeffery-Alan Sharp, "Lord Curzon and the Use of Secret Intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923", **Turkish Yearbook of International Relations**, 1993, C 23, s.79-87.

Levent Şahverdi Arşivi

miştir[54]. İsmet Paşa'nın halinden memnun bir görüntü çizdiğine değinen başka bir değerlendirmede ise kendisinden orta karar bir diplomat olarak söz edilmiştir[55]. Hatıralarında bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Kapitülasyonlar meselesinde benim uğradığım güçlük, biraz da askerlikten gelip amatör olarak diplomatlık yapmamdan doğmuştur. Benim bu vaziyetimden istifade etmek isteyen diplomatlar, her tekliflerini, her iddialarını diplomasinin usulüne ve kaidesine göre ileri sürüyorlardı. Ben bu iddialara karşı amatör diplomat olarak ve asker tabiatıyla fikrimi kısa ve kuru ifadelerle söylemek hastalığı içinde bulunuyor, böyle karşılanıyordum."*[56] Açık yüreklilikle ifade edilen bu olumsuz durum, bazı zamanlarda Türk heyetinin lehine sonuçlar doğurmuştur[57].

Oturumların birinde İtalyan delegesi Montagna, bir konuda anlaşamadıklarında İnönü'nün yanına gelip *"Sizi protesto ediyorum!"* diye bir çıkışta bulunmuştu. Ama buna beklemediği bir yanıt almış, konuşma şöyle sürmüştü:

---

54 "Nationalist Turkey: A Change To Be Reckoned With", **The Observer**, December 31, 1922. Türk heyetinde yer alan delegeler ile ilgili biyografik bilgilerin yer aldığı gazetelerde de İsmet Paşa'nın Alman askeri eğitimi aldığının altı çizilmiştir. "Ismet Pasha's Career", **The Times of India**, December 13, 1922.

55 Crawfurd Price, "New Turks for Old", **The Christian Science Monitor**, February, 23, 1923.

56 İnönü, **Hatıralar**, s.357. İsmet İnönü, açık yüreklilikle hatıralarında yer verdiği bu durum, özellikle ikinci dönem Lozan görüşmelerinde değişiklik göstermiştir. Amerikan delegesi Joseph C. Grew'un belirttiği gibi İsmet Paşa, her ne kadar kurnaz bir diplomat gibi karşısındakinin kafasının içini okuyarak hamle yapma yeteneğinden uzak olsa da, bir diplomatın uzun yılların tecrübesiyle elde edebileceği samimiyet ve kararlılık gibi hususlarda rakiplerine ders verebilme kapasitesine sahiptir. Joseph C. Grew, "The Peace Conference of Lausanne*",* s.5. Mustafa Kemal, Nutuk adlı eserinde Lozan'daki görüşmelerin kolay olmadığını şu ifadelerle vurgulamıştır: *"Lozan Barış Antlaşmasında söz konusu edilen meseleler, üç dört senelik yeni devreye ait ve yalnız onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesapları görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı."* Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975. s.310.

57 Kapitülasyonlar konusu görüşülürken, Promajo adındaki Fransız hukukçu ile İsmet Paşa arasında geçen diyalog bu duruma örnek olarak gösterilebilir; İsmet Paşa, ısrarla antlaşmanın kapitülasyonlar ile ilgili maddesine "Kapitülasyonlar kaldırılmıştır, lağvedilmiştir!" diye bir cümlenin eklenmesini istemesi üzerine, Fransız hukukçu: *"Hukuk diline göre bu olmaz, kapitülasyonların kaldırılması için: zemine girmek üzere…"* şeklinde yazılması gerektiğini söylemiş, neticede de, İsmet Paşa'nın istediği şekilde, *Anadolu'nun yüzyıllarca batının tahakkümü altındaki iktisadi bağımsızlığı yüreklere su serpercesine sağlanmış oluyordu*. İsmet İnönü, "İstiklal Savaşı ve Lozan", **Belleten**, Ocak 1974, C XXXVIII, S 149. s.1-30. Ayrıca bk. İsmet İnönü, **İstiklal Savaşı ve Lozan***,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

- M. Montagna bak ben protesto bilmem!

- Ne bilirsin?

- Böyle protesto ettin mi, bir saat sonra muharebeye tutuşabiliriz.

- Şimdi muharebe lafını nereden çıkardın?

- Ben bütün ömrümde emir aldım ve emir verdim. Bunun dışında protestoydu, cilveydi, böyle şeyleri bilmiyorum[58].

Uzun yıllar süren askerlik hayatından sonra sivil hayata alışmak da İsmet Paşa için kolay olamamıştır. Horace Rumbold'un Türkleri diplomatik sahadaki yeterliliklerini kastederek siyasi anlayıştan yoksun bir millet olarak tasvir etmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir[59]. Sivil hayattaki alışkanlıklar, davranış örüntüleri, ilişkiler gibi konularda yaşadığı bocalama durumunu İnönü şöyle aktarmıştır:

"Muharebeden sonra, Hariciye Vekili ve baş murahhas olarak Lozan'a giderken ben, diplomasiye ve sivil hayata girmiş oluyordum. Çizmeyi ayağımdan çıkarıp ilk defa sivil iskarpin giyiyorum. Diplomatlar arasındaki merasimi o kadar bilmiyorum ki, ilk günü Lozan'da öğle yemeğine ineceğimiz vakit, ilk sorduğum sual, ne elbise giyeceğiz, idi. Bizim Paris mümessilimiz Ferit Bey, zannederim o esnada yanımdaydı, çok zeki ve çok değerli bir kimse olan Ferit Bey bana bu hususta fikir verdi. Şimdi karikatürize ederek, mübalağa ederek anlatmak istediğim, sivil hayat ve diplomasinin merasimli hayatı hakkında hiçbir fikrim, hiçbir tecrübem olmadığıdır. Fakat Lozan'da Avrupalı kılığında yaşamaya alıştık. Ankara'ya geldiğim zaman kalpak da giymiyordum. Fakat Lozan'da şapka giyiyordum."[60]

Lozan'da ikinci Türk delegesi olan Rıza Nur da, bir süre sonra Türk heyetinde bulunan müşavir ve kâtiplerin de şapka takarak Avrupai bir görünüme kavuştuklarını aktarmaktadır[61].

Böyle bir hava içinde devam eden Lozan Görüşmelerinde Türk delegasyonu, bilgi kaynaklarının sınırlı, dil bilgilerinin yetersiz olmasının yanında Avrupa diplomasisinin deneyiminden yoksun olmaları nedeniyle de büyük

58 Aktaran: Turan, **a.g.e.**, s.48.

59 Andrew Mango, **Atatürk**, John Murray, London, 1999, s.368.

60 İnönü, **Hatıralar**, s.381.

61 Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, s.93.

Levent Şahverdi Arşivi

zorluklar yaşamıştır[62]. Lozan müzakerelerinde Türk delegelerin ortaya koymuş oldukları diplomatik görüş esasen batı basınında eleştirilen bir hususdu. Doğu usulü diplomasi olarak addedilen tarzın müzakereleri sürüklediği kaba pazarlık görüntüsü şark pazarı şeklinde benzetmeler yapılmasına neden olmuştur. Bir yoruma göre, şarklı duyuş, düşünüş ve algılama özeliklerine sahip olan Türk delegasyonu bütün kartların açık oynandığı Batılı diplomasi metodundan uzak, anlaşılmaz düzeyde şüpheci ve Makyavelist olarak tanımlanmıştır[63]. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Türk delegasyonu, Lozan'da, Yunan ve Ermeni propaganda ve entrikalarına göğüs germek zorunda kalmıştır. İsviçre basınının bir kısmı, özellikle *Journal de Geneve* adlı gazete, Türk aleyhtarı yazılar yayınlamıştır. Bu propaganda ve entrikaları etkisiz kılmak için Türkler, pek de faal olmayan Türk Konsolosluğuna ve sayıları az olan Türk öğrencilerine güvenmişlerdir[64]. Barış görüşmelerinin başladığı 21 Kasım'dan itibaren Türk delegasyonu, ifade edilen konulardaki yetersizlikleri çok ağır bir şekilde hissetmiştir. Bu sıkıntıların aşılması, daha çok kişisel çabalar ve yoğun mesailerle mümkün olabilmiştir.

Lozan Müzakerelerinde Türk Heyetinin İzlediği Siyaset

Lozan Barış Görüşmeleri resmi olarak, 20 Kasım 1922'de başlayıp 4 Şubat 1923 tarihinde meydana gelen bir kesintiden sonra 23 Nisan 1923'te yeniden başlamış ve nihayet 24 Temmuz 1923 tarihinde antlaşma senetlerinin imzalanmasıyla son bulmuştur. Görüşmelerin yapıldığı komisyonlarda başta İngiltere olmak üzere, İtalya, Fransa ve Yunanistan ile şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Misak-ı Milli şartlarını ve hükümet talimatnamesini temel hareket noktası olarak kabul eden Türk heyeti inatçı tutumuyla, zaman zaman muhataplarının isyan etmelerine yol açmıştır.

Daha önce değinildiği gibi, Lozan Konferansı, işleyiş olarak komisyonlarla idare edildiğinden, her bir komisyonda farklı konular görüşülmekteydi. Ayrıca, her komisyon, alt komisyon, bilirkişi ve teknisyenlerden oluşan komiteler oluşturabiliyordu. Fakat meseleler öyle karışık ve o derece zıt çıkarlarla doluydu ki, yalnızca delegelerin fikirlerini söylemeleriyle bir sonuca bağlanacak ve halledilecek gibi değildi. Bu duruma tanıklık etmiş olan Karacan

62 Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyet'e**, C I-II, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s.184-185.

63 "Turkish Treaty: Eastern and Western Diplomacy", **The Irish Times**, March 9, 1923.

64 Naşit Erez, "Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S 34, (Temmuz 1970), s.33.

Levent Şahverdi Arşivi

gözlemlerini şöyle aktarmıştır: "*Bütün müttefikler irili ufaklı birer birer söylüyor, onların hepsine cevap vererek ve itiraz ederek İsmet Paşa söylüyor, daha sonra tekrar onlar söylüyorlar, sonunda yine İsmet Paşa cevap veriyordu*."[65] Konferanstaki görüşmelerin tıkanmaya yakın bir noktaya geldiği günlerde İsmet Paşa, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine gönderdiği telgrafta komisyonların ve tali komisyonların hiçbir konuda ilerleyemediğinden şikâyet etmiştir[66].

Türklerin zayıf olduklarına inandığı konulara ele alınacak ilk sorunlar arasında yer verilmesi için elinden geldiğince çaba harcayan Lord Curzon, ilk olarak Türkiye'nin Avrupa'daki sınırları sorununu, başkanı bulunduğu Arazi Komisyonuna getirmiştir[67]. Bu arada Lord Curzon'un girişimleriyle müttefikler arasındaki ittifak da konferansın başlamasına günler kala sağlandığından, komisyonlardaki görüşmelerde Türk heyetine karşı fiili bir müttefik cephe oluşmuştu[68]. Konferans süresince Lord Curzon'un başkanlık ettiği Sınır ve Arazi komisyonu 26 defa toplanırken, Fransız Barrere'nin ikinci komisyonu altı ve İtalyan Garroni'nin üçüncü komisyonu da toplamda beş kez toplanmıştır. Konferansta takip edilecek olan zaman çizelgesi ve görüşme programlarını ayarlama yetkisi Lord Curzon'da olduğu için, Türk heyetinin elinin güçlü olduğu ya da Sovyetler'in desteğini alacakları konulardaki görüşmeler ileri tarihlere ertelenmiştir[69].

22 Kasım günü başlayan Batı Trakya sınırı ile ilgili görüşmelerde, sınırın yeniden çizilmesi için bölgede plebisit yapılmasını isteyen İsmet Paşa'ya karşı Yunan delegesi Venizelos, öne sürdüğü nüfus istatistikleriyle mevcut yapının korunması gerektiğini savunuyordu[70]. Üstelik Yunan delegesi Venizelos'a, oturumda hazır bulunan Bulgar, Fransız, İngiliz ve hatta İtalyan delegeler de destek vermekteydiler. Daha yalın bir ifadeyle Venizelos, Yunanistan'ın 1920'de Trakya'da elde etmiş olduğu kazanımları korumanın yolunu aramış-

65 Karacan, **Lozan**, s.109.

66 **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)**, Arşiv (A)4/4478, Dosya (D).40, Fihrist (F).1-17.

67 Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi", s.57.

68 Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.125. Konferansın ilerleyen günlerinde bizzat Lord Curzon, Lozan Konferansı'nın bir sonuca ulaşabilmesi için Avrupalı büyük devletlerin birleşik bir cephe halinde hareket etmeleri gerektiğini bir mesajında açıkça vurgulamıştır. "Nationalist Turkey: A Change To Be Reckoned With", **The Observer**, December 31, 1922.

69 Harold Nicolson, **Curzon: The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy**, Boston and New York, 1934, s.292-293.

70 **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım 1, C 1, Kitap 1, (Çev.) Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, No. 291, Ankara, 1969, s.57.

Levent Şahverdi Arşivi

tır[71]. Gerek Bulgaristan ile girilen sınır münakaşalarında gerekse de nüfus mübadelesi ve Trakya sınırının belirlenmesi konularında titizlikle hazırlanmış olan nüfus istatistikleri Venizelos'un en önemli dayanağını oluşturmuştur. Bir anlamda, Venizelos'un konferans sırasındaki bu çabalarında kullanmış olduğu en önemli silah nüfus istatistikleri olmuştur[72]. Öte yandan, İsmet Paşa'nın Trakya sınırının belirlenmesi için öne sürdüğü plebisit teklifini reddeden Venizelos, Rumların topraklarından zorla göç ettirildiğini ileri sürmüştür[73].

Bu görüşmenin yapıldığı oturumda gülümsemelere neden olan bir olay yaşanmıştır. İsmet Paşa'nın 1914 yılına ait resmi Türk rakamları olduğunu söylediği Batı Trakya'nın nüfus yapısına dair istatistiksel bilgiler verdiği sırada Lord Curzon söz isteyip son derece resmi bir tonla, 1914 yılında Batı Trakya'da hiçbir Türk devlet yetkilisinin bulunmayışından ötürü Türklerin o tarihte bu bilgileri nasıl toplamış olduğunu sormak istediğini bildirmiştir. Grew 'un ifadeleriyle; *Curzon'un bu tepkisi üzerine Türk delegasyonu donup kaldı. Kâğıtlar karıştırıldı, kaşlar çatıldı ve İsmet Paşa'ya tercümeler fısıldandı. İsmet Paşa, teknik uzmanlarıyla istişare ettikten ve bir müddet geçtikten sonra, sunulan değerlerin 1913 yılında derlendiğini ama bir sonraki yıl neşredildiğini söyledi. Bu açıklama bıyık altından gülümsemelerle karşılandı*[74]. İsmet Paşa, komisyondaki görüşmelerde, Batı Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiği gibi bir istekte bulunmadığını, bölgede yaşayan insanların kendi mukadderatlarını belirleme haklarının olduğunu belirttikten sonra, Doğu Trakya sınırının 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nda belirlenen sınırlar olmasını savunmuştur[75]. Açıktır ki muhatabını tatmin ve ikna etmekten uzak olan bu savunma Türk delegasyonunun hedefine ulaşmasına da yetmemiştir. Zira Zafer Toprak'a göre de Türk heyetinin görüşülen konularla ilgili en çok mustarip olduğu konu argümanların temellendirileceği sayısal verilerden yoksun olmalarıydı[76].

---

71 Michael Llewellyn Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910-1923: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", Paschalis M. Kitromilides (Edt.), **Elefterios Venizelos, The Trials of Statesmanship**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006, s.169.

72 Herbert Adams Gibbons, **Venizelos**, Houghton Mifflin Company, Boston and New York, 1920, s.337.

73 Çağla D. Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29, (Güz 2014), s.150.

74 Grew, **Lozan Günlüğü**, s.33.

75 **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım 1, C 1, Kitap 1, s.58.

76 Zafer Toprak, "Sayısallaşma ya da Cumhuriyet'in Rasyonelleşmesi", **Uluslararası Ata-**

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa'nın Batı Trakya'da halkoyuna başvurulması isteği ve Karaağaç konusunda sergilenen kararlı tutum büyük bir tepki yaratmıştır[77]. Şimşir'e göre, özellikle Balkan ülkeleri Türklerin tekrar Meriç'in batısına geçecekleri korkusuna kapılmışlardır. Ne yapıp edip Türkleri Meriç'in batısına geçirmemek için Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında, 1912 yılında olduğu gibi, 1922 Kasım ayında da bir "Balkan Bloku" oluştuğu haberleri 23 Kasımdan başlayarak Avrupa gazetelerinin sütunlarını doldurmaya başlamıştır. Konferans öncesinde İngiltere'nin gayretleriyle zaten oluşturulmuş olan *Müttefik Müttehit Cephesi'*ne şimdi bir de *Balkan Bloku* eklenince, Türkiye, Lozan Konferansı'nın daha ilk üç gününde adeta bir *Birleşik Avrupa Cephesi* ile karşı karşıya kalmıştır[78].

Batı Trakya'nın hukuki durumunun belirlenmesi için Türk heyetinin karşılaştığı bu zorluğun yanında, İsmet Paşa, anılarında başka bir engeli de şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"Trakya hudutları meselesinde zayıf yerimiz, yalnız Balkan Harbinde Garbi Trakya'yı Bulgarlara terk etmiş olmamız değil, Cihan Harbi esnasında Bulgarlarla bir muahede yapıp Edirne'nin Dimetoka'ya kadar olan hinterlandını Bulgarlara vermemiz teşkil ediyordu. Bunu bize koz olarak kullanıyorlardı. Venizelos, Garbi Trakya'yı biz sizden almadık, Bulgarlardan aldık diyordu. Münakaşalar çok sert oldu. Garbi Trakya üzerindeki iddiamızı ilk önce Balkan devletlerine tahlil ettirdiler. Yunanistan şikâyet etti. Evvelce de söylediğim gibi Yunanistan'ın şikâyetlerine kolay cevap veriyorduk. Ondan sonra müttefiklerin her biri, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar, hepsi bizim taleplerimize karşı çıktılar. Hülasa, Garbi Trakya meselesinde eski Türk hükümetleri yanlış bir politika tutturmuşlardı."*[79].

Rıza Nur'un aktardığına göre; görüşmeler devam ederken Türklerin Meriç Nehri'nin batısına geçmelerine Sırplar da tahammül edemeyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır. Tarihin tekerrür etme ihtimalinden yani Türklerin

---

türk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.247.

77 Batı Trakya sınırının belirlenmesi konusunda olduğu gibi azınlıklar konusunun görüşülmesinde de Türk tarafının yaptığı savunma ve sunduğu karşı argümanlarla basının dikkatini çekmiştir. "Turkey in Defiant Mood at Lausanne Peace Meeting", **The Christian Science Monitor**, December 23, 1922.

78 Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.174.

79 İnönü, **Hatıralar**, s.337.

Levent Şahverdi Arşivi

Sırbistan'ı işgal etmesinden korktuklarını Sırp delegesi ve Dışişleri Bakanı Ninçiç konferansta açıkça ifade etmiştir[80]. Lozan'daki Türk diplomatlarının bu sözleri, Batı Trakya konusunda savunulan Türk tezinin sağlam dayanaklardan yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Türk heyeti güçlü kozlarla tezlerini savunduğu toplantılarda bile müttefiklerin direnciyle karşılaşırken, Batı Trakya, borçlar ve kapitülasyonlar gibi karmaşık ve birden çok devleti ilgilendiren bir konuda hak iddia edebilmesi son derece güç olmuştur[81].

Lozan Konferansı'nda çeşitli konuların görüşüldüğü oturumlarda heyetler tezlerini ve karşı argümanlarını bilimsel rakamlar, raporlar ve verilerle desteklemişlerdir. Müzakerelerde heyetlerin elini olabildiğince güçlendiren bu yöntem zaman zaman İsmet Paşa tarafından da uygulanmıştır. *Yunan tamirat meselesinin had bir safhaya girmesinden dolayı Lozan Konferansı'nın bugün inkıtaa uğraması muhtemeldir*[82] şifre telgrafıyla ordu kademeleri arasında heyecana yol açan gelişme Türk heyetinin müzakerelerde bilimsel verilere başvurmasını gerekli kılmıştır. Komisyona sunulmak üzere İsmet Paşa'nın isteği üzerine Birinci Ordu Kumandanlığına bağlı istihbarat şubesi tarafından, Yunan ordusunun Batı Trakya'yı tahliyesi esnasında sebep olduğu tahribatın sayısal verilerle tespit edildiği bir rapor hazırlanmıştır[83]. Lozan Konferansı'nda maliye komisyonuna sunulmak üzere hazırlanan raporda Edirne, Kırkkilise, Tekfurdağı ve Gelibolu gibi merkezlerde taşınır ve taşınmaz malların miktarını ve parasal değerini gösteren cetvel yer almıştır[84]. Bunun yanında, Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali sırasında Trakya dışındaki şehir merkezleri ve şehirler dışında gasp edilen ev eşyaları, ticari ve zirai malzemeler ile taşınmaz malların değerinin hesaplanarak Lozan'daki Türk heyetine ulaştırılması istenmiştir[85]. Lozan'a gönderilen raporda ayrıca İzmir'de çıkan yangına da yer verilmiştir. Yunanlıların İzmir'i tahrip etmeye vakitlerinin olacağını umduklarını, ancak Türk askerinin şehre girmesinden sonra panikle hareket ettikleri belirtilmiştir.[86] Öte yandan Batı Anadolu'da Yunan ordusu tarafından tahrip edilmiş olan malların değeri, İzmir, Saruhan, Aydın, Karesi, Afyonkarahisar, Denizli, Kütahya ve Çine Kazası gibi merkezlerin belirtildiği tabloda göste-

80 Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, s.68.

81 "The Lausanne Conference: Turkish Obstinacy", **The Scotsman**, June, 20, 1923.

82 **ATASE**, A.1/7895, D.52, F.8-2**.**

83 **ATASE**, İstiklal Harbi Kataloğu, İSH 20, Kutu (K) 1666, Gömlek (G) 57-5.

84 **ATASE**, A.4/5262, D.13, F.40-1.

85 **ATASE**, İSH 20, K.1666, G.57-2.

86 **ATASE**, İSH 20, K.1666, G. 57-4.

Levent Şahverdi Arşivi

rilmiştir[87]. Anadolu'daki tahribatın rakamlarla gösterildiği bu raporlar Lozan Konferansı'nda tazminatlar konusunun görüşülmesi esnasında Türk heyetine tezlerini savunmalarında kolaylık sağlamıştır.

Lozan'daki Türk heyetinin güç duruma düşmesine yol açan bir diğer faktör de TBMM'deki muhalif milletvekillerinin maksimalist tavır ve talepleriydi. Söz gelimi TBMM, Batı Trakya sınırı için İsmet Paşa'dan 1913 sınırlarını elde etmesi gibi ekstrem taleplerde bulunarak elde edilmesi güç projeksiyonlarla müzakereleri zorlaştırmakla kalmıyor aynı zamanda soruna taraf olan ülkelerin İsmet Paşa ve ekibine karşı oluşturdukları birleşik cepheyi de pekiştiriyordu[88]. Lozan görüşmelerinde yoğun pazarlıklar ve talepler karşısında tezlerini müdafaa etmenin derdinde olan İsmet Paşa ve ekibi aynı zamanda TBMM'deki bazı mebusların da hedefinde olmuştur. Aralık ayında dış basına yansıyan haberlere göre İsmet Paşa, Konferansta TBMM'nin çıkarlarını yeterince savunamadığı için kendisine verilen imza yetkisi alınmış ve heyette yer alan Hasan Bey (Saka), TBMM'yi bilgilendirmek üzere Ankara'ya çağrılmıştır[89].

Ortaya Çıkan Kördüğüm ve Konferansın Kesintiye Uğraması

Ocak ayına gelindiğinde, taraflar arasında birçok konuda, uyuşmazlıklar olduğu gibi duruyordu. Türk heyetinin, bağımsızlık ve egemenlik temelinde sürdürdüğü inatçı tutum, müttefiklerin Ortadoğu'daki ekonomik ve siyasi çıkarlarıyla karşılaşınca, ortaya çözülmesi zor anlaşmazlıklar çıkmıştır. Türk ve müttefik delegeler arasında ortak bir anlaşma zemininin sağlanması için Amerikalı delegeler yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Fakat bütün bu arabuluculuk girişimleri, Türk heyetinin, kendi inisiyatifleri ve Ankara'dan aldıkları talimatların arasında bocalamaları nedeniyle sonuçsuz kalmıştır[90].

Müttefikler, 31 Ocak 1923'te Türkiye'ye bir barış projesi vermiştir. 73 sayfa, 160 madde ve 9 ekten oluşan bu proje, görüşmelerin tıkandığı noktada yolu açacak bir barış projesi gibi sunulmuştur. Ama bu teklif, Türkiye'nin ege-

87 **ATASE**, A.4/5262, D.13, F.40-4.

88 "Kemalist Blunder", **The Times of India**, November 25, 1922.

89 "Angora Censures Ismet", **New York Times**, December 28, 1922. Hasan Bey'in TBMM'yi bilgilendirmesi bir nebze olumlu etki yapmıştır. En azından İsmet Paşa'nın müzakereleri zor koşullarda yürüttüğü gerçeği dikkate alınmıştır. Bkz. "Events at Lausanne", **South China Morning Post**, January 1923.

90 Joseph C. Grew, **Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1923**, (Çev.) Ö. Andaç-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s.59.

Levent Şahverdi Arşivi

menliğine, bağımsızlığına ağır kısıtlamalar getiren maddeler içermekteydi[91]. Bunun üzerine, İsmet Paşa, kısa bir cevap vererek, kendilerine sunulan antlaşma projesinde yalnız üzerinde anlaşmaya varılmış maddelerin değil, hatta hiç öne sürülüp tartışılmamış olan yeni maddelerin de bulunduğunu bildirerek müttefiklerle görüşüp barış koşulları üzerinde anlaşmaya çalışmak için kendilerine sekiz günlük bir süre verilmesini istemiştir[92]. M. Bompart ve Garroni, komisyon toplantısından sonra Lord Curzon'un odasına giderek Türklerin istediği sekiz günlük ek sürenin verilmesi için ikna çabalarına girişmişler, ancak, Curzon, 4 Şubat akşamına kadar süre verebileceğini, bunun dışında bir saat bile Lozan'da duramayacağını söylemiştir[93].

Türk baş delegesi İsmet Paşa, Curzon'un barış taslağını hatıralarında şu sözlerle değerlendirmiştir:

> *"Muahede iki gün evvel bize verilmişti. Bu iki gün içinde projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz, bizim hedef tuttuğumuz bir Türkiye elde edilmiş olmuyordu. Kapitülasyonlar mevzuunda istediğimizi vermiyorlar. Mali meselelerde tekliflerimizin hiçbirini nazarı dikkate almamışlar. Önümüze birtakım meseleler çıkarıyorlar. Mali mesele olarak müttefiklerin diğer bütün muahedelerde yaptıkları, alıştıkları bir zarar ve ziyan hesabından bahsediyorlar. Muahede projesini imza etmemizi istiyorlar. Konferansın devamı süresince kabul ettirmek için mücadele ettiğimiz, açıkça dünyaya ilan ettiğimiz isteklerimiz emin olunmadan galip devletlerin arzularına göre hazırlanmış bir metni imza edemezdik. Bu bütün tekliflerimizden vazgeçme anlamına gelecekti."*[94]

Nicolson'un da belirttiği gibi, bu barış teklifi, Türkiye'nin savaş tazminatı ödemesini, kapitülasyonların devamını, Türkiye'deki azınlık haklarının korunması, Osmanlı borçlarının paylaşılmasında Duyun-u Umumiye'nin yetkili kılınması ve Batı Trakya'da çeşitli sınırlamalara gidilmesini içermesi[95] sebebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Lozan heyetinin kabul edemeyeceği bir projeydi. 3 Şubatta İsmet Paşa, Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta, anlaşma olan noktaları imzalayıp bir barış yapmak, ötekilerini müzakereye devam etmek yolunda bir teklif hazırladıklarını bildirerek kararını açıklamıştır[96].

---

91 Akyol, **a.g.e.**, s.369.

92 Grew**, Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1923**, s.61.

93 Nicolson, **a.g.e.**, s.342.

94 İnönü, **Hatıralar**, s.362.

95 Nicolson**, a.g.e.**, s.343.

96 Şimşir, **Lozan Telgrafları I, 1922-1923**, s. 493.

Levent Şahverdi Arşivi

Curzon'un, Lozan'dan ayrılacağını açıkladığı 4 Şubat, bütün delegasyonlar için heyecan dolu bir gün olmuştur. Genel kanı, İsmet Paşa'nın barış teklifini imzalayacağı yönünde olduğu[97] için, müttefik ülke temsilcileri, derhal Curzon'un odasında bir görüşme yaparak, saat 17.30'da kalabalık bir danışman grubuyla birlikte aşağı inmiş olan İsmet Paşa'yı davet etmişlerdir[98]. Bundan sonrasını Amerikan delegasyonundan Grew, günlüğünde şöyle aktarmıştır:

> *Bentinck, beni arayarak, Türklerin kısa bir süre içinde muhtemelen antlaşmayı imzalayacaklarını haber verdi ve seremoniye tanıklık edebilmemiz amacıyla Curzon'un odasına gitmek üzere delegelerimizi hazır bulundurmamızı tavsiye etti. Child ve Bristol'ü çağırdım ve hep beraber otelin eski bölümündeki salonda, Curzon'un katına çıkan merdivenlerin dibinde yerimizi aldık. Birdenbire saat 08.00'de üst kattaki kapının açılma sesi geldi. Herkes ayağa kalkarak merdivenlere doğru yöneldi. Bir anda İsmet göründü, merdivenlerden aşağıya iniyor delegasyonu da kendisini izliyordu. Silindir şapkasını çıkardı, sağa ve sola doğru hafifçe eğilerek lobideki kalabalığı selamladı ve olabildiğince gülümseyerek oteli terk etti. Tabiatıyla böyle bir hadiseyi unutmam asla mümkün olmayacaktı. Konferans başarısızlığa uğramıştı. İmzalama olmayacaktı.*
>
> *...Bir anda Curzon ortaya çıktı, öfkeli bir boğa gibi odaya daldı, bize bir bakış fırlattıktan sonra yumruklarını havada sallayarak aşağı yukarı dolaşmaya koyuldu. Kan ter içinde kalmış durumda bakışları hepimizin üzerinde geziniyordu. Bağırmaya başladı: Tam burada dört ölümcül saat boyunca oturup durduk ve İsmet söylediğimiz her şeye hep aynı sıradan hoyratlıklarla cevap verdi: bağımsızlık ve hükümranlık. Elimizden gelen her şeyi yaptık. Bompart dahi masaya yumruğunu indirerek İsmet'e, yaptığının savaş tahrikçiliğinden öteye gitmediğini söyledi*[99].

Grew 'un aktardığı olaydan anlaşılıyor ki, İsmet Paşa konferans görüşmeleri boyunca tam bağımsızlık ve milli egemenlik konusunda takındığı kararlı

97 **The Scotsman**, February 3, 1923.

98 Rıza Nur- Grew, **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası 1922-1923**, s.352.

99 Grew, **Lozan Günlüğü**, s.94. İsmet İnönü, Bompart ve Montagna ile Amerikan delegesi Child arasında yapılan son dakika pazarlıklarıyla, müttefikler ekonomik maddelerde fedakârlık yapacaklar, buna karşılık Türkler de, yalnızca İzmir ve İstanbul'da değil, Samsun ve Adana'da da mahkemelere yabancı adli müşavir bulundurulmasını kabul edeceklerdi. Child'ın yoğun bir çabayla ulaştığı bu sonuç, hareket saatinin gecikmesi umulan Curzon'un bulunduğu trene ulaştırılamayarak konferansın kesilmesini önleyememiştir. Rıza Nur- Grew, **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası 1922-1923**, s.69.

Levent Şahverdi Arşivi

tutumundan karşısındaki müttefik cepheye rağmen vazgeçmemiştir[100]. İngilizlerin doğu ülkelerinde görmeye pek alışkın olmadıkları bu ilkeli ve kararlı tutum haliyle şaşkınlıkla karşılanmıştır[101]. Ancak bu tavrın sürdürülebilmesi hiç kolay olmamıştır. Zira Lord Curzon'un uzlaşmaz ve müstehzi yaklaşımı karşısında Türk heyeti birçok defa zor durumda kalmıştır. İsmet Paşa'nın Heyet-i Vekile Riyasetine gönderdiği bir telgrafta, kapitülasyonlar konusu görüşüldüğü esnada Lord Curzon'un yaklaşımını betimlerken kullandığı[102]: *Bu hususta dünya bizimle beraberdir. Mutlaka bir teminat vereceksiniz diyor. Bu adam,* bütün meselelerde nokta-i nazarın*da müsirdir (ısrarcı)* sözleri Curzon'un katı siyaseti ile ilgili bir fikir vermeye yeterlidir. Lord Curzon'un Türk heyetine sunduğu barış planının kabul edilemez içerikte oluşu Türk askeri yetkililerin de tepkisini çekmiştir. Gelişmelerle ilgili bilgi edinen Erkan-ı Harbiye-i umumiye Reisi Fevzi Paşa, İcra Vekilleri Heyetine gönderdiği telgrafta düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır[103]:

> *"Lord Curzon'un muahedesini şekl-i diğerde muaddel bir surette bize kabul ettirmek istediği anlaşılıyor. Ekalliyetler ve kapitülasyon bahsinde hiçbir fedakârlıkta bulunamayız ve tedabir-i askeriyemize devam ederiz. Ben birkaç güne kadar Çanakkale mıntıkasını teftiş ve İngiliz mevakimini tedkik edeceğim ve üç sınıfı yeniden taht-ı silaha celp etmek üzere olduğumuza dair neşriyat ve propagandaya devam olunmalıdır. Lozan'da salihdar görünmekle beraber döktüğümüz kanları birtakım hayallere feda etmeyeceğiz."*

Görüşmelerin tıkandığı bu tarihlerde, İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa, basına sert demeçler vermiştir[104]. İzmir gazetelerine verdiği bir röportajda Mustafa Kemal, şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Türkiye menfaatlerinin aleyhinde harekette Fransa ve İtalya delege heyetleri, İngiliz delege heyetleriyle adeta müsabaka ediyor gibi-*

100 "The Last Phase at Lausanne: Allies Tenacious Struggle Aganist Turkish Obstinacy", **The Manchester Guardian**, February 6, 1923.

101 Onur Öymen, **Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.369.

102 **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.11-18.

103 **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.1-18.

104 Lozan'da müzakerelerin kesildiği bilgisi Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa tarafından Mustafa Kemal'e bir telgrafla bildirilmiştir: *Lozan müzakeratının son dakikada münkatı' olduğu hakkında ajans havas tarafından bir tebliğ neşredildiği İstanbul kumandanlığına bildirilmektedir* **ATASE**, A.1/4282, D.11, F.2-7.

Levent Şahverdi Arşivi

dir. Türkiye, tam bağımsızlığını temin edecek bir barış ister. Bu, emin görülmedikçe, medeniyet cihanının insani hissine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine dayanarak insanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz hayat ve bağımsızlık vasıtalarını temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır."

Bir gazetecinin, *"harp muhtemel mi?"* sorusuna Mustafa Kemal, çok açık bir cevap vermiştir: *"Diplomasinin aciz kaldığı yerde tabiatıyla askeri faaliyet başlar."*[105] Gerçekten de Lozan'daki müzakerelerin kesilmesi ihtimali belirince Başkumandan Mustafa Kemal imzasıyla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilen telgrafa bakıldığında askeri önlemlerin ciddi olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır: "*Konferansın inkıtaı ihtimali karib göründüğüne nazaran orduların süratle faaliyete geçmeleri ve ilk hedefleri Trakya'da… harekat hakkındaki ma'lumat-ı devletlerine ve şimdiden alınması lazım gelen tedabirin ordulara emr… ve işarını rica ederim."*[106] Mustafa Kemal Paşa'nın bu emri üzerine harekete geçen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Garp ve Şark orduları ile İstanbul Kumandanlığına gönderdiği emirde teyakkuza geçilmesini istemiştir.

"İsmet Paşa Hazretlerinden alınan 1339-Temmuz-39 tarihli malumata nazaran müttefiklerin Lozan Konferansı'nda imtiyazlar meselesinde gayr-ı kabil-i kabul teklifler dermeyan etmekte ve İstanbul'un tahliyesinde müşkülat gösterilmekte olduğu bildirilmektedir. Ve konferansın işbu ciddi vaziyet karşısında inkıtaı da muhtemel olduğu ilave olunmaktadır. İcra Vekilleri Heyeti riyasetinden mürud emr ve işar da konferansın inkıtaı ihtimaline celb nazar-ı dikkat edilmektedir. Her ihtimale nazaran kıtaatın hazır ve muntazam bulunması lüzumunun hemen emr ve teminini rica ederim."[107]

Lozan Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda savaş vaziyetinin devam edeceği endişesiyle Erkan-ı Harbiye Riyaseti yeni bir harekât planı hazırlamıştır. Bu harekât planına göre daha çok Batı Trakya ve İstanbul üzerine odaklanıldığı anlaşılmaktadır; *Konferansın inkıtaı halinde ordunun ilk hedef derhal boğazları tutarak Anadolu cihetindeki İngiliz kuvvetlerini denize atmak ve Boğazlardan düşman sefainin mürur ve uburunu men etmektir. Trakya'daki kuvvetlerimiz de İstanbul üzerine yürüyerek 1. Ordu ile birlik-*

105 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 15, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.41-42

106 **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.1-1.

107 **ATASE**, A.1/4282, D.13, F.52.

Levent Şahverdi Arşivi

te İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerini imha ve esir edeceklerdir[108] şeklindeki emirden de anlaşıldığı gibi İstanbul'daki İngiliz birliklerinin bertaraf edilmesi harekâtın omurgasını oluşturmaktadır. Buna ek olarak İstanbul Kumandanlığının Birinci Ordu emrine verilmesini içeren düzenleme ile Batı Trakya'daki kuvvetlerin de İstanbul üzerine yürütülmesi neticesinde askeri birliklerin bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır[109].

Mustafa Kemal, Eskişehir'de Lozan Konferansı ilgili yaptığı açıklamada da son derece kendinden emin ve tavizsiz tutumunu sürdürmüştür. İtilaf devletlerinin, bir neticeye varmak istiyorlarsa mutlaka eski zihniyetlerini terk etmeleri gerektiğini vurgulayan Mustafa Kemal, "*Barışın sağlanmasının hem cihanın menfaati hem de bizim menfaatimiz icabıdır."*[110] açıklamasında bulunmuştur.

İsmet Paşa, 6-7 Şubat sabahı Lozan'dan tren ile ayrılarak, Bükreş-Köstence yolu ve Gülcemal Vapuru ile ancak 16 Şubat gece yarısı İstanbul'a gelmiştir. Bükreş'te basına verdiği demeçte, Lozan'da Türklerin prestijine hasım maddelerle dolu bir barış taslağının sunulduğunu belirterek[111] zorlu bir yolculuğun ardından vatan toprağına ayak basan İsmet Paşa, konferans ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

> *"Lozan'a herkes, istediğini cebine koyup gelmişti. Çok mücadele ettik. Konferans kesintiye uğramadı prensibini herkes kabul etti. Fakat bu esas benden çıkmadı. Galiba geçen Pazar günü idi, İngiliz delegeleri Lozan'dan hareket ettiler. Ertesi günü Mösyo Bompart ile görüştüm. Sordum: "Ne olacak?" kesintinin resmen bildirilmesini istedim. Mesu-*

108 **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.1-5.

109 **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.1. Bu harekât planına göre Birinci Orduya verilen görev şöyle tanımlanmaktadır: *Konferansın inkıtaı halinde birinci orduya tertip edecek vazife İstanbul Boğazı'na kadar olan mıntıkayı işgal ve boğazın Anadolu sahiline hâkim olarak ve düşman sefaininin mürur ve uburunu mani eylemek olacaktır. Ordunun boğazdan İstanbul cihetine müruru mevzu-u bahis değildir. İstanbul mıntıkası kumandanlığı Refet Paşa Hazretlerine rabt edilmiştir. Müşarünileyhe Trakya'daki kuvvetlerin tamim gelmesiyle İstanbul üzerine yürüyecektir. İngilizlerin donanmalarına istinaden Kayışdağı ve Çamlıca tarikini müdafaa etmeleri muhtemeldir. Fakat kuva-yı-ı asliyeleri Çanakkale mıntıkasında olduğundan ordunun ileriye hareket için dört piyade ve bir süvari fırkasının tahsisi-i maksada kâfidir. İaşe müşkülatına meydan vermemek için ve dördüncü kolordunun bidayetinde İzmit mıntıkasında bırakılması muvaffak olur.* **ATASE**, A.4-4478, D.40, F.1-15.

110 Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s.26.

111 "Ismet on the Lausanne Failure", **The Observer**, February 11, 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

liyetin ağırlığından bahsederek vaziyete göre Mudanya Mütarekesinin bitmesi lazım geldiğini söyledim. Mösyo Bompard; hayır, konferans kesintiye uğramamıştır dedi."[112]

Bu arada, Çanakkale, İzmit, İzmir ve diğer bunalımlı bölgelerde önü alınamayan olaylar çıkmasından kaygılanan İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri vekili Nevile Henderson, İsmet Paşa'ya, konferansın ertelendiğini ifade ederek, hükümetine danışarak teklif edilen barış şartlarının imzalanması durumunda İngiltere'den yardım beklenebileceğine vurgu yapmıştır[113]. Barışın bir an önce sağlanması konusunda istekli görünen İngiltere'deki Foreign Office'ten İstanbul'da bulunan Yüksek Komiser Henderson'a gönderilen 12 Şubat tarihli telgrafta; *"İstanbul'dan geçerken, İsmet Paşa ile görüşüp dostluk mesajımızı kendisine sununuz. Barış antlaşmasının imzalanması için belki Mustafa Kemal'i ikna edebilir"*[114] ifadeleri yer almıştır.

İzmir'deki İktisat Kongresi'nden dönmekte olan Mustafa Kemal Paşa ile 18 Şubat'ta Eskişehir'de buluşan İsmet Paşa buradan trenle ayrılarak Ankara'ya varmıştır.[115] 27 Şubat ve 6 Mart arasında TBMM'de başlayan gizli oturumlarda görüşülen Lozan Konferansı çok çetin tartışmalara sebep olmuştur. Mecliste özellikle ikinci gruptan milletvekilleri, Türk heyetinin Lozan'da çok pasif kaldığını, Misak-ı Milli'nin ve kendilerine verilmiş olan Lozan talimatnamesinin dışına çıktıklarını iddia etmişlerdir. İsmet paşa, barış görüşmelerinin nasıl geçtiğini ve karşılaştıkları zorlukları Meclis çatısı altında şu sözlerle aktarmıştır: *"Türk heyeti Batı Trakya'da plebisit isteyince, karşısında birleşik bir direniş cephesi buldu. Halkoyuna başvurmak, Batı Trakya'nın Türkiye'ye kalması olacaktır dendi. Sırplar, Türk ordusu daha İstanbul'a yaklaşırken ta Bosna Hersek'e kadar yer yerinden oynadı, dediler ve hep birlikte karşımıza dikildiler. Musul, büyük bir sorun olarak askıda kaldı."*[116] Daha sonra İsmet Paşa, Lozan'da ödünler verildiği suçlamalarına karşı: *"Taahhüt ettiğimiz bir şey yoktur. Hiç kimse bize şunu verdiniz, bunu verdiniz diye isnat edemez. Ne karar verirseniz onu tatbik ederiz. Mesele bundan ibarettir"*[117] açıklamalarıyla kendini savunmuştur. Rıza Nur ise, konferansta uğraştıkları

112 Karacan**, Lozan**, s.264.

113 Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi", s.89.

114 Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.422.

115 Karacan, **Lozan ve İsmet Paşa**, s.223.

116 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985. s.1290-1298.

117 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C 3, s.1290-1298.

Levent Şahverdi Arşivi

sorunlar hakkında bilgi verdikten sonra, Lozan'da Müttefiklerin aralarında oluşturdukları ittifak karşısında zor durumlara düştüklerini aktarmıştır[118].

TBMM'deki hararetli tartışmalar 6 Mart gününe kadar sürmüştür. Zaman zaman eleştiriler karşısında zor anlar yaşayan Başbakan Rauf Bey ve Mustafa Kemal, nihayet 7 Mart günü, Meclisin hükümete ve Lozan heyetine yetki verilmesini kabul etmesini sağlamışlardır. 7 Mart 1923'te toplanan Bakanlar Kurulu, Bağlaşık devletlere gönderilecek bir nota kaleme alarak Türk karşı önerilerini kapsayan tasarıyla ilgili son hazırlıkları tamamlamıştır. Türk tasarısı, 9 Mart 1923'te Dr. Adnan Adıvar tarafından İstanbul'daki Bağlaşık Yüksek Komiseri 'ne verilmiştir. Bu tasarıya göre aynı zamanda, konferansın iki haftaya kadar ya bir Avrupa şehrinde ya da İstanbul'da oturumlarına yeniden başlaması öneriliyordu[119]. 3 Nisan'da Londra'ya ulaşan tasarı ile birlikte İngilizler de hazırlıklarını tamamlama aşamasına getirmişlerdir. Konferansın ikinci evresinde Lord Curzon'un yerini alan Horace Rumbold Foreign Office ve mali departmandan uzmanlarla birlikte Nisan ayının ortasında İsviçre'ye hareket edecektir[120].

TBMM'de güvenoyu alan Türk delegasyonu 18 Nisan'da trenle yola çıkarak 21 Nisan akşamı saat dokuzda Lozan Garına varmıştır[121]. Lozan Konferansı'nın ikinci devresine girilirken heyette yer alan kadroda büyük değişikliklere gidilmemiş, ayrıca diplomasi tecrübesi artmış olan Türk delegasyonuna karşı kamuoyu ve siyasi çevreler nezdinde bir teveccüh ve güven oluştuğu görülmüştür. TBMM'nin kendisine verdiği imza yetkisi ile daha rahat hareket edebilen İsmet Paşa Temmuz ayındaki görüşmelerle antlaşmanın son şeklini almasında rol oynamıştır[122].

---

118 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C 4, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985, s. 4-28.

119 Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.336. Bağlaşıkların 31 Mart 1923'te İsmet Paşa'nın notasına olumlu cevap vermeleri üzerine gerginlik bir dereceye kadar giderilebilmiştir. Verilen cevapta, daha önce yarıda kalan konferansın 23 Nisan'da gene Lozan'da başlayacağı bilgisi yer alıyordu. **A.g.e.**, s.339.

120 "Allies and the Turks: The Lausanne Conference", **The Scotsman**, April 4, 11923.

121 Karacan, **Lozan**, s.279. İsmet paşa, Lozan'a ikinci gelişinde bambaşka bir durumdaydı. Öncelikle, Türk ordusu çok iyi denilebilecek bir halde ve her an savaşa girmeye istekliydi. Öte yandan büyük devletlerden hiçbirisi savaş istemiyor, İsmet Paşa da bunu biliyordu. Grew, **Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1923**, s.75.

122 "Ismet Authorised to Sign", **The Scotsman**, July 10, 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Vorovski Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Suikast Tehlikesi

Lozan Konferansı süresince Türk delegasyonuna karşı herhangi bir suikast düzenlenmesine karşı her an teyakkuz halinde olunmuştur. İnönü'nün aktardığına göre, Lozan Konferansı'nın başlamasından önce Türk heyetinin Paris'te bulunduğu sırada Ermeniler kendisine bir suikast planı hazırlamışlardır[123]. Öte yandan, Fransız Profesör Paul Dumont'un arşiv belgelerine dayanarak açıkladığına göre İnönü'nün Paris gezisi sırasında ona suikast düzenleyen bir Ermeni, daha girişim aşamasında iken yakalanıp etkisiz hale getirilmiştir[124]. Bu sıralarda Ermenilerden yana duyulan suikast endişesinin haklılık payı yok değildi. Çünkü Ermeni yurdu konusundaki dünya kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla 15 Mart 1921 tarihinde Talat Paşa Berlin'de, 6 Aralık 1921 tarihinde Sait Halim Paşa Roma'da ve 21 Temmuz 1922'de Cemal Paşa ve iki yaverinin Tiflis'te Ermenilerce şehit edilmeleri, bu yöndeki korkuları beslemekteydi. Bu yüzden İsmet Paşa, Lozan'a giderken beraberinde yaver ve emir eri olarak 10 kişilik bir koruma ekibi de götürmüştür[125].

Suikast söylentilerinin dolaştığı günlerde, Ankara Hükümeti'nin uyarı telgrafının ardından İsviçre Hükümeti de Türk heyetini korumak amacıyla bazı tedbirler alma gereği duymuştur. Lozan caddelerinde dolaşırken makam arabasındaki Türk bayrağını indirmesini teklif eden İsviçreli yetkililere İsmet Paşa'nın cevabı olumsuz olmuştur[126]. Türk heyeti için emniyet tedbirleri al-

123 İsmet İnönü, **Defterler 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.47.

124 **Cumhuriyet**, 30 Mart 1985. Lozan'da olası bir suikasta karşı Türk heyetine Rauf Orbay tarafından gönderilen şifre telgrafta şu ifadeler yer alıyordu: *"Ethem ve Eşref ile arkadaşlarının ve muhtemelen Reşit ve Tevfik'in İsviçre'ye gittikleri istihbar edilmiştir. Zat-ı devletlerine suikastta bulunmaları ihtimali olduğundan İsviçre Hükümetine müracaatla tevkif ve hudut dışı ettirilmelerinin sağlanmasını talep ederim.*" Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923***),* TTK Yayınları, Ankara, 1990, s.6. ayrıca bk. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 102.662.5.

125 Turan, **a.g.e.**, s.44. Rıza Nur'un aktardığına göre; konferansın devam ettiği günlerde Cenevre'de faaliyet gösteren "Committee Philarmenienne" adındaki bir cemiyetten gelen dört kişi Ermenilere Kilikya bölgesinde yurt verilmemesi durumunda Türk delegelerinin hedef alınacağını tehdit yollu ima etmişlerdir. Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, s.124.

126 Turan, **a.g.e.**, s.49. Türkiye'de olaya ilişkin yapılan aktarımlara göre, İsmet Paşa'nın koruma önerilerini reddettiği bilgisi genel kabul görmüş olmasına karşın dış basına yansıyan haberlere göre İsviçre polis teşkilatı İsmet Paşa ve ekibini korumak üzere dört koruma memurunu görevlendirilmiştir. "Ismet Warned of Murder Plot; Swiss Give Him a Bodyguard", **New York Times**, May 22, 1923. Ayrıca, İsmet Paşa koruma tedbirlerine istemsiz bir şekilde de olsa uyarak akşam yemeklerini sıklıkla odasına servis ettirmiştir. "Turk Leader No Longer Eats in Public", **New York Times**, May 21 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

mak gerektiğini düşünenler arasında İsviçre basını da bulunuyordu. *Gazete de Lausanne* adlı gazetede yer alan bir yazıda şu ifadeler vardı: *"Türklere sempati duyduğumuza hiç şüphe yoktur. Fakat bizim endişemiz, Türk murahhas heyetinin şahsına yönelik, kötü niyetli kimselerin hudutlarımızdan sızmış olma ihtimalleridir."*[127] Gerçekten de, Ermeni bir çetenin suikast amacıyla Lozan'a kaçak yollarla giriş yaptığı konusu gündemdeki yerini almış, Brüksel, Paris ve Cenevre'de bulunan önemli merkezlerinde suikast işinin planlandığı bilgisi Lozan'daki Türk heyetine ulaşmıştır[128]. Daily Mail gazetesinin İsviçre muhabirinin aktardığına göre Berlin'den yola çıkan Ermeni bir yolcunun sınırda durdurulduğu ve üzerinde suikast silahı yakalandığını aktarmıştır[129]. İsmet Paşa'nın oteldeki odasının bulunduğu koridorun özel olarak korunduğunun yer aldığı habere göre alınan duyumlara çok sinirlenen İsmet Paşa'nın; *"Bir generali korkutamayacaklarını onlara göstereceğim! Bütün gün kapıya bakan sandalyede oturuyor olacağım"* şeklinde tepki verdiği vurgulanmıştır[130].

Lozan Barış Konferansı'nda Türk heyetine suikast düzenleneceği endişesi devam ederken, konferansın ikinci toplantısının on yedinci günü, 10 Mayıs 1923 tarihinde, bütün İsviçre'yi hatta bütün dünyayı alt üst eden bir cinayet işlenmiştir. Bu olay üzerine, Lozan Palas'ta muhabirlere mahsus telgraf, telefon odaları bir anda ağzına kadar dolmuş ve dünyanın bin bir köşesine, Lozan Konferansı'ndaki Rus delegesi Vorovski'nin akşam saat dokuzda Cecile Oteli'nde yemeğini yerken, İsviçre vatandaşı Alexi Conradi adlı bir genç tarafından tabanca kurşunu ile öldürüldüğü, Rus heyeti basın ataşesi Arenski Yoldaşla kâtip Riyankovski'nin de yaralandıkları haberi, yıldırım hızıyla yayılmakta gecikmemiştir[131]. Görgü tanıklarının aktardığına göre olayı gerçekleştirdikten sonra otelin koridorunda sigarasını yakan Conradi, polislerin gecikmesinden yakınarak "*Babam ve amcamın intikamını aldım!"* şeklinde

127 Cemal Kutay, **Lozan'da İsmet Paşa'yı Kimler Öldürecekti ?**, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.18.

128 Rıza Nur, **Lozan Hatıralarım**, s.123.

129 Benzer bir habere göre de Paris'ten hareket eden ve İsmet Paşa'ya suikast yapma amacında olan bir eylemci de alınan önlemler neticesinde yakalanmıştır. "Ismet Pasha's Safety", **The Manchester Guardian**, May 12, 1923.

130 "Ismet in Rage: Plot to Assassinate", **The Times of India**, May 23, 1923.

131 Vorovski'nin cenazesi, ertesi gün, yağmurlu bir havada, Kanton hastanesinden kiliseye taşındı. Ne İngilizler, ne Fransızlar, ne İtalyanlar merasime gelmediler. Ancak beş on Türk ile beş on Rus'un bulunduğu cenaze merasiminde Kızılhaç'taki, Rus delegesi, hararetli kelimelerle Türk baş delegesine teşekkür etti. Karacan, **Lozan**, s.367.

Levent Şahverdi Arşivi

mırıldanmıştır[132]. Conradi 'nin eski bir Sovyet yurttaşı olduğu düşünüldüğünde suikastın Sovyet devrimi sırasında yaşanan trajedinin bir hesabı olduğu akla gelmektedir.

Rus delegesinin bir suikast sonunda öldürülmesini büyük manşetlerle veren gazeteler arasında İleri gazetesinin birinci sayfasında, Lozan hususi muhabiri Suphi Bey'in verdiği şu haber, yedi sütun üzerinden veriliyordu*: "İsmet Paşa aleyhinde Ermeniler tarafından bir suikast tertip ediliyordu. General Pelle bu doğrultuda bilgi almış ve derhal İsmet Paşa ile İsviçre Hükümetini haberdar etmiştir."*[133] Vatan gazetesi de haberi şu şekilde aktarmıştır: *"Lozan 11 Mayıs, muhabir-i mahsusumuzdan Lozan muhiti, Ruh murahhası Vorovski'ye vuku bulan suikasttan dolayı büyük bir heyecan içinde iken bu akşam Fransız baş murahhası General Pelle, Lozan Palas'ta tesadüf ettiği Türk gazetecilerine İsmet Paşa'nın muhafazası lüzumundan bahsetmiştir."*[134]

Vorovski cinayeti, Lozan görüşmelerinde Türk tarafının ittifak halinde olduğu bir devlete karşı işlenmiş olduğundan, başta İsmet İnönü olmak üzere bütün Türk heyetini derinden üzmüştür. Hatta suikastın ardından düzenlenen ilk oturumda olayı kınadığı ve Vorovski' den takdirle bahsettiği açıklamayla İsmet Paşa, diğer heyetler olayla ilgili sessizliklerini korumalarına karşın tepkisini ortaya koymuştur[135]. Bunun yanı sıra, tarafsız bir ülke olarak İsviçre'nin bu tür siyasi cinayetleri önleyemediği için, benzer bir suikast girişiminin İsmet Paşa'yı hedef alabileceği korkusu daha da şiddetlenmiştir. Bu münasebetle, suikast ihtimali konferans süresince Türk heyetinin her daim üzerinde durduğu bir tehlike olmuştur.

Barış Siyasetinde Kriz: İsmet Paşa ile Başbakan Rauf Bey'in Yaklaşım Sorunu

Yaklaşık sekiz ay süren Lozan Konferansı boyunca yapılan görüşmelerde Türk heyeti, genel izlenimlerini ve konferansın gidişatını Ankara Hükümetine telgraf ve kurye yoluyla bildirmiştir. Görüşmelerde, Türk Hükümeti adına hareket etme yetkisini TBMM'den almış olmasına rağmen İsmet Paşa'nın bu şekilde davranması hem telafisi imkânsız olan bir sorumluluk almak istememesi hem de özellikle Misak-ı Milli'nin dışına çıkılabileceği endişesinin yarattığı

132 "Russian Delegate Shot Dead at Lausanne", **The Manchester Guardian**, May 11, 1923.

133 **İleri**, 12 Mayıs 1923.

134 **Vatan**, 11 Mayıs 1923.

135 "Revenge on the Bolsheviks", **The Manchester Guardian**, May 12, 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

korku ile açıklanabilir. İsmet Paşa, ele alınan bazı konularda ödün vermesi gerekiyorsa önce telgrafla durumu Rauf Bey'e bildirmiş, Başbakan olarak Rauf Bey'in Millet Meclisine bilgi vermesinden sonra da söz konusu görüşmeler yapılabilmiştir. Örnek vermek gerekirse, savaş tazminatı, Musul sorununun çözümünün ertelenmesi ve Türkiye'de adli müşavirlerin beş yıllığına bulundurulacak olması gibi konularda İsmet Paşa bu şekilde davranmıştır. Ancak buna rağmen konferanstaki görüşmelerin tıkandığı ve Türk heyetinin büyük sıkıntılar yaşadığı anlarda İsmet Paşa ile Rauf Orbay arasında, sorunları ele alış tarzından kaynaklanan birtakım anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Esasında, bu ikili arasındaki görüş ayrılıkları konferansın ilk devresinden itibaren uç vermeye başlamıştır. İsmet Paşa'nın 10 Nisan 1923 tarihinde Lozan'a ikinci kez gitmek üzere İzmir'e hareket ettiği gün Rauf Bey ile aralarını bulmaya çalışan Karabekir'e göre İsmet Paşa bazı fikir ayrılıklarını öne sürerek anlaşmaya yanaşmamış ve *"Rauf hükümette kalırsa kendisinin muhalefete geçeceğini"* söylemeye kadar ileri gitmiştir[136].

İsmet İnönü'nün Rauf Bey'i aşarak doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa ile irtibat kurması ikili arasındaki ilişkilerin bozulmasında oldukça etkili olmuştur. Rauf Bey açısından çok büyütülen bazı tartışmaları ve görüş ayrılıklarını İsmet Paşa fazla önemli bulmamıştır. İsmet Paşa'ya göre Lozan'da güçlük değil, münakaşa vardı. Ayrıca haberleşme gizli kapaklı değildi ve Mustafa Kemal Paşa'ya yazılan raporlar, Rauf Bey tarafından okunduktan sonra kendisine verilmekteydi[137].

Rauf Bey'e göre, Lozan'da ortaya çıkan ihtilaf, Köstence hattı üzerinden gönderilen telgrafların gecikmesinin yanında, İsmet Paşa'nın savaş tazminatı konusunda inisiyatif kullanarak meseleyi halletmeye çalışmasıydı[138]. Yaşanan gerginlik, haziran ayında karşılıklı gönderilen telgraflarda imalı sözlerle devam ettirilmiştir. Rauf Orbay'ın hatıralarında yer verdiği 26 Haziran tarihli telgrafta[139*] İsmet Paşa, şu ifadeleri kullanmıştır: *"Konferans müzakerelerinde murahhas heyetinin esaslı talimat kayıtlarından başka olarak bütün*

136 Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası**, Yay. Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, 2005, s.134.

137 Temuçin Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 6, Sayı 18, Ankara, 1990, s.615-626.

138 Orbay, **a.g.e.**, s. 542.

139 *Bilal Şimşir'in Lozan Telgrafları adlı eserinin ikinci cildinde yer vermediği bu telgrafa, Rıza Nur ile Rauf Orbay'ın hatıralarında ve Nutuk'ta rastlanmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

hatt-ı hareketinin, bütün teferruatıyla Ankara'dan idaresi arzu ve temayülü, müzakerelerin memleket için en faydalı bir surette idaresini ve hayırlı sulha varmak kudretini murahhas heyetinden selp etmektedir… Hükümetçe tercih buyurulan bu şeklin 93 seferinin saraydan idaresinden farkı yoktur. Hükümetin nokta-i nazarlarını İtilaf devletlerine aynen kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bittabi zat-ı valalarıyla, taalluku hasebiyle, Maliye Vekili beyefendinin bizzat mesuliyeti deruhte ve konferansa hareket buyurmalarını rica ediyoruz."[140]

17 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Konferans'ı sonuca ulaşmıştır. İnönü bu olayı şöyle aktarmıştır: *"Üç komite halinde çalışan konferans bütün işlerini 17 Temmuz akşamı bitirmişti. Konferansın son toplantıları, netice almanın huzuru içinde ve baş murahhasların, konferans çalışmaları ve gelecek hakkında görüşlerini belirten konuşmalar ile kapanmıştır."*[141]

Lozan Görüşmelerinin kesin bir sonuca kavuşması bile Başbakan Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki gerginliği bitirememiştir. İsmet Paşa, 18 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta içinde bulunduğu durumu çok sert ifade etmiştir: *"Konferansın sona erdiğini üç gün önce hükümete arz etmiştim. Hiçbir cevap alamadığımızdan bir tereddüt olduğunu sanıyorum. İmtiyazlar sorunu yüzünden bir tereddüt olamaz. Tahliye konusunda tasavvur edilen sakınca giderildi. Boğazlardan durmaksızın geçiş sağlandı. Bu konuda da tereddüdü gerektirecek bir şey göremiyorum. Hükümet, kabul ettiklerimizi reddetmek istiyorsa imza yetkimizi bizden alabilirler. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. Muhasebe-i amalimiz, millete ve tarihe mevdudur."*[142]

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki anlaşmazlık daha çok ruhi ve hissi sebeplerden kaynaklanıyordu. Lozan'a İsmet Paşa'nın gönderilmesi, Rauf Bey'i hayal kırıklığına uğratmıştı. Diğer taraftan, İsmet Paşa Rauf Bey'in imzasıyla aldığı hükümet görüşünü bildiren yazılarda Rauf Bey'in Mustafa Kemal'i haberdar etmeksizin talimat vermekte olduğu endişesine düşmüş ve Rauf Bey'e karşı bir güvensizlik duygusuna kapılmıştır[143]. Denilebilir ki, konferansta görüşülen ve İsmet Paşa ile Rauf Bey ara-

140 Orbay, **a.g.e.**, s.543. Rıza Nur, telgrafta yer alan 93 Harbi ile ilgili ifadeleri yazmasını İsmet Bey'e kendisinin teklif ettiğini iddia etmiştir. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II**, s.443.

141 İsmet İnönü, **Hatıralar**, s. 411.

142 Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları II, (Şubat-Ağustos 1923)**, s.582.

143 **Nutuk**, s.384.

Levent Şahverdi Arşivi

sında anlaşmazlığa yol açan savaş tazminatı, dış borçların ödenmesinde esas alınacak para birimi ve bazı sınır hatlarının çizilmesi gibi konular bu ikili arasındaki ciddi yaklaşım farklılığından ileri gelmiştir. Geleneksel Osmanlı diplomasisinin etkisindeki Rauf Bey'in cihanşümul imparatorluk ruhunu taşıyan maksimalist yaklaşımı ile Cihan Harbi'nin bıraktığı yıkıntılar üzerinde tam bağımsız bir ulus devlet modelini tasavvur eden İsmet Paşa'nın realist tavrı kaçınılmaz olarak Lozan Konferansı sırasında sorunların ele alınmasında çatışmaya yol açmıştır. Giderek derinleşen bu anlaşmazlığın, Lozan görüşmelerinde aleyhte bir durumun ortaya çıkmasına yol açması, Mustafa Kemal Paşa'nın araya girmesiyle güç bela önlenmiştir. Ancak, bu olumsuz gelişmeler, Cumhuriyet tarihinde yaşanmış olan siyasi kutuplaşmaların ilk örneği olması nedeniyle dikkate değer bir nitelik taşımaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile gelişmiş Batılı devletler arasındaki ilişkilerde belirleyici olan ve dönemin devletler hukuku literatüründe geçerli olup Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında büyük devletler lehine sonuçlar doğuran galiplerin hukuku (el hükm-ü limen galebe) anlayışı Lozan Antlaşması'yla ilk kez sorgulanmıştır.

Lozan Konferansı'nı Kurtuluş Savaşı'nın bir aşaması olarak ele almak abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü askeri nitelikteki milli bir hareketin sonucunda Anadolu'da bağımsızlık sağlanmış olsa da, büyük güçler her fırsatta, Anadolu'daki eski yönetim dönemindeki alışkanlıklarından olan, idari, mali, siyasi imtiyazlarını devam ettirmenin olanaklarını aramışlardır. Öyle ki, amaçladıkları barış taslağının kolay bir şekilde kabul edileceği düşüncesinde olan müttefik devletlerin delegeleri, Lozan Konferansı'nda Türk heyetine karşı kibirli bir tutum sergilemişlerdir. Zaman zaman çok çetin geçen görüşmelerde bile Türk heyeti, eşit ulus olarak muamele görme ve bağımsızlık noktasında tavizsiz bir duruş sergileyerek birçok konuda, hedeflenen düzeyde kazanımlar elde etmiştir. Yeni Türkiye Devletini, bağımsız ve egemen olarak bütün dünyaya tescilleyen Lozan Barış Antlaşması, modern Türkiye'nin kurulmasının önündeki en büyük engelleri de ortadan kaldırmıştır. Lozan barışıyla, idari, mali, siyasi bağımsızlık sağlanmış, azınlık vatandaşların devlet ile olan ilişkilerini düzenlemiş ve en önemlisi de yüzyıllar öncesine dayanan devletler arasındaki birtakım siyasi sorunlar halledilmiştir. Bütün bunların yanında, Lozan Konferansı'nı ayırıcı kılan bir diğer yönü de müzakereler süresince Türk delegasyon heyetinin karşılaştığı çetin zorluklar olmuştur. Esasen Kurtuluş Savaşı boyunca askeri muharebelerin yanında diplomatik ilişkilere de önem verilmesine rağmen, Anadolu hareketini yürüten kadro, diplomasi konusunda büyük zaaflar taşımaktaydı. Gerek son dönem Osmanlı diplomasisinin onur kırıcı iflaslar yaşamış olması, gerekse de ulus devlet olarak dış politikada yeni bir sayfa açma çabası güden Kemalist elitlerin arayış içerisinde olmaları Lozan Konferansı'nı önemli bir sınav niteliğine büründürmüştür. Lozan Konferansı'na gönderilen heyetin diplomatlardan seçilmemiş olmaları Türk tarafının müzakerelerdeki işlerini zorlaştırmıştır.

Müttefik devletlerin Lozan'da Türk tarafına karşı ortak bir strateji belirlemeleri, Avrupa kamuoyunun Anadolu'da Rum ve Ermenilere zulüm uygulandığı yönündeki genel kanısı ve tarihsel süreçte yerleşmiş olan Osmanlı/Türk karşıtı algı ile birleşince Türk delegasyonunun daha işin başında önemli

Levent Şahverdi Arşivi

engellerle karşılaştığı anlaşılmaktadır. Dahası, dönemin TBMM çatısı altında bulunan muhalif milletvekillerinin yürütülen müzakerelerden bir türlü tatmin olamamaları ve Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlıklar Lozan'daki Türk heyetini zora sokan bir diğer unsurdu. Ancak gerçek şu ki Kurtuluş Savaşı'nın ardından İstanbul'un tahliye edilmesi ve temelleri atılacak yeni devletin yapısal unsurlarının ortaya konulabilmesi için barış antlaşmasının bir an önce imzalanması gerekiyordu. Bu bilinçle hareket eden Türk müzakere heyeti Lozan Konferansı'nda ortaya koymuş olduğu diplomasi örneğiyle Cumhuriyet Türkiyesi için mehaz teşkil etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 102.662.5.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (**ATASE**) İstiklal Harbi Kataloğu (İSH)

ATASE İSH 20, Kutu (K) 1666, Gömlek (G) 57-5.

ATASE Arşiv (A) 4/4478, Dosya (D) 40, Fihrist (F) 1-17.

ATASE A.1/7895, D.52, F.8-2.

ATASE, A.4/5262, D.13, F.40-1.

ATASE, İSH 20, K.1666, G.57-2

ATASE, İSH 20, K.1666, G. 57-4.

ATASE, A.4/5262, D.13, F.40-4.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.11-18.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.1-18.

ATASE, A.1/4282, D.11, F.2-7.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.1-1.

ATASE, A.1/4282, D.13, F.52.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.1-5.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.1.

ATASE, A.4-4478, D.40, F.1-15.

II. Resmi Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985. s.1290-1298.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C 4, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985, s. 4-28.

TBMMZC, Devre I, C 24, s.324-336.

Levent Şahverdi Arşivi

III Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

İleri

New York Times

South China Morning Post

The Christian Science Monitor

The Globe.

The Irish Times

The Manchester Guardian

The Observer

The Scotsman

The Times of India

Vatan

IV. Kitap ve Makaleler

Akın, Rıdvan, Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (920-1923), Birinci Meclis D**öneminde Devlet Erkleri ve İdare, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Akyol, Taha, **Ama Hangi Atatürk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 15*,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Atay, F. Rıfkı, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri***,* Del yayınları, İstanbul, 1955.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Aysal, Necdet, "Atatürk Döneminde İç Politika", Temuçin Faik Ertan (Edt.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

Barlas, Dilek, "Friends or Foes? Diplomatic Relations Between Turkey and Italy, 1923-1936", **International Journal of Middle East Studies***,* May 2004, Vol. 36, No.2, pp. 231-252.

Levent Şahverdi Arşivi

Bayur, Yusuf Hikmet, **Yeni Türk Devleti'nin Dış Siyasası**, TTK, Ankara, 1995.

Budak, Mustafa, **Misak-ı Milli'den Lozan'a, İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

Casola, Maria Antonia Di, "Italy and the Treaty of Lausanne of 1923", **The Turkish Yearbook of International Relations**, C 23, Ankara, 1993, pp. 65-78.

Cebesoy, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyet'e** C I-II, Temel Yayınları, İstanbul, 2011.

Çelebi, Mevlüt, **Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1999.

Davison, H. Roderic, "Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti'', Çev. Mine Erol, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1981-1982, C XXIV, S 25. ss.81-112.

Demirel, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Dennis, Alfred L. P., "British Foreign Policy and the Dominions', **The American Political Science Review**, November 1922, Vol.16, No.4, pp.584-599.

Erez, Naşit, "Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S 34, (Temmuz 1970).

Erhan, Çağrı, "Lozan Barış Konferansı", Baskın Oran (Edt.), **Türk Dış Politikası, Kuruluşundan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, C I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

_____, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Ankara, 2003.

Ertan, Temuçin Faik, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 6, S 18, Ankara, 1990, s.615-626.

Frey, Frederick W., **The Turkish Political Elite**, The M.I.T. Press, Cambridge&Massachusetts,1956.

Finefrock, Michael M., "The Second Group in the First Turkish Grand National Assambly", **Journal of South and Middle Eastern Studies**, Vol. III, No. I, (Fall 1979), pp.3-17.

Levent Şahverdi Arşivi

Gibbons, Herbert Adams, **Venizelos**, Houghton Mifflin Company, Boston and New York, 1920.

Güneş, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

Giritli, İsmet, "Mondros'tan Mudanya'ya, Sevres'den Lausanne'a", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1989, S 14, s.277-284.

Grew, Joseph C., "The Peace Conference of Lausanne, 1922-1923", **Proceedings of the American Philosophical Society**, February 15 1954,Vol. 98, No.1, pp. 1-10.

_____,**Gazi ve İsmet Paşa, Çalkantılı Dönem, 1922-1923**, (Çev.) Ö. Andaç-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.

_____, **Lozan Günlüğü**, Çev. Mustafa Kadri Orağlı, Multilingual Yay. İstanbul, 2001.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK Yayınlar, Ankara, 2011.

İnan, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

İnönü, İsmet, "İstiklal Savaşı ve Lozan", **Belleten**, Ocak 1974, C XXXVIII, S 149. s.1-30.

_____, **Defterler 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, **Hatıralar**, Yay. Haz., Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

_____, **İstiklal Savaşı ve Lozan**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Jeffery, Keith -Alan Sharp, "Lord Curzon and the Use of Secret Intelligence at the Lausanne Conference: 1922-1923", **Turkish Yearbook of International Relations**, 1993, C 23, s.79-87.

Karabekir, Kazım, **Paşaların Kavgası**, Yay. Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, 2005.

Levent Şahverdi Arşivi

Karacan, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.

_____, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul, 2012.

Kocatürk, Utkan**, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi**, TTK, Ankara, 2000.

Kutay, Cemal, **Lozan'da İsmet Paşa'yı Kimler Öldürecekti?**, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*,* Takım 1, C 1, Kitap 1, (Çev.) Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, No. 291, Ankara, 1969.

Mango, Andrew, **Atatürk**, John Murray, London, 1999.

Meray, Seha L.- Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, SBF Yayınları, Ankara, 1977.

Nicolson, Harold, **Curzon: The Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy**, Boston and New York, 1934.

Nur, Rıza - Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası, 1922-1923***,* (Haz.) Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007.

Nur, Rıza, **Hayat ve Hatıratım II***,* (Yay. Haz.), Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, **Lozan Hatıraları***,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.

Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, (Yay. Haz.) Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Orbay, Rauf, **Siyasi Hatıralar**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.

Öymen, Onur, **Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.369.

Price, Crawfurd, "New Turks for Old", **The Christian Science Monitor**, February 23, 1923.

Ronaldshay, Earl of, **The Life of Lord Curzon**, London, E. Benn Ltd. 1928.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali** C 2*,* Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010.

Smith, Michael Llewellyn, "Venizelos' Diplomacy, 1910-1923: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", Paschalis M. Kitromilides

Levent Şahverdi Arşivi

(Edt.), **Elefterios Venizelos, The Trials of Statesmanship**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006, ss.134-193.

Sonyel, Salahi R., "Lozan'da Türk Diplomasisi", **Belleten**, Ocak 1974, C XXXVIII, S 149, s. 41-115.

_____, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II,** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C I, TTK, Ankara, 2000.

Şemsutdinoz, A.- Y.A. Bagirov, **Bir Karagün Dostluğu, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri**, (Çev. A. Hasanoğlu), Bilim Yayınları, No: 45, İstanbul, 1979.

Şimşir, Bilal N., **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

_____, **Lozan Günlüğü, Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi, 1922-1923**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012.

Tağmat, Çağla D., "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29, (Güz 2014), ss.141-173.

Tengirşenk, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Toprak, Zafer, "Sayısallaşma ya da Cumhuriyet'in Rasyonelleşmesi", **Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.244-259.

Toynbee, Arnold J. - Kenneth Kirkwood, **Turkey**, New York, 1927.

Turan, Şerafettin, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 2000.

Türkgeldi, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948.

Uzun, Hakan, "Sakarya Muharebesi Sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Batı'daki Diplomatik Çalışmaları", **90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana**, Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2012, s.295-332.

Levent Şahverdi Arşivi

_____, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s.329-350.

Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından, 1919-1922**, TTK, Ankara, 1994.

Walder, David, **Çanakkale Olayı**, (Çev. M. Ali Kayabal), Milliyet Yay., İstanbul, 1970.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 141-214
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 29.03.2018-10.12.2018

ROMANYA'DAN TÜRKİYE'YE GELEN GÖÇMENLERLE TÜRK TOPLUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ: TÜRK YAZILI BASININDA 1934-1938 DÖNEMİ

ADEM SAĞIR* - ZEYNEP AKTAŞ**

ÖZ

Bu çalışma göç ve göçün oluşturduğu değişimler üzerine sosyolojik bir çözümlemedir. Çalışmada tarihin bir döneminde yaşanan toplumsal karşılaşmaları, yazılı basın örneğinden hareketle çözümlemek amaçlanmıştır. Çalışma merkezine Romanya'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanan Müslüman Türkler örneğini 1934-1938 dönemlerini yerleştirmiştir. Çalışmada örneklem olarak 6 gazete tercih edilmiştir. Bu gazeteler Ulus gazetesi, Cumhuriyet gazetesi, Son Posta, Akşam, Tan ve Türk Yolu gazetesidir. Bu gazetelerin tercih edilmesindeki temel gerekçe ulusal olmaları ve bulundukları dönem içerisinde Türkiye'deki yazılı basının temel sacayakları olmasıdır. Türk Yolu'nun tercih edilmesindeki özel neden ise gazetenin yayınladığı merkez olan İzmit'in Romanya'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği önemli bölgelerden birisi olmasıdır. Böylece çalışmada yazılı basından hareketle içerik çözümlemesini kullanılmıştır. İçerik analizinde kullanılacak kategoriler Türkiye'den olayların akışına dönük olumlu ya da olumsuz tepkiler, sosyal problemler, yerleşilen bölgelerde göçmenlerin yaşadıkları spesifik olgular, göçmenlerin halkın gündelik yaşamına etkileri şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın nihai amacı Romanya'dan gelen Türkler üzerinden yaşanan kültürel ve sosyal karşılaşmaları medyadaki söylem biçimlerinden hareketle çözümlemektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Kültür, Romanya, Türkiye.

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ademsağiroğlu@gmail.com

** Y.Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyologzeyneepp@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKISH IMMIGRANTS FROM ROMANIA AND THE TURKISH COMMUNITY: THE PERIOD OF 1934-1938 IN THE TURKISH NEWSPAPERS

ABSTRACT

This study is a sociological analysis on migration and changes caused by migration. The study is designed as an attempt to read a historical period via printed media. This study is focused on Muslim Turks who were forced to migrate from Romania to Turkey in the period of 1934-1938. For the study, six newspapers, which are chosen as the sample, have been identified as Ulus, Cumhuriyet, Yeni Posta, Akşam, Tan and Türk Yolu (Izmit-based). The fact that these newspapers are preferred is being national and the foundation of the printed media in Turkey during the period they are in. Türk Yolu has a special meaning for analyses that Izmit, where the newspaper is pressed, is an important region of the immigrants from Romania coming to settle in. In the study, content analysis of newspapers is used as a qualitative method for analysis. The categories, used in the content analysis, have been determined as positive or negative reactions of the facts that happened in Turkey, social problems, certain situations where immigrants live in the settlement areas, and influences on the daily life of immigrants. The principal of the study is to examine the cultural and social encounters that the Turks coming from Romania have faced, considering different form of discourse in the newspapers.

Keywords: Migration, Immigrant, Culture, Romania, Turkey.

Levent Şahverdi Arşivi

1. GİRİŞ YERİNE: TOPLUMSAL BELLEĞİNİZİNDE

Halimat Bayramuk'un 1943 isimli romanı geçtiğimiz yüzyılın toplumsal belleğinden izler taşır: "Ağlayan yas tutan soğuktan moraran aç insanları kamyonlara yüklemeye başladılar. Gokka acı bir çığlık işitti. Ey ahali! Analarımızın babalarımızın yattığı mezarları terk edip gidiyoruz." Toprağa aidiyetliğin geçmişten bugüne insan için en belirgin kimlik tanımlarından birisi olduğu düşünüldüğünde "toprağı terk etme" olarak görülen göçün ve göçle birlikte yaşanan süreçlerin toplumda yaratacağı etkilerin boyutu daha iyi anlaşılacaktır. Toprakla kurulan aidiyetlik, aynı zamanda vatan kavramının tanımlanmasında da önemli belirleyicilerden birisidir. Kuşkusuz geçtiğimiz yüzyılda yaşanan politik ve küresel değişmeler, kavramların tanımlanmasında ve kullanımında belirgin değişimlere neden olmuştur. Özellikle imparatorlukların dağıldığı bir yüzyılda milliyetçilik düşüncesinin kurucu değer olduğu politik sistemler, küresel çağın görünür biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasının "Suriyeliler" üzerinden yaşadığı yeni karşılaşma biçimleri de vatan, toprak, aidiyetlik, kültürel çoğulculuk gibi kavramları yeniden gündeme getirirken göç, mültecilik, zorunlu göçler gibi kavramları da tartışmaya açmıştır.

Artık küresel çağda da en sık gündemde kalan kavramlardan birisi göç, diğeri de göçlerle birlikte farklı yaşam mekânlarına giren göçmendir. Göç, insanların yaşamlarını bütün yönleriyle etkileyen toplumsal bir hareketliliktir. Bu hareketliliği betimleyen temel gösterge kişinin uzun süredir yaşadığı yeri, farklı gerekçelerle gönüllü olarak terk etmesi ya da zorunlu olarak terkedilmeye zorlanmasıdır. Bu hareketliğin temel öznesi olarak karşımıza çıkan göçmen geldiği yere yabancı olan kişidir. Yabancılık ilk olarak fiziksel mekâna duyulan duygusal uzaklıkla kendisini belli eder. Gündelik hayatta yaşanan aksamalar da çoğunlukla kültürel uzaklıkla ilişkilidir. Ancak bu uzaklıkların üstesinden gelmek için göçmenlerin kültürel anlamda kendilerine yakın ülkeleri tercih edebildiği görülmektedir. Nitekim Balkanlar ve Kafkaslar'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen göçlerde bu tercihin izlerini bulmak mümkündür. Böylece Osmanlı Devleti bakiyesi olan topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kitleler halinde sığınmaları anlamlı durmaktadır. Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne takındığı politik tavır, ona ait olan bütün unsurların temizlenmesi şeklinde karşılığını bulduğu düşünüldüğünde göçleri anlamlandırmak makul bir karşılık bulmaktadır. Avrupa'nın Osmanlı bakiyesi yerlere takındığı temel tavır toplumsal

Levent Şahverdi Arşivi

belleğin temel taşıyıcıları olarak kültürel ve tarihsel mirasa yapılan saldırılar dışında, oralarda yaşayan toplulukların da sürgün edilme ya da göçe zorlanmaya maruz bırakılması şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Yahya Kemal ısrarla "Türk'ün gönlünde bir dağ varsa orası Balkan'dır, nehir varsa Tuna'dır" diyor. Balkanlar, Rumeli ve Kafkaslar üzerine yazılan binlerce yazı ve şiir, Yahya Kemal'i onaylar biçimde buraların Türk'ün kalbindeki yerine gönderme yapmaktadır. Bu bölgenin uzun bir süredir Osmanlı hâkimiyeti altında kalışını ve Osmanlı'nın mimariden kültüre, dinden sosyal ilişkilere kadar damgasını vurmuş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin, Batı karşısında üstünlüğünü kaybetmeye başladığı 17. yüzyıl sonrası, Avrupa'da yaşanan değişimlerin Osmanlı coğrafyasını etkilediği bir dönemdir de aslında. Avrupa'da yaşanan iki önemli değişim dalgası sanayileşme ve Fransız İhtilali, geniş bir toplumsal tabanı etkilemesi bakımından Osmanlı Devleti'nin son dönemini de belirlemiştir. Özellikle ihtilalin getirdiği "milliyetçilik" düşüncesi, Balkanlar'dan başlayarak Doğu'ya ve Ortadoğu'ya doğru kayan bir toplumsal hareketlenmeyi tetiklemiş ve küçük bağımsız devletleri ortaya çıkmıştır. Bu olayların en büyük yansıması 1912 I. Balkan ve 1913 yılındaki II. Balkan Savaşları sonrası Balkanlar'da yaşanan değişimler olmuştur. Bu savaşlar, Balkanlar'da yıllardır süren huzur ve sessizlik döneminin yerine göçleri, ölümleri ve yıkımları bırakmıştır. Kitleler halinde Anadolu'ya sığınan Türk ve Müslüman topluluklar, Avrupa'nın yeni görüntüsünün oluşumunda da etkili olmuştur. Bu dalgalanmaların en belirgin niteliği, yeni bir devleti ortaya çıkarmanın kaygısını oluşturması olmuştur.

Kimlik ve kültür tartışmaları, küreselleşmenin birbirine benzettiği topluluk sayısı arttıkça daha yoğun bir şekilde gündemimizde kalmaya aday durmaktadır. Tartışmalar ön plana çıktıkça, toplulukların kendi tarihleriyle kurdukları ilişkiler de bir o kadar önem kazanmaktadır. Peki tarihle kültür ya da kimlik arasındaki ilişkileri kuran ve küreselleşmeyi de bu ilişkilerin başlatıcısı konumuna sokan temel güdüleyici neydi? Toplulukları belleklerini hatırlayıcı ve kuşatıcı bir bağlamda kurmaya zorlayan şartlar, hangi araçlarla açıklanabilirdi? Aslında bu sorulara yanıt vermek, tarihle sosyoloji arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme getirmekle mümkündür. Sosyolojinin tarihten beklediği, bugünkü toplumsal yapıyı, geçmişte nasıl oluştuğu ve bugüne hangi araçlarla taşındığı sorunsalına yanıt vermektir. Tarihin sosyolojiyle ilişkiselliği ise mecburi bir yöndür; çünkü geçmişin anlamlı bir bütün olabilmesi ve tarihin kültürel belleği ayakta tutabilme potansiyelinin pratiğe dökülebilmesi için disiplinler arası ilişkilerin kullanılması şarttır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu çalışma göçün ve göçün oluşturduğu değişimler üzerine sosyolojik bir çözümleme olarak kurgulanmıştır. Merkezine yerleştirdiği temel örnek olay ise 1934-1938 yılları arasında Romanya'dan yaşanan Türk-Müslüman göçleridir. Özellikle 93 Harbi'nden sonra önce Osmanlı Devleti'ne doğru başlayan göçler, Osmanlı coğrafyasında önemli bir kültürel etkileşimin başlangıcı olmuştur. Aynı kültürel etkileşimler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki dönemlerde de gerçekleşen göçler aracılığıyla belli tarihsel aralıklarda yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde Romanya'dan gelen kitlesel göçler iki dönem olarak göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 1923-1933 dönemi aralığıdır. Diğeri ise 1934-1938 dönemleri arasıdır (Duman, 2008:28). 1930'ların başında Romanya'daki Türklerin yaşam şartları ağırlaşmaya başlayınca 1932 yılından itibaren Romanya'daki birçok Müslüman Türk'ün malını ve mülkünü satarak Türkiye'ye göç etmek için hazırlıklara başladıkları görülmektedir. 1933 yılında alınan tedbirler neticesinde kitlesel olmayan göçler, 1934 yılından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır ve 1938 yılına kadar devam etmiştir. Çalışmada tarihin bir döneminde yaşanan toplumsal karşılaşmaları, yazılı basın örneğinden hareketle çözümlemek amaçlanmıştır. Kurgunun merkezine Romanya'dan 1934-1938 yılları arasında Türkiye'ye göç etmeye zorlanan Müslüman Türkler yerleştirilmiştir. Bu çalışmada örneklem olarak 6 gazete seçilmiştir. Bu gazeteler Ulus gazetesi, Cumhuriyet gazetesi, Son Posta, Akşam, Tan ve İzmit merkezli yayın yapan Türk Yolu gazetesidir. Bu gazetelerin tercih edilmesindeki temel kriterlerden birisi ulusal çapta yayın yapmaları ve diğeri ise yayınlandıkları dönemde Türkiye'deki yazılı basının başat temsilcileri olmasıdır. Türk Yolu'nun tercih edilmesindeki özel neden ise gazetenin yayınladığı merkez olan İzmit'in Romanya'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği önemli bölgelerden birisi olmasıdır. Böylece çalışmada yazılı basından hareketle söylem çözümlemesini kullanılmıştır. Söylem analizinin takip ettiği izlek, göçmenlerin sevk süreçlerindeki olayların akışını aktaran olumlu ya da olumsuz tepkiler, göçmenlerin yaşadığı sosyal problemlerin sunumları, iskân bölgelerinde göçmenlerin karşılaştıkları belirleyici olgular, göçmenlerin halkın gündelik yaşamına etkileri, göçmenlerin aidiyetliklerini ve kimliklerini ifade edici kelimelerin kullanımları şeklinde pratiğe dökülmüştür. Çalışmanın nihai hedefi tarihsel dönem içerisinde Romanya'dan gelen Türkler üzerinden yaşanan kültürel ve sosyal karşılaşmaların medyada sunum biçimlerinden hareketle çözümlenmesi ve tarih-sosyoloji ilişkisinin bu karşılaşmalardan hareketle sunulması olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

2. ZORUNLU GÖÇLER, SÜRGÜNLER VE YOL HİKÂYELERİ

Göçler, tarih boyunca sıklıkla rastlanılan toplumsal olgulardan birisidir. Gönüllü ya da gönülsüz olsun hem bireysel bir hareket hem de sosyal bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların doğrudan katılımlarıyla gerçekleşen bu tür hareketler, toplumsal yapıyı ise dolaylı veya doğrudan etkilemektedir. Yer değiştirme hareketleri olduğundan serbest ya da zorunlu olsun sosyo-psikolojik süreçleri de beraberinde getirmektedir. Hepsinde bir hikâye, sürecin sonunda ise bir başkalaşma ve değişim söz konusudur. Kitlesel göç hareketleri, tarih boyunca dünyanın demografik yapısı başta olmak üzere, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu değişimden göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler aynı derecede fakat farklı şekillerde etkilenmiştir. Genel olarak dikkate alındığında ise göçün yönünün, insanların bulunmuş oldukları yerdeki yetersiz fiziki ve sosyal şartlardan dolayı, şartları daha iyi yerlere doğru gerçekleştiği görülmektedir. Göçle ilgili eski ve yaygın olarak kullanılan kuramsal literatür, bu bağlamdan yola çıkarak itme ve çekme faktörlerini ön plana çıkartarak göç ve göç sürecini temellendirmiştir (Lee, 1966:47). Savaş, kıtlık, siyasi baskı ya da nüfus baskıları gibi etmenleri itme faktörleri arasına sokan ve bu göçleri zorunlu göçler olarak nitelendiren kuramlar; gelişen iş pazarı, daha iyi hayat şartları ve düşük nüfus yoğunluğu gibi etmenleri de çekme faktörleri olarak ele almışlardır.

Günümüzde ise küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkması, bölgelerarası dengesizliklerin ortaya çıkması ve güvenlik kaygılarıyla birlikte göçler ve göçmenlik kavramları, eski kuramlardan farklı olarak ayrıca incelenen konuların başında yer almaya başlamıştır. Böylece göçler; "demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirme niteliğiyle hem de ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan kültürel farklılığı beraberinde getirmesiyle" de (Castles, Miller, 2008:7) farklı bağlamlarda tartışılmaya başlanmıştır. Kaya (2009:23)'nın da ifade ettiği biçimiyle özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gerek ülke içinde gerekse uluslararası düzlemde gündeme gelen göç olgusunun aktörleri olan göçmenler, mülteciler, sığınmacılar ve onların çocukları küreselleşme süreçlerinden hem etkilendiler hem de bu süreçleri çok yakından etkilemişlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç kuşkusuz küreselleşmenin baskısıyla oluşmaya başlamıştır. Nitekim bu süreçle birlikte göç biçimleri yeni formlarda karşımıza çıktığı görülmüştür. Bu yeni formların genel eğilimleri ise daha çok toplulukların birbirleriyle etkileşimleri üzerine tanımlanmıştır (Castles, Miller, 2008:12-14). Artık gittikçe daha fazla ülkenin göç hareketlerinden eş zamanlı olarak ciddi şekilde etkilenmesiyle gö-

Levent Şahverdi Arşivi

çün küreselleştiği görülmektedir. Ayrıca göç sonrasında yaşanması muhtemel kültürel karşılaşmalarda sosyal bütünleşme, entegrasyon, asimilasyon ve çok kültürlülük gibi kavramların da yeniden gündeme alındığı görülmektedir.

Göç toplumların hayatında özel bir öneme sahiptir. İster zorunlu ister kendiliğinden gelişen bir süreç olsun, göçün sosyal ve fiziki çevre üzerinde etkisi büyüktür. Bu nedenledir ki toplumsal yapıyı ve kültürel değerleri derinden sarsan değişmelere neden olduğu görülmektedir. Göçün ortaya çıkaracağı sosyal hareketlilik, göç sebepleri, uyum, göçe neden olan kararların oluşumu, göç sürecindeki ayıklama safhaları ve sonuçları ile göç edilen ülke ve göçe kaynak olan ülke insanları üzerindeki etkileri gibi olgular geniş bir toplumsal alanı kapsadığından sosyolojinin de ilgi alanına girmektedir. Bu durum sosyolojinin alt disiplinleri olarak görülen değişim, kimlik, göç ve kültür sosyolojisi gibi alanlarda değişik başlıklarda çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu disiplinlerde ön plana çıkan göç araştırmaları ise göçü en belirgin yönü olarak kabul edilen sosyal hareketlilik ve değişimle ilişkilendirmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde göç, belli bir mekânda yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere geçici veya nispeten sürekli olarak gitmesi (Akgür, 1997:41) anlamına gelmektedir. Bir başka tanımlamada ise benzer şekilde göç, coğrafi hareketlilik halindeki bir topluluğun bir bölgeden veya ülkeden diğerine hareket etmesi olarak tanımlanırken, tabii afetlerin, harplerin, tarımda makineleşmenin, genç nüfus baskısını, ekonomik sebeplerin ve terör gibi sebeplerin ise göçlere neden olduğu ifade edilmektedir (Erkal ve diğ.,1997:123-124).

Karpat'a (2003:3) göre, göç için asıl önemli olan nokta "yaşanılan yerden ulaşılmak istenen yere doğru hareket" olgusudur. Bu şekilde düşünüldüğünde göçün belli bir amaç ve yönünün olduğu görülmektedir. Tekeli'ye (2008:37) göç olgusunun hem bir sistem yönü hem de kişi yönü vardır. Göçün sistem yönü göç olgusunun nasıl ortaya çıktığını kapsarken, kişi yönü ise göç kararının nasıl alındığı, beklentiler ve göç sonrası uyum sorunlarını kapsamaktadır. Zira göç kararında pek çok faktör rol oynayabilmektedir. Bununla birlikte genel bir çerçeve içerisinde göç, Zanden'in de vurguladığı gibi, "iki temel neden üzerinde; çekici ve itici faktörlerin bir sonucu olarak ele alınabilir. Çekici faktörler yeni yerleşim alanlarının cazibesinin bir sonucu olarak etkili olurken, itici faktörler de bir zorlama sonucu göçe neden olmaktadır" (Zanden, 1996:373). Bir başka tanımlamada ise göç, birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerden dolayı hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere tamamen veya geçici olmak üzere

Levent Şahverdi Arşivi

bir iskân ünitesinden (köy, kasaba, kent gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi bağlamda bir yer değiştirme olarak (Akkayan, 1979:20) karşımıza çıkmaktadır.

3. TARİHİN İZİNDE: TÜRKİYE'DEN ROMANYA'YA

3.1. Romanya

Eflak ve Boğdan beylikleri, 1856'da özerkliklerini ilan edip 1862'de Romanya adı altında birleşti. Romanya'nın bağımsızlığı ise 1878'de resmen tanındı. 1944'teki Sovyet işgali sonrası Romanya bu devletle ateşkes imzaladı. Savaş sonrası Sovyet etkisiyle kral görevden ayrıldı ve 1947'de komünist Romanya Halk Cumhuriyeti kuruldu. Romanya 2000'li yılların başı ve ortalarında ekonomik kalkınma çabaları ile dikkat çekerken, demokrasinin gelişmesinde de ciddi mesafe kaydetmiştir. Ülke 2004'te NATO ve 2007'de de AB üyesi oldu. 2016 yılındaki verilere göre Romanya nüfusu 19.372.734 kişidir. Geçmiş dönemlerle kıyaslandığında Romanya nüfusunun gittikçe azaldığı görülmektedir[1]. Bölgenin Türklerin egemenliğine girişi, Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, 1476'da Eflak'ı ve 1503'te Boğdan'ı aldı ve özerk prenslikler halinde kendine bağladı (Sancaktar, 2001: 45). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bölgedeki Türk hâkimiyeti sona erdi ve Romanya Berlin Antlaşması'yla bağımsızlığını ilan etmiştir. Berlin Antlaşması, Balkanlar ve Kafkaslar'dan kitleler halinde Osmanlı Devleti'ne doğru kitlesel göçlere sebep olan bir başlangıç noktasıdır (Altuğ, 1966:845). Türkiye ile Romanya arasındaki yapılan ilk anlaşmaysa 11 Haziran 1929'da imzalanan İkamet ve Seyri Sefain Sözleşmesi oldu. Bunu 18 Eylül 1930'da "Mezarlıkların Muhafazasına Dair Antlaşma" takip etmiştir (İvgen, 2007: 49-50). Hamdullah Suphi döneminde Romen Dışişleri Bakanı N. Nitulescu ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türk-Romen ilişkilerinin gelişmesi yönünde adımlar atmıştır (Ülküsal, 1966: 35- 36). Kuşkusuz Romanya ile Türkiye hükûmeti arasında yapılan göçmen anlaşmasının izlerini bu dönemde geliştirilen ilişkilerle açıklamak mümkündür. Nitekim 1934-1938 tarihleri arasında Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerde Romanya hükûmetinin süreci kolaylaştırdığı basında taranan haberlerde de karşılaşılan bir bağlam olmuştur.

1 Bilgiler için bk. http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-romanya

Levent Şahverdi Arşivi

3.2. Romanya'dan Türkiye'ye

I. Dünya Savaşı'ndan itibaren Romanya'da Alman, Macar, Rus ve Bulgarların ardından beşinci sırada Türkler azınlık olarak kalmıştı. Almanya, Macaristan, Rusya ve Bulgaristan sürekli soydaşlarını kışkırtırken Türk azınlığı (Hristiyan Gagavuzlar- Müslüman Türkler) devlete sorun çıkarmıyordu (Nayır, 1993: 111). Büyük kısmı Dobruca bölgesinde yaşayan Türklerin sayısı 1928 nüfus istatistiğine göre 171.298 kişiydi. Türk ahali genelde çiftçilikle ve hayvancılıkla geçindiğinden daha ziyade köylerde yaşıyordu. Kasaba ve şehirlerde yaşayanlar ise çarıkçılık, terzilik, berberlik, demircilik, marangozluk, kasaplık, nalbantlık gibi küçük sermayeli ve el sanatlarına dayalı işlerle meşguldü (Ural ve Kılınç, 2015:196). Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Romanya hükûmetleri azınlıklara yönelik asimilasyon politikası takip edince 1923-1933 yılları arasında 33.852 kişi Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Metin, 2011: 168). Çünkü 1930 yılları itibariyle Dobruca'daki Türkler nüfusun %21,2'sini oluşturarak etnik bakımdan kalabalık bir grubu meydana getiriyordu (Altuğ,1966:853).

1923-1933 yılları arasında yaklaşık 33.852 kişi münferiden Türkiye'ye göç etti. 1933'ten itibaren kalabalık gruplar halinde göçler başladı (Ülküsal, 1966: 182). Dönem süresince iki ülke arasında göç anlaşması olmaması ciddi sıkıntılar doğurunca 4 Eylül 1936'da göç hareketlerini düzenleyen bir mukavele imzalanmıştır. Mukavele metni muhacerat, "etnik köküne tekrar bağlanmak" gibi meşru bir amaca bağlandığı görülmüştür. Anlaşmaya göre Dobruca bölgesinde (Silistre, Pazarcık, Köstence ve Tulça) ikamet eden Türkler 5 sene içinde Türkiye'ye sevk ve nakil programı çerçevesinde göç edeceklerdir. Göçler için her iki tarafta komisyonlar kuracaktı. Göçmenler, şahsi eşyalarını, küçük ve büyük baş hayvanları, tarım aletleri ile 1.000 ila 2.000 ley arasında dövizle göç edebilecekti (Altuğ, 1966:854; Duman, 2008: 34-35). Kuşkusuz burada Türkiye Cumhuriyeti döneminde göçmen iskânını bir nüfus politikası olarak gerçekleştiğine de değinmek gerekir. Nüfusun artırılması politikası ile göç arasındaki kurulabilecek bir ilişki böylece 1923-1938 tarihleri arasındaki Balkan göçmenlerinin iskân çalışmalarının arka planında yatan düşünceyi deşifre etmektedir. Bir anlamıyla yapılan göçleri belli bir noktaya kadar hükûmetin teşvik ettiğini söylemek mümkün görünmektedir (Çağaptay, 2002:224). Ancak göç süreçlerinde dikkat edilen noktalardan birisi 21 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu'nda yer alan maddeye göre Türkiye'ye yerleşmek amaçlı gelen göçmenlerin Türk ırkından olması ve Türk kültürüne bağlı bulunması gerekiyordu (Duman, 2009:477). Böylece hangi coğrafi böl-

Levent Şahverdi Arşivi

geden geliyorsa gelsin göçmen olarak gelen nüfusa belli bir anlam ve değer atfedildiği görülmektedir.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada dökümantasyon ve arşiv taraması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren ulusal medyanın başat araçları olarak göze çarpan Ulus, Cumhuriyet, Son Posta, Akşam, Tan ve İzmit merkezli yayın yapan Türk Yolu gazetesi seçilmiştir. Gazetelere 1934-1938 tarihleri arasında yayınlanmış olan sayıların taranmasıyla sınırlandırılmıştır. Sayıların taranmasında dikkat edilen temel bağlam, Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerle ilgili haberlerin tespit edilme kaygısı olmuştur. Haberlerin taranmasında kullanılan temel çerçeveleme kategorileri şu şekilde belirlenmiştir:

- Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerle ilgili her türlü bilgi
- Romanya'da yapılan göçlerle ilgili her türlü istatistik
- Romanya'dan gelen göçmenlere sağlanan kolaylıklar
- Göç sürecinde yaşanan yol hikâyeleri
- Türkiye'de yerleştirildikleri bölgelerde yaşanan karşılıklı etkileşimler
- Süreci yöneten veya takip eden devlet adamlarının izlenimleri

Çalışmada altı gazetenin seçilmesindeki temel kaygı, Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçleri adı geçen tarih aralığında geniş bir çerçevede çözümlemektir. Tarih aralığının uzun tutulması (1934-1938)'nde, bu dönemde yapılan göçlerin yoğun olması ve Türkiye'nin istihdam politikalarına ağırlık vermesinin şekillendirici bir alt varsayım olarak kullanıldığını vurgulamak gerekir. Seçilen haberlerde kullanılan dilin içeriği, toplumsal alanda karşılık geldiği yerler bağlamında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Böylece gazetelerde keşfedilen haberler ve bu haberlere ait fotoğraflar, birer metin olarak kabul edilmiş ve çözümleme nesnesine dönüştürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

4. ROMANYA'DAN GELEN TÜRK GÖÇMENLERLE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

4.1. Türk Yolu Gazetesi

Türk Yolu Kocaeli'nde yayınlanan yerel bir gazetedir.TürkYolu'nu gazetesinin kurucusu aynı zamanda gazetenin başyazarı olarak göze çarpan kişi Rıfat Yüce'dir. Rıfat Yüce, kayıtlarda 1879 doğumlu İzmitli gazeteci yazar olarak geçmektedir. İttihat Terakki Cemiyetinin İzmit teşkilatında görev almıştır[2]. Türk Yolu gazetesi, 1934-1938 yılları arasında Türkiye'ye getirilen ve bir kısmının Kocaeli bölgesine yerleştirilen Romanya göçmenlerine de sayfalarında geniş yer ayırmıştır. Romanya'dan kitlesel göçün ilk başladığı zamanlarda Kocaeli bir iskân mıntıkası olarak düşünülmemiştir. Ancak başlıca iskân mıntıkası olarak belirlenen Trakya'nın nüfus bakımından doygunluğa ulaşması ve 1935 yılı içinde Doğu Anadolu'ya gönderilen göçmenlerin önemli bir kısmının yerlerinin beğenmeyerek geri dönmek istemesi Kocaeli'nin bir iskân bölgesine dönüşmesinin yolunu açmıştır (Duman, 2016:500-501). Duman'ın dönemin bir betimlemesini yaptığı göç ve iskân sürecinde Türk Yolu gazetesine Romanyalı göçmenler şu şekilde haber olmuştur:

Türk Yolu

Yıl: 11 Sayı: 456 Çarşamba - 18 - Birincikânun -935 Fiatı 5 Kuruş

Şehrimize 3518 Göçmen Geldi

ŞEHRİMİZE GELEN
Göçmenler

Şehrimize gelen göçmenlerin sayısı üç bin beş yüz on sekiz kişidir. Bunların bin yedi yüz ellisi Nazım vapuriyle bin yedi yüz altmış sekizi de Cumhuriyet vapuriyle gelmişlerdir.

Göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri hayvanlar 748 koyun, 336 sığır ve öküz, 1340 'attır, 426 tane de araba vardır.

Gelenlerin arasında Maldüpolt bir hasta bulunmuştur. Bu hasta hastaneye kaldırılmıştır

TERFİLER
NE ZAMANDAN VERİLECEK

935 yılına ait özel bütçede yapılan zamların bütçenin tastikten geldiği tar hten itibaren verileceği ilgili olanlara bildirilmiştir.

Köyde Elektirik

Sakarya Akhisarının Tur-

Göçmenlerle

İzmit sokakları, iki günür yeni kan kardeşlerimizle dolu. Başlarında, kulaklarına kadar geçirdikleri uzun kalpaklar, yakası tüylü, ez uzunca eskeiler ve yassı burunları, çıkık yüz kemikleri ile yeni vatandaşlarımız, ilk görüşte iskimolara çok benziyorlar; tışlarının bu soğuk görünüşüne rağmen içerleri ne kadar sıcak.

Türkçeyi, hafif bir dil peltekliği ile, öyle tatlı konuşuyorlarki..

— Hoş geldiniz, nasılsınız? diye soranlara:

— Çok eyiyiz. Rahatız; Devlet bize bir baba gibi bakıyor, diyorlar. Ve bilmem? eklemek de isterickli, gözlerde toplanmış sevgi ve saygı izleri okunuyor.

İzmit İlbayı Hamit Oskay, gelecek olan göçmenlerin her türlü rahatlıklarını temin etmek ve yerleştirmek için gereken işleri daha önceden almış ve bitirmiş bulunuyordu. İzmitin yeni ve değerli Valisini soranlar, onun Derince de olduğunu öğreniyordu. Ha-

Cumhuriyet Vapuru gece geç vakit gelmişti. İlbay Derincede bu, kafilenin de nakil işlerinin bitmesine bakıyor, derince ve İzmit rasmen gidip, gelivordu.

Göçmenlerin yanlarında hayvanları, At, İnek, koyunları da var.

Bunların da yiyecekleri ve yatacakları yerler temin edilmiş bulunuyordu.

(Devamı ikinci yüzde)

HALKEVİNDE
(ŞEHRİMİZ HALKEVİ)
DİL
TARİH
EDEBİYA
ŞUBESİNİN ÖNEMLİ
KARARLARI

Halkevimiz Dil Edeb Tarih şubesi başkanı ba yet Arının vazifesi icabı ten ayrılmasından ötürü sine bir başkan seçmek 25. 11. 935. günü ge toplantı yapmıştır. Bu tı şube işleri hakkın görüşmeler yapılmış men Bayan Muaz

Halkevi Dil Tarih Edebiyat Ko

Fındık Fidanları

2 Türk Yolu'nun genel yayın grafiği ve Rıfat Yüce'nin gazete yazıları için daha ayrıntılı olarak şu esere bakmak mümkündür. Rıfat Yüce, **Kocaeli Tarihi ve Rehberi**, (der: Atilla Oral), Demkar Yayınları, İstanbul 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 1. Türk Yolu Gazetesi Haberleri Dağılımı

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
4.3.1936	Göçmenlere Buğday Dağıtılıyor	Devletin yaptığı buğday yardımından bahsedilmektedir.
4.1K[3].1935	3000 Göçmen	İzmit'e gönderilecek göçmenlerin barındırılıp barındırılamayacağının bilgisinin valiliğe sorulması haberleştirilmiştir.
8.2K.[4]1935	İlimize Gelen Göçmenler Nerelere Yerleştirildi?	İzmit'e getirilen göçmenlerin nerelere yerleştirildikleri dağılımlarıyla sayısal birlikte verilmektedir.
11.1K.1935	Göçmenler İçin Misafirhaneler Hazırlanıyor	Göçmenlerin İzmit'e gelişleriyle birlikte yaşanan ve takip edilen süreçlerden bahsedilmektedir.
18.03.1936	Göçmenlere Zahire Verildi	Göçmenlere yapılan buğday bahsedilmektedir.
18.1K.1935	Şehrimize 3518 Göçmen Geldi	İzmit'e yerleştirilen göçmenlerin gündelik hayatta yerleşik kültürle karşılaşmaları betimlenmektedir.
29.2K.1936	Karamürsel İstiyor	İzmit'e belirli yerlere yerleştirilen göçmenlerin kendi istekleriyle Karamürsel'e yerleşmek istedikleri belirtilmektedir.
25.1K.1935	Göçmenler Gönderildi	İzmit'e yerleştirilen göçmenlerin durumlarından bahsedilmektedir.

Tabloda görüleceği üzere Türk Yolu gazetesinin arşiv taramasında Romanya'dan gelen göçmenlerle ilgili doğrudan 8 tane haber bulunmuştur. Bu haberlerin 2 tanesi göçmenlere dağıtılan gıdalarla ilgili iken, bir tanesi göçmenlerin Kocaeli halkıyla doğrudan karşılaşmalarıyla ilişkilidir. Haber-

3 Kanunuevvel

4 Kanunisani

Levent Şahverdi Arşivi

lerin detaylarında, İzmit'e yerleştirilen Romanyalı göçmenlere Ziraat Bankasınca tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılmasından, Kızılay'ın göçmenlere sunduğu hizmetlere kadar birçok nokta karşımıza çıkmaktadır. Gazetede "İlimize gelen göçmenler nerelere yerleştirildi" başlığı ile yayına giren haberde 3518 göçmenin köylerine gönderildiğinin bir önceki sayıda gönderildiğinden bahsedilmektedir. Bu göçmenlerin dağılımı gazetenin bülteninde şu şekilde verilmiştir:

Tablo 2. İzmit ve Mahalle/Köylerine Yerleştirilen Göçmenlerin Dağılımı

İskân Yeri	**Köy/Mahalle**	**Sayı**	**Köy/Mahalle**	**Sayı**
İzmit	Merkez Mah.	160	Tepeköyü	7
	Nebi Hoca Divanı	9	Yarımca	60
	Geredeli Divanı	82	Şefkatiye	10
	Kaboğlu Divanı	9	Çınarlı	30
	Hasan Paşa Çiftliği	15	Arızlı Divanı	24
	Kaynarca	18	Bayraktar	20
	Çubuklu Bala	6	Arslanbey	21
	Hakaniye	5	Yuvacık	74
	Gökçeviren	31	Döngel	24
	Kullar	64	Alikahya Çiftliği	15
	Tahtalı Divanı	117	Sarcalar	22
	Eseler	18	Kaymakçı	11
	Köse Köyü	12		
Toplam	864			

Tabloda İzmit merkez de dahil olmak üzere köy ve mahallelerine yerleştirilen Romanyalı göçmen sayısının 864 olduğu görülmektedir. İzmit dışında göçmenlerin yerleştirildiği diğer nahiyeler ve göçmenlerin dağılımı şu şekilde karşımıza çıkmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 3. Sapanca, Derbent ve Akmeşe Nahiyesine Yerleştirilen Göçmenlerin Dağılımı

İskan Yeri	Köy/Mahalle	Sayı	Köy/Mahalle	Sayı
Sapanca Nahiyesi	Sapanca Merkez	163	Kırkpınar	22
	Yanık	25	Kurtköyü	21
Toplam				231
Derbent Nahiyesi	Zeytinburnu	31	Gedikli	21
	Yeni Eşme	28	Kul Mahmut	8
	Eşme Ahmediye	32	Uzuntarla	68
	Eski Eşme	38	Acısu	25
	Balaban	24	Hikmetiye	31
	İbrikdere	7	Ortaburun	1
	Maşukiye	61	Nusratiye	15
	Şirinsulhiye	29	Avluburun	35
Toplam				454
Akmeşe Nahiyesi	Akmeşe Merkez	37	Süleymaniye	12
	Hayrabat	12	Kurtdere Divanı	47
	Pazarlı	8	Kızılcıklı	19
	Kuçkan	42	Hasancılık	8
	Anbarcı Divanı	56	Mecidiye	17
	İmamiye	18	Alandüzü	59
	Cedit Köyü	50	Resuller	62
	Karaabdülbaki	6		
Toplam				453

Türk Yolu gazetesinde Kocaeli bölgesinde yaşayan yerel halk ile göçmenlerin karşılaşmaları üzerine "coşkulu" anlatımlara sıkça rastlamak mümkündür. Halkın büyük bir coşkuyla göçmenleri karşılamasından onların misafirhanelere yerleştirilmesine kadar gündelik hayatın her alanında karşılıklı bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Nitekim taranan diğer gazetelerde bu karşılaşmalarla ilgili daha betimleyici açıklamalara rastlamak mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 4. İhsaniye, Adapazarı, Akçaova, Kandıra ve Gebze Nahiyesine Yerleştirilen Göçmenlerin Dağılımı

İskan Yeri	**Köy/Mahalle**	**Sayı**	**Köy/Mahalle**	**Sayı**
İhsaniye Nahiyesi	İhsaniye	109	Arpalı	22
	Örcün	18	Saraylı	17
	Hamidiye	18		
Toplam				184
Bahçecik Mah.	Merkez	113	Nüzhetiye	61
Toplam	174			
Adapazarı	Merkez	120	Poyrazlar	10
	Doğancılar	14	Kömürlük	10
	Arifiye	26	Turnadere	10
	Rüstemler	10	Büyük Ilıcalar	11
Toplam				211
Akçaova Nahiyesi	Akçaova Merkez	14	Aydın Divanı	15
	Sarışıh	13	Üğümce	12
	Karadivan	16	Bulduk	31
	Çağırkan	12	Büğürgen	9
	Şahinler	20	Tekkeli	13
	Çiftlikdere	8	Hacışıh	15
Toplam				178
Kandıra	Salmanlı	40	Küçükhataplı	13
	Büyükhataplı	11	Sarıgazi	17
	Hızırlar	10	Alaflı	10
	Sivaslı Bilatlı	33	Elmacık	12
	Seyitaliler	12	Kayınas	38
	İmamlar	13	Hacılar	13
	Mülkşehsuvar	8	Erikli	9
Toplam				239
Gebze	Gebze Merkez	102		

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Yolu

Yıl: 11 Sayı: 457 Çarşamba - 25 - Birincikânun -935 Fiatı 5 Kuruş

Ingiltere Akdenizde

BİR İTALYAN TAARRUZUNA UĞRARSA...

Anadolu Ajansının Havas Ajansından alarak verdiği bir habere göre İngiltere, Akdenizde bir ihtilâf zuhuru halinde nasıl vaziyet alacaklarını Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, İspanya ve Fransadan sormuştur. Cene aynı telgrafa göre, Fransa ve İspanyanın ne cevap verdikleri henüz malûm değildir. Fakat Balkan paktı ile birbirine bağlı olan Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, İngiltereye müsbet cevap vermişlerdir. Yani zecri tedbirlerin tatbikıdan dolayı İngiltere İtalyanın taarruzuna uğrarsa bu dört devlet İngiltereye yardım edeceklerdir. Alman ajansı, Fransa ve İspanyanın da aynı müsbet cevabı verdiklerini söylemekte ise de bu meselede Fransız ajansı olan Havas, elbette daha doğru malûmat alacağı için Fransa ve İspanyanın henüz cevap vermediklerini kabul ederek vaziyeti evvelâ ona göre tetkik edelim.

İngiliz donanması İtalyanların bir taarruzuna uğradığı takdirde Balkan devletlerinin İngiltereye mühim yardımları dokunacağı tabiidir. Bu yar-

Gönenler Köylere Gönderildi.

Göçmenler

KÖYLERE GÖNDERİLDİ

Geçen sayımızda gelen göçmenlerin sayısının 3518 olduğunu yazmıştık. Bu rakamın daha fazla olduğu ve üç bin sekiz yüzü geçtiği anlaşılmış ise de bunun daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Göçmen işleri

NASIL YAPILIYOR

Göçmen komisyonu sıhhat direktörü Rıat Dedeoğlunun başkanlığında garbay Kemal Öz, Nafıa direktörü Adliden müteşekkil bir komisyon teşkil edilmiş bu komisyona bağlı tali komisyonlarda şu veçhile yapılmıştır. Satın alma komisyonu: belediye encümen üyesinden Ali Galip Par, doktor Ziya, Baytar Süleyman. Tesellüm komisyonu: belediye ayar memuru Halit, anbar memuru Hüseyin Torun, tanzifat amiri Osman Nuri. Dağıtma komisyonu: nüfus direktörü Faik Tarhan, baytar direktörü Ziya, özel idâre direktörü Raşit Sekendüz, iskân memuru Nazif. Köylere gönderme komisyonu: jandarma alay komutanı Kenan, emniyet direktörü Şerif, maliyeden Kemal da mütemet olarak ta-

Şehrimizde

EKONOMİ VE ARTIRMA HAFTASI

12 Birinci kânunda başlayan sosyal ekonomi ve artırma haftası 19 Birinci kânun akşamı bitmiştir.

Tutum haftası dolayısile Ulu Gazi ve Akçalıoca okulları tarafından güzel birer müsamere verilmiştir.

Okullar bu müsamerelerile haftayı canlı olarak temsil etmişlerdir.

Halkevinde

KONFERANSLAR

Tutum haftası dolayısile 19 Birinci kânun akşamı halkevi salonunda Orta okul riyaziye öğretmeni bay Faik tarafından sosyal ekonomi hakkında bir konferans verilmiştir.

Cumartesi günleri saat 15 te verilmekte olan zahirli gazlar konferansı da şimdan sonra Cumartesi günleri akşamı saat yirmiye çevrildiğinden dördüncü konferans Necatibey başöğretmeni bay Kâmuran tarafından verilmiştir.

Adliye Haberleri

Taş Ocağının

YIKILMASI BİR KİŞİNİN ÖLÜMÜNE SEBEP OLDU

Birinci Kânunun sekizinci

Koca Reis

ÖLDÜ

Hendek umumi meclisi üyelerinden İsmail Alp Türkün hastalandığı ve tedavi olmak üzere İstanbula gittiğini yazmıştık. Bundan bir kaç gün evvel İstanbul gazetelerinde çıkan bir haber İsmail Alp-türkün Alman hastahanesinde öldüğü haberini okuduk bu haberi okuyan ve duyan ahbabları tabii olarak üzülmüştür. Çünkü onu bilen ve tanıyan kimseler mutlak sevecekti.

İsmail Hakkıya Hendekte koca reis ismi verilmiş, bu suretle ondan her nerede bir bahis açılsa yanlışlığa mahal kalmamak üzere koca reis denilirdi koca reis Hendeklidir Hendekte doğmuştur. Orada asker olarak İstanbula gitmiş askerlikte de tezkere bırakarak kanun zabitliği yapmıştır. Bu ödevini yaparken saltanat devrinde yapılan yolsuz işlere ait hatıralarını söyleye söyleye bitiremezdi. Sonra yüz başı olmuş ve umumi harpte kafkas cephesinde Ruslara esir düşmüş Sibiryaya göndelimiştir. Esaretten nasıl kurtulduğunu ve İstanbula gelinceye kadar yoliarda ne zahmetler çektiğini anlata anlata tükе-

Ulugazi Okulunun

MÜSAMERESİNDE

Öteygün akşamı (Ulugazi Okulu) yavruları, bize güzel ve anlamlı bir gece yaşatıldı. Tutum haftası ile en canlı ve hareketli örneğini küçüklerin müsameresinde verdik.

Okula temsil salonu kalabalıktı. Çocukların bu şımı görmeğe gelen anne babalar, küçük salonu mez bir çokluk içinde mışlardı .

Müsamereye erkenci ile başlandı.

Cumhuriyet tablo uzun, gönülden alkış du. Rond, Monolog sa güzaldı .

Piyeste küçük yaşlarından um üstünlük gösteriy cakarı rolünü yap kadar enteresan tulmazkahkaha kopmasını önle man hareketler oynanıyor şa lik içinde nih

Müsamere öğretmen, a acı fakat ye yapıyordu. lardan bah bütün okul rak bir ço

Göçmenler için misafirhaneler hazırlanması, gündelik hayattaki etkileşimlerin önemli parçalarından birisidir. Ayrıca göçmenlerin eşya ve hayvanlarının İzmit'e getirilmesi ve köylere taksim edilene kadar birkaç gün İzmit'te misafir edilmeleri için vasıtalar ayarlandığını da görüyoruz. Yine aynı haberin detayında İlkbaharda ve münasip görülecek yerlerde köyler kurulmasının kararlaştırıldığı yazmaktadır. Haberlerin içeriğinde "göçmenler" başlıklarıyla karşılaşılan sütunlarda İzmit'teki göçmenlere yerel halkın verdiği tepkileri görmek mümkündür: "İzmit sokakları iki gündür kan kardeşlerimizle dolu". "Kardeşlerimiz" ifadesinin gazetedeki haberlerin belirgin kısımlarında sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Kazım Dirik'in gazete sunduğu kısımlarda göçmenlerin kılık kıyafetleri ile ilgili "başlarında kulaklarına kadar geçirdikleri uzun kalpaklar, yakası tüylü az uzunca ceketler ve yassı burunları, çıkık yüz kemikleri ile yeni vatandaşlarımızı ilk görünüşte Eskimolara çok benzetiyorlar. Dış görünüşlerine rağmen içlerinin sıcak olduğundan bahsediyorlar. Türkçeyi peltek ve tatlı konuşuyorlar. Hoş geldiniz, nasılsınız? diye soranlara –Çok eyiyiz. Rahatız, devlet bize bir baba gibi bakıyor. diyorlar. Ayrıca bu

Levent Şahverdi Arşivi

göçmenlerin de yanlarında da hayvanları, at, inek, koyunları da var" şeklinde detaylı bir betimleme olduğu görülmüştür. Göçmenler köylere gönderildi başlığı altında 3 farklı haberde göçmenlerin 3.518 olduğu bir önceki haberde söylendiğini fakat bu sayıyı 3.800'ün de üzerinde olduğunun giderek artacağının haberi veriliyor. Göçmenlerin hayvanlarına, göçmenlere verilen tahsisattan da bahsedildiği görülmüştür. Kızılay göçmenler için her gün sıcak yemek verildiği vurgulanmıştır.

4.2. Tan Gazetesi

Romanya'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen göçmenlerin nakliye, yerleştirilme ve yerleştirildikleri bölgelerdeki insanlarla karşılaşmalarının sunulduğu haber biçimlerinde yoğun anlatımlara Tan gazetesinde rastlamak mümkündür. Tan, 1926-1935 tarihleri arasında Milliyet adıyla ve 1935-1945 yılları arasında İstanbul merkezli yayınlanan bir gazetedir. Başlıca tanınmış yazarları arasında Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Ömer Rıza Doğrul, Refik Halit Karay'dır. Arşiv taramasında Tan gazetesinde Romanya göçmenleri ile ilgili haberlerin tablo olarak şu şekilde göstermekmümkündür:

Tablo 5. Tan Gazetesi Haberleri Dağılımı

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
7.7.1938	Göçmenler Müstahsil Vaziyete Geçtiler	Göçmenlerin yerleştirildikleri bölgeye sosyo- ekonomik bakımından katkıları elealınmıştır.
3.2K.1936	Tuzla'da Büyük Hazırlık	Romanya ve Bulgaristan'dan iki muhacir kafilesi geleceği bildirilmektedir.
9.4.1938	Yeni Göçmen Nakliyatı	Göçmen sevkiyatının başlayacağı tarihlerle ilgili bilgilendirmeler yapılmaktadır.
9.7.1936	Söke'ye Yerleştirilecek Göçmenler	Aydın'da göçmenlere kurulacak köylerden bahsedilmektedir
8.11.1938	Göçmen Nakliyatı Ay Sonunda Tamamlanacak	Romanya'dan getirilen göçmenlerin durumlarından bahsedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

16.8.1937	5000 Göçmen Yerleştirildi	Romanya'dan getirilen göçmenlerin sayısal dağılımı yer almaktadır.
4.7.1937	Göçmen ve Mültecilerin Vergi Muafiyeti	Göçmenlere yapılacak haberleştirilmiştir. vergi muafiyetleri haberleştirilmiştir
24.15.1937	Göçmenlerin Getirilmesi İçin Hazırlıklar Başladı	Deniz Ticaret Müdürlüğü ile yapılan anlaşma haberleştirilmiştir.
30.07.1937	Göçmen ve Çiftçiye VerilecekTopraklar	Toprak dağıtımları ve bu dağıtımlarda yaşanan aksaklıklara değinilmektedir.
14.6.1937	"Söke'ye Yerleşen Göçmenler İçin Ev Yapılıyor	Sağlık Bakanlığının göçmenler için yaptığı iskân süreci gündeme getirilmektedir.
7.6.1937	Göçmenler İçin Yeni Liste	Yeni gelecek göçmenlerin yerleştirileceği yerlerden bahsedilmektedir.
14.5.1937	Göçmenlerin Sayısal Dağılımı	Göçmenlerin Romanya'da nerelerden geleceğine dair sayısal dağılım verilmiştir.
19.12.1938	Göçmenlere Modern Köyler Yaptırılıyor	Göçmenlerin yerleştirileceği evlerin özellikleri haberleştirilmiştir.
19.2K.1938	Göçmen İşi İçi ana Program	Ahmet Emin Yalman'ın baş yazısı Romanya göçmenleri ile ilgilidir.
23.2K.1938	Çok Yanlış Bir Görüş	Ahmet Emin Yalman'ın baş yazısında Romanya göçmenleri ile ilgili kısımlar yer almaktadır.

Haberlere bir bütün olarak bakıldığında göçmenlerin getirilişleri ve iskân ettirilme süreçleri karşımıza çıkan temel noktalardır. Ahmet Emin Yalman'ın iki baş yazısında Romanya göçmenleri ile ilgili analizlerle karşılaşılmıştır. Ayrıca göçmenlerin yerleştirildikleri evler başta olmak üzere onlara sunulan hizmetler de zaman zaman gazetede kendisine yer bulduğu görülmektedir. Tabloda özetle verilen haberlerle ilgili dikkat çekici detayları haber metinlerin içeriğiyle birlikte şu şekilde vermek mümkündür. Göçmenlerin "Müstahsil

Levent Şahverdi Arşivi

Vaziyete Geçmeleri" haberlerin içeriklerinde sıklıkla karşılaşılan temalardan birisidir. Yozgat göçmenleri ile ilgili yapılan haberlerden birisinde göçmenlerin evlerini kendi zevklerine göre düzenledikleri, diğeri ise evlerinin önünde yaptıkları bahçelerde sebze ve çiçek yetiştirmeye başlamalarıdır. Metinlerde kullanılan "Müstahsil" ifadesi de bu bağlamlarda karşılık bulmaktadır. Romanya göçmenlerinin getirileceği limanlarda büyük hazırlıkların olduğu haberlerde kullanılan temalardan birisidir. "İki Muhacir Kafilesi Daha Geliyor" şeklinde ifade edilen başlıklarda "daha" ifadesi Romanya'dan gelen göçmenlerdeki sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Gazete Hisar Vapuru ile Tuzla'ya çıkarılan muhacirlerden bir grubun da görselini kullanmıştır. Haberin içeriğinde Tuzla'nın bir varış noktasından ziyade geçiş noktası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü "memleketin farklı yerlerine sevk edilmeye" devam edilmektedir. Tuzla'da her aile için bir çadır kurulmuştur. Mekânda bulunan alanın ismi de "Göçmen Alanı" olarak adlandırılmıştır. Göçmen alanının metinden anladığımız kısmıyla bir içtima/bilgilendirme mahalli olarak adlandırılmaktadır. Burada göçmenlere gidecekleri yerlerin hayat şartları, coğrafi iklimi ve sosyal hayat hakkında bilgiler verilmekte. Kuşkusuz burada sistematik ve programlı bir destek ve sevkiyat politikasının olduğu anlaşılmaktadır. Göçmenlerin beslenmesi, yedirilmesi Kızılay tarafından üstlenilmiştir. Sağlık Bakanlığına bağlı olan iskân memurlarının da bu işlerin organize edilmesinde rol aldığı görülmektedir. Tahaffuzhanenin varlığı göze çarpar[5]. Yolculuk sırasında, yolcuları ve personeli arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların sağaltılmaları için, büyük limanlara yakın kıyılarda kurulmuş olan sağlık kuruluşudur. Buradaki su sıkıntısı bahse konu olmuştur. Duman (2009:478) çalışmasında burada adı geçen Tahaffuzhanelerdeki süreçle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir. Tahaffuzhanelerdeki işlemlerin tamamlanmasından sonra; göçmenler tabiiyet beyannamesini imzalayarak bir muhacir kâğıdı almakta ve bu muhacir kâğıdı vatandaşlığa kabule değin nüfus hüviyet cüzdanı olarak-kullanılabilmekteydi.

Haberlerin büyük bir kısmında gelen göçmenlerin sayılarından bahsedilmektedir. Örneğin haberlerden birisinde Hisar vapuruyla 403 Evlik,1457;

5 Göçmenlerin indirildikleri bu yerlerin hepsinde birer tahaffuzhane bulunmaktaydı. Bu tahaffuzhanelerde Kızılay ekipleri tarafından göçmenlerin temizlikleri, sağlık muayeneleri ve aşıları yapılmaktaydı. Tahaffuzhanelerde ayrıca göçmenlerin ellerindeki paraları Türk lirasına çevirebilmeleri için banka memurları da görevlendirilmiştir (bk. Duman, 2009:478).

Levent Şahverdi Arşivi

Nazım vapuruylada 200 Evlik 834 Göçmen, bunların yanında 880 baş muhtelif hayvan 350'den fazla araba bulunuyor. Bunların sevk edilecekleri şehirler olarak Sivas, Niğde ve Isparta'nın adı geçmektedir. Daha önce göçmenlerin Kocaeli Bölgesi'ne yerleştirilmelerinin sebebi olarak verilen Trakya'nın nüfus doygunluğuna ulaşmış olduğuna dair bilgiye Tan'daki haberlerde görmek mümkündür. Kışın gelen göçmenlerin İstanbul-Silivri'ye yerleştirildiğini aktaran gazete, İstanbul ve Silivri'de göçmenleri yerleştirecek alanların kalmadığını vurgulamaktadır. Haberlerde iskân için seçilen bölgelerde göçmenlere özgü köyle yaptırıldığı vurgulanırken, tespit edilen yerlerin muhacirlerin iklim, ekonomik ve tarımsal sıhhi açıdan çok müsait yerler olduğundan söz edilmiştir. Köstence ve Varna'da vapur bekleyen göçmenlerin getirilmesinde bazı durumlarda yetersiz kalındığından söz edilen haberlerde vapurların kimi zaman bekletildiği kimi zaman da paralarını alamadıklarından dolayı göçmen taşımayı kabul etmediklerinden söz edilmektedir. Göçmenlerle ilgili ekonomik destekli haberler de önemli bir başlıktır. Vergi muafiyeti ve Ziraat Bankasının verdiği kredi destekleri bunlardan ikisidir.

Göçmen ve Mültecilerin Vergi Muafiyeti

Ankara, 3 (TAN) — Göçmen ve mültecilere bahşedilen vergi muafiyetinin tatbik şekli hakkında Maliye Vekâleti yeni bir karar vermiştir. Bu karara göre, bu vatandaşlar iskân kanunu hükümleri çerçevesinde 1 ve 5 senelik vergi muafiyetinden, istifade edebileceklerdir.

Fakat bu mutlak muafiyet kazanç, toprak, yapı ve yol vergilerine şamil dir. Buhran, müvazene ve hava ver gilerini vereceklerdir. Bu muafiyet ler 1 Haziran 934 ten sonra Türkiye-ye girmiş muhacirlere şamildir.

İrlanda İntihabatı

Levent Şahverdi Arşivi

"Göçmen ve çiftçiye verilecek topraklar"la ilgili haberlerde muhacirlere dağıtılacak topraklar konusunda hassas davranılacağı bildirilmektedir. Öyle ki haberde "millî toprak" olarak adlandırılan iskân için ayrılmış vilayetlerdeki toprakların sadece muhacirlere verileceği bilgisi sunulmaktadır. Romanya'dan getirilen göçmenlerin zaman zaman karşılaştığı ikamet sorunlarına değinilmektedir. Sağlık Bakanlığının ev sorununu çözmek için adım attığı ve bölgede yeni göçmen evleri yaptırdığı görülmektedir. Romanya'da getirilen göçmenlerin iskân ettirilmesi süreci boyunca Sağlık Bakanlığının titiz ve yoğun bir şekilde çalışarak başarılı bir şekilde yönettiği betimlenmektedir. Haberde etkileşimleri göstermesi bağlamında mahalli köylülerin muhacirlere verdiği desteğin altı çizilmektedir. Hayvanlara ait ihtiyaçlara çevre köylerin destek verdiği aktarılmaktadır. Duman (2009:483) Trakya'da yayınlanan Yeşilyurt gazetesindeki bir ilanı verdiği çalışmasında bu haberde geçen desteğin nasıl bir çehreye sahip olduğu da daha net anlaşılmaktadır:

> "Dış ellerden anayurda muhacirlerimiz gelmektedir. Bunlar Trakya'mızın geniş topraklarını işleyecek; bu kollar yurdu zenginleştirecek, daha gönenletecektir. Bugün mini mini yavrularıyla ihtiyar sakat annelerle hatta bir kısım yardım isteyen bir dermansızlıkla aramıza karışacak soydaşlarımıza, kardaşlarımıza karşı yardım elini uzatmak borcu karşısındayız. Durmak yok, çalışmak, yardım için elden gelen ne varsa yapmak var, bu kardeşlik borcunun yapmağa bütün yurttaşlarımızı çağırıyoruz."

"Göçmenleri memlekete getirmek için" başlığıyla yayınlanan bir haberde özetle vurgulanan nokta Sağlık Bakanlığının yaptığı bir onayı gündeme taşımıştır. Yukarıdaki tabloda yer alan "Göçmenler için yeni liste" başlığındaki haberde gelecek göçmenlerin İzmir, Aydın, Bursa, Sivas, Diyarbakır, Niğde, Amasya, Bilecik vilayetlerine yerleştirileceği söylenmektedir. Sayısal dağılım ise vilayet ilçelerine göre şu şekilde verilmiştir. İzmir merkeze 40, Foça'ya 65, Menemen'e 25, Sivrihisar'a 180, Kemalpaşa'ya 60, Urla'ya 110, Bergama'ya 85, Torbalı'ya 200, İçeli'ye 50, Manisa merkeze 35, Gördös'e 24, Turgutlu'ya10, Alaşehir'e 20, Akköy nahiyesine 50, Yenihisar'a 100, Doğanbekir'e 210, Sivas Sarıkışla'ya 175, Zara'ya 100, Bursa merkeze 35, Mudanya'ya 24, Söğüt'e 30, Bozöyük'e 5, Niğde merkez kazasına 200, Nevşehir'e 75, Amasya Merzifon'a 30, Diyarbakır'a 300 ev yerleştirilecektir. Tan'ın 14/5/1937 tarihli haberinde Romanya'dan bu yıl gelecek göçmenlerin sayısal dağılımıyla karşılaşılır. Habere göre 1937 yılına kadar Romanya'da

Levent Şahverdi Arşivi

Dobruca'dan Türkiye'ye 56 bin Türk göç etmiştir. Haberde 1935 ve 1936 senelerinde gelen göçmenlerin Romanya'dan nerelerden geldiklerinin dağılımı şu şekildedir.

Memleketten

Tuzlada büyük hazırlık

Romanya ve Bulgaristandan İki Muhacir Kafilesi Daha Gelivor

İzmir Panayır İçin Ha

Sivas Cina

Antalyada Sıtma Mücadelesi

Fazla su lâzım

Tablo 6. Romanya'dan Gelen Göçmenlerin Dağılımı

Şehirler	1935	1936
Durostor	10.756	11.921
Kalianra	5.631	2.348
Köstence	6.876	832
Tulça	201	801
Toplam	23.370	15.902
Gelecek Göçmenlerin Dağılımı		
Durostor	62.054	
Kalianra	26.151	
Köstence	23.541	
Tulça	4.084	
Toplam	116.830	

Haberin detayında 1937 yılında Türkiye'ye gelecek göçmen sayısının 15000 olduğundan söz edilmektedir. Romanya'daki göçmenlerin 1935-1396 yıllarında mallarını mülklerini sattıklarını da haberden öğreniyoruz. Aynı tarihli gazetede Türkiye'nin sadece Romanya'dan değil Bulgaristan'ın Deliorman Havalisi'nden, Sumnu, Eskicuma, Razgrad mıntıkalarından Türkiye'ye göç etmek için hazırlık yapan insanların varlığı göze çarpmaktadır. Tan'ın "Yeni Haberler" sayfasında 19/12/38 tarihli haberin başlığı "Göçmenlere Modern Köyler Yaptırılıyor" şeklindedir. Aralık ayı olması nedeniyle göçmen nakliyatına ara verildiğinden bahseden haber göçmenler için ev yapıldığından söz etmektedir. Bu boşlukta haberde Ankara'nın Sincan köyüne Romanya'dan gelme 98 hanede 400 göçmen iskân edildiği bildirilmektedir. Bu göçmenlerden 255'i büyük, 145'i çocuktur. Göçmenlerin yanlarında bir damızlık boğa, 129 inek, manda, buzağı, 333 kıvırcık koyun, 91 araba, 4 pulluk ve ev eşyaları getirmişlerdir. Haberin detaylarında göçmenlere yaptırılan evlerin özellikleri vurgulanmaktadır. Kiremitli iki oda, bir ocaklı ayrıca bir zahire odası ve ahırı ihtiva ediyor. Bu şekilde yüz tane evin olduğu aktarılmıştır. Haberde Çanakkale'ye gelen 1600 göçmen için de benzer bir politikanın izlendiği görülmektedir. Gelibolu'da 481, Eceabat'ta 152, Bayramiç'te 15, Ezine'de 55, Çanakkale'de 44 ev yapıldığından sözedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Reşat Feyzi'nin yazısı Tan gazetesinde önemlidir. "1700 göçmen arasında Uzunca Bir Dolaşma" şeklinde sunulan yazıda göçmenlerin psikolojik ve sosyal durumlarına değinilmiştir. "…Vapur'dan inen kahverengi şalvarlı, siyah örtülü bir kadına sevinçle bağırıyor: Ana! Ana!!! Çocuğa sordum: Adın ne kızım? –Hanife, Nereden geliyorsun? Ta Romanya'dan… Çok uzaktan… İşte şu vapurla geldik." Reşat Fevzi'nin rıhtımda yaptığı gözlemleri anlatırken kullandığı "Romanyalı kardeşlerimiz" ifadesi şüphesiz yazı boyunca dikkat çeken bir bağlamdır. Fevzi'nin rıhtımdakilerle yaptığı konuşmalarda gelen göçmenlerin "kendi milletimizin topraklarına gelmek için can atıyorduk" ifadelerini kullanmaları önemli bir noktadır. Reşat Fevzi yazısında Romanyalı Türklerin fizyonomisinin Türk ırkının bütün karakteristik hatlarını taşıdığını vurgu yapmaktadır. Romanyalıların duruşlarıyla "Orta Asya'dan haber getirmiş bir halleri" olduğu betimlemesi de yukarıdaki ifadelerine eklemlenir. Ahmet Emin Yalman'ın Tan gazetesindeki bir yazısı "Çok Yanlış Bir Görüş" başlığıyla göçmenlere değinen bölümlerden oluşmaktadır. Yalman yazısında Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelmek için hazırlanan Türklerin oralarda yaşadıkları sıkıntılara değinmektedir. Türklerin bir lokma ekmek için çok zor şartlarda çalıştırıldığına dikkat çeken Yalman, Türkleri Türkiye'ye getirip kalkınma hamlesinde iş gücü olarak kullanılmasını talep etmektedir. Yalman, göçmen meselesinin ikinci beş yıllık kalkınma planının da bir parçası olması gerektiğine dikkatçekmektedir.

Sevimli bir küçük göçmen ve arkasında küçük kardeşi... Türk toprağına dün ilk ayak bastığı dakikalarda

Su garip dünyaa

İki Cinayet İşliyen Bir Tüfek

Bulgaristanda geçen hafta çe
rip bir ölüm hâdisesi olmuştur
morie kasabası halkından Lü
Çokof, sıcakta evine döndükten
kaldırılması için tüfeğini karı
rken tetik, kendiliğinden
patlamış, kadın ölü olarak y
rümüştür.
Hâkime yerine gelen polisi
kof, olup bitmi anlatmış, fa
ları buna inanmamışlar ve
tevkif etmişlerdir. Ancak
maktul düştüğü yerde Çok
feği karısına nasıl verdiği
bir tecrübe yapılması ica
bu tecrübenin yapılması ko
ğer bir polise havale edilm
rübenin yapılması esnasın
komisere tüfeği aynı surel
tüfek bu defa yine kendili
alarak komiseri öldürmü

Tolstoy'un tor

Meşhur Rus edibi Tolsto
Jan Tolstoy, hırsızlık s
da Gras kasabası mahk
guya çekilmiş de yaş
ğu dolayısile serbest
Bundan sonra küçük
tik Rusyasının mahk
deroi himayesi altına
Bilindiği veçhile 1.
ağustosun 27 inci gü
neden kaçtıktan son
altmış saat ve sair kıy
değil için Kan çeluğ
müştü.

80 bin tamyan

İngiltere polisi
tem içindedir. Çün
murlarından biri
Bu memurun
dur. Herbert. Lo
sun yıllar çalış
na.
"80.000 kişiy
mektedir. Çünk
getirilen bir m
mü. onun vücu
tün karakterin

1700 Göçmen Arasında Uzunca Bir Dolaşma

Yazan: *Reşat Feyzi*

Saray burnu rıhtımında e'ele tutuşmuş. Eskimo kıyafet
li, 7-8 yaşlarında neşeli çocuklar
koşuşuyor. İri mavi göz'ü. pembe
pembe yanaklı küçük bir kız çocu-
ğuna yaklaştım. Vapurdan inen
kahverengi şalvarlı, siyah örtülü

Levent Şahverdi Arşivi

4.3. Son Posta Gazetesi

Romanya göçmenlerine dair gazete arşiv taramasında Son Posta gazetesi, diğer iki gazeteye göre Romanya göçmenleri ile ilgili daha fazla detay vermiştir. Son Posta Türkiye'de 27 Temmuz 1930 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamış ve 1960 darbesinden sonra kapanmış bir gazetedir. Kurucuları olarak Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü, Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgil göze çarpmaktadır. Gazetenin taranan sayılarında karşımıza çıkan haberleri tablolaştırmakmümkündür.

Tablo 7. Son Posta Gazetesi Haberleri Dağılımı 1

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
10.7.1934	50 Bin Muhacir	Muhacirlerin iskânı için alınan tedbirlerden bahsedilmektedir.
4.9.1934	Bulgaristan ve Romanya'dan Muhacir geliyor	Bulgaristan ve Romanya'dan başlayan göçlerden bahsedilmektedir.
22.10.1934	Romanya'dan Gelen Muhacirler	Köstence'de bekleyen göçmenlerden bahsedilmektedir.
24.10.1934	Muhacirler	Kış gelmeden bir an önce göçmenlerin Köstence'den transferi gündeme getirilmektedir.
4.03.1935	Romanya'dan Gelecek Türkler İçin Konferans	Getirilecek göçmenlerin durumları konuşulmuştur.
10.3.1935	Biga'ya Göçmen Yerleştirilecek	Biga'da yapılacak iskân faaliyetinden bahsedilmektedir.
28.5.1935	Romanya'dan 50 Bin Göçmen Geliyor	Romanya'dan gelecek göçmenlerin iskân süreçleri öncesi sonrasıyla anlatılmaktadır.
13.10.1935	Göçmen Yerleştirme Bölgesi	Romanya'dan getirilen göçmenlerin yerleştirildikleri yerleştirilecekleri yerlerden bahsedilmektedir.
14.10.1935	Göçmen Köyleri Nasıl Olacak?	Göçmenler için yapılan köyler haberleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

29.10.1935	Bulgaristan'dan Kaçan Türkler	Köstence'ye Kaçan Bulgaristan Türklerinden bahsedilmektedir.
8.11.1935	Romanya Göçmenleri	Romanya'dan tarih itibariyle gelen göçmenlerden sözedilmektedir.
11.11.1935	Romanya'dan Gelen Muhacirler	Trakya'daki iskân durumlarından söz edilmektedir.
12.11.1935	Göçmen Meselesi	Göçmenlerin İstanbul'da yerleştirilecekleri alanlar haberleştirilmiştir.
13.11.1935	Trakya Göçmenleri Arasında: Muharrimiz, Gelibolu'daki Duruma Hükûmetin Dikkatini Çekiyor	Naci Sadullah Daniş'in Trakya göçmenleri arasında başlığıyla yayınlanan yazı dizisi başlamıştır.
14.11.1935	Köstence'deki Irkdaşlarımız	İlk defa ırk kelimesinin haberde kullanıldığı görülmüştür.
16.11.1935	Göçmenlerin En Büyük Derdi Yiyecektir	Naci Sadullah'ın yazı dizisi devam etmektedir.
17.05.1937	Trakya'ya Bu Yıl İçerisinde 36000 Göçmen Daha Yerleştirilecek	Trakya'nın büyük bir göçmen iskân mıntıkası olduğuna değinilmektedir.
5.9.1936	Aksaray'da Göçmenler İçin Bir Köy Yapılıyor	Aksaray'da kurulacak köyden bahsedilmektedir.
15.11.1935	Bir Türlü Paylaşılamayan Bir Mahalle Adı	Naci Sadullah'ın 5. yazı dizisidir.
19.11.1935	Göçmen Evlerine Hela Lazım mı, Değil mi?	Naci Sadullah'ın Trakya göçmenleri arasında izlenimlerini anlattığı bir başka yazı dizisidir.
21.11.1935	Göçmeni Rahatlandırmak Pek Kolay Değildir	Naci Sadullah'ın 8. yazı dizisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tabloya bakıldığında Son Posta gazetesinde Trakya ve İstanbul merkezli haberler göze çarpmakla birlikte dönem dönem Anadolu'nun farklı yerlerinden de göçmenlerin iskânlarıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Haberlerle ilgili içerik bilgilerine bakıldığında dikkat çeken yönleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Haberlerin büyük bir çoğunluğunda muhacirlerin iskânı için her türlü tedbirin alındığından söz edilmektedir. Muhacirlere iskân edildikten sonra arazi tahsis edileceği ve ev yapmaları için de malzeme verileceği belirtilmiştir. Trakya'ya yerleşmenin yoğun olması söz konusudur. Adnan vapuruyla 260, Nilüfer vapuru ile 410 muhacirin geldiği belirtilmektedir. Haberde bunların Tekirdağ'da iskân edileceği söylenirken, Köstence'de toplanmış 10 bin kadar muhacirin de beklediği ifade edilmektedir. Bir önceki habere istinaden Köstence'de bekleyen muhacirlerin bir an önce Türkiye'ye getirilmelerinden bahsedilmektedir. "Romanya'dan 50 Bin Göçmen Geliyor" başlığı çarpmaktadır. Alt başlıkta "Bunlar için Güzel evler hazırlandı" ifadesi kullanılmıştır. Haberin içeriğinde kullanılan ifadelerin Tan gazetesiyle kıyaslandığında daha yoğun bir aidiyet ve kimlik vurgusu taşıdığı görülmektedir. "Yabancı ülkelerde kalmış kardeşlerimiz Türkiye'ye dönebilmek için can atmaktadır" ifadesi Romanya'dan gelecek göçmenlere değer yüklü anlamı göstermesi bakımından önemlidir.

"Yalnız Çanakkale'ye 1484 Aile Yerleştirildi, Gelibolu'da Evler Tamamlandı" haberinin içeriğine bakıldığında en çok göçmen yerleştiren Gelibolu (650) göçmen ve Eceabat'ta (300) göçmen evi yaptırıldığından bahsedilmektedir. Haberin altı çizilesi noktalarından birisi de göçmenlere yapılan evlerin köyleri güzelleştirdiğinden söz edilmesidir. Son Posta gazetesinde "Göçmen Köyleri Nasıl Olacak?" başlığıyla Sağlık Bakanlığının örnek bir köy yaptırdığından söz edilmektedir. Bakanlık tarafından hazırlanan örnek bir maket köy Sağlık Sergisi'nde Ankara'da sergilenmiştir. "Göçmen Meselesi" haberinin alt başlığında "göçmenler için Beykoz'daki boş çiftliklerin alınması fikri vardır" ifadesi kullanılmıştır. Haberde göçmenlerin İstanbul'un köylerine yerleştirilmesi bahsedilmektedir. Son Posta gazetesinde beklenen yazı dizisi "Trakya Göçmenleri Arasında: Muharrimiz, Gelibolu'daki duruma hükûmetin dikkatini çekiyor" başlığıyla ve Naci Sadullah imzasıyla başlar. Gazeteci Gelibolu ile ilgili yaşanan durumu "insan buhranı" şeklinde özetlemektedir. Köstence'den getirilen göçmenlerin "ilaç gibi insan bekleyen Gelibolu sahillerine" indirildiğini aktarmaktadır. İnsan buhranını özetleyen ifadelerden bir diğeri de şudur: "Bursa vapuru, Bursa şehrinden daha kalabalıktı" yazı dizisinde 751 kişinin evvela metruk bir mağazaya koyulduğuyla karşılaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Köstenceden göçmen getirmek işi güçleşti

Vapurcular ücrete zam yapılmasını ve 10 milyon leyin alınmasının teminini istiyorlar

Köstence rıhtımında vapur bekliyenler

Gazeteci durumun vehametini gözlemleri ile anlatır: Çorapsız ayakları terlikli ve şalvarlı kadınlar, çorapsız, ayakları çarıklı şalvarlı erkekler ve aynı kılıkta çocuklar… Yazı dizisinde hayvanlarını da peşlerinden getiren Romanyalı muhacirler için dikkat çekici başka bir hayvan sevgilerine dairdir… Atlarını, öküzlerini, ineklerini bırakmaya kıyamazlar. Köstence'de titreye titreye ölmeye razı olurlar tek öküzlerinden ayrılmasınlar… Göçmenlerin hikâyeleri acı yüklüdür. Çoğunluk Köstence'de yağmurda çamurda nasıl beklediklerinin hikâyesini anlatmaktadır. Ancak geride kalanlarla kıyasladıklarında Türkiye'de olmanın bütün çektiklerini unuttukları görülmektedir.

Gazetecinin yaptığı yazı dizisinin sonlarına doğru "göçmen evleri kullanışlı değil" ifadesini görüyoruz. Evlerin sağlıksız olduğunu aktarıyor muha-

Levent Şahverdi Arşivi

cirler. Hela yok, hayvan barınakları ile evler bitişik. Saman buhranı tehlikesi ile yiyecek sıkıntısının da yakın zamanda büyük bir problem olacağı aktarılmaktadır. Burada bir özeleştiri ifadesine rastlanır: "Biz onları dağlı, köylü sayıyoruz ve nerede olursa olsun barınabileceklerine, neyle olsa geçinebileceklerine hükmediyoruz." Ancak yazı dizisinde göçmenlerle etkileşimlerin hangi düzeyde gerçekleştiğine dair net ifadelere rastlanmamıştır[6].

DAHİLÎ HABERLER

Köstencedeki Irkdaşlarımız

Soğuktan Kurtarıldılar Amma Bir An Evvel Getirilmeleri Iyi Olacaktır

Sofya 13 (Özel)— Bükreşten buraya gelen haberlere göre, Romanyadan Türkiyeye devam eden göçmen akını bugünlerde en hararetli bir safhaya girmiştir. Tutulan istatistiklere göre şimdiye kadar Köstenceden vapura binen göçmenlerin adedi 14 bini geçmiştir.

Bularistandan kaçarak Romanyaya sığınan 1370 göçmen de bu yekûna dahildir.

Şimdiki halde Köstence rıhtımında 3000 göçmen vapur beklemektedir. Bunlar, bir müddet evvel Silistire ve köylerinden gelmişler, şehrin muhtelif yerlerinde, Köstence Başkonsolosu Nebi Süreyyanın iyi çalışmalarile yerleştirildikleri hanlarda muvakkaten iskân edilmişlerdir.

Göçmen akınının devam etmesile konsolosluk evvelce tahsis olunan iki handan başka yeniden dört han daha kiralamıştır. Ayrıca Köstence belediyesine müracaat edilmiş, göçmenlerin barınabilecekleri boş mağazalar tedarik olunmuş, Köstence Türk cemaati de iki camii ırkdaşlarımıza ayırmıştır.

Silistireden gelecek göçmen kalmamıştır. Şimdi Köstence etrafındaki Türkler göç için hazırlanmaktadırlar. Bunların adedi 5000 den fazladır. Müteakiben Kaliakradan 2000, Tulçadan da 200 göçmen daha ana yurda dönmeğe hazırlanmaktadır.

Burada göçmenler için en büyük üzüntü vapurlar bir an evvel gelmeleri ve geldikten sonra da hareket edememeleridir. Pasaport çıkarmak işi de gittikçe zorlamaktadır.

Sovyet İhtilâli Münasebetile..

Bulgaristan Türkleri Rahatsız

Bir An Evvel Memleke

İlk defa "ırk" kelimesinin kullanıldığı "Köstence'deki Irkdaşlarımız" başlıklı haber metninde kullanıldığını görmekteniz. Romanya'da bekleyen göçmenler arasında Bulgaristan'dan kaçarak Romanya'ya sığınan 1370 göç-

6 Naci Sadullah Danış 1907 yılı İzmir doğumludur. Halit Ziya Uşaklıgil amcasıdır. Latife Hanım da halasının kızıdır. Gazeteciliğe 1926 yılında başladı. Son Posta, Yedigün, Cumhuriyet, Havadis, Yeni Asır ve Ulus gazetelerinde yazdı. 1952'de yazıları nedeniyle tutuklandı. 1975 yılında İstanbul'da öldü.

Levent Şahverdi Arşivi

menin de olduğunu haberin detayında görüyoruz. Haberde Nebi Süreyya ismine rastlanır. Köstence'de bekleyen 3000 göçmenin Silistre ve civar köylerden geldiğinden bahsedilmektedir. Haberde Köstence'deki hazırlıklar ve planlamalarla ilgili detaylar da göze çarpmaktadır. Konsolosluğun daha önce kiralanan iki hana ilaveten dört han daha kiraladığı aktarılmaktadır. Köstence Belediyesine yapılan müracaat sonrasında göçmenlerin barınabilecekleri boş mağazaları da göçmenlere tahsisi sağlanmıştır. Son olarak öğrendiğimize göre Köstence Türk Cemaati de iki camiyi "ırkdaşlarımıza" ayırmıştır. Haberde Silistre'den gelecek göçmenin kalmadığını öğreniyoruz. Bunların sayısı 5000 üzerindedir. Bunlara ilaveten Kaliakra'dan 2000, Tulça'dan da 200 göçmen gelecektir. Pasaport çıkartma izninin gittikçe zorlaştığından bahseden haber kış gelmeden bütün göçmenlerin taşınması gerektiğinden söz etmektedir. Son Posta gazetesindeki yazı dizisinin bir başka sayısında "göçmenlerin büyük derdi: Yiyecektir" başlığında hazırlanmıştır. Alt başlıkta "Trakya'mızın en büyük derdi de yolsuzluktur" ifadesi kullanılmıştır. Yazı dizisinde tarihsel belleğe ve Trakya insanının göçmenlerle etkileşimine de gönderme yapmaktadır: "Vakti ile düşman mermilerine göğüs veren bu istihkâmlar, şimdi de Romanya'dan, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere kucak açmış." Yazı dizisinde Romanyalı muhacirlerle karşılaşılan bağlam "Demirtepe, su, evlerinin tamamlanması Palavra'ya kalan muhacir köyü bu 54 haneli köyde 474 muhacir vardır. Hepsi de Romanya'dan bir sene önce gelmişler" şeklindeki ifadedir. Muhacirlerin devlet görevlilerinin ve halkın desteğiyle de kısa sürede evlerini kurup yerleştikleri aktarılmaktadır. Naci Sadullah'ın yazısında eleştirel noktalardan birisinin "Muhacirler ser verip sır vermemeye tembihlenmişler gibi" ifadesinde kendisini bulduğu görülüyor. Muhacirlerle görüşmeler sırasında "içi taşkın bir kadıncağızın boş boğazlılığı olmasaydı" şeklinde kullanılan aktarımda devletin vadettiği tohumların geç verilmesi, tohumların ellerine geçen tarihte de geç olduğu problemini görüyoruz. Açlık veya yiyecek sıkıntısının ilerleyen aylarda daha da büyüyeceği aktarılmaktadır. Bu konu ile ilgili muhacirlerden aktarılan ifade şu şekildedir: "biz dağda doğduk, dağda büyüdük. Ev olmasa da barınacak bir kovuk bulur soğuğa katlanırdık. Fakat açlık ayaza benzemez ki? Fazla mintanlarımızı, fazla şalvarlarımızı toplayıp arabaya doldurduk. Gelibolu'ya yolladık. Şimdi onlara da müşteri çıkmazsa ne yapacağız diye düşünüyoruz." Muhacirler arasında tarla tohum metaforundan hareketle eğitim konusunda da problemli bir alanın varlığına dikkat çekilmiştir. "İnsan kafası, tarlaya benzer. Oraya da ne ekersen onu biçersin. Bizim kafalar kasımın altmışını aşmış tarlalara döndü, tohum tutmaz artık. Fakat bu gidişle,

Levent Şahverdi Arşivi

çocuklarımız da bize benzeyecek. İçimizde de bir muallim vardı. Burada bıraksalardı, biz onu beslerdik; o da çocuklarımızın kafalarını." Naci Sadullah Daniş'in dikkat çektiği bir başka nokta ölüm oranlarıdır. 474 nüfusun 9 ayda 440'a indiği aktarılmaktadır. Daniş, aynı yazı dizisinde muhacirlerin kaldıkları evlerin içlerini de betimlemiştir: "Duvarlardaki çivilerde, kendi külahları ile hayvanların başlıkları yan yana asılmış. Un ile duvarlara gazetelerden kesme resimler ve yazılar yapıştırmışlardır." Daniş, muhacirlerin estetiğe düşkün oldukları sonucunu çıkartıyor. Duvarlara yapıştırılan nesnelerden örnekler veren Daniş şu seçenekleri sunmaktadır: "Boyalı renkli krem şarap ilanlarını ve İstanbul'da ulusal bayramlarda gözlere çarpan bazı vecizeleri, tablo gibi, talik severler gibi çerçevelemişler. (…) Muhacirler sardalya kutularını doldurarak, mükemmel sigara tablaları bile yapmışlardır. Yatakları, kanepeleri, sandalyeleri yerlere serdikleri postlardan ibaret." Naci Sadullah'ın yazısında muhacirlerin misafirperverlikleri ile ilgili de önemli bir detayvermiştir:

> "… kadın koynundan, ucu düğümlü temiz bir mendil çıkardı. Düğüm çözülünce gizli münakaşanın garip mevzuunu tahminde güçlük çekmedim. Meğer bir servet gibi itina ile gizlenen mendilde çiğ kahve düğümlüymüş. Biçareler, taneleri bir düzineyi geçmeyen kahvelerini en fazla itibara, en fazla layık misafire ikram etmek istiyorlardı."

Sadullah Naci'nin yazı dizisinin bir diğerindeki başlık "dört erkek bir yalakta yüz yıkıyorlardı" şeklinde sağlıktır. Daniş'in izlenimine dair alt başlığı ise şu şekildedir: "Hastalıktan bahsedecek oldum, mikrop da nedir? dediler." Daniş'in izlenimi Trakya ili Demirtepe'dendir. Daniş bu yazısında bir önceki yazısında bahsettiği kahve muhabbeti ile devam eder. Hayvan ölümlerinin önemli bir problem olduğu ifade edilen yazı dizisinde sağlıkla ilgili durumların da probleme dönüştüğü aktarılmaktadır. Bir muhacir köydeki sıhhat şartlarının olumsuz olmasına karşı durumu şu şekilde özetlediği görülmektedir: "Doktorlar kolumuza budumuza tam iki defa aşı saldılar… İki aşıdan sonra hastalıktan korkumuz mu kalır ki?" yazı dizisinde umum müfettiş Kazım Dirik'in bölgeye geleceğinin ve bunun yarattığı heyecan dalgasından söz edilmektedir. Köydeki heyecanın sebebinin Kazım Dirik'in geleceği söylentisi ile ev yapma çalışmalarının hızlandırılması olmuştur. Naci Sadullah yazısının sonunda şu ifadeyi kullanır: Bütün Trakya'ya her gün üç kelimelik bir haber uçurmak: Kazım Dirik geliyor!! 15.11.1935 tarihinde Naci Sadullah'ın sayı dizisi "Bir türlü paylaşılamayan bir mahalle adı" şeklindedir. Haberin özetini ifade eden alt başlık "Muallimin bir Çin horozu getirmesi Evreşe'de bir hadise olmuş" şeklindedir. Habere konu olan tartışmaya girmeden yazı dizisinde ön

Levent Şahverdi Arşivi

plana çıkan noktaya değinmek gerekir. Adı geçen yer Evreşe'dir ve burada civar köylerden gelenlerle 20 evlik bir göçmen kurulduğudur. 19.11.1935 tarihli Naci Sadullah'ın yazısının başlığı "göçmen evlerine hela lazım mı, değil mi?" şeklindedir. Yazı dizisinde altı çizilesi detaylardan birisi muhacirlerin adları ile ilgili takıntılarıdır. Özellikle isimlerin Türkçe olmasına dikkat edilmektedir. Aynı yazı dizisinin sonunda "göçmenlerin taşınması meselesi" başlıklı küçük bir habere denk gelinir. Habere konu olan problem Romanya'dan göçmen taşıyan vapurların paralarını alamadıkları gerçekleridir. Özellikle Nazım ve Bursa vapurlarının acentaları yüklü miktarda birikmiş alacaklarının verilmemesinden dolayı artık göçmen taşımayacaklarını açıkladıkları görülmektedir. Naci Sadullah'ın "Trakya'da göçmenler arasında" serisine yedinci sayısındaki başlık park, stadyum, gençlik ve havailik şeklindedir. Naci Sadullah Keşan'daki göçmenlerin durumlarını Trakya'daki diğer yerlere göre iyi olduğunusöylemektedir.

Romanya Göçmenleri Arasında: 4

Dört Erkek Bir Yalakta Yüz Yıkayorlardı

Hastalıktan Bahsedecek Oldum: Mikrop Ta Nedir, Dediler

Trakyada Göçmen mahallelerinden birisi

Demir Tepe (Trakyada) — Göçmen kadın, mendilindeki çiy kahvelerden dört tanesini, mücevher tartan titiz bir kuyumcu itinasile ayırdı, delikanlının getirdiği teneke cezveye koydu. Cezveyi ocakta tutuşturduğu çalıların alevine tutarak, kahve tanelerini kavurdu. Sonra suyunu koyup kabartarak, toprak bir fincana boşaltı, ve fincanı elime uzatırken, boynunu büktü:

— Kusura kalmayın, şekerimiz bitmiş e...

Biçarelerin bu biçare ve «şekersiz rüşet» ten hayır umuşları bana yudumladığım kahveden de acı geldi.

Göçmenler hayvan dayandıramıyorlar

Göçmenler, hayvanlarının çıtkırılımlıklarına icerlivorlar. İclerinden birisi:

— Hayvanlar, diyor, açlığa, doğuğa, yorgunluğa bizim kadar dayanamıyorlar Bir gün aç kaldılar mıydı, sırtlarında kamçı değil, odun kırsan kâr etmiyor. Geçen sabah, Rafi'nin öküzü, bayırın alt yanındaki çeşmenin başında ayak diremiş. Hayvan kamçılana kamçılana ölmüş ama, bir adım ilerlememiş!

Eğer elimde olsaydı açacına yük çekmeye ölmeyi tercih eden o öküz namına bir abide diktirirdim.

Fakat göçmenler, zavallı öküzü gayrile değil, lânet ve nefretle anıyorlar.

İhtiyar bir göçmen, arkadaşının sözleri tasdik ediyor, ve:

— Burada, diyor, doğan 19 çocuğun

(Devamı 8 nci yüzde)

Levent Şahverdi Arşivi

Naci Sadullah'ın 21.11.1935 tarihindeki sekizinci yazısı dizisinin başlığı "Göçmeni rahatlandırmak pek kolay değildir" şeklindedir. Naci Sadullah Edirne'deki izlenimlerini aktarırken muhacirlerle ilgili kısımda şunları ifade eder: "Muhacirlere soruyorum: malın mülkün var mı diye. Yahu diyorlar gözümüzün mal mülk görecek hali var mı idi ki? Biz canımızı zor kurtardık!" Naci Sadullah, göçmenlerin ihtiyaçlarını yazdıkları dilekçeleri gündeme taşır. Ticaret için sermaye isteyen de var, işletmek için hazır lokanta isteyen de. Baklava, sinema bileti hatta gramofon bile isteyen var. Ancak yazarın dikkat çektiği önemli detaylardan birisi "hürriyete ve selamete kavuşmanın keyfi" ifadesi altı çizilesidir. Sadullah'ın kendisinin de bir göçmen olduğundan hareketle eski göçmenler ile yeni göçmenler kıyaslandığında yeni göçmenlerin her bakımdan şanslı olduklarına vurgu yapmaktadır.Çünkü eski göçmenlerin ansızın gelen misafirler gibi olduğunu söylemektedir. Ansızın gelen misafire hazırlıksız yakalanmak gibi: "Bu misal size habersiz gelmiş binlerce insanın yerleştirmenin zorluğunu anlatır."

Göçmenler işi Kamutayda Görüşüldü

Bulgaristandan Ayrılırken Göçmenlerin Çektiği Zorluklar

Aydın Saylavının Sözlerine İç İşler Bakanının Cevabı: *Bir Türk Kanı Akıtıldığı Vakit Efkârı Umumiyenin Gösterdiği Hassasiyet Hükûmeti Lâkayt Bırakamaz.* Heyecanlı Müzakereler 6 ıncı Sayfamızdadır

Trakyada, Göçmenler Arasında: 6

Göçmen Evlerine Helâ Lâzım Mı, Değil Mi?

Bozuk Yollarda Geçen Otobüs Yolculuğu, Bu Lüzumu Çabuk Anlatıyor

Tekirdağlı Muratlı arasındaki göçmen mahallesi

Evreşe (Husus) — Evreşe ilkmektebi... değerli muallimi M. Salih...

— Burolarda, dedi, «Ayşe» den, «Fatma» dan, «Hafize» den, «Emine» den, «Ahmet» ten, «Mahmut» tan, «Hasan» dan ve «Hüseyin» den başka isimde insana rast gelemezsiniz ...

Ben diğer isimlere yer verilmemesinin sebebini bir türlü anlıyamamıştım.

Ad meselesinin ehemmiyeti

Geçenlerde garip bir tesadüf, kafamın içindeki bu istifhamın basit düğümünü çözdü:

Koca mektepte, az evvel saydıklarımdan başka ad taşıyan yalnız bir talebe vardı: Türkân...

Bir gün Türkân hastalandı ve mektebe haftalarca gelmedi.

Bir gün derhaneye girince onu yerinde buldum ve geçirdiği hastalık hakkında malûmat almak için seslendim:

— Türkân!

Fakat Türkân, sesimi duymıyacak kadar uzakta olmadığı halde, çağırışıma ses vermedi. Bir daha seslendim, gene cevap yok. Sesimi daha yükselttim. O, cevap vermedikten başka, başını iyice önüne eğdi ve avuçlarile yüzünü kapadı ve ağlamaya başladı.

Bu sefer merakla yanına sokularak sordum:

— Neyin var Türkân, ne oluyorsun?

(Devamı 9 uncu yüzde)

İnebolu Faciasının Doğurduğu Bir Hakikat

Deniz Ticaret Zabitanı Arasında Tasfiye Yapılmasına Lüzum Vardır

Italyanın Ablokasına Doğru

Londra 18 — Daily Telegraph gazetesinin siyasî muharririnin bildirdiğine göre, Milletler Cemiyeti 15 gün kadar evvel, teknik bir komiteyi, İtalyayı, muhasematı derhal terketmeye mecbur etmek üzere daha kat'i yeni zecri tedbirlerin alınması imkânlarını tetkike memur etmiştir.

Son Posta — Bugünkü vaziyetten sonra, daha kat'i zecri tedbir demek, İtalyanın ablokası demektir. Böyle bir ablokа ise, İtalyanın defaatla ilân ettiği gibi, «harp» demektir.

(Zecri tedbirler hakkındaki diğer haberlere gelince, bize taallûk edenleri 3 üncü, sairleri altıncı sahifem'zdedir.)

Yukarıda: Kaptanın istediği kazaibahrî raporunu veren İzmir Ticaret Mahkemesi. Altta: Kaptan, mahkemeye ifade verirken..

İzmir 17 (Son Posta muhabirinden) — İler meydana çıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 8. Son Posta Gazetesi Haberleri Dağılımı 2

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
20.11.1935	Göçmenler ve Vapur Seferleri	Gemi fiyatlarındaki istikrarsızlıklar anlatılmaktadır.
22.11.1935	Göçmen İşleri	Göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi sürecinin bir özeti olarak yapılan haber göze çarpmaktadır.
11.12.1935	Adapazarı'na Göçmen Yerleştirilecek	Adapazarı'nın köylerine yerleştirilecek göçmenler haberleştirilmiştir.
14.12.1935	3000 Göçmen Yaza Kadar İzmit Civarına ve Evlerine Yerleştirilmiş Olacaklar	Yaza kadar tamamlanması gereken iskânlardan bahsedilmektedir.
18.12.1935	İzmit'te Göçmenler Halkla Kaynaşıverdiler, Çok İtibar Görüyorlar	Gündelik hayattaki karşılaşmalardan bahsedilmektedir.
1.5.1936	Bir Kısım Göçmenler Diyarbakır'a Yerleştirilecek	Romanya'dan getirilecek göçmenlerin Diyarbakır'a yerleştirilmelerinden bahsedilmektedir.
21.5.1936	Göç Mukavelesi	Romanya ile yapılan göç anlaşmasında bahsedilmektedir.
1.5.1936	Erbaa'ya Yerleştirilen Göçmenler	Romanya'dan ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerden bahsedilmektedir.
20.11.1936	Çiftçiler ve Göçmenler İçin Kredi	Ziraat Bankasının göçmenlere yaptığı destek gündeme getirilmiştir.
5.10.1936	Aksaray'da göçmenler İçin Bir Köy Yapılıyor	Aksaray'da kurulacak köyden bahsedilmektedir.
14.10.1936	Anavatana Kavuşanlar	Romanya'dan gelen göçmenlerin karşılanması haberleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
16.10.1936	Alaca'da Göçmenlere Yardım	Göçmenlere yapılan buğday yardımından bahsedilmektedir.
7.02.1937	Bitlis/Ahlat'a Yerleştirilen Göçmenler	Bitlis'in canlandırılması için oraya yerleştirilen göçmenlerden bahsedilmektedir.
20.02.1937	Trakya'da 8000 Göçmen Evi Yaptırılıyor	Trakya'ya yerleştirilen göçmenlerden bahsedilmektedir.
2.12.1937	Bitlis'e Yerleştirilen Göçmenlere Büyük Ümitler Bağlandı	Bitlis'e yerleştirilen göçmenlerin üretime geçtikleri aktarılmaktadır.
16.6.1938	Iğdır'a Yerleştirilen Göçmenler Büyük Bir Enerjiyle Çalışıyor	Iğdır'a yerleştirilen göçmenlerin bölgeyi kalkındırmak için verdikleri mücadele aktarılmaktadır.
9.5.1938	Bu Yıl Anayurda 40 Bin Göçmen Getirilecek	Köstence'den Türkiye'ye getirilecek göçmenlerdenbahsedilmektedir.
27.07.1937	Sivas'ta Yapılacak 910 Göçmen Evi	Sivas'a yerleştirilecek göçmenlerden bahsedilmektedir.

Zaman zaman karşımıza çıkan "Göçmen işleri" başlığındaki haberler göçmenlerin ülkeye getirilmeleri konusunda genel bir özettir. Haber içeriklerinde kışın yaklaşmasının önemli bir sorun olduğu dikkat çeken noktalardan birisidir. Kış nedeni ile Türk hükûmeti bu sene Dobruca muhacirlerinden özellikle mallarını daha evvel tasfiye etmiş 500 bin kişiyi kabul etmeye karar verdiğinden bahsedilmekte, bunlardan 2500'ünün zaten getirildiği aktarılmıştır. Geri kalan 5500 kişinin ise vapurlar gelinceye kadar Köstence'de camilere ve misafirhanelere yerleştirildiği, kış nedeniyle gelemeyecek olanların da korumaya alındığı dile getirilmiştir. Kızılay Tuzla, Derince ve İzmit'te aş evleri kurmuştur. Haberdeki altı çizilesi noktalardan birisi "ırkdaşlarımız ilkyaza kadar köylünün misafiri olarak oturacaktır" şeklindeki ifadedir. Yukarıdaki haber detaylandırılmıştır. Haberin başlığı "İzmit'te göçmenler halkla kaynaşıverdiler, çok itibar görüyorlar" şeklindedir. "Kan kardeşlerimizle dolu" bir İzmit gündelik hayatına dikkat çekiliyor. Gündelik hayatın Romanyalı göçmen-

Levent Şahverdi Arşivi

leri devletin onlara "baba" şefkatiyle yaklaştığından bahsediyorlar. Kızılay'ın kurduğu aşevinin göçmenlere sunduğu hizmete değinen haber ayrıntıda şu ifadeyi kullanıyor: "Sıcak sıcak yemekleri midelerine indiren misafirlerin sevincini kaydederken Kızılay teşkilatının adını saygı ile anmak bir vatan borcudur. Yeni doğum yapan kadınlar üzerinden kimlik ve aidiyet vurgusuna ise şu şekilde rastlanılır. Türk suları ve Türk topraklarında hayata gözlerini açan bu bahtiyar yavrulara…" Halkın göçmenlerle etkileşimleri de dikkate değerdir. Esnaflar çay, kahve sigara ikram ediyor. Kadınlar kadınları ağırlayarak ziyafetler veriyorlar. Bir kardeş dayanışmasından bahseden haber, İzmit'te toplamda 3500 göçmenin iskân edileceği vurgusu yapmaktadır.

14 Ekim 1936 tarihli haberde "Anavatan'a kavuşanlar" şeklinde bir başlık kullanıldığı görülür. Mevzu bahis Romanya'dan getirilen göçmenlerdir. Haberin detayında "Romanya'dan gelen göçmenler Gemerek nahiyesinde davul zurna ile ve coşkun bir samimiyetle karşılandılar. Derhal yerleştirildiler" şeklindedir. Adı geçen yer Sivas'tır. 1500 Romanyalı göçmen Şarkışla'ya ve Gemerek'e yerleştirilecektir. Yerli halkın muhacirleri istasyonda şenliklerle karşılamış olması önemli bir detaydır. Halkın göçmenlerin misafir edilmesinde ve yerleştirilmesinde oldukça yardımsever olduğu da göze çarpan bir detaydır. Bitlis/Alhat'a ve civarına yerleştirilen göçmenler haber konusu yapılmıştır. Burasının yeniden canlandırılması için göçmenlere duyulan beklenti dile getirilmiştir. "Bitlis'e yerleştirilen göçmenlere büyük ümitler bağlandı" şeklinde verilen haberin detayında Bitlis'te üretime geçecek bir göçmen kitlesinin şehrin yüzünü değiştireceğine değinilmiştir. "Iğdır'a yerleştirilen göçmenler büyük bir enerjiyle çalışıyor" şeklindeki haberin içeriğinde de göçmenlerden beklentinin birbirinin benzeri olduğu görülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

umbara

Izmitte Göçmenler

Halkla Kaynaşıverdiler, Çok Itibar Görüyorlar

İzmit (Özel) — İzmit sokakları iki gündür yeni kan kardeşlerimizle dolu.. Başlarında, kulaklarına kadar geçirdikleri uzun kalpaklar, yakası tüylü, az uzunca ceketlerle, yassı burunlu, çökük gözlü Romanya göçmenleri çok sıcak kanlı insanlar.

Türkçeyi hafif bir dil peltekliği ile, öyle tatlı konuşuyorlar ki...

— Hoş geldiniz, nasılsınız? diye soranlara:

— Hoş bulduk; çok iyi, çok rahatız. Hükûmet bize bir baba gibi bakıyor, diyorlar. Ve bilmem eklemek te ister mi ki. Gözlerinde dost büyüklerine karşı okunan derin sevgi ve saygı izleri var.

İzmit İlbayı, gelecek olan göçmenlerin her türlü istirahatlerini temin etmek ve yerleştirmek için gereken işleri daha önceden bitirmişti.

Derinceye ilk önce (Nâzım) vapuru yanaştı. Vapur demir atar, iskeleye yanaşırken, kalpaklar havada sallanıyor, güler yüzlü göçmenler taşkın bir neşe ile kaynaşıyordu. Derincede İlbay Hâmit Oskay, emniyet direktörü Şerif, polisler, jandarmalar, devlet demiryolu memurları vardı. Köy, köy, kafile kafile vapurdan indirilerek hazırlanan hususî trenlerle İzmite gönderiliyordu. İzmitte hazırlanan hanlara, depolara yerleştirilmiş menlere, göçmenler onlara büyük bir yakınlık göstermektedir. Esnaflar çay, kahve, sigara ikram ediyor. Kadınlar, kadınlarını ağırlıyarak ziyafetler veriyorlar. Bir kardeş sevgisi ve kardeş kaynaşması var.

Bölgemize iskân edilecek göçmenlerin sayısı 3500 küsurdur. Bunlar ilk yaza kadar köylünün misafiri olacak. Kendilerinin ve hayvanlarının işleri hükûmet tarafından temin edilecektir.

Göçmenlerin hemen hepsi çiftçidir. Hükûmet şimdiden ev yaptıracak, toprak verecek, yaza kadar tamamile müstahsil bir hale koymaları için çalışacaktır.

Romanyalı göçmenlerden bir kafile

Tirede Su Işi Sona Erdi

Sinop Yolları

Ev Kız Nasıl Evlen

4.4. Akşam Gazetesi

Romanya'dan Türkiye'ye getirilen göçmenlerle ilgili gazete arşivi taramasında bir diğer gazete Akşam'dır. Akşam gazetesinde yer alan haberlerin de diğer gazetelerle aynı paralelde konuları işlediği ve aktardığı görülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 9. Akşam Gazetesi Haberleri Dağılımı 1

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
27.4.1934	Muhacir İskanı	Türkiye'ye dışarıdan gelecek göçmenlerin yerleştirileceği yerler haberleştirilmiştir.
2.11.1935	Göçmenler: Romanya'dan 2214 Kişi Geldi Tekirdağ'a Gönderildiler	Romanya'dan gelen muhacirlerin iskân süreçleri aktarılmaktadır.
21.11.1935	Köstence'den Göçmen Getirmek İşi Güçleşti	Vapurcuların paralarını alamadıklarından dolayı aksayan nakliye işi gündeme getirilmiştir.
26.11.1935	Göçmenler	Sirkeci'de misafirhanelere yerleştirilen göçmenler haberleştirilmiştir.
27.11.1935	Dün Bir Vapurla 1700 Göçmen Geldi	Romanya'dan getirilen göçmenlere sunulan hizmetler haberleştirilmiştir.
29.11.1935	Göçmenlerin Sevkine Başlanıyor	Göçmenlerin iskân süreçlerinden bahsedilmektedir.
2.12.1935	Köstence Göçmenleri	İzmit'e yerleştirilen göçmenlerden bahsedilmektedir
2.12.1935	Göçmenler	Bursa vapuru ile göçmenlerin Gelibolu'ya yerleştirilmesinden bahsedilmektedir.
18.12.1935	Köstence Göçmenleri	Edirne'ye yerleştirilen göçmenlerden bahsedilmektedir.
14.4.1935	Trakya'da Muhacirler İçin 25 Bin Ev Yaptırılacak	Trakya'daki iskân süreçleri aktarılmaktadır.
26.4.1935	Muhacirler İçin Bir Göç Bankası Kurulacak	Göçmenlere yapılacak mali desteklerden bahsedilmektedir.
1.5.1935	Göçmenleri Yerleştirmek İçin Hazırlıklar İlerliyor	Göçmenler için yapılan hazırlıklardan bahsedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

17.5.1935	Göçmenler: İstanbul'dan Trakya'ya Nakil Yapılıyor	Trakya'ya yapılan göçmen sevkiyatından söz edilmektedir.
14.9.1935	Romanya'dan Bu Sene İçerisinde 52 Bin Göçmen Gelecek	Romanya'dan gelecek göçmenlerden söz edilmektedir
12.1.1936	Romanya Göçmenleri Sabanca Halkına Teşekkür Ediyorlar	Sapanca'ya yerleştirilen göçmenlerin memnuniyetleri haberyapılmıştır.
28.2.1936	Trakya'da Yerleştirilenlerin Vaziyetlerinin Çok İyiOlduğu	Trakya'daki göçmenlerin durumlarından söz edilmektedir.
30.3.1936	Rumen Göçmenleri	Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya hükûmeti ile yapılan anlaşmayı Türkiye'ye getirmesi haberleştirilmiştir.
17.4.1936	Sıhhiye Vekilinin Beyanatı	Romanya göçmenleri ile ilgili vekilinin kamuoyuyla bilgi paylaşımı yaptığı görülmektedir

Akşam gazetesindeki haberlerin de bir önceki gazetelere benzer şekilde "Köstence Göçmenleri", "Rumen Göçmenleri" veya "Göçmenler" başlıklarının yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Romanya göçmenleri ile ilgili genel eğilimler, sürecin nasıl yönetildiği, karşılaşılan sorunlar, hükûmetin iskân politikası gibi birçok temel noktanın haberlerin içeriğinde sıklıkla kullanılması söz konusudur. Haberlerin içeriklerinde özellikle dikkat çekilmesi gereken noktalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

[Devamı 3 üncü sahifede]

Köstenceden göçmen getirmek işi güçleşti

Vapurcular ücrete zam yapılmasını ve 10 milyon leyin alınmasının teminini istiyorlar

Köstenceden göçmen getirmek işi son zamanlarda çok güçleşmiştir. Çünkü bu nakliyatı üzerine alan vapurcular, şimdiye kadar yaptıkları işlere ait paraların Romanya bankasından çıkarılamadığını ileri sürerek bu suretle toplanan 10 milyon leyin türk parasına çevrilmesi ay sonuna kadar temin edilemediği takdirde seferleri tatil edeceklerini hükûmete bildirmişlerdir.

Bundan başka nakliyat mukavelesinin aktedildiği zamana göre ley fiatinin düşmesinden de zarara uğradıklarını, nüfus başına 290 leyle bu işin yürümiyeceğini iddia etmişler ve nakil ücretlerine yüzde 44 zam yapılmasını istemişlerdir.

Köstençe rıhtımında vapur bekliyenler

[Devamı 4 üncü sahifede]

"Köstence'den göçmen getirmek işi güçleşti" haberinin detayında problemin vapurculardan kaynaklandığı görülür. Vapurcuların Romanya bankalarında biriken paraları alamadıkları bu nedenle eğer biriken paralar Türk parasına çevrilip ödemeler yapılmazsa nakliyat yapmayacakları bilgisi verilmektedir. Haberlerde vapurların sevkiyat konusunda önemli bir araç olarak kullanılması dikkat çeken noktalardan birisidir. Vapurların çalışmadığı durumlarda göçmen taşıma işinin büyük bir sıkıntı olduğu da göze çarpan detaylardan birisidir. Haberlerde bir bütün olarak Kızılay'ın sunduğu hizmetlerin "övgülerle" anıldığı görülmektedir. Kızılay'ın sunduğu hizmetin detayları şu şekildedir: "Göçmenler vapurdan çıkar çıkmaz doğruca sofralara oturmuşlar ve sıcak birer etli pirinç çorbası içmişlerdir. Akşam yemeğinde de etli kuru fasulye ile tahan helvası verilmiştir. Bundan başka ayrıca nüfus başına birer kiloluk ekmek dağıtılmıştır." "Köstence Göçmenleri" başlıklı haberlerden birisi İzmit köylülerinin 3000 göçmeni kabul ettiğine dairdir. İzmit'te Halk Partisi'nin kongresinde İzmit valisi Bay Hamit'in konuşmasından satırlar sunulmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Vali toplantıdaki köy mümessilleriyle aralarında geçen diyalog verilmiştir. Vali bey, toplantıda hazır olanlara 3000 ırkdaşın köylerde yanlarına yerleştirilmeleri konusunda ne düşündüklerini sorar: "Kardeşlerimizi evlerimizde de barındırabiliriz." Edirne'ye getirilen Romanyalı göçmenlerle ilgili paylaşılan bilginin altı çizilesi detaylarından birisi göçmenlerin halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmış olmasıdır. Gelen göçmenler Köstence, Silistire, Totrakan şehir ve köylerindendir. Aynı dönemlerde Romanya'dan gelen muhacir haberlerine Bulgaristan'dan gelen muhacir haberleri de eşlik etmektedir. Örnek olması bakımından 18.04.1935 tarihli haberin gösterilmesi mümkündür. Haberin ana başlığı "Göçmenler anavatana hizmete geldik diyorlar" şeklinde verilmiştir. Burada geçen "anavatan" ifadesi olarak birçok haberde altı çizilen önemli kelimelerden birisidir. Kuşkusuz Osmanlı bakiyesi topraklarda bırakılan Türk ve Müslüman toplulukların Türkiye'ye dönüş hikâyeleri böyle anlamlandırılmaktadır. Göçmen kafilesinin başında bulunan Fehim Hüseyin, göç süreci ile ilgili duygularını şu şekilde aktarmıştır:

> "Aylardan beri uğraşarak bu işte muvaffak olduk ve hasretini çok çektiğimiz anavatana nihayet kavuştuk. Bizim için bundan büyük saadet olamaz. Tanrı, başımızda bulunan büyük önderimiz Atatürk'e ve hükûmetimize uzun ömürler versin. Biz onların kuluyuz. Biz anavatanımız için her şeyimizi fedaya hazırız. Vatana hizmet etmeğe geldik."

12 Ocak 1936 tarihli haberde Romanya göçmenleri ile ilgili karşılıklı etkileşimler aktarılmaktadır. Haberin başlığı "Romanya Göçmenleri Sabanca Halkına Teşekkür Ediyorlar" şeklindedir. Haberde Sabanca'ya gönderilen Romanya göçmenlerinden alınan mektupların içerikleri paylaşılmıştır.

> "Bundan iki ay önce Romanya'dan göç ederek ana yurda kavuştuk. Cumhuriyet hükûmetinin topraklarına ayak basar basmaz konuk sever halkının ve işyarlarının sıcak kucağı yollarda yorgun ve argın geçen günlerimizi unutturdu(…) Sabanca nahiyesinin bütün halkı istasyona dökülmüş bizleri alkışlıyor, bağrına basıyor(…) Hayvanlarımızı günlerce beslediler ve odunumuzu verdiler, hazırladıkları evlere de yerleştirdiler.(…) Gücümüzün bütün zorluklarını bizlere unutturan sıcak kucak açan ana yurttaşlarımıza Türkiye Cumhuriyetinin memurlarına, hükûmetine ve Ulu Atatürk'e candan gelen saygılarımızı bildirmeği bir borç bildik."

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 10. Akşam Gazetesi Haberleri Dağılımı 2

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
19.5.1936	Dün Romanya'dan 1600 Göçmen Geldi	Hisar Vapuru ile Tuzlaya getirilen göçmenler haber yapılmıştır.
26.6.1937	Köstence'den Getirilecek Göçmenler	Hisar Vapuru ile yaşanan anlaşmazlık haber yapılmıştır.
2.7.1936	Muhacirler Bir Sene İaşe Edilecekler	Göçmenlere bir yıl daha destek verileceğinden bahsedilmektedir.
21.7.1936	Göçmen Akını	Bulgaristan ve Romanya'dan gelecek göçmenler haber yapılmıştır.
25.8.1936	15 Bin Muhacir	Bulgaristan ve Romanya'dan gelecek göçmenlerin iskânı haber yapılmıştır.
31.8.1936	900 Aile İzmir'e Yerleştirilecek	İzmir'e yerleştirilecek göçmenlerden bahsedilmektedir.
8.9.1936	Karamürsel'e Yerleştirilen Göçmenler	Karamürsel'e yerleştirilen göçmenler haber yapılmıştır.
30.10.1936	Trakya'dan Göçmen Evleri İnşaatı	Trakya'da yapılan iskân faaliyetleri gündeme getirilmektedir.
4.11.1936	Romanya'dan Gelecek Muhacirler	Romanya ile yapılan anlaşma haber yapılmıştır.
10.12.1936	Planlı ve Teşkilatlı İlk İskân İşi	Romanya'dan getirilecek göçmenlerin planlı bir şekilde yerleştirilmeleri aktarılmaktadır.
5.7.1937	Dobruca Türkleri	Romanya'dan gelecek göçmenlerin sayısal dağılımı verilmiştir.
27.5.1937	Muhacir Geliyor	Romanya'dan göçmen gelmeye devam ettiğinden bahsedilmiştir.
3.5.1937	Göçmen Nakline Başlanacak	Nakil için anlaşma yapılan bir vapur kumpanyasından bahsedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

11.6.1937	Muhacirlerin İskânı	Mecliste muhacirler için yapılan bütçeden söz edilmiştir.
17.7.1937	Güzel Trakya'da Bir Dolaşma: Trakya'da Göçmen Devletin Şefkatli Eliyle Okşanmış Bahtiyar İnsandır.	Trakya'daki göçmenlerin durumlarından bahsedilmektedir. Şevket Hıfzı Rado'nun yazı dizisidir.
18.7.1937	Göçmenler Neler Söylüyor	Şevket Hıfzı Rado'nun yazı dizisidir.
31.12.1937	Göçmen Nakli	Köstence'den alınacak son kafile haberleştirilmiştir.
21.4.1938	Yozgat'ta İskân İşleri	Yozgat'a yerleştirilen göçmenlerden bahsedilmektedir.
6.7.1938	Göçmen Naklinde Güçlükler	Romanya'dan göçmen sevkiyatında karşılaşılan güçlükler haber yapılmıştır.
18.7.1938	Romanya'dan Göçmen Geliyor	Dört ay devam edecek göçmen sevkiyatı haberleştirilmiştir.
5.12.1938	Göçmenler	Marmara Ereğlisi'ne çıkartılan ve Trakya'ya yerleştirilecek göçmenler haberleştirilmiştir.

Hisar vapuru ile 2000 göçmenin Köstence'den getirileceğinden bahsedilmektedir. Yalnız aynı haberde vapur firmalarıyla yaşanan ihtilallerden dolayı 10000 göçmenin Köstence'de Türkiye'ye gelmek üzere beklediğinden bahsedilmektedir. Göçmenlerin ruh dünyasını yansıtan ifadeler yaşlı bir göçmenin dilinden dökülmüştür: "Oğul, yalnız bir isteğimiz vardı. O da şu şanlı bayrağımızın altında bulunmak ve onun gölgesinde ölmek istiyoruz." Romanya'dan gelecek Türklere ait toprakların satılmasından elde edilecek gelirle göçmenlerin Türkiye'deki ihtiyaçlarının karşılanacağı bildirilmektedir. Silistre, Köstence, Tulça, Maçin havalisindeki Müslüman Türklerin tamamı getirilecektir. Nakliye yapılırken Türk hükûmetinin Romanya'da Türklere ait olan taşınmaz kültürel mirasın korunması hususunda da Romanya hükûmetine baskı yaptığından söz edilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sahife 5

Dün bir vapurla 1700 göçmen geldi

Kızılay karaya çıkan göçmenlere sıcak yemek veriyor

Yukarıda dün gelen muhacirler vapurdan çıkıyorlar, aşağıda Kızılay tarafından verilen çorbayı içiyorlar

Köstenceden Nazım vapurile hareket eden göçmen kafilesi dün İstanbula gelmiştir. Göçmenler Sirkeciye çıkmışlardır. Gelenler 1700 kişidir. Romanyalı göçmen- ristanlı, diğeri Romanyalı göçmen kadını doğurmuştur. cuklardan biri kız, diğeri er tir. Kız çocuğuna Nazime ğe de Nazım adı konmuştur

Akşam gazetesinde 17 Temmuz 1937 tarihindeki haber, göçmenler arasında izlenimlere dayalı bir şekilde hazırlanmıştır. "Güzel Trakya'da bir dolaşma: Trakya'da göçmen, devletin şefkatli eliyle okşanmış bahtiyar insandır" şeklindedir. Haberin alt başlığında; "devlet hepsini tepeden tırnağa kadar giydirmiş, ev ve toprak sahibi etmiş, tarlasına ekmek için tohum, toprağını sürmek için makine, hayvan vermişti" bilgisi paylaşılmıştır. Trakya'ya yerleştirilen göçmenlerle oranın manzarasının değiştiği ifade edilmektedir. Kuşkusuz fiziksel çevrenin değiştiğine yapılan vurgu haberlerin birçoğunda olduğu gibi burada da önemli bir vurgudur. Haberde yer alan önemli detaylardan birisi Muradlı'da görülen hareket ve canlılığın yerli halka katılan bu beş bin küsur muhacirin yarattığı yeni hayat olduğu vurgusudur. Haberin içeriğinde yer

Levent Şahverdi Arşivi

alan "... yalnız anavatanda yaşamak ve orada ölmek azmi ile malını mülkünü, velhasıl her şeyini feda eden bir göçmen" betimlemesi yapılmaktadır. Kuşkusuz haberin içeriğinde "devletin müşfik eli"ne yapılan vurgu da muhacir politikasının başarısına yapılan gönderme olarak akla gelmektedir. Sonuçta çalışkan göçmenler, kısa bir zamanda "müstahsil" vaziyete geçerek "acılarını unuttuklarından" söz edilmektedir. Gazetede sunulan haberler boyunca ilk defa göçmen evleri hakkında fiziksel betimlemeler bu haberde yer almıştır:

> "… hepsi birer katlıdır, kırmızı kiremitli çadırları beyaz duvarları ve bahçeleri ile sıra sıra dizilen bu evler (…) bunların bazıları tek, bazıları çift kapılıdır. Çift kapılılar iki hane içindir. Her göçmen evi iki odalıdır. Biri oturmak biri yatmak içindir. Ayrıca evin arkasında göçmenin hayvanlarına mahsus bir ahır ve genelde dışarıdan yapışık muntazam yollu bir abdesthane, her evde bir bahçe içerisindedir" (Şevket Hıfsı Rado).

Köstence nakliyatında vapur bekliyenler

Köstenceden göçmen getirmek işi güçleşti

Vapurcular ücrete zam yapılmasını ve 10 milyon leyin alınmasının teminini istiyorlar

Köstenceden göçmen getirmek işi son zamanlarda çok güçleşmiştir. Çünkü bu nakliyatı üzerine alan vapurcular, şimdiye kadar yapmakta oldukları işlere ait paralarını Romanya bankasından çıkarılamadığını ileri sürerek bu suretle toplanan 10 milyon leyin türk parasına çevrilmesi ay sonuna kadar temin edilemediği takdirde seferleri tatil edeceklerini hükümete bildirmişlerdir.

Bundan başka nakliyat mukavelesinin aktedildiği zamana göre ley fiatinin düşmesinden de zarara uğradıklarını, nüfus başına 250 leyle bu işin yürümiyeceğini iddia etmişler ve nakil ücretlerine yüzde 44 zam yapılmasını istemişlerdir.

[Devamı 4 üncü sahifede]

Levent Şahverdi Arşivi

18.07.1937 tarihli yazı dizisi "göçmenler neler söylüyor" başlığıyla yine Şevket Hıfsı Rado tarafından yayımlanmıştır. Haberde Muradlı'da Atatürk'ün girdiği bir göçmen evden bahsedilmekte bu evin de Romanyalı bir göçmene ait olduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Yazar o evin önüne dikilen bir abidenin üzerindeki dört satırı yazmaktadır: "Ey bahtlı göçmen, unutma 3 Haziran Yurdun en büyük insanı Konuk oldu evinize Sevgi sundu hepinize." Evdeki göçmenler ise Atatürk'ün evlerine girdiği günün hatırasını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Atatürk trenden indi. Biraz yürüdükten sonra çevik bir hareketle kenar demirinden atlayarak doğru evimize geldi, biz sevinçten ne yapacağımızı şaşırdık (…) Masanın üzerinde duran kitaplardan üç tanesini çekti, karıştırdı. Bunlardan biri arıcılığa, diğeri ağaç yetiştirmeye, üçüncüsü de tavuk yetiştirmeye aitti. Çok memnun oldu (…)"

ırmişlerdi.
imparatoriçe Elizabet, doğurdu. Fakat doğum- ısada hümma nöbetleri

husanın sıhhatinden en- ve kendilerini muhte- retten kurtarmak için bir gezinti esnasın- yaralandığına dair im- a. Jozefe bir telgraf tor zevcesini çıldıra- ile, telâşa düştü. Tel- raf yağdırdı ve zev- r vaziyette bulundu- hakikati kendisin- ı zannederek bir gün 'e geldi.

adan Normandiye ıan teyzemin hüm- dış, âşığı İngiliz yüz- ıbul etmişti. İmpa- ye muvasalatından doğan çocuğu şa- bir köyde sütnine- Fransuva Jozef, meden zevcesini ıaya döndü.

:NİN ÖLÜMÜ

senelerde Eliza- bu aşk macera- ttu ve inziva ha- kardeşi Bavye- âni ölümü, oğ- eci âkibeti, im- maceralarına ırakmamış idi, 1908 senesinde ir İtalyan anar- ri altında can

nerasiminden ra Jozef beni etmeme mey-

eto köyünde iç bir nişane m ki, Eliza- ısın... Fran- ıereden ha- Küçük Klo- ilmiyorum. ctan sonra lkıp Ame-

Edirneye göçmen geliyor

Bu mevsim Trakyada 5,000 göçmen daha iskân edilecek

Edirneye gelen Hasköy göç menlerinden bir grup

Edirne (Akşam) — Geçen yıla nazaran bu yıl göçmenlerin mürettep yerleri Anadolu olduğu için nakilleri denizden yapılmakta ise de tek tük Mustafapaşa yolu ile de gelenler vardır. Edirnenin Karaağaç göçmen evinde bu göçmenlerin muameleleri yapılarak tren, otobüs ile mürettep yerlerine gönderilmektedirler.

Sıhhat ve içtimaî muavenet vekâletinin emri üzerine bu mevsimde Mustafapaşa yolile 5000 kadar göçmen getirilecektir. Bunlardan bir kısmı gelmeğe başlamıştır. Bugüne kadar göçmen evindekiler 200 ü bulmuştur. Bunlar Bulgaristanın Kızanlık, Karlova, Razgrat, Pravadı kasaba ve köylerindendir.

Akşam Kapukule kara yolu ile de Bulgaristanın Harmanlı kazası Nebi köyünden 48 arabadan mürekkep büyük bir kafile gelmiştir. Bu göçmenler beraberlerinde 102 büyük koşum hayvanı (inek, manda, öküz) ile 20 - 25 kadar küçük hayvan ile 300 koyun getirmişlerdir. Trakya umumî müfettişliği, vilâyet iskânı göçmenlerin işleri ile yakından alâkadar olmaktadırlar. Pek yakında muameleleri bitirilerek beş on vagonla İstanbula sevkedileceklerdir.

Samsun ehlî hayvan sergisi

Samsun (Akşam) — 28 tay ve kısrağın iştirak ettiği Samsun ehli hayvan sergisi iki gün devam ettikten sonra kapanmıştır. Açılma töreninde vali muavini, belediye reisi ve bir çok zevatla halk bulunmuş, pehlivan güreşleri yapılmıştır. Sergide en güzel hayvanlara 1240 lira mükâfat dağıtılmıştır.

Hapishaneden kaçan ruhsatsız ebe yakalandı

İzmir (Akşam) — Buldanda Dere köyünde Fatma adında biri ruhsatsız ebelik yapmak ve bu suretle bir çocuğun ölümüne sebebiyet vermek suçundan tevkif edilmiş, fakat hapishaneden kaçmıştı. Uzun süren araştırmalardan sonra firarî ebe, Alaşehirde tutulmuştur.

Samsun kundura boyacıları

Samsun (Akşam) — Dağınık olarak şehirde dolaşan ayakkabı boyacıları belediyenin emrile bir lustra salonu açmağa mecbur edilmişlerdir Sandıklarile gezenlerden ceza alınmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yine Romanya'nın Koçmar köyünden gelen Raşid Koçan'a süreç ile ilgili şu bilgiyi aktarmıştır. "… bin kere şükrediyoruz. Bizim oradaki halimizi bilen bilir. Burada çok şükür mal mülk sahibi olduk. Gül gibi geçinip gidiyoruz. Bir evim, 20 dekar toprağım var. Allah devlete zeval vermesin." Göçmenler arasında süreçle ilgili aidiyetlik bağlamında farklı hikâyeler anlatana da rastlamak mümkün. Rado, 4.5. çeşmeden su almaktan dönen bir ihtiyar nineye "burada nasılsın?" diye sorduğunda aldığı cevap şu şekildedir: "Aslan gibi iki oğlumu Bulgarya'da kaybettim. Onları bu şanlı devlete asker veremediğim için ağlıyorum."

4.5. Ulus Gazetesi

Ulus gazetesi, 10 Ocak 1920 tarihinden beri Türkiye'de yayımlanan haftalık gazetedir. Ulus'ta Romanya göçmenleri ile ilgili verilen haberlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. İçerikleri diğer gazetelerle kıyaslandığında birbirine benzer olduklarıgörülmektedir.

Tablo 11. Ulus Gazetesi Haberleri Dağılımı 1

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
20.11.1935	Göçmenler	Sıhhat direktörlüğünde yapılan toplantıda Trakya göçmenleri konuşuldu.
9.6.1935	Romanya'dan Gelecek Göçmenler	Göçmenleri getirmek için 2 vapurun yola çıktığından bahsedilmektedir.
15.6.1935	Romanya'dan Gelecek Göçmen Malları	Dobrica'dan gelecek Türklerin Türkiye'ye göç süreçlerinin yönetilmesi haberleştirilmiştir.
7.1K.1935	Göçmenlere ve Çiftçilere Dağıtılacak Yemeklik ve Tohumluk Buğday	Romanya'dan getirilen göçmenlere yapılacak yardımlardan bahsedilmektedir.
30.2K.1936	Her Göçmen Bir Ev Sahibi Olacaktır	Göçmen işini millî bir dava olarak ele alan Türkiye'nin süreci nasıl işlettiği haberleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

3.2.1936	Başketbe Göçmen	F. Rıfkı Atay'ın Göçmen ve muhacir kelimeleri arasında yaptığı kıyaslama yazısıdır.
27.2.1936	Göçmenlere Tohumluk Dağıtılıyor	Göçmenlere dağıtılan tohumluklar haber yapılmıştır.
7.4.1936	Göçmenlere ve Muhtaç Köylüye Tohumluk	Göçmenlere yapılan buğday yardımlarından bahsedilmektedir.
14.4.1936	Romanya'dan Gelecek Yeni Göçmenler	Göçmenlerin taşınması için Deniz Ticaret Müdürlüğü ile görüşmeler başlamıştır.
21.4.1936	Gelecek Göçmenler	Göçmenlerin getirilmesi meselesi haber yapılmıştır.
21.4.1936	Gelecek Göçmenler	Göçmenlerin hafta sonundan itibaren getirilmeye başlanacağı haberleştirilmiştir.
21.4.1936	Trakya Göçmenlerine Toprak	Tapu Kadastro Müdürlüğünün toprak dağıtımında görevlendirilmesi haberleştirilmiştir.
29.4.1936	Göçmen İşleri	Romanya'dan gelecek göçmenlerin Köstence'de beklediği ve Türkiye'ye nasıl getirtileceği haberleştirilmiştir.
1.5.1936	Göçmenler Gelmeye Başladı	Göçmenlerin gelmeye başladığı haberi yapılmıştır.
29.5.1938	Göçmen İşlerimiz	Sıhhat Bakanı Refik Saydam'ın göçmenlerle ilgili yapılan 1 yıllık çalışmayı anlattığı toplantı haberleştirilmiştir.
19.6.1936	Muhacirlerin Getireceği Eşyalar	Muhacirlerin getireceği eşyaların durumları haberleştirilmiştir.
15.7.1936	Sıhhat Bakanlığının Bir Tebliği	Bulgaristan ve Romanya'dan getirilen göçmenlerin nerelere yerleştirildikleri haber yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

6.10.1936	Göçmen İşleri	Romanya ve Balkanlar'dan getirilen göçmen kafileleri haber yapılmıştır.
8.2K.1937	Göçmenlere Dağıtılan Tohumluk	Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlere dağıtılan tohumluk haber yapılmıştır.
26.2.1937	Göçmen Yerleştirilme İşinde Göz Önüne Alınacak Bir Nokta	Prof. Dix'in göçmenlere yaptırılacak tarımla ilgili çözümlemeler yaptığı köşe yazısının başlığıdır.
26.5.1937	Yurda Gelecek Göçmenler	İskân İşleri Genel Müdürlüğünün 1937 yılı içinde yurda getirilecek göçmenler için hazırlıklar devam etmektedir.
4.7.1937	Muhacirlere Verilen Muafiyetler	Finans Bakanlığının muhacirlere ve mültecilere verilen muafiyet haberleştirilmiştir.
16.8.1937	İskân ve Göçmen İşleri	Göçmenlerin iskân durumlarından bahsedilmektedir.

Tabloya bir bütün olarak bakıldığında buraya kadar kategorileştirilen haberlerin "Göçmen İşleri" başlığında Romanya'dan getirilen ya da getirilecek göçmenlerin süreçleri anlatılmıştır. Haberlerden bazılarının içerikleriyle ilgili olarak şu noktalara dikkat çekmek mümkündür. "Her göçmen bir ev sahibi olacaktır" başlıklı haberde, şimdilik 10.000 ev yaptırıldığını ve bu evlerinde planlarının tamamen hazır olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca göçmen işine millî bir dava olarak ele alan hükûmetin ana yurda kavuşanların kendilerine ve vatana faydalı birer unsur olmalarını temin etmek için hiçbir fedakârlıktan geri kalınmadığının da bilgisi verilmektedir. Ayrıca göçmenlerin taşınması ve yerleştirilmesi işine sosyal bir iş olarak bakıldığını da yine aynı haberin detayında görebiliyoruz. Yine göçmenlerin taşınması ve yerleştirilmesi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına devredildikten sonra mevcut idari ahlaka, işin sosyal mahiyetine uygun şekilde yapıldığı belirtilmektedir. F. Rıfkı Atay, "Muhacir ve göçmen" başlıklı yazısında göçmen ve muhacir kelimesi arasında yeni Türkçe'ye göre kıyaslama yapmaktadır. Muhacir, Osmanlı İmparatorluğu'nun bozgunlarını hatıra getirdiğinden bahseden Atay, Cumhuriyet için göçmen, büyük nüfus politikasının parçası olduğundan söz etmektedir. Haberin detayında bir diğer önemli başlık ise Trakya'nın ekonomik kalkınması bakımın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan peynircilik, koza ve ipekçilik hayvan ürünleri düzeltimi, ağaçlandırma, halıcılık tavşancılık, tavukçuluk ve konserveciler işlerine özen gösterilmesi olmuştur. Haberin sonunda bütün bunların haber değil aksine müjde olduğundan bahsediliyor. Trakya bayındır ve zengin olacaktır. Ekspres Trakya'yı geçerek İstanbul'a geliyor: Avrupa'dan Türkiye'ye girenler Cumhuriyet rejiminin büyük medeniyet ve insanlık davası ile ilk adımda karşılaşacaklarının haberini veriyor. Göçmen işleri başlıklı haberlerinden birinde Sıhhat Bakanı Dr. Refik Saydam'ın 1 yıllık çalışma planını aktarılmıştır:

Romanyadan gelecek türk göçmenleri

Türk Maarif Cemiyeti

rozet günü

ÖLÜM SEBEBLERİ

"Bu sene getireceğimiz ve kabul edeceğiniz muhacirlerden 1. devre mürettep olan 5000 Bulgaristan ve 6000 Roma'ya göçmenleri Varna, Burgaz ve Köstence limanlarına yollanan iskân idaresince yollanan kiralanan vapurlar getirmiştir. Ayrıca muhacir muameleleri ve

Levent Şahverdi Arşivi

pasaport vizeleri biten ve hicrete hazırlanan kafileler doğruca Tuzla'ya getirilmektedir. Tuzla'ya gelen her kafileye ait şahıslara öncelikle sıhhi temizlikler yapılmakta ve eşyaları dezenfekte edilmektedir. Bu işlemlerden sonra Tuzla'ya memur edilen sari hastalıklar kontrolden geçen göçmenler eğer lüzum görülürse Haydarpaşa hastanesine sevk edildiği görülmektedir. Göçmenlerin bütün iaşeleri Kızılay tarafından yapılmaktadır. Peki, göçmenler nereye yerleştirildi. Haber yayın tarihine kadar Bulgaristan'dan 363 evde 1402 muhacir, Edirne ve Kırklareli yoluyla huduttan girmişler ve önce İstanbul'a oradan da Tuzlaya gönderilmiştir. Bunlar 2 defa vapur ile 1039 evde 3743 nüfus Romanya muhacir Köstence ve 3444 evde 1386 nüfus Bulgaristan muhaciri Varna Burgaz'dan doğruca Tuzla'ya gönderilmiştir. Tuzla'ya gelen bu kafilelerden 175 evde 711 nüfus Romanya muhaciri, Tokat vilayetine ve 418 evde 1640 nüfus Romanya muhaciri Yozgat'a, 160 evde 640 nüfus Kayseri vilayetine, 157 evde 661 nüfuz Bulgaristan muhaciri Kayseri'ye, eşya ve arabaları ile birlikte gönderilmiştir. Geride kalanlar ise her gün parti yollanacaktır. Diğer iskân yerleri, Tokat, Yozgat vilayetinin mürettebatı bitirildiğinden Kayseri ve Çorum vilayetlerine sevkiyata başlanmış ve iskân yeri olarak ayrılan Niğde, Konya, Bolu, Bilecik vilayetlerine sevkiyatı ise henüz başlanmamıştır. Ayrıca muhacirlere yemeklik ve tohumluk buğday istasyondan çıkar çıkmaz kendilerine teslim edilecektir. Ayrıca yola çıkan kafileleri müfettişler takip etmektedir."

Bulgaristan ve Romanya'dan alınması gereken 25.000 muhacirden birinci parti olarak gelenler Tokat, Kayseri, Yozgat, Çorum, Bilecik, Konya ve Niğde vilayetlerine yerleştirilen muhacirlerin dağılımı şu şekilde; Tokat Merkez: 60 hane Romanyalı, 60 hane Bulgar toplamda 120 hanede 536 kişi; Tokat Niksar: 20 hane Romanyalı, 20 hane Bulgar toplamda 40 hanede144 kişi; Tokat Erbaa: 75 hane Romanyalı, 75 hane Bulgar toplamda 150 hanede 595 kişi;Tokat vilayetinde 350 evde 1434 kişi; Artuva kazasında: 20 Romanyalı, 20 Bulgar toplamda 40 hanede 159 kişi; Kayseri merkez kazasında 50 hanede 219 Bulgaristanlı, Develi kazasında 136 hanede 592 Bulgaristanlı, Pınarbaşı kazasında 597 hanede 2477 Bulgaristanlı, Bunyan kazasına 100 hanede 415 nüfus Bulgaristanlı, bu suretle gönderilen göçmen miktarı 883 hanede 3703 nüfus muhacir sevkedilmiştir.Yozgat merkez kazasına 200 hanede 777 Romanyalı ve 48 hanede 226 Bulgaristanlı 248 hanede 1003 kişi; Boğazlıyan kazasına 131 hanede 611 Romanyalı, Sorgun kazasına 70 hanede 263 Romanya ve 18 evde 56 Bulgaristanlı olmak üzere 88 hanede 319. Akmadeni kazasına 80 ha-

Levent Şahverdi Arşivi

nede 295 Romanya muhaciri ki bu vilayete 501 hanede 1946'sı Romanyalı ve 66 hanede 282 Bulgaristanlı olmak üzere toptan 567 hanede 2228 nüfus sevk edilmiştir. Çorum'un Alacadağ kazasında 299 hanede 1152, Sungurlu kazasına 9 hanede 29 nüfustan ibaret olmak üzere Ceman yakın, Çorum vilayetine bu 2 kazasına 308 evde 1181 nüfus Romanya muhaciri sevk edilmiştir. Bilecik merkez kazasına 5 hanede 25, Bozüyük kazasında 34 hanede 135, Söğüt kazasında 7 hanede 28, İnönü'de 5 hanede 15 olmak üzere 51 hanede 203 nüfus Romanya muhaciri sevk edilmiştir. Konya vilayeti Akşehir kazasında 245 hanede 1011'i Romanyalı 149 hanede 621'li Bulgaristanlı olmak üzere 394 hanede 1632, Çorum kazasında 195 hanede 820 Romanya muhaciri.

Tablo 12. Ulus Gazetesi Haberleri Dağılımı 2

Tarih	**Haberin Başlığı**	**İçerik**
11.9.1937	Göçmen İşleri	Göçmenlerin iskân durumları ile ilgili detaylar verilmektedir.
1.12.1937	Trakya'ya Gelen Göçmenler	Romanya'dan memleketimize yapılan göçmen sevkiyatının sona erdiğinden bahsedilmektedir.
25.3.1938	Göçmenlere Çift Hayvanı Dağıtılıyor	Haberde Romanyalı ve Bulgaristanlı göçmenlere dağıtılan hayvanlardan bahsedilmektedir.
30.8.1938	50.000 Göçmen Daha Ev Sahibi Oldu	Göçmenler için yapılan evler ve mahallelerden bahsedilmektedir.
24.7.1935	Göçmenler Gelirken	Yaşar Nabi Nayır'ın göçmenlerle ilgili köşe yazısı yer almaktadır.
27.11.1935	2900 Göçmen Daha Gelecek	Cumhuriyet vapurunun Köstence'ye yapacağı sefer haberleştirilmiştir.
24.11.1935	Bütün Güçlükleri Yeneceğiz	Göçmenlerin tamamının bir an önce iskân ettirilip rahat ettirileceği haberleştirilmiştir.
31.8.1935	Göçmenlerin Malları	Bakanlar kurulundan çıkan Türk göçmenlerinin vergiden muafiyetleri haber konusu yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

10.7.1935	Gelen Göçmenlerin Sayısı	Haberde son 1 ay içerisinde gelen Romanya göçmenlerinin sayısal dağılımlarından bahsedilmektedir.
23.7.1935	2000 Göçmen Yurdumuza Geldi	Göçmenlerin derhal yerleştirilmeleri gerektiği haberleştirilmiştir.
14.7.1935	Romanya'dan Gelecek Göçmenler	Romanya göçmenleri ile ilgili genel durum hakkında bilgilendirme yapılmıştır.
18.11.1934	Romanya'dan 1800 Göçmen Daha Geliyor	Romanya'dan gelen göçmenlerden bahsedilmektedir.

25.000 göçmenin geldiği bilgisine rastlanılan haberlerin birisinde, bu göçmenlerin 15.000'e yakını gelmiş, gelenlerin 3500'ü Urla iskân kampında Ege mıntıkasına, 5100'ü Tuzla kampından Anadolu'nun muhtelif vilayetlerine, Marmara Ereğlisi kampında 3500'den fazla göçmen Trakya ve civarına sevk edilmiştir. Ayrıca haberin yapıldığı ay içinde kalan 10.000 göçmenin de Türkiye'ye gelmiş ve yerlerine sevk edilmiş olacaklarından bahsedilmektedir. Ayrıca B. Çekmece civarına da göçmen ailesi yerleştirilmesi düşünülmektedir. Çekmece zengin zirai istihsal merkezi ve ihraç iskelesi olduğu göz önünde tutulursa 10.000 göçmen ailesi orada rahatlıkla yaşayabilir. Bulgaristan ve Romanya'dan gelenler, yurtta 40.000 göçmen var. Bu göçmenlerin çalışkan insanlar olduklarından bahsedilmektedir. Bu göçmenlere yerleştirildikleri mıntıka dâhilinde arazi ve fenni ziraat aletler dağıtılmıştır. Ayrıca "bu çalışkan vatandaşların gittikleri bölgelere örnek davranışlar sergilediklerinden" bahsedilmiştir. Türk köylüsüne "fenni ziraat aleti kullanmayı öğretmekte ve onlardan elde edilen faydayı canlı misal halinde" göstermektedirler. Aynı kaygıyı taşıyan yerliler göçmenlerden bir an önce faydalanmak istemektedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

GÖÇMEN İŞLERİMİZ

Sıhat Bakanımız Dr. Refik Saydam bir yıllık çalışma programını anlattı

Sıhat bakanımız Dr. Refik Saydam, kendisinden göçmen işleri hakkında malûmat rica eden bir arkadaşımıza şunları söylemiştir:

Sıhat Bakanı Dr. Refik Saydam

"— Bu sene getirteceğimiz ve kabul edeceğimiz muhacirden birinci devreye müretteb olan beş bin Bulgaristan ve altı bin Romanya göçmenleri Varna, Burgaz ve Köstence limanlarına yollanan ve iskân idaresince kiralanan vapurlarla getirtilmektedir.

Muhacir muameleleri ve pasaport vizeleri bitirilen ve hicrete hazır bulunan kafileler, Roamnya ve Bulgaristana gönderdiğimzi iskân memurları ve mahallî konsolosları marifetiyle sevk muamelesine tâbi tutularak vapurlara bindirilmekte ve bu vapurlar doğruca Tuzlaya gılmektedir.

(Sonu 2. inci sayfada)

LEH DIŞ BAKANININ BELGRAD YOLCULUĞU:

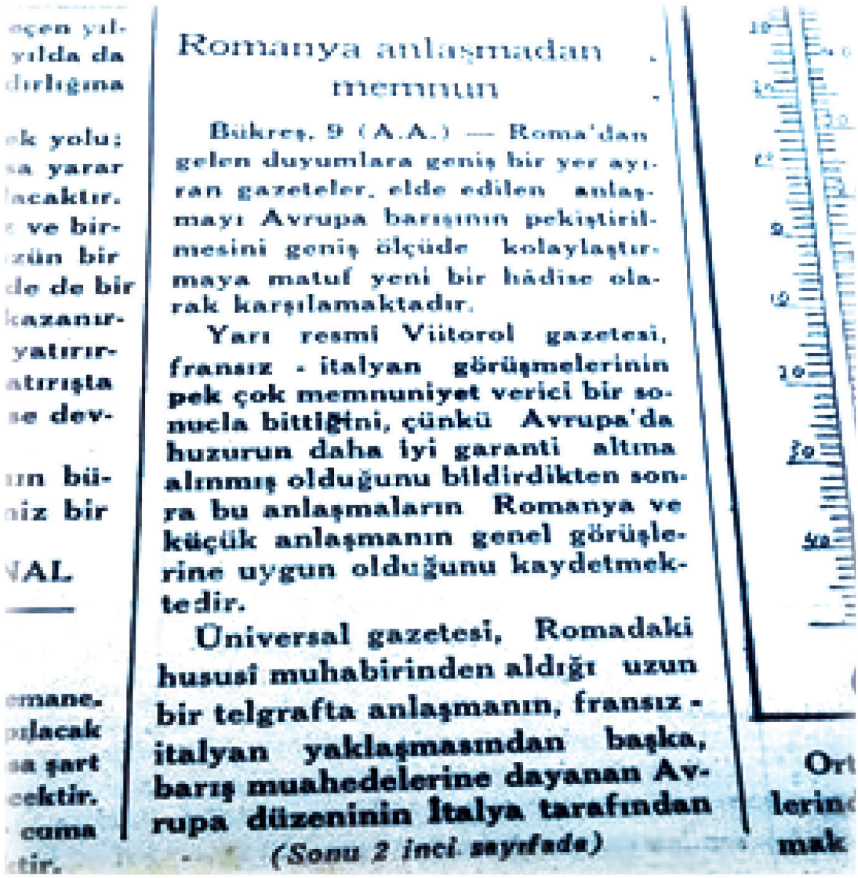
Б. Bek Prens Pol tarafından kabul edildi

50.00 göçmen daha ev sahibi oldu başlıklı haberde bir göçmen ailesinin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve modern bir tarzda yapılan bu evlerin her birinde büyük bir oda bir hol bir mutfaktan ve ahırdan oluşmaktadır. Evler bir dönüm arsa üzerine yapılmıştır. Evlerin ortasında bir cumhuriyet

Levent Şahverdi Arşivi

meydanı, bir anıt yeri, birde mektep için arsa ayrılmıştır. Göçmenler gelirken başlıklı köşe yazısında Yaşar Nabi Nayır, göçmenlerle ilgili şu bilgilere değiniyor. Üzerinde doğdukları büyüdükleri, gülüp ağladıkları, seviştikleri topraklardan bir daha dönmemek üzere ayrılmış uzaktan duydukları ana yurdun çağrısına uyarak göçmenin ana yurda dönmenin karışık hislerini hüzün ve sevinçleriyle dolu olarak geldiklerinden bahsedilmektedir. Türlü ekonomik sıkıntılar, yoksulları, aşağılanmalar içinde yıllar yılı yaşarken, her şeyden çok özledikleri Türkeli ve şefkati ile buluşmaktadırlar. Ayrıca hiçbir şeyin onlara yaşadıkları ülkede yabancı bir unsur sayılmak kadar ağır gelmemiştir. Kendilerinden olan bir ulusun arasına karışmak, kendilerinden olan topraklarda yaşamak için oba oba, köy köy yola dökülmüşlerdir. Göçmenlerin yerleştirildiği yerler hükûmetçe ayrıca halk evlerinde sıkı çalışmalarla yapılmaktadır: "Ana kartal yaralı yavrusuna daha büyük bir şefkat gösterir!"

Romanya anlaşmadan memnun

Bükreş, 9 (A.A.) — Roma'dan gelen duyumlara geniş bir yer ayıran gazeteler, elde edilen anlaşmayı Avrupa barışının pekiştirilmesini geniş ölçüde kolaylaştırmaya matuf yeni bir hâdise olarak karşılamaktadır.

Yarı resmi Viitorol gazetesi, fransız - italyan görüşmelerinin pek çok memnuniyet verici bir sonucla bittiğini, çünkü Avrupa'da huzurun daha iyi garanti altına alınmış olduğunu bildirdikten sonra bu anlaşmaların Romanya ve küçük anlaşmanın genel görüşlerine uygun olduğunu kaydetmektedir.

Üniversal gazetesi, Romadaki hususi muhabirinden aldığı uzun bir telgrafta anlaşmanın, fransız - italyan yaklaşmasından başka, barış muahedelerine dayanan Avrupa düzeninin İtalya tarafından

(Sonu 2 inci sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

4.6. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi, Türkiye'nin en uzun süreli yayın yapan gazetelerinden birisidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında kamuoyunun bilgilendirmesinde baskın bir rol üstlenmiştir. Öyle ki önceki gazetelerle kıyaslandığında Romanya'dan gelen göçmenlerle ilgili en faza haberi Cumhuriyet gazetesinin yaptığı görülmektedir. Ayrıca diğer gazetelerle kıyaslandığında verilen haberlerde göçmenlerin toplumsal etkileşimleriyle de ilgili detaylı haberler yeralmaktadır.

Tablo 13. Cumhuriyet Gazetesi Haberleri Dağılımı 1

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
10.7.1934	50.000 Muhacir Gelecek	Haberde muhacirlerin iskânları konusunda alınan tedbirlerden bahsetmektedir.
11.8.1934	Memlekete Muhacir Akımı	Haberde gelecek muhacirlerle ilgili temel bilgiler verilmektedir.
22.08.1934	Bulgaristan'dan Romanya'ya Kaçan Türkler, Türkiye'ye Gelmek İstiyor	Bulgaristan'dan kaçan Türklerin de Türkiye'ye gelebilmek için Romanya'ya sığındıkları görülmektedir.
28.8.1934	Muhacir Akını Başladı	Sırbistan ve Romanya'dan gelen muhacirlerden bahsedilmektedir.
9.9.1934	Romanya'dan 110 Muhacir Geldi	Romanya'dan gelen muhacirlerin Trakya'ya yerleştirileceğinden bahsedilmektedir.
3.1K.1934	Köstence'den Muhacir Akını	Romanya'dan gelen muhacirlerin Türkiye'ye gelme sebepleri haber yapılmıştır.
1.5.1934	İskân İşleri	Romanya'dan gelen muhacirlerin iskânları haber yapılmıştır.
5.5.1935	Gümrüklerde	Göçmenlerin yanlarında ne kadar eşya getirecekleri ile ilgili haber yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

23.4.1935	Göçmen Akımı Tekrar Başlıyor	Romanya'dan gelecek göçmenlerin sayılarıyla ilgili bilgiler paylaşılmıştır.
3.7.1935	Bu Sene Romanya'dan 30.000 Göçmen Gelecek	Romanya'dan gelecek göçmenlerin göç için yaptıkları hazırlıklar haber yapılmıştır.
9.7.1935	Romanya'dan Gelen Göçmenler	Romanya'dan gelen göçmenlerin Çanakkale'ye iskân edilmesi süreci haber yapılmıştır.
13.7.1935	Romanya'dan Bir Ayda 35.000 Göçmen Gelecek	Haberde göçmen evleri hakkında bilgi verilmektedir.
16.7.1935	Romanya'dan Türklerin Bırakacağı Emlak	Romanya'daki Türklerin emlakları ile ilgili alınması gereken tedbirler haber yapılmıştır.
21.7.1935	Yeni Vatandaşlar	Romanya'dan yeni göçmenlerin geleceği haber yapılmıştır.
28.7.1935	Romanya'dan Göçmenler	İçişleri Bakanı'nın göçmenlerle ilgili açıklamalarına yer verilmiştir.
9.8.1935	Romanya'dan Gelen Irkdaşlarımız	Romanya'dan gelen göçmenlerle ilgili olarak genel bir değerlendirme bilgisi paylaşılmıştır.
4.9.1935	Romanya'dan 3000 Göçmen Gelecek	Göçmenleri taşıyan vapur şirketleriyle ilgili yaşanan sorunlar haber konusu yapılmıştır.
11.9.2935	30.000 Göçmen	Romanya'dan gelen göçmenlerle ilgili sayısal bilgiler paylaşılmıştır.
12.9.1935	Göçmen İşleri	Kazım Dirik'in göçmenlerle ilgili yaptığı çalışmalar haber yapılmıştır.
13.9.1937	Trakya Göçmen Yerleştirme	General Kazım Dirik'in Trakya'ya yerleştirilen göçmenlerle ilgili verdiği bilgiler haberleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

26.9.1935	Göçmen Taşıma	Armatörlerin göçmenlerin taşınması ile ilgili şikâyetleri haber yapılmıştır.
8.2K.1938	Göçmenler Bugün Sevk Ediliyor	Çorlu'ya iskân edilecek göçmenlerin bilgisi paylaşılmıştır.
3.3.1937	İzmit'te Göçmen Balıkçılar İçin Evler Yapıldı	Şehirde iskân edilen göçmenler arasında balıkçı olanlara özgü evler yapıldığı aktarılmaktadır.
19.9.1938	Romanya ve Bulgaristan'dan Bu Sene 22.000 Göçmen Getirilecek	Romanya'dan gelecek göçmenlerle ilgili bilgiler haberleştirilmiştir.

Tabloya bakıldığında genel olarak Cumhuriyet gazetesinde verilen haberlerde "göçmen" ve "muhacir" kelimesinin çok sık kullanıldığı görülmektedir. Diğer gazetelerde haberlerin verilme biçimleriyle Cumhuriyet kıyaslandığında Romanya göçmenlerinin yaşadıkları problemlerin daha görünür olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle göçmenlerin taşınması sürecinde vapur şirketleriyle yaşanan anlaşmazlıklar veya problemler, gazetede kendisine geniş bir yer bulmuştur. Bir diğer önemli noktalardan birisi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin göçmenlere yetemediğini gösteren durum olarak karşımıza çıkan Bulgaristan'a ve Romanya'ya artık göçmen göndermemeleri gerektiği bildirimleri de gazetede kendisine yer bulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Memlekete muhacir akını

Bu sene Balkanlardan 50,000 kişi gelecek

Muhacirlerin mühim kısmı Trakyaya iskân edilecektir, Türkiyeye şarktan da hicret başladı

Memleketimize akın akın gelmekte olan muhacirlerden bir grup

Muhacir iskânı meselesi mühim bir ekil almağa başlamıştır. Yeni iskân kaununun tatbiki üzerine bu sene memketimize Balkan memleketlerinden 0,000 kişinin gelmesine intizar edil - iğini yazmıştık. Filhakika bu hicret u- k, ufak partiler halinde vukua gelmekdir. Gene bu surette geçen sene yalz İstanbul yolile memleketimize),000 den fazla muhacir gelmiş bu - mı birinci müfettişlik mıntakası olan Diyarbekire sevkedilmişlerdi. Kâfi miktarda tahsisat olmamasından ve Trakyada ikinci umum müfettişlik ihdas e - dilmiş bulunmasından dolayı bundan sonra gelecek muhacirlerden iskân hakkını talep edenler olursa bunlar Trakyaya sevkedileceklerdir. Son günler - de gelenler bu mıntakalara sevkedil - mektedirler.

Haberlere bir bütün olarak bakıldığında "göçmen akını tekrar başlıyor" ifadelerinin kullanıldığı haberler Romanya'dan gelen göçmenlerin uzun bir süredir Türkiye'ye gelme çabalarını yansıtmaktadır. Ayrıca aynı dönemde sadece Romanya'dan değil Balkanlar'daki diğer ülkelerden de Türkiye'ye doğru göçler gerçekleştiği görülmektedir. Gazetede zaman zaman Romanya'dan gelen göçmenlerin dahil edildiği haberlerde "Balkanlar'dan gelen göçmenler" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Haberlerde muhacirlerin söylemleri olarak yansıtılan ifadelerden birisi "Türk gibi yaşamak için Türkiye'ye gidiyoruz" biçimindeki kullanımlardır. Adı geçen haberlerden bir tanesinde "3.000 halis Türk'ün anavatana gelme sebepleri" şeklinde bir ifade göze çarpmaktadır. Yıl kıyaslaması yapan kimi haberde "geçen yıl gelenlere göre bu yıl ki göçmen-

Levent Şahverdi Arşivi

ler daha fazla göç etmek arzusu içindedirler" şeklinde kullanımlar mevcuttur. Haberlerin birkaç tanesinde "yeni vatandaşlar" ibaresine rastlanmış olması göçmenlere yüklenen misyonu da göstermesi bakımından dikkate değer bulunmuştur. Aynı şekilde "Romanya'dan ana yurda gelecek ırkdaşlarımız" ifadesinin de sıklıkla karşımıza çıktığıgörülmektedir.

Köstenceden muhacir akını 47

'Türk gibi yaşamak için Türkiyeye gidiyoruz!,,

Romanyadan yola çıkan 3000 halis Türk; ana vatana hicretleri sebebini böyle anlatıyorlar!

Muhabirimizin aldırdığı resimlerden: Köstencede vapur bekliyen bir muhacir kümesi...

(Birinci sahifeden mabaid)

...da gördüğüm Deliorman Türkle... idi. Hepsi, ana vatana kavuşmak hasreti içinde, işlerini biran evvel bitirmeğe savaşıyorlardı. Kendilerinde sefil muhacir manzarasından ziyade, dinç, kuvvetli, fakat çektikleri meşakkatten bıkmış, yollarda sürünmekten yorulmuş bir hal göze çarpıyordu. Yanlarına yaklaşarak derdlerini sordum. Yerlerini, yurdlarını bırakarak Türkiyeye koşmalarının sebeblerini anlamak istedim. Etrafımda hemen halka oluverdiler.

Eski Rumeli akınlarımızda dündarlık eden, yani ordularımızın, en geride çarpışanların çocukları olan bu halis Türklerin yüzlerinde, kahraman dedelerinden akıp geldikleri ne açık okunuyordu.

Rumelide bıraktığımız Türkler, memleketimiz için büyük derd teşkil etmekte devam ediyor. Çünkü, bu zavallılar, kaldıkları memleketlerde, teessürle kaydetmek mecburiyetindeyiz ki, o memleketlerin diğer evlâdları gibi iyi muamele göremiyor. Bilhassa Bulgaristan Türklerinin acıklı ve perişan vaziyetlerini anlatmakla bitirebilmek imkânı yoktur. Bulgaristanda kalmak felâketine uğramış Türk, hele Balkan Harbinden sonra, sefalette başlayıp ölümde biten bir işkence cetvelinin bütün derecelerini geçirmiş bulunuyor. Romanyadaki kan kardeşlerimize gelince bunların vaziyetlerini Bulgaristandakilerle mukayese etmeğe tabii imkân yoktur. Çünkü Romanya hükûmeti, bütün ekalliyetlere karşı olâyet müsamahalı davranıyor, Bulgaluğu gibi, Türk ekalliyetine karşı da istanda yapıldığı gibi mekteblerine işmiyor, Bulgaristanda tatbik edilen

Muhabirimizin resimlerinden: Muhacir bir Türk kadını Köstence rıhtımında eşyalarile birlikte...

kolları için bir parça toprak, ama öz vatan toprağıdır. İçlerinde yalnız çiftçi, değil, arabacı, demirci, duvarcı, doğramacı, dokumacı gibi san'at ehli de vardır. Bugün rıhtımda, muhacirlerin başında, kendilerini baba gibi vapurlara yerleştirmeğe çalışan bir ihtiyara, yerlerini, yurdlarını bırakarak niçin Türkiyeye gitmek istediklerini sorduğum zaman:

«— Türk gibi yaşamak istiyoruz da onun için Türkiyeye gidiyoruz!»

Cevabını verdi. İşte bu kısa, fakat

Levent Şahverdi Arşivi

Daha önceki gazetelerde rastlanılan Kazım Dirik isminin Cumhuriyet gazetesinde sunulan göçmen haberlerde sıklıkla karşımıza çıktığı görülmektedir. Kazım Dirik, Trakya Genel Enspektörü veya General şeklinde iki sıfatla kullanılmaktadır. Kazım Dirik, 1881 yılından Manastır doğumlu bir askerdir. Kazım Dirik'in de bir göçmen olması ve Balkanlar'ı oldukça yakından tanımaktadır. Bu nedenle Trakya'da bulunduğu sırada göçmenlerle çok yakın temaslar kurmuştur. Dirik'in de görev aldığı umumi müfettişlikler hükûmet adına bölgelerdeki memurların denetimini, halk ve hükûmet arasındaki iletişimi, kanunların ve tüzüklerin uygulanıp uygulanmadığının denetimi vb. gibi görevleri yerine getirmekle sorumludurlar[7]. Kazım Dirik'in göçmenlerle ilgili temel bilgilendirmelerinin sık sık Cumhuriyet gazetesine gündem konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Cumhuriyet Gazetesi Haberleri Dağılımı 2

Tarih	Haberin Başlığı	İçerik
5.11.1935	Köstence'de Vapur Bekleyen Göçmenler	Köstence'de bekleyen göçmenlerin bir an önce ülkeye getirilmeleri konusu haber yapılmıştır
9.11.1935	Romanyalı Göçmenlerin Vaziyetleri Çok Fenalaştı	Romanyalı göçmenlerin gittikçe zorlaşmaya başlayan göç süreçleri haber yapılmıştır.
19.11.1935	Göçmen Naklinin İç Yüzü Sanıldığından Daha Acı	Romanyalı göçmenlerin getirilmesinde yaşanan problemler haberleştirilmiştir.
12.11.1935	Göçmen Nakline Son Veriliyor	Türkiye'nin Romanya ve Bulgaristan'a artık göçmen göndermemesi konusunda verdiği bilgi haberleştirilmiştir.
13.11.1935	Gemi Bekleyen Göçmenler	Köstence limanında sevk edilmeyi bekleyen göçmenler haberleştirilmiştir.

7 Kazım Dirik ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Yeliz Batı, **General Kazım Dirik ve Trakya Umum Müfettişliği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Edirne, 2008.

Levent Şahverdi Arşivi

14.10.1935	1800 Göçmen Henüz Trakya'ya Gönderilmedi	Bursa ve Nazım vapurunun göçmenleri almak için Köstence'ye doğru yola çıktığı aktarılmaktadır.
16.11.1935	Göçmen Nakli Büsbütün Karışıyor	Göçmen taşıma işinin vapurların paralarını alamadıklarından dolayı iyice zorlaştığı haberleştirilmiştir.
21.11.1935	2000 Göçmen	İstanbul'a yerleştirilecek göçmenler haber yapılmıştır.
22.11.1935	Göçmenlerin Nakline Kat-i Karar Verildi	Romanya'dan göçmen getirme işinin sürdürüleceği bilgisi paylaşılmıştır.
23.11.1935	Göçmen Nakli	Vapur sorununun hala çözülemediği anlaşılmaktadır.
3.1K 1935	6-7 Bin Göçmen Bekleniyor	Köstence'den getirilecek göçmenler haber yapılmıştır.
17 1K 1935	Romanya'da 6000 Göçmen Yersiz Yurtsuz Kaldı	Ana yurda getirilen göçmenlerin bir an önce iskân edilmeleri haberleştirilmiştir.
30.3.1936	Bu Sene Göçmenler	Bükreş Büyükelçisi'nin göçmenler için yaptığı çalışmalar haberleştirilmiştir.
12.4.1936	Romanya'dan 15.000 Göçmen Geliyor	Romanya'dan gelecek göçmenler sayısal olarak haberleştirilmiştir.
20.04.1934	Romanya'daki Irkdaşlarımız Hicrete Hazırlanıyor	Romanya'dan gelecek göçmenler haber yapılmıştır.
5.5.1936	Dün Romanya'dan 1600 Göçmen Geldi	Romanya'dan gelecek göçmenler haber yapılmıştır.
6.5.1935	Romanya'dan Gelecek Türkler	1936 yılından Romanya'dan gelecek olan Türklerin ilk kafilesinin gelişi haberleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

28.5.1936	Göçmenlerimiz	Hamdullah Suphi Tanrıöver'in göçmenlerle ilgili yaptığı açıklamalar haberleştirilmiştir.
4.11.1936	Romanya'dan Gelecek Muhacirler	Yapılan anlaşmaya istinaden gelemeye başlayacak yeni göçmenler haberleştirilmiştir.
11.2K.1936	Romanya'dan Gelen Kardeşlerimiz	Beş sene içerisinde bütün Türklerin Romanya'dan nakledileceği aktarılmaktadır.
23.1K.1936	Göçmen Evleri	Romanya'dan gelecek göçmenlerin orada bıraktıkları mal, mülk ve para haberleştirilmiştir.
4.5.1937	İskân İşleri	Göçmenler için yapılan evlerden bahsedilmektedir.
23.5.1937	Muhacir Nakliyatı Yakında Başlıyor	Göçmenler gelmeye devam etmektedir
15.6.1937	İskân İşleri	Romanya ve Bulgaristan'dan başlayacak muhacir sevkiyatından bahsedilmektedir.
18.7.1937	Romanya'dan Gelen Göçmenler	Göçmen nakliyatının yeniden başlayacağı haberleştirilmiştir.
13.10.1937	Muhacir Meselesi	Muhacirlerin Türkiye'ye gelmemeleri gerekliği haberleştirilmiştir.
1.2K.1938	1699 Göçmenin Çektikleri	Göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılar haberleştirilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde diğer gazetelere kıyasla Romanyalı göçmenlerle ilgili sevk ve iskân sürecinde karşılaşılan olumsuzluklar aktarılmıştır. Örneğin "Romanyalı göçmenlerin vaziyetleri çok fenalaştı" başlık haberin detaylarında bu noktalar karşımıza şu şekilde çıkmaktadır. Köstence'de bekleme sürecinin göçmenler için yıpratıcı olduğundan bahsedilmektedir. Göçmenlerin mal satma ve pasaport işleri ile ana vatana nakil işleri güç yürümektedir. Haberde Trakya Genel Enspektörü General Kazım Dirik'in yaptığı son Ankara seyahatinde göçmenler için kararlaştırılan tedbirler henüz uygulanmaya

Levent Şahverdi Arşivi

başlamadığı bildirilmektedir. Köylerden inen binlerce göçmen rıhtım üstünde açıkta kaldığı, bu yüzden mevcut vapurların masrafları zarar olduğu belirtilmektedir. Öyle ki rıhtım göçmenlerle dolu olduğu halde Bursa vapuru boş beklemiştir. Pasaport işlerinin yavaş gidişinden Romanya gazeteleri de bu durumdan şikâyetçi olduğu görülmektedir. Zorlukları anlatan bir diğer örnek haber ise "Göçmen naklinin iç yüzü sanıldığından daha acı" başlığıyla gözümüze çarpmıştır. Haberin detayları şöyledir:

henuz ta-
ğetimdeki
yazıyor.

anya
de
Elçisi
baya -
tarafın-

(Arkası 8 inci sahifede)

Bu sene Romanyadan 30,000 göçmen gelecek

Romanya, bunlara toplu pasaport verilmesini kabul etti. 7,200 kişi daha geçen seneden mallarını satarak göçe hazırlandılar

Köstencede yurddaşlarımızı bekliyen Nâzım vapura

Bükreş (Hususî) — Bu yıl Romanyadan ana vatana 30,000 göçmen gidecektir. Şimdiye kadar göç için konsolosluğa müracaat edenlerin adedi tahminen 26,270 kişiyi bulmuştur. Bunlardan 7262 soydaşımız daha geçen yıldan mal ve mülklerini satmışlar ve göçe hazır bir durumdadırlar. Geri kalan 19,008 soydaşımız da ekinlerini topladıktan sonra, yani sonbaharda göç edebileceklerdir.

(Arkası 7 nci sahifede)

Levent Şahverdi Arşivi

"Biz denizde göçmenler rıhtımda günlerce beklediğimiz oluyor. Bir armatör; bu il zannedildiğinden çok daha önemli ve acıklıdır. Bu yıl göçmenlerin taşınması için beş vapur tahsis edilmiştir. Bunlar Nazım, Bursa, Adana, Adnan ve Hisar vapurlarıdır. İşler ters gittiği için sevkiyat olmadı. Bize Köstence'ye gidin dediler. Gittik rıhtımda binlerce göçmen bekliyordu. Muameleler bir türlü bitmediği için hareket edemiyorduk. Bu yüzden boş yere bekledik. Bazen göçmenlerin pasaport muameleri bitmiş oluyor. Trakya'daki yerleri hazır olmadığından oradan emir gelmedikçe hareket edemiyorduk. Göçmenlerin indirilmesi intizamla yapılmıyor. Binlerce göçmen bir anda rıhtıma iniyor. Muameleler bitince rıhtımda bekliyorlar. Vapurlar yetmeyince ecnebi vapuru kiralanmasına hayret ediyorlar. Köstence'ye üç günde iki vapur gidip gelebilir. Memlekete gelen ırkdaşlar fedakârlık yapmışlardır. Teşkilat göçmenler için yaptığı masrafı armatörlere yıkmaya çalışıyor. Böyle giderse hiçbir Türk vapurcusu bu şeriat içinde çalışmaya devam edemeyecektir. Bursa vapuru dün 900 göçmen getirmiş öğleden sonra bunlar Gelibolu'ya getirilmiştir. Nazimiye vapurun bu şartlar altında göçmen getirmesi beklenemez."

Bir diğer sorunun ise muhtemelen Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin göçmenlerin iskânına yetişemediğine binaen "göçmen nakline son veriliyor" başlıklı haberlerdir. Bu başlıklı haberlerde hükûmetin Bulgaristan ve Romanya'dan pasaport verilmemesini istediği göze çarpmaktadır. 1699 göçmenin çektikleri başlıklı haberdeki detaylar ise şu şekildedir:

"Bir ay Köstence'de vapur beklediler. Karakışta Karadeniz de seyahat ettiler. Şimdi ise sevk edilmeyi bekliyorlar. Nazım vapuru ile gelen bu Silistreli göçmenlerin bir kısmı Sirkeci göçmen evinde bir kısmı da vapurlarda kışın bu soğuk günlerinde Trakya'ya sevk edilmeyi bekliyor. Mevsim gelmiş olduğundan bunlar kışı geçirmek üzere Silivri, Çatalca ve Çorlu'da muvakkaten metruk evlere yerleştirilecektir. İstanbul'dan ilk kafile yarın Trakya'ya yollanıyor. Harcayacak paraları kalmadığından zor durumdadırlar. Geçen sene göçmen kafilesinin sonu 2. Teşrinde alındığı halde, bu yıl 2. Kanuna kalışının sebebi ne olabilir. Göçmenler şöyle diyor, bize verilen hareket emri üzerine tarlalarımızı eşyalarımızı ve evlerimizi bırakarak nice nice zamandır yana yana hasretini çektiğimiz ana vatana kavuşma sevinci içinde bayramı bile beklemeden arife sabahı Köstence'ye doğru yola çıktık. Oraya varınca baktık vapur yok mecbur hanlara yerleştik. İki güne kadar vapur gelecek diyorlardı

Levent Şahverdi Arşivi

ama biz sabırsızlıktan çatlıyorduk. Bir hafta oldu, 15 gün oldu tam bir ay bekledik nihayet Nazım vapuru geldi bizi o kararsızlık içindeki cehennem azabından kurtararak ana vatana ulaştırdı. Ve gülüşerek ilave ediyorlardı. 1699 kişiyiz. Vapurda bir yavrucak rahmet-i Rahman'a kavuştu. Çok üzüldük, amma Allah'ın büyüklüğüne bak üç saat sonra gene vapurda bir yavrumuz dünyaya geldi. Böylece anayurda yine tam bir şekilde girdik. Bu tertemiz sevinç içindeki kardeşlere bakarken üzüle üzüle kendimize sormadan yapamıyoruz. Bu kişiler aylar önce her muamelesi ikmal edilmiş olan bunları kış bastırmadan sevk etmek mümkün değil miydi? Hele 1 ay önce Köstence hanlarında ha geldi ha gelecek diye vapur beklemenin manası nedir?"

Ancak kuşkusuz bu güçlükler Romanya göçmenleri ile ilgili genel tutumu değiştirmemektedir. "Romanya'daki ırkdaşlarımız hicrete hazırlanıyor. Yüzlerce yıldır Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna kıyılarında bekçiliği yapmış olan ve bugün de Romanya cenup sınırlarının sadık bir beldesi olan Dobrice Türkleri, yıllardır hasretini çektikleri öz anasının kucağına atılmak üzeredir."

Romanyalı göçmenlerin vaziyeti çok fenalaştı

Binlerce kişi Köstence rıhtımında bekliyor, göçmenlerin mal satma ve pasaport işlerile anavatana nakilleri güç yürüyor

Köstencede vapur bekliyen göçmenlerin hali...

Trakya Genel Enspektörü General Kâzım Dirikin yaptığı son Ankara seyahatinde göçmenler için kararlaştırılan tedbirlerin henüz tatbikına başlanamamış olması işlerde aksaklığı devam ettirmek-

(Arkası 8 inci sahifede)

pada muhakkak
Bunların düş
bahriyesi, Süve
diğinden ve H
yınca İtalya ile

KENDI KE

Ebedî

Romanda
radan çıka
lukları ve
yazısında
bir bahar
nasıl zorl
ğunun be
mıyacak
Cumh
temiz a
süf mu
Muhac
bir y
İmpar
Türkl
ların
oldu
ze
tire
yet
tar
ki
d

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç ve göçmenlik kavramları, günümüzde Suriyeliler üzerinden yoğun bir şekilde tartışılmakla birlikte göç etme, muhacirlik, sığınma vb. gibi toplumsal hareketliklerin tarihin büyük bir bölümüne hâkim olduğu görülmektedir. Bu çalışma göç kavramının tarih boyunca geçirdiği dönüşümlerden ziyade, göçün toplumsal gerçekliğe etkisini kendine özgül tarihsel bir kesit seçerek çözümlemiştir. Osmanlı bakiyesi toprakların Berlin Anlaşması ile birlikte karşılaştığı kitleler halinde göç etme, 1990'lı yılların başına kadar belli aralıklarla devam etmiştir. Özellikle Balkanlar ve Kafkaslar'dan kitleler halinde Türk ve Müslüman toplulukların Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleşmek amacıyla sığındıkları görülmektedir. Cumhuriyet döneminin kuruluş yıllarından 1960'lı yıllara kadar nüfus politikalarının merkezine yerleştirilen göçmen iskânının sosyal ve ekonomik kalkınma bakımından Türkiye'nin önemli bir dinamiği olduğu görülmektedir. Böylece aslında Romanya dahil dışarıdan gelen göçmenlere misyon yüklendiği ve bu misyonun gerçekleşmesi için de her türlü maddi manevi desteğin verildiği görülmektedir. İncelenen 6 gazetede de yer alan haberlerin hemen hepsinde bu misyonun izlerini görmek mümkün olmuştur. Ancak daha sonradan ülkedeki nüfusun artışı, büyük kentlere doğru gerçekleşen göçler ve ekonomik problemler göçmen iskân politikasının nüfusu artırma misyonu olarak tercih dışı bırakıldığı bir dönem olmuştur. Göçmenlerin getirilmesi ve iskân edilmesi sürecinde 6 resmî kurumun birlikte hareket ettiği görülmüştür. Nüfus ve İskân Umum Müdürlüğü, Sıhhat Bakanlığı, Dış Bakanı, Trakya Genel Enspektörü, Deniz Ticaret Müdürlüğü ve Maarif Vekâletidir.

Çalışmanın amacı 1932-1938 yılları arasında Romanya'dan getirilen Türk kökenli kimseleri gazete haberlerinde de belirtildiği üzere ana vatana getirilme sürecini sosyolojik bir perspektif ile incelemektir. Çalışmada toplamda 6 gazete (Tan, Türk Yolu, Ulus, Akşam, Son Posta, Cumhuriyet) gazeteleri taranmıştır. Taranan haberlerde Romanya'dan gelen göçmenlerle ilgili metinler çözümlemenin merkezine yerleştirilmiştir. Göç ile ilgili olarak metinlerde karşımıza çıkan kavramların kullanım biçimleri şu şekilde özetlenmiştir: Göçmen, kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk) muhacir; muhacir ise çoğunlukla göçmen kelimesiyle aynı bağlamda kullanılmıştır. Metinlerden hareketle göçün kavramsal karşılığı ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret biçiminde karşımıza çıkarken, hicret kelimesinin ise sıklıkla göçü ifade edecek biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinlerde göçmenlerin etnik ve kültürel aidiyetliklerini ifade etmesi bakımından soydaş kelimesi aynı

Levent Şahverdi Arşivi

soydan olan kimse; kandaş aynı kanı taşıyan aynı soydan olanlardan her biri; ırkdaş ise aynı ırktan olanlardan her biri anlamlarında kullanılmıştır. Böylece Romanya'dan gelen göçmenlere atfedilen aidiyetliğin çoğu zaman "Türklük" üzerinden giden bir anlatı dili olduğu görülmektedir. Taranan haberlerde göçmenlerin dinî kimlikleri ile ilgili net ifadelerin kullanılmadığı ancak gelen göçmenlerin Türk ve Müslüman olduklarının net olduğu anlaşılmıştır.

1699 göçmenin çektikleri

Bir ay Köstencede vapur beklediler; kara kışta Karadeniz'de seyahat ettiler, şimdi de sevk ve iskân edilmelerini bekliyorlar

Çinliler mukabil taarruza geçti

Mühim Japon Çinlilerin elinde

Tersel cephesinde muharebe devam ediyor

Valide Kraliçe Belgrada

Levent Şahverdi Arşivi

1932-1938 yılları içinde sistemli bir şekilde Türkiye'ye getirilen göçmeler ile ilgili haberler 3 ana kategoride sınıflandırılırsa birincisi göçmenlerin Türkiye'ye gelmeleri, ikincisi göçmenlerin Türkiye'de iskân işleri, üçüncüsü ise göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılar olarak ayrılabilir. Romanyalı göçmenler Türkiye'ye deniz yolu, Bulgaristan ve civarından gelen Türk asıllı göçmenler ise kara yolu ile gelmiştir. Dolayısı ile Bulgaristan'dan gelen göçmenler yurda giriş konusunda sıkıntı yaşamamışlarsa da iskân noktasında tıpkı Romanyalı Türkler gibi sıkıntı yaşamışlardır. Romanyalı Türklerin göç esnasında yaşadıkları sıkıntıları Romanya'da ve Türkiye'de olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Romanya'da yaşanan sıkıntılar; taşınmaz eşyalarını ucuz fiyatlara elden çıkarmaları, bu sıkıntı Romanya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile karara bağlanmıştır. Anlaşmaya göre taşınmaz mallar için Romanya Devleti fiyat biçecektir. Göç için hazırlıklar yapılması fakat rıhtıma varıldığında gemilerin ya olmayışı ya da varsa dahi hareket etmeyişleri, bu süreçte hanlarda veya sokaklarda konaklamaları, çeşitli hastalıklar mücadele içinde olmalarını gerektirir. Türkiye'ye geldiklerinde sağlık kontrolünden geçirilme süreci, Anadolu da yerleştirilecekleri yerlerin hazırlanması, evlerinin ayarlanması, alacakları yardımların hesaplanması, olası gidecekleri yerlerde yaşayacakları durumlardır. Göç etmek sadece yaşadığın yeri değiştirmek değildir. Yaşanan her şeyi arkada bırakıp yola çıkmak demektir. Romanyalı Türklerle Bükreş Büyükelçisi vasıtası ile irtibat kurulması onlara sunulacak olunan imkânlar dâhilinde yola çıkmaları aslında sonsuz bir güven ortamı gerektirir. Bu noktada ulus devletin önemini görmekteyiz. Romanyalı Türkler bir başka ülkeye değil haber başlıklarında verilen ana vatana dönüş söylemi ile Türkiye'ye gelmiştir. Ayrıca göçmenler tamamen kendi istekleri ile gelmektedirler. Kendi istekleri ile gelmeleri durumu tarihsel arka planda ulus devletin önemi açısında da önemlidir. Gazete haberlerinde sıklıkla göçmenlerin arzulu bir şekilde geldikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca yola çıkan göçmenler için iskelede geçirilen uzun ve meşakkatli süreç düşünüldüğünde göçmenler gerçekten de kendi istekleri ile göç etmektedirler. Buradaki önemli noktalardan bir tanesi göçü teşvik ettirici unsurlardır. Göçmenler için Türkiye'de hazırlanan evler, vergi muafiyeti, verilecek olan araziler ana yurda dönüşün yolunu kolaylaştırmaktadır. Burada Türkiye'de her aileye ev verileceğini duyan göçmenlerin Köstence rıhtımında evlenip Türkiye'ye gelmeleri teşvik unsurunun etkisini gösterir.

Göç için Türkiye'de hazırlanan alt yapı ise sadece göçmenlerin iskân ekonomik işleri değil hali hazırda Türkiye'de yaşayan vatandaşları bu duruma hazırlamaktır. Haber başlıklarında sıklıkla kandaş, ırkdaş, soydaşların ana va-

Levent Şahverdi Arşivi

tana dönüşünü konu alır. Ayrıca gelecek olan göçmelerin kişisel özelliklerinden de sıklıkla bahsedilir. Haberlerde kullanılan göçmen, muhacir arasındaki kavramsal ilişkide önemlidir (?) Gelecek olan göçmenler çalışkan, doğru, namuslu insanlardır. Ayrıca fiziksel özelliklerinde de yine şu şekilde bahsedilir. Boyları heybetli tam Türk gibi, hepsinin ekici olması ve yerel halkın onlardan öğrenecekleri çok şeyler olduğunun vurgulaması birbirini tanımayan soydaşların olası ön yargılarını kırmak için önemlidir. Ayrıca gelen göçmenlerin meslek gruplarına göre farklı teşvikler alması da söz konusudur. Zanaatkâr göçmenlere dükkân açma desteği verilmesi çiftçilere çift hayvanı ve tohum verilmesi gibi her meslek grubuna imkânlar dâhilinde destek verilmektedir. Gelen göçmenlere nüfus gücü açısından da bakıldığı zaman savaştan çıkmış olan yeni devlete taze kan arayışı olarak göçmeler oldukça önemlidir ve rahat olmalıdırlar.

Göçmenlerin uzun süreler limanlarda bekletilme sebepleri ikiye ayrılır: Vapurcu armatörlerin istedikleri ücretlerin verilmemesi ve Türkiye'de kalacak yerlerinin daha hazırlanmamış olmasıdır. Bu süreçte evlerini barklarını satıp limanda bekleyenlerin ana yurda girişi öncelik kazanmıştır. Bu süreçte yurda girişlerin kontrol altına alınması için Romanya ve Türkiye arasında gelecek olan göçmenlere Romanya'nın vize vermemesi kararlaştırılmıştır. Bu süreç zarfında ise armatörler ve vapurlar hazırlanmış, Anadolu'daki kalacak yerler düzenlemiştir. Romanya'dan Türkiye'ye gelecekler arasında Hristiyan Türklerin olması önemli bir husustur. Haberlerin detayın o Türklerinde tıpkı diğer Türkler gibi olduğu Türkçe bildikleri özellikle vurgulanmaktadır. Türkiye'de çıkan haberleri ve gazeteleri de takip etmektedirler.

Göçmen işleri ile ilk olarak Nüfus ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü ilgilemiş daha sonra bu görev Sıhhat Bakanlığına geçmiştir. Sıhhat Bakanlığında gerekli olan alt yapının oluşturulması için geçen süreçte göçmen sevkiyatına ara verilmesine veya alımların azalmasına sebep olmuştur. Göçmenler için yapılan hazırlıklar Romanya'dan Türkiye'ye doğru görünürlüğünü daha çok arttırır. Limanda sağlık kontrolünden geçen göçmenler ve hayvanları için Türk Kızılayı yemeden içmeye pek çok alanda göçmelerin işlerini kolaylaştırır. Trenlerle yurdun muhtelif yerlerine sevk edilen göçmenlerin gidecekleri yerden başka yere gidemezler. Burada Türkiye'ye geldikten sonra isteyenin istediği yere gidebilmesinin önünün açılması hem devletin üzerindeki yükü azalmanın türlü yollarından bir tanesidir hem de göçmenin istediği yere gidebilmesinin de önü açmaktadır. Fakat burada istediği yere gidecek olan göçmelerin diğer göçmenlerle aynı hakka sahip olup olmadıkları hakkında kesin bir bilgiye rastlamak mümkün değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Akgür, Zeynep Gökçe, **Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Akkayan, Taylan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

Altuğ, Yılmaz, "Balkanlardan Ana yurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C 32, S 2-4, İstanbul 1996, ss.846-857.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2005.

Arslan, H. Çetin, **Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300- 1451)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Atabay, Mithat, "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S 3, Çanakkale 2005, ss.92-107.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Baydar, Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş Kitabevi, İstanbul 1968.

Bozkurt, Giray Saynur, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", **Karadeniz Araştırmaları**, C 5, S 17, Ankara 2008, ss.1-31.

Castlas, Miller ve Mark J. Miller, **Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Castles, Stephen, "Towards A Sociology of Forced Migration and Social Transformation", **Sociology**, Volume: 37, Number 1, 2003, pp.13-34.

Çağaptay, Soner, "Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları", **Toplum ve Bilim**, S 92, İstanbul 2002, ss.218-241.

Dağıstan, Adil, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 18, S 54, Ankara 2002, ss.815-829.

Duman, Önder, "Atatürk Dönemi Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S 45, Ankara 2008, ss.23-44.

Levent Şahverdi Arşivi

Duman, Önder, "Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskân (1035-1939), 2016, http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler2/42.pdf, Erişim Tarihi:10.04.2017.

Erkal, Mustafa, Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul 1997.

Geray, Cevat, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923- 1960)**, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1962.

Gönüllü, Müzeyyen, "Dış Göç", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S 1, Denizli 1996, ss.94-105.

İçduygu, Ahmet ve Turgay Ünalan, **Türkiye'de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri, Türkiye'de İç Göç**, Tarih Vakfi Yayınları, İstanbul 1997.

İpek, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

İvgen, Ferhat, "1923-1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Eskişehir 2007.

Jackson, J. A., **Migration**, Logman, New York 1986.

Karpat, Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Karpat, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev.Bahadır Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2003.

Karpat, Kemal H., **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.

Kaya, Ayhan ve diğerleri, **Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?- İstanbul Diyarbakır Mersin**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Lee, Everett S., "A Theory of Migration", **Demography**, Volume 3, No.1, 1966, pp.42-57.

Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev.Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

Metin, Ömer, **Atatürk Dönemi Türkiye Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara 2011.

Levent Şahverdi Arşivi

Özgiray, Ahmet, "Türkiye- Romanya Siyasi İlişkileri (1920-1939)", **Türk Kültürü Araştırmaları (Orhan F. Köprülü'ye Armağan) Dergis**i, Yıl: 34, S 1-2, Ankara 1996.

Sağır, Adem, **Batum'dan Orta Asya'ya Bir Yol Hikâyesi (Sürgün Karadenizli Türklerinin Sosyal Yapısı)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Sağır, Adem, **Zorunlu Göçler, Sürgünler ve Yol Hikâyeleri (Ulupamir Kırgızları Örneği)**, Nobel Yayınları, Ankara 2012.

Sancaktar, Caner, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", **ESAM Dergisi**, C 2, S 2, İzmir 2007, ss.27-47.

Sarıkoyuncu, Ali, "Atatürk Döneminde Dış Türklere Yönelik Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gagauz Türkleri Örneği", **25-29 Ekim 1999 Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, ss.1317-1335.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

Sözen, Edibe, **Söylem**, ParadigmaYayınları, İstanbul 1999.

Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", **Toplum ve Bilim**, 50, İstanbul 1990, ss.49-71.

Tekeli, İlhan (2008), **Göç ve Ötesi**, Tarif Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Ural, Selçuk ve Kılınç, Selçuk, "Türkiye-Romanya İlişkileri", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, C 6, S 11, Kars 2015, ss.177-202.

Ülküsal, Müstecip, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri", **Emel Dergisi**, Temmuz-Ağustos 1966, İstanbul 1996, ss.36-37.

Ülküsal, Müstecip, **Dobruca ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1996.

Wacthel, Andrew Baruch, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, Doğan Kitabevi, İstanbul 2009.

Zanden, Vander W. James, **Sociology**, New York: Mc Graw Hill. Inc. 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 215-252
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 25.10.2017-12.09.2018

FRANSIZ ARŞİV BELGELERİNDE 23 HAZİRAN 1939 TARİHLİ TÜRK - FRANSIZ ANTLAŞMASI

MÜZEHHER YAMAÇ*

ÖZ

Türkiye ve Fransa arasında 23 Haziran 1939 tarihinde, Paris'te Büyükelçi Suat Davaz ile Dışişleri Bakanı Georges Bonnet tarafından Türk – Fransız Deklarasyonu ve Ankara'da ise, Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile Büyükelçi René Massigli tarafından Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasına ilişkin antlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Türkiye ile Suriye arasındaki toprak sorunu kesin olarak çözülerek iki ülke sınırı belirlenmiştir. Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına razı olmuş, Hatay'da bulunan Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde ülkeyi boşaltmasını kabul etmiştir. Hatay Meclisi de, 29 Haziran'da oybirliği ile Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Üç yıl süren mücadele sonunda Hatay Devleti'nin kurularak, Türkiye'nin vilayeti olmasıyla tamamlanan süreç, dönemin uluslararası gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Dünyanın önemli basın organları tarafından, olay yoğun bir şekilde işlenmiştir. 1939 Türk-Fransız Antlaşması, başından beri olayı takip eden Fransız basınında da çeşitli yazılarda değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Fransız diplomatik arşiv belgelerinde yer alan 23 Haziran 1939 anlaşmalarının imzalanma sürecindeki gelişmeler ve Fransız basınına yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Fransız Anlaşması, Tepkiler, Suriye, Basın.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, myamac@ntu.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

THE TURKISH-FRENCH TREATY DATED JUNE 23, 1939 IN THE FRENCH ARCHIVAL DOCUMENTS

ABSTRACT

Turkey and France signed a treaty on June 23, 1939 in Paris, with the Turkish-French Declaration by Ambassador Suat Davaz and Foreign Minister Georges Bonnet, and with the Foreign Minister Şükrü Saracoğlu and Ambassador René Massigli in Ankara, leaving Hatay to Turkey . With this treaty, the territorial problem between Turkey and Syria was definitely resolved and the two countries' borders were determined. France agreed that Hatay would join Turkey, and the French forces in Hatay agreed to vacate the country within a month. Hatay Parliament also decided to join Turkey on June 29 unanimously. After three years of struggle; the process, which was completed with the establishment of the Hatay State and the province of Hatay in Turkey was part of the international agenda for a long time. World's major press organs were also interested in Hatay. The Turkish-French Treaty of 1939 has been evaluated in various writings in the French press, which has followed the case since the beginning. This study will examine the developments in the French diplomatic archive documents, the progress of the signing of the June 23, 1939 treaties and the reflections on the French press.

Keywords: Turkish-French Agreement, Reactions, Syria, Press.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 16. maddedesinde yer alan Suriye ve Irak sınırı konusunda itilaf kuvvetleri ile Osmanlı yönetimi arasında görüş ayrılığı mevcuttu. Türklere göre egemenliklerinin sınırlarını çizen anlaşma, Müttefiklere göre Ateşkes Antlaşması sadece Osmanlı ordularının teslim olmasını sağlıyor, sınırlar konusunda bir taahhüt içermiyordu[1]. Ardından Avrupa devletleri 24 Nisan 1920'de San Remo'da; Suriye'de Fransız, Irak ile Filistin'de İngiliz "Mandat"sı konusunda anlaştılar. Ancak bu anlaşma genel bir çerçeve çizilmiş, ayrıntılar daha sonraya ertelenmişti. Fransa ile Türkiye arasında yapılan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşmasına göre; İskenderun Sancağı Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalarak özel yönetimli bir statüye kavuşturuldu[2]. Üzerinde uzun pazarlıklar yapılmasına karşın bu bölge Türkiye sınırları dışında kalacaktır[3]. Gelinen nokta; Fransa ve Türkiye arasında uzun bir siyasal mücadele döneminin başlangıcı olacaktır[4].

1920 yılından itibaren Suriye ve Lübnan'da hüküm süren Fransız manda yönetimi, 1925 yılından itibaren Suriye'de yoğun güçlüklerle karşılaştı. 1930'ların revizyonist ortamında, Fransa'da ekonomik ve toplumsal sorunlarda artışlar görülmeye başlandı. Avrupa'da yaşanan gelişmeler de, istikrar konusunda ümit vaat etmiyordu. 1926 yılında Türkiye-Fransa arasında imzalanan "Suriye ve Lübnan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" nedeniyle ilişkiler belirli bir mesafede devam etti. 1930 yılından itibaren Suriye'li milliyetçiler bağımsızlık yönünde cephe oluşturmaya başlamışlardı. Fransa'nın söz verdiği bağımsızlık antlaşmasının imzalanamamış olması, Suriye'de yerel düzeyde direnişlere yol açtı. Bu koşullar altında Fransa Suriye'deki manda yönetimini sürdürmekte zorlanarak, mandayı devretme kararı aldı. 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan Dostluk ve İttifak Anlaşması ile Fransa, Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık tanımayı ve Suriye üzerindeki

---

1 Adil Dağistan, Adnan Sofuoğlu, **İşgalden Katılıma Hatay-Atatürk'ün Dış Politika Zaferi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.8.

2 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları C I (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 2000, s.48.

3 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.75.

4 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.149.

Levent Şahverdi Arşivi

tüm haklarını Suriye Hükümeti'ne devretmeyi yükümlenmişti[5]. Bu gelişme üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti ve Fransa ile girişimlerde bulunarak Sancak konusunda aktif politikalar izlemeye başladı[6]. Aralık 1936'da başlayan Milletler Cemiyeti süreci 27 Ocak 1937 tarihli Sandler Raporu ile önemli bir aşama kaydetti[7]. 29 Mayıs 1937'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşma ile; Türkiye'nin ulusal bir sorunu haline gelmeye başladığı bu dönemde Sancak, " ayrı bir varlık" kabul edilerek olay çözümlendi. Ardından Milletler Cemiyeti'nde kurulan Seçim komisyonu gözetiminde başlayan seçim hazırlıkları sürerken, Türkiye ile Fransa arasında Mart 1938'de yapılan anlaşmayı izleyen ve Türk temsilcilerin çoğunlukta olduğu Hatay Meclisi kuruldu[8]. Bağımsız Hatay Devleti'nin Türkiye'nin Vilayeti olduğu Haziran 1939'a kadar süren süreç, dönemin uluslararası dinamiklerini etkileyen bir faktör olmuştur.

1930'lu yılların sonlarına doğru Avrupa'nın genel bir savaşa doğru yaklaşması nedeniyle uluslararası ortamın gerginliği Fransa ve Türkiye'yi birbirine yaklaştırdı. Almanya 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı istila etmiş, ardından Polonya ile saldırmazlık paktına son vermişti. Nisan'da İtalya, Arnavutluğu işgal etmişti. Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinin savunması bakımından yaşamsal önemi olan, Türkiye ile İngiltere ortaklaşa bir güvenlik paktı oluşturacaklarını açıkladılar[9]. 12 Mayıs 1939 tarihinde imzalanan "İttifaka Yönelik Türk- İngiliz Deklarasyonu" ile Türkiye ve İngiltere, herhangi bir saldırı halinde birbirlerine yardım edeceklerine dair bir anlaşma üzerinde görüş birliğine varmışlardı. İngiltere, anlaşmanın Fransa'nın da yer aldığı üçlü bir deklarasyon ile imzalanmasını istemekteydi. Ancak Türkiye, 1937'den beri "Hatay" adını almış olan Sancak sorunu çözümlenmediği nedeniyle öneriyi kabul etmemişti. Anlaşma, Akdeniz'de bir savaş durumunda yardımlaşma içine girmeleri ve Balkanlar'da güvenliği sarsacak bir gelişme-

5 Serhan Ada, **Türk- Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.93.

6 Mete Tunçay, "Hatay Sorunu ve TBMM", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, Ankara,1976, s. 257.

7 İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", **Belleten**, C XLIX, S 193, Nisan 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 79.

8 Tayfur Sökmen**, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi- S 32, Ankara, 1992, s.105.

9 Y. Olmert, "Turkey, The Levant Question During the Second War", **Middle Eastern Studies**, Vol.23 No.4.Oct. 1987, pp..347-452, Taylor&Francis, Ltd. www.jstor./org/stable/4283204.

Levent Şahverdi Arşivi

de birbirlerine danışmayı kapsamaktadır. Ardından 1 Eylül 1939'da Hitler Almanya'sının Polonya'ya saldırısıyla başlayan savaş, buna karşı çıkan İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle genişlemişti. Bu sırada tüm Akdeniz üzerinde geçmişten gelen arzusu bulunan Mussolini liderliğindeki İtalya, 1939 ilkbaharında Arnavutluk'u topraklarına katmış bulunuyordu. Stalin liderliğindeki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de Polonya'nın paylaşılması konusunda Almanya ile anlaşmış, diğer yandan da Türkiye'ye 'Boğazların savunmasına katılma' isteğini bildirmiş bulunuyordu[10]. İtalya ve Rus tehditleri karşısında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile anlaşarak kendini korumayı amaçlamaktadır[11].

Hatay Devleti'nin kurulduğu günlerde, Avrupa'da süren gerginlik, Fransa'yı da Eylül 1938'den itibaren, Türkiye ile anlaşma yapmaya yöneltmişti[12]. Fransız dış politikası, Georges Bonnet'nin bakanlığa geldiği döneme kadar çatışma yanlısı bir politika izlemişti. 1937-1938 arası Edouard Daladier'in bakanlığı sırasında Antakya meselesi yüzünden iki ülke arasındaki kriz doruk noktasına ulaşmış öyle ki, Türkiye Fransa'yı Doğu Akdeniz konusunda tehdit etmekten çekinmemiştir. Atatürk'ün ünlü Ulukışla ziyareti bir gözdağı verme amacıyla yapılmıştı. Fransız iç politikasında meydana gelen çalkantılar ve Almanya'nın Rhen bölgesini işgal etmesi, Fransa'nın dış politikasını yeniden gözden geçirmesine yol açtı. Atatürk'e hayranlığı bulunan Georges Bonnet'nin, Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmesi, Doğu Akdeniz'de yükselen bir başka tehlike olan İtalyan tehdidine, Alman-İtalyan iş birliğine karşı düşünülmüş bir hareketti. Türkiye'ye karşı sert tavır takınan zümrelerin bir sonraki seçimlerde iktidara gelememeleri, Fransız halkının çatışma istemediğinin bir göstergesi sayılabilir. 1938'de Hatay Devleti'ni kabul ederek ilk defa Yakındoğu'daki askeri ve siyasi pozisyonundan taviz vermesi, iç politikadaki bir değişimin sonucunda olduğunu söylemek mümkündür[13].

23 HAZİRAN 1939 TARİHLİ TÜRK FRANSIZ ANTLAŞMASI

İttifaka yönelik Türk-Fransız Deklarasyonu 23 Haziran 1939'da Paris'te, Fransa'nın Dışişleri Bakanı Georges Bonnet ve Türkiye Büyükelçisi Suat

10 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih, (1789-1912)**, Der Yayınları, İstanbul, 2013, s.589.

11 Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınevi, İstanbul, 2001, s.111.

12 İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)", **Belleten**, C XLIX, S 193, Nisan 1985, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.371.

13 Yaşar Demir, **Fransa'nın Yakındoğu Politikaları**, Suriye ve Hatay, Mostar Yayın, İstanbul, 2013, s.211.

Levent Şahverdi Arşivi

Davaz arasında; Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ve Büyükelçi René Massigli tarafından "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Çözümüne İlişkin Antlaşma" Ankara'da imzalandı[14]. Türk- Fransız görüşmelerinde Türk tarafının yapılacak anlaşmanın savunmaya yönelik olması, anlaşmanın imzalanmasından önce Hatay meselesinin kesin bir sonuca bağlanması talebi yerine getirilmiş oluyordu. Türk Fransız Deklarasyonu; Türkiye ile Fransa'nın, Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da güvenliği korumaya yönelik kararlılıklarını ortaya koymaktaydı. Deklarasyon bu şekliyle 12 Mayıs 1939 Türk-İngiliz Deklarasyonunu tamamlamaktaydı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını sağlayan belge, anlaşma metni bir protokol ve tutanaktan oluşmaktaydı. Anlaşmanın birinci maddesi, Türkiye'ye bırakılan toprakların sınırlarını belirtiyor, Fransız güçlerinin 23 Temmuz 1939'a kadar çekilmeleri öngörülüyordu. İkinci maddeden, beşinci maddeye dahil, bu topraklarda yaşayanların Türkiye vatandaşı olacakları, ancak, buralarda yaşayanların isterlerse altı ay içinde Suriye ya da Lübnan vatandaşlığına karar verebilecekleri ve vatandaşı olacakları ülkeye 18 ay içinde taşınabilecekleri, taşınırken gayrimenkullerini isterlerse tasfiye edebilecekleri, taşınır mallarını ise yanlarında götürebilecekleri hükmü yer almaktaydı. 6. maddeye göre, Fransa'nın İskenderun'daki askeri mezarlığı Fransız toprağı sayılacak ve başında Fransız bir bekçi bulunacaktır. 7. maddede, Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve iç huzurunu tehdit eden her türlü eylemi kınayıp, kendi topraklarından bu amaçla başlatılabilecek eylemleri yasaklayacak ve bastıracaktır. 8.,9.,10. maddelere göre, Suriye adına Fransa ve Türkiye, birbirlerinin ülke güvenliğine ve rejimine yönelik eylemlere engel olacaklarını belirterek, 30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi'nin yeni bir anlaşma imzalanmasını sağlamak üzere, 15 Mart 1940'a kadar geçerli kalması üzerinde anlaşıyorlardı. 11. maddede de, Anlaşma'nın onay belgelerinin değişimiyle 22 Temmuz 1939'da yürürlüğe girmesi öngörülüyordu. Anlaşma'nın ekinde yer alan protokolde, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması sonucu bu topraklardan ayrılacaklara ait mal, hak ve çıkarların devriyle ilgili düzenlemeler yer aldı. Fransız uyruklu gerçek kişilere ait, Hatay'da kalacak haklar ve taşınmazlar karşılığında, Türkiye Fransa'ya 35 milyon Fransız Frangı ödeyecekti[15]. Tüzel kişiler ise taşınabilir mallarını ve paralarını Hatay dışına serbestçe götürebilecektir. Payas-İskenderun demiryolu hattı da Türkiye'ye devredilecekti. Anlaşma ekindeki

14 **TBMM Z.C.**, D.6, İ.F, C 3; (26.6.1939).

15 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 124-130.

Levent Şahverdi Arşivi

tutanakta da, mal varlıklarını Hatay dışına götürmek isteyen gerçek ve tüzel kişilerin uyacakları kambiyo koşulları sıralanıyordu.

Dışişleri Bakanı Georges Bonnet yayınladığı bir bildiriyle, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki "misyonu"nundan üçüncü taraflar lehine vazgeçmek niyetinde olmadığını açıklamaktaydı. "Fransa hükümeti Suriye ve Lübnan'da üstlendiği görevden hiçbir üçüncü şahıs için vazgeçmeyecektir."[16]

Türk-Fransız Deklarasyonu, 19 Ekim 1939 Türk-Fransız-İngiliz Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'na ve Türkiye'nin Batı ittifakına dahil olmasına zemin hazırlamıştır. Çeşitli ülkeler Anlaşmaya gösterdikleri tepkilerle sorunun uluslararası ve bölgesel gelişmeler açısından önemini ortaya koymuşlardır. Antlaşmaya ilk tepki Suriye tarafından gösterilmiştir. Antlaşmanın imzalanmasının ertesinde Suriye Meclis Başkanı Faris el Khuri ile yeni hükümet başkanı Nasuh el Buhari Fransız hükümetine ve Milletler Cemiyeti'ne çektikleri tetelgraflarla bu anlaşmanın Türkiye ile Fransa arasında daha önce yapılan anlaşmaların ve sınır protokollerinin hükümlerine aykırı olduğunu ve Fransa'nın mandater devlet olarak buna yetkisi olmadığını ileri sürmüş ve protesto etmiştir[17].

İtalyan Hükümeti 10 Temmuz tarihinde Fransa'ya verdiği nota ile 1920 San Remo Konferansına katılan İtalya'nın görüş ve onayına başvurulmadan alınan bu kararın kabul edilemeyeceğini, anlaşmanın mandanın amacına aykırı olduğunu ve kabul edilemez olduğunu, ilgili halkların görüşünü yansıtmadığını bildirmiştir[18].

Anlaşmaya tepki gösteren ülkeler arasında bulunan Almanya, "kendisine yönelik İngiliz komplosunun sonucu" olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur[19]. Deklarasyonun imzalanacağını haber alan Von Papen, Türkiye'ye bundan vazgeçmesini, bunun savaş ihtimalini yüzde 40-60 oranında arttıracağını söylemiştir[20].

---

16 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s. 53.

17 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.149, 164,168, 196, 197,198.

18 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-LİBAN, Vol.470, s.106,107 ,142,143,144,145,152,154,186,187,188, 212,213,214,277; Vol. 471. s.153, 157,158, 182,183,208,209; Vol. 472, s. 4,5,6, 7,10.

19 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.98-100; Vol. 471, s. 151.

20 Fahir Armaoğlu, **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s.356.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere genel olarak antlaşmaya olumlu tepki göstermiş, ancak İngilizlerin nüfuz alanındaki Arap toplulukların tepkilerindenden çekinen çevreler, uluslararası hukuk dışında bir çözüm bulunmasının meşru sayılamayacağına dikkat çekmişlerdir[21].

Anlaşmaya siyasi bir tepki göstermeyen ABD ise, Hatay'daki çıkarları ve özellikle yürütülen arkeolojik kazılar konusunda güvence istemiştir[22].

Hindistan basını, "Milletler Cemiyetine başvurmadan, Suriye'yi kendisine himaye olarak veren güçlere danışmadan bu demokratik ülke, Sancağı bir başka ülkeye vermiştir" yorumuyla Fransa'yı eleştirmiştir[23].

Romanya basını; kamuoyunun Fransa-Türkiye Anlaşmasını olumlu karşıladığını, Türkiye'nin Avrupa'da meydana gelebilecek bir karışıklıkta oynayacağı rolü ve ayrıca, Balkanların ve Doğu Akdeniz'in korunmasındaki Türk-Fransız-İngiliz birlikteliğinin önemini anlatmıştır[24].

Bulgar basını; Fransa - Türkiye Anlaşmaları konusunda sade bir dille yaklaşmaktadır. İtalya ve Almanya'nın hoşnutsuzluğunu yansıtan gazeteler Akdeniz'de İngiliz politikasının uygulandığını iddia etmektedir[25].

FRANSA'DA TEPKİLER VE BASIN

Fransa açısından, anlaşmanın genelde olumlu karşılandığı görülmektedir. Fransa'nın İtalya ve Almanya'yı durdurma politikasını destekleyen çevreler, Hatay konusunda çözümün de zorunluk olduğuna işaret etmekteydi.

Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçisi René Massigli, Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'e gönderdiği 21 Haziran 1939 tarihli, 158 No'lu ve "Türk Basını ve Fransa ile İttifak" başlığı taşıyan telgraf ile Antlaşma öncesi Türkiye'deki basının yorumlarını Paris'e iletmektedir: "Sancak ile ilgili anlaşmaların yaklaşması ile, Türk basını coşku ile ülkemize olan dostluklarını belirtiyor. Özellikle iki makaleyi belirtmek isterim, 16'sında Cumhuriyet ga-

21 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.211-212.

22 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.50-52; Vol. 471, s. 245.

23 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s. 173-174.

24 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.176-177.

25 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.189-190.

Levent Şahverdi Arşivi

zetesinde[26] çıkan yazı ve 17'sinde Akşam gazetesinde çıkan yazı[27]. Bu yazılar Türk Fransız birlikteliğinin doğal ve kaçınılmaz olduğunun altını çiziyor. Akşam yazısının önemli olmasının başka bir nedeni ise, tanınmış bir yazar tarafından yazılmış olmasıdır. Dışişleri Bakanlığı'na dost ve vekil bir şahıstır. Birkaç yıl önce Paris'te, Türk Merkezi'nde bir seri konferans vermişti."[28] 16 Haziran 1939 tarihinde "Cumhuriyet" gazetesinde Yunus Nadi'nin "Sevgili Hatay, Anavatanına Dönüyor" başlıklı makalesinde; Hatay meselesinin milli bir mesele olduğundan ve büyük lider Atatürk için öneminden bahsederek; Hatay meselesinin çözümü bir hatanın telafisidir, Türkiye ve Fransa arasındaki barış anlaşması, bu bölgede özel bir idari yapı için anlaşmalar içermekteydi. Bu özel idari yapılanma, bir çok aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamaların sonuncusu, anavatana dönmesi" şeklinde çözülmesi her iki taraf için de bir başarı olmuştur, değerlendirmesinde bulunmaktadır[29]. 17 Haziran 1939 tarihli "Akşam" gazetesinde ise Fazıl Ahmed Aykaç'ın; "Fransız dostlarımızla bir anlaşma yaptığımız güzel haberini aldık. Hatay'ın bize bağlanması ile ilgili belgenin yakında yayınlanacağı haberini verebiliriz. Fransa, Türkiye ve İngiltere arasındaki bu barış üçgeni, Türkiye'nin uzun süredir isteğiydi. O zamanlar var olan küresel durumlar nedeniyle, bu mümkün değildi. Fransa gerçeği görerek, uluslararası bir ortamda insancıl ve dürüst hareket etmenin onurunu yaşamakta. Son zamanlarda siyasi ortamda nadir rastlanan bir zafer ortaya çıkmıştır, yorumuyla yazılmış makaleyi Paris'e göndermektedir[30].

Figaro Gazetesi'nden Wladimir d'Ormesson 23 Haziran 1939 tarihli yazısında anlaşma müjdesini vermektedir: "Türkiye ile ittifak anlaşmasının bugün sonuçlanmasını bekliyoruz. Yorum yapmak için metinlerin yayınlanmasını bekliyoruz. Fakat şimdiden bu haberin sağladığı mutluluğu bildirmek istiyoruz."[31]

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan Anadolu Ajansı Dünya Haberleri, 23 Haziran 1939 tarihli 4. Bülten, Ankara 23-a-a ile duyurmak-

---

26 **La Republiqué**, 16 Haziran 1939, Ek.1;.Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.45.

27 **L,Akcham**, 17 Haziran 1939, Ek.2. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.46.

28 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.44.

29 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.45

30 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.46.

31 **Le Figaro**, 23 Haziran 1939. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470,S93.

Levent Şahverdi Arşivi

tadır: "Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün iki oturum yaptı", cümlesiyle başlayan duyuruya yer vermektedir. Saraçoğlu'nun açılış konuşmasında Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ile ilgili haberleri verilmektedir. İkinci oturum sırasında diplomatik locada Bay Massigli, Albay Collet, Büyükelçilik personeli, Sör Hügues Montgomery Knachbull-Hugossen, Balkan anlaşmasının temsilcileri bulunmaktaydı. Refik Saydam'ın meclis konuşması tam metin olarak verilmiştir. Konuşmada; "Fransa ile Türkiye arasında görüşülen anlaşma metninin kabul edildiğini ve bu anlaşmanın Türkiye-İngiltere anlaşması ile aynı düzeyde olduğu bildirilmektedir. Refik Saydam konuşmasında İdealist ve kahraman Türk ordusu ile güçlü ve kahraman Fransız ordusunun aynı amaç için omuz omuza birlikte olduğunu bildirmekte ve söz konusu metni okuyarak gerekli açıklamaları yapmaktadır:

1. Fransız ve Türk hükümetleri çok kapsamlı görüşmeler içerisindedir.

2. Ulusal güvenliği koruma amaçlı uzun süreli anlaşmalar yapmaya karar vermişlerdir.

3. Bu anlaşmanın kesinleşmesine kadar iki hükümete herhangi bir Akdeniz savaşı sırasında birbirlerine tüm güçleri ile yardım etme sözü vermektedir.

4. Bu açıklama, anlaşma doğrultusunda, herhangi bir ülkeyi hedef almamaktadır, herhangi bir sorun durumunda iki ülkenin birbirine destek vermesini ele almaktadır.

5. Anlaşmanın kesinleşmesi öncesinde her iki ülke konuları daha detaylı inceleyecektir.

6. Her iki ülke, Balkanlar'da güvenliği sağlama amacıyla yapılması gerekenleri görüşmeli ve bunu en yakın zamanda hedefe ulaştırmalıdır.

7. Üstteki bu maddeler, her iki ülke için barış amaçlı başka ülkelerle anlaşmasına engel değildir.

Bu açıklamadan sonra Büyük Millet Meclisi, 343 vekilin oybirliği ile oylama yapmıştır.

Bu öğleden sonra saat 19.30'da Dışişleri Bakanlığında, Bay Georges Bonnet ve Bay Suat Davaz imzaları ile, Fransa - Türk birlikteliği anlaşması imzalanmıştır.

Bay Bonnet kısa açıklamasında; Fransa - Türkiye Anlaşması'nın, Türkiye - İngiltere Anlaşması'nın (12/5) aynısı olduğunu belirtti. Bay Bonnet,

Levent Şahverdi Arşivi

bu anlaşmaların hiç kimseyi hedef almadığını hatırlatmıştır. Bu anlaşmanın, barışı sağlama ve koruma için çok büyük bir adım olduğunu ve bundan çok memnun olduğunu belirterek sözünü bitirmiştir.

Bay Davaz, Fransa - Türkiye dostluğundan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir: İmzalanan anlaşmalar hiç kimseyi hedef almamaktadır, barışı koruma amaçlıdır.

Anlaşmaların imzalanmasının ardından, Bay Bonnet açıklamaştır:

‘’Yapılan anlaşmalar Türkiye, Fransa, Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkileri kesinleştirmekte ve iyi komşuluk bağlarını pekiştirmektedir. Türkiye-İngiltere Anlaşmasına paralel olarak, Yakındoğu ve Avrupa’da düzen ve barışın korunması için önemli bir adımdır ve iki güç arasında işbirliği için bir temel teşkil edecektir.” [32]

23 Haziran 1939 tarihinde Le Petit Journal Gazetesinden Léon Boussard, Bay Bonnet ve Bay Davaz Paris’te bir deklarasyon yayınladılar ve Bay Saracoğlu ve Bay Massigli Ankara’da bir anlaşma imzaladılar. Açıklamada; “Sancak Alexandrette’nin devri, bu yeni diplomatik anlaşmanın bedelidir” denilmektedir[33].

Fransız Diplomatik Arşivinde bulunan 24 Haziran 1939 tarihli Ulus Gazetesinde Falih Rıfkı Atay tarafından yazılan “Hatay, Fransa ve Türkiye” başlıklı makale anlaşmanın imzalandığını bildirmektedir:

“Dün saat 15.10 da, Hatay ile ilgili anlaşma Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ve Fransa Büyükelçisi Massigli tarafından imzalandı. Ayrıca dün Paris’te, Dışişleri Bakanı Bonnet ve Türk Büyükelçisi Davaz, gelecekte meydana gelebilecek tehlikelere karşı yardımlaşma anlaşması imzaladılar. Ölümsüz başkan Atatürk’e olan büyük sevgi daha da artmış bulunmakta, Hatay zaferi onun eseridir. Ömrünün son senelerini Hatay meselesine adamıştı. Doktorlarının karşı çıkmasına rağmen hasta yatağından kalkıp Hatay’ın kapısına kadar gitmişti. Dostu İsmet İnönü ve Büyük Millet Meclisi, büyük şefin ölümünden düne kadar bu meseleyi sonuca erdirmek için çabaladı. Hatay bizimdir. Sonunda Hatay, tekrar Türk vilayeti haline gelmiştir. Atatürk’ün ruhu bundan memnun, biz ve çocuklarımız devrimin getirilerini elde tutmak istiyoruz.

32 **Anadolu Ajansı Haber Bülteni**, 23 Haziran 1939.Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.117-121.

33 **Le Petit Journal**, 23 Haziran 1939, Ek.3.Bk. www. galicia.bnf.fr/ Bibliothéque nationale de France.

Levent Şahverdi Arşivi

Kalplerimiz Büyük Atamıza meclisimize ve hükümetimize sevgi ve saygı ile dolmaktadır. Bu başarıyı elde etmek için vatanımız tek beden olmuştur, duygu ve ruhu en üst seviyede tutmuştur. Eğer bu şekilde olmasaydı kim bilir ne sorunlar ile karşı karşıya kalacaktık. Bugünün ikinci güzel olayı barışı ve güvenliği koruma amacı ile, Fransa'yla birleşmemiz. Hiçbir maddi, manevi mesele Fransa ve Türkiye'yi ayırmamaktadır. Fransa ile Türkiye arasında meydana gelmiş olan sorunlar, yanlışlık sonucu meydana gelmiştir ve bu nedenle geçiciydi. Yakınlaşmamız doğal bir durum, bu nedenle daimidir. Bu günden itibaren güçlerimizi birleştirerek, yürümeye devam edeceğiz. Ne biz Fransa'dan, ne de onlar bizden bir talepte bulunmamaktadır. İstediklerimiz barış, uluslararası anlaşma, verilen sözlerin tutulmasıdır."[34]

Fransız Diplomatik Belgelerinde bulunan 24 Haziran 1939 tarihli "Türk Fransız Anlaşmaları dün Paris ve Ankara'da imzalandı" başlıklı raporun ilk bölümü imzalanan metinlerin içeriğinden oluşmakta olup, Ortak destek bildirgesi, Fransa'nın Suriye ve Lübnan görevinin sürekliliği bildirgesi, Suriye ve Türkiye arasındaki bölgesel meseleler konusunda anlaşmadan oluşmaktadır. Georges Bonnet, ortak destek bildirgesini imzaladıktan sonra: Fransa - Türkiye ortak destek anlaşması, 12 Mayıs'ta imzalanan İngiliz - Türk Anlaşmasının aynısıdır. Fransa, Türkiye arasındaki zorunlulukları vurgulamaktadır:

1. Akdeniz Bölgesinde meydana gelebilecek tüm savaşlarda, Fransa ve Türkiye birbirine yardımcı olacaktır.

2. Balkan'larda güvenliği de içeren, kesin bir anlaşma hazırlanacak.

Bu anlaşmanın en önemli iki noktası bunlardır. Tekrar hatırlatmak isteriz ki, hiçbir ülke hedef alınmamıştır. Barışı koruma amacıyla Paris, Londra ve Ankara ortak olarak hazırlamıştır."

Ardından Bay Suad Davaz :

"Sayın Bakan, anlaşmanın karakterini çok iyi aktarmıştır. Bunların üzerine, eklenecek bir şey göremiyorum, fakat bu anlaşma konusundaki mutluluğumu bildirmek isterim, barış için çok önemli bir adımdır. Ortak noktamız Barış'tır."

Fransa'nın, Suriye ile ilgili bildirisi :

" Fransa hiçbir şekilde üçüncü şahıs için, Suriye görevini bırakmamaktadır."

34 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470,,s.122-123.

Levent Şahverdi Arşivi

Anlaşmalar ile ilgili analizde: "Suriye'deki mülkler, Türkiye'ye ücret karşılığında verilecektir. Anlaşmalar, tüzel ve gerçek kişilerin varlıklarının nasıl karşılanacağını belirtmekte. Ayrıca anlaşmalarda, Sancak içerisinde bulunun Fransız alanlarının geleceği anlatılmıştır. Mezarlıklarda bulunun askerlerimizin külleri Fransızlar'ın kalacak. Korumasını üstleneceğiz. Bayramlarda törenler yapılmaya devam edilecek. Dini mekanlar, şu andaki konumlarında devam edecekler. 1936 yılından beri, bu konular hassas konumdaydı. Sancağın Türkiye'ye geri verilmesi bu durumu düzeltecektir. Kessab bölgesi Suriye'de kalacak Ermeni halkın ağırlıkta olduğu bu bölgenin Suriye'de kalması, ülkeye önemli bir coğrafi bölgede avantaj sağlamaktadır. Bu anlaşmalar sayesinde Fransa ve Türkiye arasında sıkı bağlar oluşmuştur."[35]

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Réne Massigli Ankara'dan 24 Haziran 1939 tarihli "Gizli" notu ile Paris'e gönderdiği mektubunda:

"Sancak ile ilgili düzenleme imzalandı. Eğer Türklerin bölgedeki taleplerini daha önce göz önünde bulundurup; mutlaka olacak bu durumun kararını daha önce vermiş olsaydık, Türk hükümetinin bu anlaşmaya bu kadar ihtiyacı varken daha iyi koşullarda bu anlaşmayı gerçekleştirmiş olacaktık, Djebel Akra'nın tepesine ve Bağdat demir yolunda daha iyi koşullara sahip olabilirdik…, fakat her şeye rağmen hükümetimizin doğru bir karar verdiğini düşünüyorum" demektedir. Mektubun devamında, …uzun süren bu konu nedeniyle, jestimizin bu ülke gözünde değerinin değeri azaldığı doğrudur. Ancak bu durum Başkan İsmet'e ''Ölümsüz Başkan Atatürk'e" layık bir devlet başkanı olması için eksik kalan prestiji sağlamıştır. Fransız-Türk Antlaşmasında derinden ikna etmeye ihtiyacımız olan geçek bir dostumuz olarak, Bay Saraçoğlu'nun otoritesini sabitlemiştir. Dışişleri Bakanı, durum karışık bir hal aldığında bizim yüzümüzden çok ciddi sorunlarla karşılaşmıştı ve zor durumda kalmıştı. Uzakdoğu olayları, Almanya'nın Polonya karşıtı propagandaları nedeniyle üst seviyeye ulaştığında ve Avrupa krizi meydana geldiğinde, Türkiye'nin nötr bir tavırda kalacağı düşünüldüğünde, Hatay konusunda vatani duygular ile mücadele etmesi sonucunda bu başarıyı hak etmiştir.

Dostane duygular ile bize yaklaşan bu ülkenin, vatani duyguları nedeniyle bizim okullarımıza yönlenmesi bence olası görünmüyor. Buna rağmen, kararımızın doğru olduğunu düşünüyorum. Alexandrette (İskenderun) veya Antioche'daki (Antakya) durum İstanbul'daki ile aynı olmayacaktır. Boğaziçi'nin büyük şehrinde azınlık bir müşteri kitlesi, kurumlarımızda de-

35 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.134-135.

Levent Şahverdi Arşivi

vamlı sabit durumdadır ve Türkiye'de, Kadıköy'deki Fréres'ler koleji gibi ünlenmesi sayesinde vilayetlerde memurların arasında gün geçtikçe çoğalan bir müşteri kitlesi oluşmasını sağlayamayacaktır. Fakat oğullarını Kadıköy'e gönderen aile babalarının, çocuklarını Fréres'ler kolejine göndereceklerinden şüpheliyim. Müslüman müşterileri saymayarak, yalnızca azınlıkları göz önünde bulundurmak durumunda kalan okullar, bu azınlıkların gün geçtikçe azaldıklarının ve yeterli öğrenci sayısına ulaşamayacaklarının farkındalar. Bu nedenle Fransa ve Türkiye arasında diğer entelektüel iş birliği oluşumlarına yer vermek için, bu kolejlerin yok olmasına göz yumabiliriz. Sancak'taki firmalar ile ilgili Sayın Bakan biliyor ki, ülkeyi terk etmeyi kendileri talep etmişlerdir. Bu durumdan memnun olduğumu belirtmek isterim. Şirketlerimizin yöneticileri Türk yönetiminde çalışmakta zorluk çekeceklerdi, fakat elektrik idaresi için muhteşem garantiler elde edebilirdik. Liman işletmesi konusunda, hiç konuşmama taraftarıyım. Limanda yeni sisteme kesinlikle ayak uyduramayacak bir personele sahip olmak yalnızca sorunlara neden olurdu. Yeni Türkiye'de bir yabancı için yaşamak ve başarılı olmak için, eski yöntemlerde çok uzun süre yaşamamış olması gerekir. Sancak meselesinin çözülmesi bizim için önemli olan hatıraları canlandırdı. Fakat psikolojik ve politik olarak, Türkler üzerinde maddi ve manevi etkilerimiz için çok faydalı oldu, değerlendirmesinde bulunmaktadır[36].

Büyükelçi Réne Massigli Ankara'dan 24 Haziran 1939 tarihinde Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'ye gönderdiği bilgi notunda da; Türkiye'de Hatay konusunun nasıl değerlendirildiğini yorumlamaktadır. "Ekte, Büyük Millet Meclisi Konseyi başkanı Dr. Refik Saydam'ın açıklama metnini bulabilirsiniz. Yapılan eleştiriler, tutulan tutum ve duygular Fransa'ya dostluklarını göstermekte. Tüm basın istisnasız bu güzel duyguları yansıtmakta, özellikle Paris ve Londra'dan dönen gazetecilerin yazılarında Fransa sempatisi öne çıkmakta. Ayrıca Ekte, ulusal gazete olan Ulus gazetesinin bir tercümesini bulabilirsiniz. Bu yazı Falih Rıfkı Atay imzalıdır."[37]

24 Haziran 1939 tarihli Le Petit Journal Gazetesi; "Fransa ve Türkiye hükümeti; Balkanlar'dan Akdeniz bölgesine uzanan güvenliğin kurulmasının gerekli olduğunu kabul ederek, Fransa ve Türkiye barışı güçlendirmek için bir yardım anlaşması imzaladılar. İki ülkeyi birbirinden ayıran artık hiçbir sorun mevcut değil. Bay Bonnet," Bu anlaşmanın kimseye karşı olmadığı",

36 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.94-97.

37 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.116.

Levent Şahverdi Arşivi

Bay Davaz ise, "Bu anlaşma barışı güçlendirecek" açıklamasında bulundular" yazmaktadır[38].

24 Haziran 1939 tarihli Le Petit Parisien gazetesi; "Fransa-Türkiye Anlaşmasının imzalanması iki ülke arasında dostluk rüzgarları estirdi" manşeti ile yayınlanmaktadır. Lucien Bourgues tarafından kaleme alınan makalede:Bay Georges Bonnet ve Bay Suad Davaz, dün Quai D'Orsay'de anlaşmaları imzalamak için bir araya geldi. Dışişleri Bakanlığı ve Büyükelçilik üst düzey görevlileri eşliğinde imzalar atıldı. Paris'te bu imzalar atılırken, aynı anda Ankara'da Türkiye Dışişleri Bakanı ve Fransa Büyükelçisi Bay Massigli bir protokol, bir anlaşma, sınır anlaşması ile ilgili iki mektubu imzaladılar. Fransa-Türkiye Ortak Destek Bildirgesi, 12 Mayıs'ta imzalanan İngiltere-Türkiye Anlaşmasının aynısıdır. Herhangi bir savaş durumunda, birbirlerine destek vermelerini kararlaştıran bir anlaşmadır. Bildirgenin bir paragrafında, bu anlaşmalarla hiçbir ülkenin hedef alınmadığının altı çizilmiştir.

Georges Bonnet'in açıkladığı gibi, bu anlaşmayı Paris, Londra ve Ankara, barışı korumak amacıyla bir araya gelip ortaya çıkarmıştır. Bu üç ülkenin ortaya koyduğu anlaşma, Akdeniz'in çok önemli bir bölgesini korumaktadır. Suriye ile ilgili bildirge kısa, fakat kesindir. Fransa üçüncü bir şahıs için hiçbir şekilde, Suriye ve Lübnan konusundaki sorumluluklarından vazgeçmediklerini belirtmiştir. Birkaç gün sonra yayınlanacak olan Ankara'da imzalanan belgeler, Türkiye'nin bu anlaşmalara kendi rızasıyla katıldığını göstermekte. İlk defa Türkiye, Suriye üzerinde herhangi bir baskı uygulamayacağı konusunda teminat vermiştir. Bunun karşılığında, Sancağa tümüyle sahip olmuştur. Türk vatandaşı olmak isteyenler, bunu elde edebilecekler. Türk vatandaşı olmak istemeyen kişiler, 6 ay içerisinde Suriye veya Lübnan vatandaşı olabilecek, fakat 18 ay içerisinde tüm mal varlıklarıyla ülkeyi terk etmek durumunda kalacaklar. Sancağın el değiştirmesi sonucunda, meydana gelecek olan zararlar karşılanacaktır. Fransızlara ait olup Türklere geçecek olan varlıkların karşılığında, Türkiye 30 milyonluk bir ödeme yapacaktır. Mezarlıklarda bulunan, Sicilya kampanyası sırasında ölen askerlerimizin külleri Fransızların varlığı olarak kalacak. Dini mekanlar, şu andaki konumlarında devam edecek. Ermeni halkının çoğunlukta olduğu Kessab bölgesi, Suriye'de kalacak" sözlerine yer verilmektedir[39].

38 **Le Petit Journal**, 24 Haziran 1939, Ek.4. Bk. www. galicia.bnf.fr/ Bibliothéque nationale de France.

39 **Le Petit Parisien**, 24 Haziran 1939, Ek.5. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, 136-137.

Levent Şahverdi Arşivi

24 Haziran 1939 tarihli L'Humanité gazetesinde Gabriel Perı, "Fransa –Türkiye, Fransa -Japonya Anlaşmaları ve Uzak Doğu gerginliği" manşetli yazıda: "Türkiye - Fransa Anlaşmaları, dün Paris ve Ankara'da imzalandı. Japonya - Fransa Anlaşması bugün veya yarın Tokyo'da imzalanacak. "Türkiye ile imzalanan anlaşmalar üzerine, basın uzun uzun yazıyor fakat Japon imparator ile yapılan anlaşmalar daha gizli ilerlemekte. Türkiye birlik olmak, barışı korumak için vazgeçilmez bir öğedir. Fakat bu birliktelik için Fransız hükümeti büyük bir taviz vermiştir. Alexandrette Sancağı, Türkiye'ye verilmiştir. Karşılığında Türkiye, Suriye üzerinde hiçbir bölgesel talepte bulunmayacak" yorumunda bulunmaktadır[40].

24 Haziran 1939 tarihli L'Action Gazetesinde: "Alexandrette Sancağının Terk Edilmesi Hakkında" başlıklı yazıda: Akdeniz Komitesi'nin, Fransa Başbakanı Bay Edouard Daladier'e imzalı bir mektup verdiğinden bahsetmektedir. Yazıda mektubun içeriğinden bahsedilerek, bölgede yaşayan Ermenilerin çocuklarını ve eşlerini korumak için bölgeyi terk etmek zorunda oldukları endişelerine yer vermektedir. Ermeni imza sahiplerinin isimlerinin yer aldığı mektupta, "Bu büyüklükte bir göç halkımız için yavaş ve onur kırıcı bir ölüm anlamına gelir. Eğer Fransa bizi düşmanlarımızın ellerine terk edecekse, eşlerimiz ve çocuklarımızı kendi ellerimizle öldürür, savaş alanında elimizde silahımız onurumuz ile ölürüz" dediklerine yer verilmektedir[41].

Fransa Maslahatgüzarı Louis de Monicault 27 Haziran 1939 tarihinde Ankara'dan Fransa Dışişleri Bakanlığı'na 1042 - 1043 no'lu telgraf ile bildirmektedir: "Dün Albay Collet ve Bay Açıkalın, 23 Haziran tarihli anlaşmanın gereklerini yerine getirmek için Antioche'a (Antakya) gitti. Delegemiz yola çıkmadan önce Dışişleri Bakanımızdan, Ankara ve Sancak'ta yürüttüğü görevde gösterdiği özen için tebrik almıştı. Ayrıca Bakanımız Fransa-Türkiye Anlaşması'ndan duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Şam'daki ulusalcıların sık sık dile getirdiği, 1936 Anlaşması'nın yerine getirilmesine karşı olduğunu belirtti. Türkiye'nin, Fransa'nın, Suriye görevini zorlayacak hiçbir eylemde bulunmamaya kararlı olduğunu ekledi. Bazı Türk görevliler, kendi çıkarları için otoriteler tarafından onaylanmayan hareketlerde bulunmuş ve Türk Hükümeti bunları uzaklaştırma kararı aldı."[42]

---

40 Ek**: 8 L'Humanite**, 24 Haziran 1939. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.138.

41 **L'Action Française**, 24 Haziran 1939, Ek.6.Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.139.

42 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.178.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan Fransa, Türk basınını da takip etmektedir: M. Louıs de Monicault'tan 30 Haziran 1939 tarihinde 175 no'lu, "Geleneksel Fransız-Türk dostluğu ve 23 Haziran Antlaşması'na totaliter ülkelerin tepkilerinin Türk basınında ayrılan yorumlar" notu ile Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'e gönderilen telgrafta bu yorumları görmek mümkündür:

Türk Basını Hatay'ın geri verilmesinden dolayı duyulan memnuniyeti yayınlamaya devam ediyor, fakat İtalya ve Almanya'nın tepkileri gölge düşürmeden biran önce imzaların tamamlanması gerektiğini iletiyorlar. 26 Haziran tarihli "Ulus" gazetesinde Falih Rıfkı Atay, Alman ve İtalyan gazetecilerin ''Türkiye'nin Halep ve Musul konusundaki görüşleri'' iddialarını yalanlamaktadır. Yazısında : "Önemli mecburiyetler içeren bir ortaklığa adım attık. Hatay meselesini dostluk çerçevesinde halletmeye çalışanlar fark edecekler ki, ulusal görevlerini yerine getirmişlerdir ve insanlık için önemli bir iş başardılar. "İkdam" gazetesi 27'sinde : "bizim gayet doğal olarak gördüğümüz bir transferi, bazı Fransız ulusalcı ve emperyalist kişiler anormal olarak görebilir. Fakat Fransız hükümeti barışın değerini tam olarak vermiştir ve Türkiye ile ortaklığının önemini görmüştür." Aynı gazetede, Alman basınında çıkan bir iddiayı çürütmüştür. Alman gazetesine göre, eğer eski başkan hayatta olsaydı Türkiye tarafsız konumunu bozmazdı."Yeni Sabah" gazetesi muhabiri bu ayın 27'sindeki yazısında Alman, İtalyan ve Arap gazetelerine yüklenmiştir. Almanlara göre Suriye, Lübnan ve Filistin Türkiye'ye teslim edilecek, İtalyanlara göre Fransa, Halep ve Şam'ı elinden çıkaracak, Araplara göre Suriye tümüyle Türkiye'ye verilecek."Tan" gazetesi, Vekil Gündüz : Fransa dostluğu ve ortaklığı başarılardan doğmuştur. Türkiye İngiltere dostluğu da bu şeklide doğmuştur. Aynı şekilde İngiltere ve Rusya arasında olacak. Fransa -Türkiye anlaşması barış için önemli bir nokta. Fransa -Türkiye dostluğu uzun yıllardır var olan bir durum fakat, Osmanlı Devleti ile Pierre Loti ve Claude Farrere dönemi arasında ve; Atatürk'ün ve İsmet İnönü Türkiye'si ile demokratik Fransa dönemi arasında farklıdır. Büyük Millet Meclisinde; Cumhurbaşkanımız Hatay meselesinin çözümünden sonra Fransa ve Türkiye'yi hiçbir gücün ayıramayacağını belirtti[43].

"La Revue Des Ambassedes" (Büyükelçiler Dergisi Diplomatik Sorunlar ve Sömürgeler), "Avrupa'nın Satranç Tahtası" başlıklı yazıda:

Bu dönem tarihte, diplomasinin önemli rol oynadığı bir dönem olarak kazınacak. İki güç grupları arasında rekabet var: birinci grup Almanya ve

43 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.240-244.

Levent Şahverdi Arşivi

İtalya ; ikinci grup Fransa ve İngiltere. Birinci grup Avrupa hatta dünya hegemonyasını istemekte; ikinci grup bunların yoluna taş koyma hedefindedir. Her iki grup da, silahlı karşılaşmaları istememektedir. 18'inci yüzyıl, analog rekabetler ile dolu, daha çok prensler ve ordular arasında gelişiyordu. Şimdi dram daha dar ve ağır, halklar arasında cereyan ediyor. Ordu kavramı yalnızca sözel olarak aktiftir. Savaşlar halkları galeyana getirmekle, anlaşmaları ve uygulamaları ortaya çıkarmakla, suçlamalara devam ediyor. Fransa ve İngiltere'nin tek istekleri barıştır ve halkların taleplerini, özgürlüklerini temin etmektir" yorumunda bulunmaktadır."[44]

"L'asie Française" Temmuz-Ağustos 1939, 372 No'lu Bülten'de, "Alexandrette Anlaşması" üstüne yaptığı haberde;

Fransa Türkiye anlaşması yayınlandı: Alexandrette Sancağını Türkiye'ye veriyor. Anlaşmanın en büyük şartı buydu. Bu şartın kabul edilmesinin nedeni üzerinde gelecek bir politik atılım olup olmadığı dikkatle incelenmeli. Bunu tarih gösterecek. İtalya ile birlikte Balkanlar konusunda çalışan Türkleri, Fransa-İngiltere ikilisinin yanına çekmek için, Sancağın verilmesi gerekiyordu aradaki tek engel buydu. Suriyeliler bağımsızlığını buna borçlu, fakat bunun farkında değiller. Sancağın verilmesinin, Fransız çıkarları uğruna verilen bir fidye olduğunu düşünüyorlar. Suriye üzerinde sürekli bir tehdit ve baskı hakim olmakta. Bunlardan kurtulmanın yoluydu. Alexandrette meselesi siyasi yönden hallolduğuna göre geriye pratik tarafı kaldı. Sancağın Türkiye'ye geçmesiyle, bazı haklar tehlikeye girecek. Bu hakların korunacağı ümidindeyiz. Şirketler ve kurumlar için alınan önlemler yapılan anlaşmalar bulunmakta. Asıl mesele kişilerin hakları. Bazıları gitme hakkını kullanıyor. Sancak'ta mal varlıkları dururken gittikleri yerde sefalet içinde yaşamaları gerekecek[45] mi? Bunlar anlaşmalar ile çözümlenecek… şeklinde yorumlamaktadır[46].

Fransız Diplomatik Belgelerinde bulunan 31 Mart 1940 tarihli " İstanbul Türk Basını Günlük Bülteni" ile Türkiye'deki gelişmelerin günü gününe takip edildiği anlaşılmaktadır: "Dış Politika" başlığı altında yer alan "Genel Sorunlar"da:

---

44 **La Revue Des Ambassades et Des Questions Diplomatiques et Coloniales**, Haziran 1939, Ek.7, Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.245-246.

45 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.472, s.274.

46 **L'asie Française**, No. 372, Julliet – Août, 1939, Ek.8. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.476, s.215.

Levent Şahverdi Arşivi

"Tüm gazeteler, Türk-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı öne çıkarmışlardır. Vakit gazetesi bir başlıkta Bay Massigli'nin ifade ettiği Fransız-Türk dostluğunun altını çizmiştir. Yeni Sabah gazetesi, bu anlaşmanın dostluk çerçevesi içerisinde İmzalandığını söylemiştir. İkdam Gazetesi, bir başlık altında şunları yazmıştır: Türkiye–Suriye Dostluk Anlaşması dün imzalanmıştır. Dışişleri Bakanımız ve Fransız Büyükelçisi, Türk-Suriye dostluğuna dair söylevlerde bulunmuşlardır."[47]

Büyükelçi René Massigli Ankara'dan gönderdiği 1 Nisan 1940 tarihli, 678 No'lu telgraf ile bildirmektedir: Falih Rıfkı Atay; resmi olmayan Ulus gazetesinde Türkiye'nin, "Türkiye-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması"nı imzalayarak ne kadar doğru bir adım attığını belirtmiştir ve şöyle yazmıştır: "Tüm Yakındoğu'da dostluk ilişkileri kurmak istemiş ve Sadabat Anlaşması'nın gereğini yerine getirmişizdir. Fransa ve İngiltere, Irak ve Suriye dostluğunu elde etmemizde yardımcı olmuşlardır. Massıgli'nin dediği gibi, Suriye ve Türkiye ilişkileri bundan böyle kusursuz durumdadır zira, bu ilişki Fransız -Türk dostluk ilişkisi üzerine kuruludur[48].

René Houlee, 6 Temmuz 1939 tarihli Le Temps Gazetesi'nde Türkiye izlenimlerini aktarmaktadır:

Ankara'daki Büyük Meclis Kurulu'nda, Fransa-Türkiye Anlaşması'nın imzalanması:

René Houlee, 6 Temmuz 1939 tarihli Le Temps Gazetesi'nde Türkiye izlenimlerini aktarmaktadır. Ankara'daki Büyük Meclis Kurulu'nda, Fransa - Türkiye Anlaşması'nın imzalanması: 30 Haziran tarihinde Meclis tüm üyeleri ile anlaşmaların imzalanması için bir araya geldi. Fransa'da herkes, Alexandrette (İskenderun) Sancak meselesinin önemini biliyor ve geçmişe dönmek tamamıyla gereksiz. Alman ve İtalyan basını bu meseleyi Fransa'nın ihaneti olarak nitelendirmekte. Türkiye " Biz Fransa'nın büyük demokrasisine her zaman güven duyduk. Fakat Suriye gibi özgürlüğü yeni öğrenen genç bir devlete o şekilde güven duyamayız."

23 Haziran Anlaşmaları ve Sonuçları:

Bu anlaşma, 12 Mayıs 1939 tarihli İngiliz - Türk Deklarasyonu'na eş değerdir. Akdeniz Bölgesinde bir savaş durumunda karşılıklı yardım edilece-

47 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.476, s.215.

48 **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.476, s.216.

Levent Şahverdi Arşivi

ğine dair bir anlaşma, Akdeniz ve Balkanlar'da imzalanacak olan daimi bir anlaşmanın öncüsüdür. Fransa ayrıca Suriye ve Lübnan'da, Paris Antlaşmasında belirttiği gibi icraatlarından vazgeçmeyeceğini açıklar. Bay Massigli ve Saraçoğlu arasında, 1937'den beri Hatay ismini almış olan İskenderun Sancağını Türkiye'ye devretme konusu sonuca ulaştırılmıştır. Sancak ölmüştür ve Hatay yeniden doğmuştur. Türkiye, belirlenen Suriye sınırlarını tanır ve Kessab bölgesini Suriyeliler'e teslim eder. Kessab bölgesinde koruyucu görevi üstlenmişizdir. Bu bölge neredeyse tamamiyle Ermeniler'den oluşmaktadır. Her ne olursa olsun bundan böyle Akdeniz'de İngiliz, Fransız ve Türk barış cephesi bulunmaktadır. Von Papen'in çabaları bu konuda yetersiz kalmıştır. 2 Mayıs 1939'da Reich onu Ankara'ya acil bir şekilde göndermiştir, ama çabaları yetersiz kalmıştır. İtalya, Almanya'nın fikirlerini paylaşıyordu ama hırçın ve en sert tepkiyi veren yine İtalyan basını olmuştur. Bir çatışma durumunda Oniki Ada'nın tehlike altında olacağı doğrudur fakat Roma; İngiliz, Fransız ve Türk anlaşmalarının sonuçlandırılmasındaki baskın nedenin, Arnavutluk üzerindeki zorla ele geçirmenin (ilhak) olduğunu görmek istememektedir. Türkiye Balkanlar'a yabancıların zorla girişini gördükten sonra, barışçıl büyük demokrasilerin yanında yer almak istemiştir. Türkiye'nin Balkanlar'daki ittifaklarına gelince; Yugoslavya hala biraz Berlin'den etkilenmiş görünse de, Yunanistan Akdeniz blok'una güvenmektedir. Aynı zamanda Bay Gafenice 13 Haziran'da Ankara'da başkent ziyaretlerini tamamlamıştır ve Bükreş'te Fransız – Türk Anlaşması'nın imzalanacağına dair güvence ile geri dönmüştür ve bu anlaşma Romanya için, kavgacı komşularından dolayı çok önemli bir anlaşmadır. Mısır Dışişleri Bakanı'nın Türkiye başkenti ziyaretinden sonra, Türk – Mısır Anlaşmasından söz edilmektedir.

Fransız – Türk dostluğunun samimiyeti:

Bu dostluğa Saraçoğlu'nun bir radyo programındaki demeci şudur: "Anlaşma imzalanmıştır. Türkiye ve Fransa karşılıklı bir uzlaşı içerisinde el sıkışmışlardır. Fransız – Türk dostluğuna güvenmeyecek olanlara verebileceğim tek tavsiye şudur: Asla şüphelerini haklı çıkarmaya çalışmasınlar. Bu dostluğun sağlamlığını test etmeye çalışmasınlar, bu onlara yalnızca zarar verir. 20 Mayıs 1939'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin açılış kongresinde İsmet İnönü şunları söylemiştir: Hatay sorununun çözümünden sonra ki; çözümlenmesi yakındır, hiçbir güç Fransa ile yakınlaşmamızı engelleyemez zira, her iki ülkenin de çıkarları ortaktır."[49]

49 **Le Temps**, 6 Temmuz 1939. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.48.

Levent Şahverdi Arşivi

7 Temmuz 1939 tarihli "Gringoire" gazetesinde André Tarddıeu, Türkiye ile Anlaşmalar başlıklı yazısında Türkiye'nin kazanılmasının önemine değinmektedir:

Son yirmi yılda ilk kez bir savaş düşmanımız bizim tarafa geçti. Belçika, İtalya, A.B.D. ve Yugoslavya'yı kaybettik fakat, Türkiye'yi kazandık. Çok büyük bir kazanç. Kırksekiz milyon kişilik bir ülkedir, Balkanlar arasında güçlü bir devlettir. Coğrafi konumu itibariyle Boğazlar'ı ve Doğu-Akdeniz'i yönetmektedir. Kral I. François 'dan, III. Napolyon'a kadar dostumuz olmuş bir ülkedir. Asya ve Avrupa arasında bir ekseni oluşturur, Kemalist yönetimin topraklarını daraltarak gücünü kaydedeğer bir biçimde arttırmış bir ülkedir.

İngilizler Montreux görüşmesinde 1936'da, Çanakkale Boğazı'nın tekrar askerileştirilmesi konusunda Türkiye'nin safında yer almıştır. 27 Mayıs 1938'de deniz ve sanayi donanımı için Türkler'e 16.5 milyon liralık bir kredi açmışlardır. 1939'da ise, Türk-Yunan ilişkilerini sıkılaştırmışlar ve Türk-Mısır anlaşmasına katkıda bulunmuşlardır."[50]

18 Temmuz 1939 tarihinde Fournier Ajansı Yabancı Servisler, no.9'da yazmaktadır: Londra gazetelerinden alınan haberlere göre General Franko eksen güçleri ile askeri ittifakı sonuca bağlamayı reddetti, ama sonbaharda Roma'ya yapacağı ziyarette bir dostluk sözleşmesi imzalayacaktır.

Bu sözleşmede yatan sır; İspanya, savaş durumunda Eksene dolaylı yoldan yardım edecektir, İtalyan ve Alman denizaltıları İspanyol limanlarda mazot depolayabilecek ve İspanyollar gönüllü olarak Eksen için silahlanabileceklerdir.

Londra, 18 Temmuz.- Paris'ten gelen bir telgrafta, Daily Herald'ın açıkladığına göre "Fransız Devleti, Alexandretta Sancağını Türkler'e devretmesine karşı olan İtalyan protesto notunu cevaplandırmamaya karar verdi. "Gazetenin yazdığına göre Fransa, Milletler Cemiyeti'ni terk etmiş olan ve birçok kere Cenevre kararlarına itirazlarını bildirmiş olan bir hükümetle Suriye mandat'sı ile ilgili konuları tartışmamalıdır."[51]

---

50 **Gringoire**, 7 Temmuz 1939, Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.59.

51 **Fournier Ajansı**, Yabancı Servisler no.9. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.197.

Levent Şahverdi Arşivi

Anlaşma ile Fransa'nın taviz verdiğini düşünen kesim, hükümeti eleştirmektedir.

L'action Française dergisi, 24 Haziran 1939 tarihli makalede protestosunu yayınladı:

Alexandrette Sancağının terk edilmesi konusunda: Akdeniz Komitesi, Bay Edouard Daladier'e imza sahiplerinin isimlerinin yazılı olduğu bir mektup verdi: Fransa'nın, Sancaktaki "Le Montagnards du Moussadah'' anısına bağlı olduğu bir halk var. Moussadagh diğer bir ismiyle Djebel Moussa; Alexandrette ve Kessab'ın arasında, Akdeniz'e hakim bir dağdır. Burada hiç Türk yaşamamaktadır. Halk tümüyle Hıristiyan'dır, hatta Hz İsa'dan bile önce o dağda yaşamaktaydı. Türkler 1915 yılında bu halkı yok etmeye çalışmıştır, fakat onlar tüm güçleri ile buna karşı savaşmıştır. Çocuklarını ve eşlerini korumak için, bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır ve Fransız ordularına katılıp onlarla savaşlara gitmişlerdir. Fakat Türk jandarmalar, yeni katliamlara hazırlanmışlardır. Ermeniler kendilerini korumuşlardır ve bu konuda yüksek komisere bilgi vermişlerdir: Bu büyüklükte bir göç halkımız için yavaş ve onur kırıcı bir ölüm anlamına gelir. Eğer Fransa bizi düşmanlarımızın ellerine terk edecekse, eşlerimiz ve çocuklarımızı kendi ellerimizle öldürür, savaş alanında elimizde silahımız onurumuz ile ölürüz. Mektup Bay Daladier'den, ister Hıristiyan ister Müslüman olsun Türk boyunduruğuna girmek istemeyen bu halkların korunmasını talep ediyor[52].

L'Epoque Gazetesi yazarı Henri de Kerıllis 27 Haziran 1939 tarihli, Ankara, Moskova-Varşova başlıklı yazısında eleştirilerini paylaşmaktadır:

"M. Louis Marin ve M. Vienot, politikanın içindeki kişiler, Fransa-Türkiye Antlaşmasına karşı önemli noktalara değinmektedirler. Birincisi,"Cumuhiyet Federasyonu"'nun " her kim ki himayesi altında bulundurduğu toprakların bir parçasını dahi elinden çıkararak ülkenin hain olarak sayılacağı" yeminini hatırlatmakta ve Sancağın Türkiye'ye verilmesiyle, bunun nasıl değerlendirileceğini bilemediğini eklemekte. İkincisi, bu durumun Arap dünyasını üzeceğini ve 1914 yılında Alman-Türk ortaklığına karşı Fransa ve İngiltere ile birleşen Araplar'ın tersine, Almanlar ile birleşip Fransa-Türkiye-İngiltere üçlüsüne karşı gelmesinden korktuğunu belirtti. Her ikisinin tedirginlikleri anlaşılabilir fakat Fransa -Türkiye Anlaşmasının getirileri olumsuzlukların üzerine çıkmakta. M. Hitler ve Mussolini mutlu olmadığı zaman gönlümüz

52 **L'Action Française**, 24 Haziran 1939, Ek.9. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.139.

Levent Şahverdi Arşivi

rahat olmalı. Fakat değil. Kızgınlıkları, mutsuzlukları görmeye değer bir durum. İspanya'daki Alman - İtalyan başarısı Akdeniz dengesini Roma'ya yönlendirmişti, fakat Ankara'daki İngiliz - Fransız başarısı dengeyi tekrar yerine getirmiştir. Türk ortaklığı, ortaklarına Karadeniz petrollerinin ve buğdayının yolunu açmıştır. Yeni ortaklık eksenin iki başkentinde Rusya'nın Demokratik alana geçmek istemesi sinyali vermektedir. Faşist Türkiye yürüdüğüne göre Rusya'da yürür. Eğer Rusya; Fransa ve İngiltere ile birleşme kararı alırsa, Almanlar'ın Baltık tarafından onları zehirlenmesini engellemeliyiz. Bir an önce Moskova ile anlaşmaya varılmalı tıpkı Ankara ile yaptığımız gibi. Fakat Varşova tarafını unutmamalıyız."[53]

53 **L'Epoque**, 27 Haziran 1939. Bk. **MAE**, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s.208.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

23 Haziran 1939'da Türkiye ve Fransa arasında, Ankara'da Suriye sınırını kesin olarak saptayan bir antlaşma imzalandı ve Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. Üç yılı kapsayan sorun, sonunda bir antlaşma ile çözüme kavuşturuldu. Sorunun çözümünde etkili olan dinamikler arasında; İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası ortam koşulları ve Türk-Fransız ilişkilerine özgü ekonomik ve mali koşulların etkili olduğu görülmektedir.

Bu sonucun alınmasında Türk dış politikası ve bölgede yaşayan Türklerin kararlı mücadelesi etkili olmuştur. Bu sonuç; bölgede yaşayan Ermeniler ve Suriye, İtalya, Almanya, tarafından tepki ve protestolara neden olmuştur. Fransa'nın Türk basınının yanısıra, bütün dış basındaki tepkileri de takip ettiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Fransa'da, muhafazakar çevrelerin hükümeti eleştirisi yanında, genel olarak tepkilerin olumlu olduğu görülmektedir.

Fransız basını bu antlaşma ile yakından ilgilenmiş ve tüm süreçle ilgili gelişmeleri kendi kamuoyuna günü gününe aksettirmişlerdir. Dönemin Fransa Diplomatlarının da, olayla ilgili gelişmeleri ve tepkileri detaylı bir şekilde ülkelerine aktardıkları görülmektedir. Fransız yetkililerin bütün dış basını ilgiyle takip ettiği anlaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.472, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.476, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934.

RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, İ.F, C 3, (26.6.1939).

KİTAPLAR

Ada, Serhan, **Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Armaoğlu, Fahir, **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Dağistan, Adil, Sofuoğlu Adnan, **İşgalden Katılıma Hatay- Atatürk'ün Dış Politika Zaferi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.

Demir, Yaşar, **Fransa'nın Yakındoğu Politikaları, Suriye ve Hatay**, Mostar Yayın, İstanbul, 2013.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları C I (1920-1945)**, TTK. Yayınevi, Ankara, 2000.

Levent Şahverdi Arşivi

Sökmen, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK. Yayınları, XVI. Dizi, S 32, Ankara, 1992.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınevi, İstanbul, 2001.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Der Yayınevi, İstanbul, 2013.

Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922**, TTK. Basımevi, Ankara, 1994.

MAKALELER

Soysal, İsmail, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)", **Belleten**, C XLIX, S 193, Nisan,1985, TTK. Basımevi, Ankara, 2000.

Tunçay, Mete, "Hatay Sorunu ve TBMM", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, Ankara, 1976.

Olmert Y., "Turkey, The Levant Question During the Second War", **Middle Eastern Studies**, Vol.23 No.4.Oct. 1987, pp..347-452, Taylor&Francis, Ltd. www.jstor./org/stable/4283204.

SÜRELİ YAYINLAR

La Republique, 16 Haziran, 1939.

L'Akcham, 17 Haziran 1939.

Anadolu Ajansı, 23 Haziran, 1939.

Le Petit Journal, 23-24 Haziran 1939.

Le Figaro, 23 Haziran 1939.

Le Petit Parisien, 24 Haziran, 1939.

L'Humanité, 24 Haziran 1939.

L'Action Française, 24 Haziran, 1939.

La Revue des Ambassedes, Haziran 1939.

L'Epoque, 27 Haziran 1939.

L'Asie Française, Temmuz-Ağustos 1939.

Le Temps, 6 Temmuz 1939.

Gringoire, 7 Temmuz 1939.

Levent Şahverdi Arşivi

Fournier Ajansı, 18 Temmuz 1939.

İstanbul Türk Basını Günlük Bülteni, 31 Mart 1940.

İNTERNET ADRESLERİ

www. galicia.bnf.fr/ **Bibliothéque nationale de France**

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:1

LA REPUBLIQUE du 16 Juin 1939 45

Le Hatay bien-aimé retourne dans le sein de la mère-patrie

Ankara, 15.

Au cours de la réunion de mardi dernier du groupe parlementaire du Parti, le président du Conseil, Dr. Refik Saydam, a annoncé le prochain retour à la mère-patrie de notre Hatay bien-aimé. Cette bonne nouvelle, accueillie par des applaudissements unanimes, a été communiquée le lendemain au pays et à la nation qu'elle a remplis de joie.

Pour comprendre la valeur inestimable de ce grand événement, il suffit de rappeler que la question du Hatay, une de nos principales questions nationales, n'a pas manqué pendant plusieurs années, de passionner nos compatriotes jusque dans les cœurs les plus reculés de la patrie. Cette question était, de plus, le legs sacré que nous avait fait par notre éternel Chef Atatürk. Elle avait cela de particulier que sa solution dans le sens du désir de la nation était ardemment souhaitée par notre Grand Chef.

Il s'ensuit que, dans la Turquie républicaine, les problèmes nationaux ne se limitent point à la durée de la vie de ceux qui en sont les pionniers. mais, tels les drapeaux qui passent d'une main à l'autre, ils se transmettent d'un chef à l'autre, d'un gouvernement à l'autre dans le même esprit de compréhension, jusqu'à leur solution définitive, ce qui est de nature à inspirer une joie légitime. En effet, si, en tant que particuliers, nous sommes de simples mortels, en tant que nation, nous sommes immortels dans tout ce qui touche notre existence nationale. Pour marquer l'importance de la question du Hatay, Atatürk n'a-t-il pas déclaré qu'une existence nationale de quarante siècles ne pouvait être mise en cause, ni négligée ?

Les peuples assurent leur destinée également par leur histoire. Il devait être donné à notre Chef National, Ineunu, compagnon aimé d'Atatürk, de résoudre le problème qui tenait si grandement à cœur au Grand Disparu en réalisant le retour du Hatay à la mère-patrie. Le gouvernement de Refik Saydam doit, de son côté, se considérer fier d'avoir pu annoncer l'heureuse nouvelle au pays. Cet événement constitue à lui seul, un immense succès pour le gouvernement.

Dans la solution des problèmes d'ordre national, les gouvernements qui se sont succédés jusqu'ici ne se sont point reposés sur leurs lauriers après un premier succès. Comme si rien n'était fait, ils ont continué leur fructueuse activité dans les domaines intérieur et extérieur sans qu'un premier succès ait ralenti leur ardeur.

Le gouvernement du Dr. Refik Saydam ne fait pas exception à cette règle.

La solution imminente de la question du Hatay nous aura permis de redresser un tort. Le traité de paix contenait un accord intervenu entre la Turquie et la France en vue de doter d'une administration spéciale cette partie de territoire rattachée à la Turquie. Après que cette administration spéciale eut passé par différentes étapes, il fut arrêté que la dernière forme qui devait lui être donnée consisterait dans son rattachement à la mère-patrie et c'est cette œuvre nécessaire qui s'accomplit en ce moment.

Le règlement de la question du Hatay offre un second avantage, celui de renouer l'amitié de la Turquie et de la France. Un certain nuage n'avait pas laissé d'assombrir quelque peu cette amitié traditionnelle par suite d'une question qui, à juste titre, tenait à cœur à la nation turque. Cet état de choses ne pouvait pas continuer pour deux peuples qui semblaient être nés pour s'aimer l'un l'autre. Point n'est besoin de donner de longues explications : les faits de ces dernières années démontrent avec assez de clarté le caractère naturel et indispensable de l'amitié entre la Turquie, l'Angleterre, la France et la Russie.

C'est un grand honneur pour nos peuples de constater que cette amitié sincère qui les unit ne vise aucune agression quelconque, mais tend uniquement au maintien de la paix. Il y a lieu de se réjouir de ce que l'opinion publique française apprécie, autant que les Turcs, la valeur de l'issue honorable de la question.

L'amitié turco - française a subi de rudes épreuves dans cette question du Hatay. Le mode de solution auquel celle-ci vient d'aboutir constitue un succès pour chacune des deux parties.

Signalons, pour terminer, que la parfaite identité de vue entre l'opinion publique turque et son dirigeants dans le problème du Hatay trouve sa récompense dans le résultat auquel il a abouti. Remercions-en ceux qui dirigent les destinées de notre pays et félicitons sincèrement la grande Nation turque.

YUNUS NADI

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s.45.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:2

L'A K C H A N Au 17 Juin 1939

16

1848 : Voilà une date que
nais français se remémoreront, toi

sait qu'à cette époque, la Révolu
en établissant la République en
ce, avait installé le célèbre Lamarti
e Ministère des affaires étrangères,
nmuniqué que Lamartine envoyait
nats à tous les agents diplomatiques
ne page d'éloquence impérissable de
térature politique.
e disait ce document qui va bientôt
100 ans ? La réponse est inutile s
présents à l'esprit les principes qui
nt la Turquie, depuis la proclama
de la République, en matière de po
e intérieure et extérieure.
us avons dit, en effet : Notre lutte
utionnaire n'a d'autres buts que d'en
rer la paix dans le pays et dans le
de. Car il n'est d'autre moyen efficace
our lutter contre l'ignorance, le fa
me, et l'obscurantisme que de conso
la paix à l'intérieur et à l'extérieur.
n 1848, Lamartine avait exprimé la
e idée.
us avons dit : Notre nation, qui est
à réaliser heureusement à la moindre
tion, manifeste une réelle sensibilité
la sauvegarde des droits de tous les
les libres qu'elle considère comme
ruellement liés à son idéal. Car, ce
nous voulons conquérir, ce n'est pas
re natale des autres, c'est le royaume
la progrès et de la paix. Parce que
ne nous laissons pas éblouir par l'é
des couronnes pompeuses et parce
nous ne voulons point que les génies
ateurs d'une nation soient étouffés dans
bruits d'une victoire apparente. Et,
n côté, Lamartine a déclaré : « Dans
erre, ce n'est pas seulement la Pa
qui subit le plus grand préjudice,
plutôt la liberté elle-même. Car la
re signifie toujours, plus ou moins,
ture. Les trônes des despotes ne peu
gnère qu'ébranler les âmes ambi
ux, et l'éclat de la victoire éblouit les
de patriotisme. A tel point que par
l'influence personnelle d'un homme
rieux n'ait à veiller les attentats dirigés
contre l'esprit de souveraineté natio
. Oui, il ne fait aucun doute que la
ublique aurait vécu des victoires. Mais
victoires pour elle seule, ne pas
le compte des César, des Napoléon,
n ne saurait mieux dire, mais la seule
victoire que puisse réclamer une véritable République ne doit être que le triomphe de la vertu.

Au moment où nous traçons ces lignes, notre cœur bat une heure de félicité que nous attendons impatiemment depuis longtemps et pour la réalisation de laquelle nous avons travaillé avec fermeté. La bonne nouvelle d'un accord conclu avec nos amis français a été donnée à notre nation. Et nous pouvons affirmer que sera prochainement publié le document d'une haute valeur qui proclamera au monde le rattachement du Hatay au territoire national ainsi que notre collaboration étroite, et désormais indéfectible, avec la France.

Avant d'exprimer notre joie nationale et humaine, nous voulons mettre en évidence un point de vérité : le triangle de paix constitué aujourd'hui par l'Angleterre, la France et la Turquie était précisément le désir de la Turquie. Il y a trente ans maintenant, c'est-à-dire au moment de la Révolution de 1908 pour la « Constitution ». Si la situation mondiale de cette époque, que tous nos amis connaissent, n'a pas pu permettre alors la réalisation de ce désir, n'en imputons la faute à personne, mais tenons plutôt que la malchance est née de la nature même des événements.

Aujourd'hui, aussi bien notre pays que la France amie remportent en ce moment deux grandes victoires d'une égale valeur dans le domaine de la civilisation. Nous découvrons une fois de plus en exemple du droit par des moyens honnêtes et honorables et avec un pacifisme réel. Quant à la grande France, elle éprouve aujourd'hui la légitime et glorieuse fierté que confère le sentiment d'avoir reconnu le droit et d'avoir apporté la vérité, avec une âme humaine et virile, dans le domaine international. Tel est le plus grand succès réalisé et très rarement rencontré dans l'histoire politique de ces dernières périodes. Il n'est pas nécessaire de relever quelle source féconde d'intérêts et quelle assurance de progrès ce succès constitue pour les deux pays et pour l'humanité. Mais, à ne considérer que ses conséquences profondes immédiates sur les relations turco-françaises dans les domaines politique, économique, financier et culturel, les perspectives apparaissent comme des plus favorables : ce n'est pas cinq ou dix articles qu'il faudrait leur consacrer, mais des volumes entiers. Quant à nous, chacun de nous qui l'écrivons n'en prétendons nous éprouvons un véritable plaisir à revenir sur cette question dans ces colonnes.

Nous avons proclamé à chaque occasion nos principes essentiels. Nous considérons la franchise basée sur la droiture comme le seul fondement solide d'une réelle amitié. On connaît le caractère du Turc. Nous ne nous complaisons pas à masquer sous des paroles pompeuses des desseins trompeurs et ambitieux. Nous nous plaisons dans une noble simplicité et dans une sincérité loyale.

L'accord turco-français dont toute notre nation se réjouira à juste titre, constitue en même temps une fête de l'intelligence pour tous ceux qui appartiennent à notre vie intellectuelle. Car nous trouvons l'âme et la culture turque, à certaines époques, profondément imbibées à celles de la France. Notre poésie, notre littérature, notre science, notre philosophie, notre jurisprudence et notre économie se sont orientées exactement vers la même antenne. Y a-t-il une vibration de l'esprit née en France que la littérature turque ne veuille capter et à laquelle la sensibilité turque demeure indifférente ?

Parlons net : le fait de retarder l'entente entre ces deux nations appelées à se comprendre si intimement aurait constitué non seulement une faute politique, mais en même temps un opprobre pour la civilisation. Aussi, félicitons les milieux officiels et non officiels turcs et français qui ont travaillé avec une bonne volonté évidente et féconde pour ne laisser entre la France et la Turquie aucune question épineuse : ils ont réalisé une œuvre digne de gloire. Nous félicitons aussi chacun des deux pays car un résultat conforme à ses intérêts et à son honneur a été obtenu. Enfin, nous considérons comme un devoir d'élever nos sentiments chaleureux jusqu'à la paix mondiale et à la civilisation, également dignes de félicitations. Oui, voilà une bonne nouvelle pour l'humanité idéaliste : elle trouve à nouveau prêtes à la servir avec la plus grande abnégation les trois grandes nations : Angleterre, France, Turquie...

Et cela dans quel but ?

Uniquement pour la défense du droit et la sauvegarde de l'avenir.

Fuad Ahmed Aykaç.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s.46.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:3

ÉDITION DE PARIS

Le Petit Journal

DIRECTEUR : LA ROCQUE

VENDREDI 23 JUIN 1939

AIDER Le Petit Journal c'est servir la cause du P. S. F.

WASHINGTON ET LONDRES refusent de s'incliner devant l'ordre de Tokio

Les Japonais prétendaient contraindre tous les navires étrangers à quitter immédiatement Soua-Teou (Sochow)

A TIEN-TSIN, le ravitaillement s'améliore

Tandis que M. Molotov se montre intransigeant

Berlin cherche à acquérir du bois du cuir et du pétrole russes

Aujourd'hui signature de l'Accord franco-turc

A PARIS — MM. G. Bonnet et Sued Davaz font une déclaration

A ANKARA — MM. Saradjoglou et Massigli paraphent le traité

La cession du Sandjak d'Alexandrette est le prix de ce nouvel acte diplomatique

AVEC 11 MINUTES D'AVANCE

le paquebot blanc A RAMENÉ DANS LEUR ROYAUME George et Élizabeth D'ANGLETERRE

De Southampton à Buckingham Palace, l'enthousiasme populaire s'est donné libre cours

LE GRAND ASSAUT contre la R. P. N'A PAS EU LIEU

MAIS LA CHAMBRE DEVRA CONNAITRE, CET APRÈS-MIDI, DE

l'interpellation Frossard

Demain, important Conseil des ministres

M. ANDRÉ CHEVRILLON a reçu sous la Coupole M. ANDRÉ MAUROIS

L'amitié franco-britannique a été dignement célébrée au cours d'une séance d'une belle tenue littéraire

LES FUSILIERS-MARINS DE LORIENT défilent dans Paris et raniment la Flamme Sacrée

A LONGCHAMP, *après les courses*

ON A TIRÉ les premiers gagnants du SWEEPSTAKE

YBARNEGARAY A COURBEVOIE

Charles VALLIN A ANGERS

A LA SALLE WAGRAM

M. Roger Vitrac

secrétaire général de la C.S.P.F. définit le sens véritable du syndicalisme professionnel français

Un conseiller municipal jouait au bookmaker

Le préjudice causé à l'Etat atteint 2 millions

Pour gagner facilement vos places réservez en plus.

GRANDE FETE DE NUIT DU PARC DES PRINCES

PETIT JOURNAL

A L'OCCASION DES FEUX de la SAINT-JEAN

La Révolution en images, à l'Orangerie

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Kaynak: galicia.bnf.fr/ Bibliothéque nationale de France.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:4

ÉDITION DE PARIS

Le Petit Journal

DIRECTEUR : LA ROCQUE

SAMEDI 24 JUIN 1939

50 cent.

TIEN-TSIN

MOSCOU

par L. Boussard

DANTZIG

Pour consolider la paix

LA FRANCE et la Turquie ont signé un pacte d'assistance

s'étendant à la région méditerranéenne

« Les deux gouvernements reconnaissent qu'il est également nécessaire d'assurer l'établissement de la sécurité dans les Balkans... »

AUX PARISIENNES ÉLÉGANTES

L'APRÈS-MIDI DES DRAGS ET A "L'ARBRE BROYÉ"

LE PRIX DES DRAGS, A AUTEUIL

M. Bederich BENÈS

attaché militaire à l'ancienne légation de Tchécoslovaquie

se tue en tombant du premier étage de la Tour Eiffel

UNE DÉCLARATION PARTICULIERE DU GOUVERNEMENT FRANÇAIS

UN SCÉNARIO BIEN FAIT

Mardi prochain

l'interpellation de M. Frossard se sera muée en un

ÉCHANGE D'EXPLICATIONS

M. Daladier a promis d'ores et déjà à son interpellateur :

— De ne pas réaliser la réforme électorale par décret ;

— De provoquer la Chambre si la tension diplomatique l'y contraignait ;

— De faire l'amnistie par décret.

La réforme électorale sera votée mardi

Nouvelle manifestation ALLEMANDE demain à Dantzig

A LA MÉMOIRE DES DISPARUS DU "PHÉNIX"

A 60 centimètres à l'heure

La "montagne vagabonde" de Hasenburg en Bohême s'est remise en marche

CE SOIR

FEUX de la SAINT-JEAN

Recommandations

LE SPORT LA MUSIQUE LA DANSE

LA LUMIÈRE

la ROCQUE

Jacques CŒUR NEGOCIANT DE GENIE

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Kaynak: galicia.bnf.fr/ Bibliothéque nationale de France.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:5

Petit Parisien

136

LA SIGNATURE de l'accord franco-turc

a donné lieu hier à une chaleureuse manifestation d'amitié entre les deux pays

M. Suad Davaz et M. Georges Bonnet

GEORGES BONNET et M. Suad Davaz, ambassadeur de Turquie, ont procédé hier, dans le cabinet du ministre des Affaires étrangères au Quai d'Orsay, à la signature de l'accord franco-turc.

En présence des hauts fonctionnaires du ministère, membres de l'ambassade de Turquie et [illegible] ministre des Affaires étrangères, et M. Massigli, ambassadeur de France, apposèrent leurs signatures sur un arrangement, un protocole et deux lettres annexes qui établissent un régime nouveau de confiance et d'apaisement aux frontières du Levant.

La déclaration d'assistance franco-turque, exactement parallèle à la déclaration anglo-turque du 12 mai, prévoit que « la France et la Turquie s'accorderont mutuellement toute l'aide et l'assistance en leur pouvoir dans le cas d'un acte d'agression qui entraînât à une guerre dans la région méditerranéenne ». Elle stipule en outre que cet engagement sera précisé dans un accord définissant, d'autre part, pour but d'assurer « l'établissement de la sécurité dans les Balkans ».

Suite page 3

Lucien BOURGUES

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s.136.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek: 6

Action française 139

24 6 39

A propos de l'abandon du sandjak d'Alexandrette

Un appel du Comité de la Méditerranée à M. Edouard Daladier

Le Comité de la Méditerranée a adressé à M. Edouard Daladier, président du Conseil, une lettre de son président général, M. Louis Bollin, qu'il a fait revêtir des signatures françaises les plus éminentes. Il dit notamment:

Il est dans le sandjak d'Alexandrette une population à laquelle la France est liée par les liens d'un glorieux souvenir: les montagnards du Moussadagh.

Le Moussadagh, appelé aussi Djebel Moussa, est une montagne qui domine la Méditerranée à la hauteur de Soueidié, au point où l'Oronte se jette dans la mer, entre Alexandrette et Lattaquié.

Aucun Turc n'y habite. La communauté est tout entière chrétienne. Ces chrétiens, répandus sur leur montagne depuis l'an 53 avant Jésus-Christ, qui savent pertinemment qu'elle ne leur appartient point [il s'agissait qu'ils défendent une intégrité au long des âges avec une bravoure devant laquelle les Turcs s'étaient toujours inclinés.

La lettre rappelle ensuite comment, en 1915, les Turcs ayant essayé d'exterminer ces paysans chrétiens, ceux-ci se défendirent avec énergie. Obligés d'évacuer le pays pour épargner d'affreux traitements à leurs femmes et à leurs enfants, ils s'enrôlèrent dans l'armée française et vainquirent avec elle. Revenus au Moussadagh après la victoire, ils fondèrent une association de combattants.

Or les gendarmes turcs, avec notre permission, occupent déjà le pays et s'apprêtent à de nouveaux massacres. Les Arméniens se défendront. Je en ont informé ces termes le haut-commissaire français en Syrie :

Une émigration en masse, à l'exemple de la Cilicie, serait pour notre peuple de cultivateurs une nouvelle limite dans la misère et le désespoir.

Si la France nous abandonne à nos ennemis, nous tuerons nos femmes et nos enfants et nos propres mains, et nous mourrons en champ d'honneur les armes à la main.

Jamais, en grand jamais, les Turcs ne mettront la main sur les Arméniens du Moussadagh vivants.

La lettre demande à M. Daladier d'assurer la sauvegarde de la vie et des biens de tous ceux, chrétiens ou musulmans, qui se refusent à rejoindre sous le joug turc.

Avec la signature de M. Louis Bollin, ancien ministre, président général,

Les vice-présidents : général J. Duhem ; Marcel Boucher, député des Vosges; M. Bonnaud, de l'Académie des sciences coloniales; général Mercet; —

Le président de la commission exécutive : Gustave Gautherot, sénateur de la Loire-Inférieure.

Le conseil de direction: général E. Andréa; Gilbert Bandelaire, éditeur; E. Bénédic; Lucien Bonnet, ministre plénipotentiaire; A. Clément-Grandcourt, ancien gouverneur de Djibouti-Diboui; André Dubet, député des Bouches-du-Rhône; Gabriel Dubet; Debrey; André Demaison; Charles Benjamin, sénateur de Palmyre; Paul du Vivier; Antoine Fortini; Jacques de Fouquières; Grecy de la Heyrie; Félix Gras, député de la Mayenne; Léon Guerlac; Henry-Bon, sénateur-maire de Versailles; Huet; Marius Lebœuf; Jacques Lisvelle; R. Marty; général Nimal; le comte de Pavetti de la Rüe; Jean Pichon; Ernest Schoeffer; Georges Sapey; Jérôme et Jean Tharaud.

Signataires :

S.Em. le cardinal Baudrillart, de l'Académie française, recteur de l'Institut catholique; MM. Henry Bordeaux et Charles Maurras, de l'Académie française; Léon Daudet; Antier, sénateur de la Martinique; Jacques Bainville, de l'Institut, sénateur du Puy-de-Dôme; comte Louis de Blois, sénateur du Maine-et-Loire; comte de Castelnau, sénateur du Cantal; François Saint-Maur, sénateur de la Loire-Inférieure; Guérin, sénateur de la Manche; comte d'Harcourt, sénateur du Calvados; Jénn, sénateur de l'Eure; Gervais de Lafond, sénateur du Maine-et-Loire; P. de la Grandière, sénateur du Maine-et-Loire; Lémery, ancien ministre, sénateur de la Martinique; L. Bobert, sénateur de la Vendée;

Louis : ictn, député, ancien ministre, président du groupe de la Fédération républicaine; et de très nombreux députés.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s.139.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:7

LA REVUE

DES

AMBASSADES

ET DES

QUESTIONS DIPLOMATIQUES ET COLONIALES

L'ÉCHIQUIER EUROPÉEN

Diplomaties en action

Si osée que puisse paraître à première vue cette appréciation, l'époque où nous vivons apparaîtra dans l'Histoire comme une de celles où la diplomatie aura joué le plus grand rôle.

Il y a rivalité déclarée entre deux groupes de Puissances : l'Allemagne et l'Italie d'une part, l'Angleterre et la France de l'autre. Le premier groupe vise à l'hégémonie européenne et peut-être monciale; le second entend barrer la route à cette entreprise. L'un et l'autre, malgré les apparences, désirent éviter la catastrophe que serait pour tous un conflit armé. Toute la manœuvre se ramène ainsi à des prises de positions respectives chez les tiers, à une lutte d'influence auprès d'eux, qui se traduit par des accords de nature multiple, soumis à la règle générale de ne pas paraître offensifs : pactes d'assistance et de garantie, pactes de non-agression, ententes économiques.

Le XVIIIe siècle a été une ère de compétitions analogues; mais elles se poursuivaient entre princes, et les armees, bien que simplement destinées à appuyer l'argumentation des Chancelleries, y furent sans cesse en mouvement. Le drame est aujourd'hui plus intense et plus serré. C'est entre peuples qu'il se déroule, les un réclamant, sous le nom d' « espace vital » une place plus large ou soleil et une part plus grande dans les biens à utiliser, les autres défendant leur domaine et les avuntages acquis. Le facteur militaire joue un grand rôle, mais sans être mis en action, et par sa seule pression morale.

Tout le jeu de ceux qui ont pris l'initiative de cette forme nouvelle d'opérations consiste donc à se rendre redoutables, à gagner à leur cause ou à vassaliser les intimidés et à étendre ainsi leur rayon d'influence, puis, à la faveur de celle-ci, leur domination. De temps à autre un bond subit les parte en avant, sauf dans le cas de l'Albanie, où il s'agissait d'un tout petit peuple pratiquement sans armes. Le procédé employé a été constamment le même : se faire appeler par les intéressés, ou par une forte partie de leur population, ou par des dirigeants terrorisés.

L'Allemagne a largement mis à profit les collectivités ethniques qui se réclament d'elle à l'extérieur; il n'en reste plus guère qu'une seule qui puisse lui fournir une occasion semblable : celle de Dantzig; mais elle s'applique à en créer d'autres; et, à défaut, la propagande nazzie doit lui fournir des sympathisants dans les pays sur lesquels elle jette en pensée son dévolu. Ses projets, cependant, deviennent d'une réalisation de plus en plus difficile à mesure qu'ils s'amplifient; les concours recherchés, n'étant plus d'essence spécifiquement germanique, seront moins sûrs; les résistances nationales plus vives. Elle travaille donc, avec sa partenaire l'Italie, à exciter et à exploiter les rivalités locales : quel est le peuple qui n'a pas une revendication plus ou moins fondée à exercer contre tel de ses voisins, dans cette région centrale de l'Europe où le classement des nationalités a interféré avec les conditions géographiques en d'innombrables compromis toujours sujets à révision? Les promesses coûtent peu, surtout quand elles sont à réaliser avec le bien des autres, et qu'on est fermement résolu à ne pas les tenir dès qu'elles seront jugées gênantes ou dépassées par les événements.

Le groupe opposé, Angleterre et France, a une tâche en principe aisée, en fait délicate et complexe. Il ne demande rien et il offre aux peuples ce qu'ils désirent de plus : la garantie de leur indépendance et de leur développement autonome. Tous les Etats qu'il peut solliciter de s'associer à son effort de stabilisation pacifique, sont individuellement sympathiques à son dessein. Mais les choses se compliquent quand il s'agit de les accorder entre eux : l'édifice projeté, qui doit dresser un mur sans points faibles devant les ambitions impérialistes, doit être construit pierre à pierre: chacune, dès qu'elle s'ajoute, est l'occasion de difficultés soéciales; celles-ci diminuent cependant à mesure que l'ouvrage avance. Le ciment le plus utile est la conviction, progressivement accentuée, que les forces militaires, économiques et financières mobilisées pour la sécurité commune priment celles des adversaires, et qu'il ne serait pas prudent de les affronter.

Mais à cet élément s'oppose par contre la croyance, — conséquence d'erreurs passées et d'événements présents à toutes les mémoires, — que les Puissances démocratiques ont une horreur telle de la guerre qu'elles pourraient fort bien supporter en-

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934,s.245-246.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:8

Juin 1939

12 — LA REVUE DES AMBASSADES

core, sans tirer l'épée, des empiètements complémentaires. Cette conviction existe surtout,— un récent discours du Dr Goebbels, le prouve, — chez les totalitaires; et ils espèrent bien en profiter. Les dégâts à redouter de cet état d'esprit se trouvent peut-être circonscrits; ils ne sont pas exclus. Le moindre peut, par la réaction des intéressés directs, provoquer une conflagration; en s'ajoutant les uns aux autres, ils finiraient par l'allumer sûrement.

Le facteur rassurant, dans cette situation, c'est que personne, — pas même les matamores, — ne voudrait prendre la responsabilité de déchaîner le conflit. Le facteur inquiétant c'est que les perpétuels insatisfaits cherchent à grappiller encore quelque avantage immédiat et à mettre les adversaires devant la nécessité ou de prendre une décision qu'ils savent leur être odieuse, ou de s'incliner.

Voilà le difficile terrain où évoluent les diplomaties concurrentes. La plus grande vigilance s'y impose aux défenseurs de l'ordre établi, pour surveiller tous les points névralgiques et ne se laisser surprendre nulle part par les initiatives de cerveaux en perpétuelle fermentation et fertiles en improvisations soudaines bénéficiant de la surprise.

Les dictatures et le « Pacte d'acier ».

Le dernier geste des dictatures a été la conclusion entre elles du traité d'alliance politique et militaire prétentieusement dénommé « Pacte d'acier ». Cet instrument n'apporte rien de bien nouveau à la situation antérieure : pas même la clause exorbitante qui oblige chacun des partenaires à prendre automatiquement fait et cause pour l'autre, si celui-ci entre en guerre pour quelque raison que ce soit.

Comme on pense bien que le Reich n'a pas entendu donner à son alliée, le droit de disposer unilatéralement de son concours, la disposition semble ne viser que l'Italie, qui aliénerait ainsi son libre arbitre dans le cas de tous le plus grave, celui où tout Etat indépendant réserve sa souveraineté. Il faut oenser ou que le contrôle germanique a déjà orïs sur elle une telle ampleur qu'il y a lï simplement la consécration d'un état de fait, ou, — ce que je me plais à croire plus probable, — que des assurances lui ont été données par ailleurs que la clause ne jouerait qu'avec son consentement préalable.

Dans le premier cas, il n'y a rien de plus aujourd'hui qu'hier. Dans le second, ce sensationnel article ne serait que pour la galerie. D'une façon comme de l'autre, la manifestation est vaine. Elle apparaît surtout comme une réponse d'ordre verbal à l'alliance franco-britannique, à ses développements concernant d'autres Puissances, à l'institution de la conscription en Angleterre. Mais ces actes des Démocraties étaient eux-mêmes des répliques à la constitution de l'axe Rome-Berlin et aux annexions scandaleuses de la Bohême - Moravie, de la Slovaquie, de Memel et de l'Albanie.

Et c'est tout de même la nouvelle attitude de Londres et de Paris qui a changé l'atmosphère et continue à y avoir, aux yeux des tiers, l'influence déterminante.

L'entente Anglo-Turque et la future entente Franco-Turque.

La question d'Alexandrette.

L'Angleterre a joué un coup de partie décisif en concluant son accord avec la Turquie, et l'impression ainsi produite sur l'esprit des adversaires a été considérable. L'accession d'Ankara au système de sécurité où étaient déjà entrées la Pologne, la Roumanie et la Grèce, est un événement considérable. La position détenue dans la Méditerranée Orientale par l'Italie, grâce à la possession du Dodécanèse, perd ce qu'elle pouvait comporter d'inquiétant. La situation s'éclaircit aussi dans les Balkans, où le seul Etat que les Puissances totalitaires pouvaient espérer attirer à elles, la Bulgarie, considérera probablement qu'il y a plus d'intérêt à faire cause commune avec ses voisins. La route des Détroits, si importante pour les ravitaillements dans les deux sens, est ouverte, en cas de guerre, aux Anglo-Français, et fermée aux Germano-Italiens. Au point de vue militaire, économique et spécialement à celui qui domine tout, des approvisionnements en pétrole, le résultat obtenu n'est pas moins heureux; c'est du Proche Orient que les Puissances Centrales pouvaient espérer tirer ce qui leur ferait le plus cruellement défaut pour soutenir une guerre longue.

L'entente anglo-turque doit être complétée par une entente franco-turque. Il n'y a naturellement que des avantages à celle-ci. Mais je ne vois pas pourquoi nous serions spécialement chargés de faire les frais de la combinaison en aliénant nos droits sur le Sandjak d'Alexandrette. Il n'y a pas longtemps que ce territoire a fait l'objet d'un arrangement où nous nous sommes montrés exagérément conciliants et dont la Turquie, en faveur de laquelle n'étaient invoqués que des titres extrêmement discutables, s'est proclamée hautement satisfaite. Pourquoi ne le serait-elle pas? On dira que la question est petite, eu égard aux intérêts en jeu. Moins qu'on ne le pense : c'est notre position en Syrie, c'est notre prestige dans le monde musulman qui sont en jeu. **Un geste de faiblesse ne profitera qu'à l'Italie, aspirante à notre succession.**

Le problème de l'accord avec les Soviets.

Il est probable que l'Angleterre, en poursuivant son œuvre de consolidation européenne par l'offre aux Soviets d'une collaboration au maintien de la paix, a été influencée par les conseils ou les désirs de la Turquie, elle-même en termes amicaux avec Moscou.

J'ai trop souvent exprimé mon opinion quant au leurre d'une entente quelconque avec le pays rouge pour y revenir longuement.

Les raisons en sont simples : c'est l'Allemagne qu'il faut contenir; et la Russie qui n'a plus avec elle de frontière commune, ne peut nulle part agir contre elle. Si l'objectif est de soutenir les Etats intermédiaires, ceux-ci se montrent plus inquiets de l'aide bolchévique que de l'agression germanique, et ils en repoussent l'idée avec horreur. Au surplus, l'armée rouge ne vaut pas grand chose; ses communications avec l'arrière sont misérables; les industries militaires sont désorganisées et le pouvoir central, fondé sur la terreur, est menacé d'écroulement dès que la troupe, mise en état de combattre, pourra tourner ses coups contre lui. On dit qu'il faut traiter avec les dirigeants soviétiques pour qu'ils ne se tournent pas vers l'Allemagne : cet argument donne la mesure de la confiance à leur faire. Et si on les a provisoirement pour soi, on oriente par là même vers l'adversaire les espoirs et les vœux de tous ceux qui, restés sains dans le peuple russe, attendent l'heure du réveil.

L'illusion a été plus forte que la raison et les néoassociations ont été enaonées. Leur cours n'a pas été satisfaisant. L'U.R.S.S. se fait prier; ele fait mine de mettre son

Henry Lémery

Le général Tagoe se rend à la manifestation en l'honneur du départ des troupes italiennes.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.472, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 274.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek:9

TRENTE-NEUVIÈME ANNÉE. — N° 272. JUILLET-AOUT 1939.

L'ASIE FRANÇAISE

BULLETIN MENSUEL
DU
COMITÉ DE L'ASIE FRANÇAISE

Publié sous la direction de M. Henri Frédéreux

Administration et Rédaction de l'ASIE FRANÇAISE : PARIS-6e, 21, RUE CASSETTE
Téléph. LITTRÉ 97-31. — Chèques postaux : PARIS n° 1900

SOMMAIRE

L'accord sur Alexandrette (avec le texte de l' « Arrangement » du 23 juin et de ses compléments). 225
Le nouveau régime opium (documents officiels) 230
Fiscalité et Production indochinoises, par Z. 235
Le Conflit sino-japonais (quelques faits), par A. M. (suite). 238
Le Dollar chinois, par Edouard PATEIN. 240
Dix mois de Mission sanitaire dans le Sud de la Chine (suite), par le Dr LAVERT 241
La Guerre sino-nippone (suite) : II. La situation politique au Japon, par Henri BRENIER 247
Arrêtés. — L'Archéologie indochinoise et l'École française d'Extrême-Orient, par Mme G. DE CORAL-RÉMUSAT 257
Indochine. — Pertes déclarations au Grand Conseil. — Les relations sino-indochinoises, d'après le *Times*. — Les droits d'enfants de troupes. — Le départ du Gouverneur Pagès. — La lutte contre le trachome en Annam. — L'École d'Administration indochinoise. — La presse indigène au Cambodge. — Visites d'amitié franco-siamoise au Laos. — Nouvelle liaison aérienne Siam-Indochine 260
Levant. — L'Italie et le canal de Suez. — Pour l'élimination de la Turquie des Balkans. — La situation politique en Syrie. — Le voyage du roi Farouk II d'Irak. — Reprise de la sériciculture au Liban. — Le problème palestinien. — L'Irak, foyer d'antisémie. — Après la signature des accords du 23 juin. — Rattachement du Sandjak d'Alexandrette à la Turquie. — Pour l'essor du commerce franco-turc. — Missions militaires française et anglaise à Ankara. — Rapports de la Turquie avec l'Allemagne et l'Italie. — Une visite du Ministre égyptien des Affaires Etrangères à Ankara 263
Extrême-Orient. — Siam. La fête nationale. — Le Tai Land. 267
Chine. La mobilisation générale en Mandchoukouo. — Le commerce germano-mandchou. — Construction d'un canal en Mandchourie. 267
Japon. Nouvel accord commercial franco-nippon. — La production de la gélatine. — Contre le tabac étranger. — Exportations vers le Maroc. — Progrès de la tuberculose. — A la croisée des Chemins 268
Asie Russe. — Sibérie : Pour la colonisation de l'Est de la Sibérie 270
Bibliographie. 271

A nos Lecteurs

Depuis de nombreuses années, l'Asie Française, ralentit sa publication pendant la période des vacances et s'adresse à ses fidèles lecteurs, durant les quatre mois de juillet à octobre, que des livraisons bimestrielles. Conformément à cet usage, le présent numéro, qui constitue la première de ces deux livraisons, porte la date de juillet-août 1939 ; notre prochain fascicule, daté de septembre-octobre, paraîtra dans les tout premiers jours de ce dernier mois.

L'Accord sur Alexandrette

L'accord franco-turc vient d'être publié ; on en trouvera le texte à la suite de ce court article : il cède à la Turquie l'ancien sandjak d'Alexandrette ; c'est là sa clause essentielle. Bien que cette cession n'ait pas été, on s'en est défendu à Ankara comme à Paris] la condition formelle d'un accord portant sur la politique générale, il en a été la condition implicite. C'est la justification d'un abandon dont le chiffre des commentateurs a un peu trop dissimulé le caractère incontestablement pénible.

Cette justification se suffit, qu'il s'agisse de la Syrie ou de la France. On ne doit pas s'exposer à l'affaiblir en s'attardant dès maintenant à rechercher si une politique voyant de plus loin venir les choses n'aurait pas pu obtenir à moindres frais le concours de la Turquie à la conservation de l'ordre méditerranéen. La réserve qu'il convient d'observer sur ce point n'est pas commandée par le soin de ménager des personnes, mais par celui de ne pas nuire à l'utilité du sacrifice consenti. Il s'agit d'une affaire dont le jugement doit être laissé à l'histoire.

Les considérations qu'imposent aux Turcs

Kaynak: galicia.bnf.fr/ Bibliothéque nationale de France.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi:
AAM Derg., 2019 ; 35 (1) : 99 : 253-296
Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri : 31.10.2016-06.07.2018

6/7 EYLÜL OLAYLARINA TBMM VE KAMUOYU TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE YENİ BİR BAKIŞ

TANER ZORBAY*

ÖZ

Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde yaşanan *6/7 Eylül Olayları* basit bir dış politika meselesinden fazlasını teşkil etmektedir. Bu olayları, yine salt Gayrimüslimlere karşı ve dinî temelli bir saldırı olarak açıklamak ise ancak olayların bir boyutunu görmek olacaktır. Bu bağlamda önce olayların arka planına bakılmış, sebepler incelenmiştir. Ardından olayların başlaması, gelişimi ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bilahare, olayların hem TBMM müzakerelerine, hem de basın ve kamuoyuna yansımaları tekrar hatırlanmıştır. Bundan başka, Türkiye'deki Gayrimüslim cemaatlerin bazı mensupları ile yapılan bazı görüşmelere dayalı olarak olaylara siyaset dışı bir bakışa yer verilmiştir. Çalışmamızda, olaylar sonrası zararın tespit ve tazminine dair detaylardan başka, 27 Mayıs askeri darbesine dek ortaya çıkan diğer yansımalar da açıklanmıştır. Bu çerçevede, DP'nin iktidardan uzaklaştırılması sonrası yapılan Yassıada Yargılamaları da mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın yazarı, böylece 6/7 Eylül Olayları'nın bir kez daha hatırlanmasını sağlayarak ve olayların DP hükümeti ile ne kadar bağlantısı olduğu sorusunu cevaplandırabilmeyi ümit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslimler, Pogrom, Balkan Paktı, ENOSIS, Azınlık, Komünizm, Sıkıyönetim, Tazminat.

* Okt. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, taner@metu.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

A NEW OUTLOOK ON SEPTEMBER 6/7 EVENTS IN THE FRAMEWORK OF GNAT AND PUBLIC DEBATES

ABSTRACT

September 6/7 Events, which took place during the government of Democratic Party (DP), constitute something more than a simple foreign policy issue. Explaining these events, again only just as an attack against Non-Muslims, and with religious based feelings, seems to be seeing only one angle of the issues. Within this context, firstly the background of the events has been examined, and the reasons behind were taken into consideration. Following this, the beginning, evolution and outcomes of the events have been examined. Then, the reflections of the events, both during TGNA meetings, as well as in media and the public sphere are recalled. Moreover, based on some interviews with non-Muslim communities in Turkey, a non-political view to the events is given. In our paper, besides details about assessment and compensation damages after the events, other reflections that come out until the coup d'état of May 27 were also explained. Within this frame, Yassıada Trials, which took place after the removal of DP from the government, were also focused. The writer of this paper, thus, hopes that September 6/7 Events are remembered again, and to answer the question of how far the DP government has a linkage with the events.

Keywords: Non-Muslims, Pogrom, Balkan Pact, ENOSIS, Minority, Communism, Martial Law, Compensation.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

DP'nin ikinci döneminde (1954 seçimleri sonrası) yaşanan 6/7 Eylül Olayları, pek çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Sadece hatıralar veya arşive dayalı çalışmalarda değil, sözlü tarih çalışmalarında da 6/7 Eylül'e rast gelinmektedir[1]. Çalışmamız, bu satırların yazarının lisans eğitimi sırasında yapılan bir sunumdan bir nüve olarak ortaya çıkmıştır. Nihayetinde geçen yıl tamamlanan doktora tez çalışmamız esnasında içeriği zenginleştirilmiş ve mevcut halini almıştır. Elbette mevcut literatürün ışığında, çalışmamızın bilinenleri tekrarlamak olmayacağı aşikârdır. Ancak çalışmamız, ağırlıklı olarak TBMM tutanakları üzerinden, konuya bir bakış açısı getirmek ve bugünden bakıldığında bu olaylara nasıl bakılabilir konusunu anlamak gayretiyle hazırlanmıştır.

Bu çerçevede, öncelikle DP dönemiyle ilgili literatür, TBMM tutanakları, sözlü görüşmeler, arşiv belgeleri incelenmiştir. Bunlardan başka, dönemin bazı basın organları, benzeri incelemelerden farklı olarak, kısmen ve daha çok çalışmamızın çerçevesinden incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmamızın alt başlıkları çerçevesinde yorumlanarak verilecektir.

6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul, İzmir ve Ankara'da meydana gelen bu olaylar, Cumhuriyet tarihinin satır başlarındandır. Hem DP hükümetinin hem de Türkiye'nin sonraki iç ve dış siyasetinde derin izler bırakmıştır. Çalışmamızın ortaya çıkış sebebi yaşanan olaylarda Türkiye'deki Gayrimüslim nüfusun çok ciddi etkilenmesi ve bu nüfusun bu olaylardan sonra önemli oranda azalma yaşamış olmasıdır.

Bu olaylar için son dönemde Türkçe ve yabancı dilde kaleme alınmış pek çok kaynakta "pogrom" kelimesi kullanılmaktadır[2]. 1915 Ermeni Tehciri ile ilgili güncel tartışmalar ve yabancı parlamentolarda alınan kararların gölgesinde, 6/7 Eylül Olayları için de aynı iddiaların dile getirilmesi, siyasi karar mekanizmasını elinde bulunduran DP hükümetinin durumunun daha iyi anlaşılması ve bu olayların nasıl tanımlanması gerektiği bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

---

1 Bu sözlü tarih çalışmalarına bir örnek için Bk. Rıfat N. Bali, **6/7 Eylül 1955 Olayları, Tanıklar - Hatıralar**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

2 Rusça kökenli bir kelime olan pogrom, genel anlamıyla dinsel, etnik veya siyasi nedenlerle gerçekleştirilen şiddet hareketleri olarak tanımlanmıştır. Özel anlamda ise Yahudilere karşı özellikle 19.yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Rus Çarlığı topraklarında gerçekleştirilen saldırılar kastedilmektedir. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016. Kelimenin Türkçe karşılığı ise "soykırım" olarak verilmektedir. TDK Sözlüğü Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Olayların Arka Planı

Fener Rum Patriği Athenagoras'ın, işbaşına geldiği günden itibaren[3] gösterdiği –hükümetle ilişkiler açısından- diyalog yanlısı ve iyi niyetli tavrına rağmen, 1954 yılından itibaren gelişen Kıbrıs Sorunu, Fener Rum Patrikhanesi ve İstanbul'da yaşayan Rum azınlık için bir kırılma noktası olmuştur. Kıbrıslı Rumların bu konudaki tutumu ve özellikle Başpiskopos Makarios'un[4] sergilediği yaklaşım, Türk kamuoyunun Ortodoks Patrik Athenagoras üzerinde bir baskı kurmasına yol açmıştır. Dönemin Türk basını, Patrik'ten Başpiskopos'u "yola getirmesi" yönünde bir beklenti içine girmiş, buna karşılık Patrik, Lozan'da belirlenen ve Ankara hükümetlerinin hep istediği biçimde dinsel kimliği çerçevesinde tarafsızlığını korumuştur. Buna bağlı olarak gerek dönemin bazı gazetelerinde, gerekse Kıbrıs Türktür Derneği gibi yapılanmaların tazyikiyle Patrik Athenagoras ve Patrikhane hakkında, ulusal bütünlüğe zarar vermek, EOKA[5] ve Megali İdea'yı[6] desteklemek, bu amaçla para yardımı toplamak gibi iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialar belgelendirilmemişse de, Patrik'in, 1949-1954 yılları arasında Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesi için yaptıkları göz ardı edilerek, hemen sınır dışı edilmesi yönünde talepler ortaya çıkmıştır.

---

3 Patrik Athenagoras, 1 Kasım 1948'de Fener Rum Patriği olarak seçilmiş, 26 Ocak 1949'da bizzat dönemin ABD Başkanı Harry Truman'ın özel uçağıyla ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderilmiş özel mesajıyla, İstanbul'a gelmiş ve görevine başlamıştır. Türkiye'ye geldiğinde ABD vatandaşı olan Patrik, geldikten sonra Türk vatandaşlığına alınmıştır. Patrik, 7 Temmuz 1972'deki ölümüne dek bu görevde kalmıştır. Patrik'in seçimine ve Türkiye'ye gelişine ilişkin haberler için bk. "Ortodoks Patrikliğine Dün Athenagoras seçildi", **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1948, s.1-3. "Patrik Athenagoras Dün Uçakla Geldi", **Yeni Sabah**, 27 Ocak 1949, s.1-3.

4 Makarios III, asıl adı Mikhail Khristodolou Mouskos (1913-1977) olup, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu olarak, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi (enosis / birlik) hareketinin liderliğini yapmıştır. Bundan başka Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, 1959-1977 yılları arasında ülkenin ilk devlet başkanlığını da yapmıştır. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.

5 EOKA, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması fikri (ENOSIS) kapsamında faaliyetlerde bulunan gizli bir örgüt olup, özellikle dönemin Yunan siyasetçileri ile kamuoyundan destek almıştır. Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, C 1, 4. Baskı, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.576-614.

6 Megali İdea, Büyük Ülkü, Bizans'ın yeniden kurulması, Anadolu topraklarının (Küçük Asya) Helen kimliğine kavuşturulması, Balkanlar ve Anadolu'da Türk hâkimiyetine son verilmesi hedefine yönelik bir siyasettir. E. Semih Yalçın vd, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s.112.

Levent Şahverdi Arşivi

Benzeri bir zıtlaşma, İstanbul'un Türk ve Rum basını arasında da yaşanmıştır. Rum gazeteleri, Türk basınının iddialarını hayal mahsulü ve ispatlanması gereken iddialar olarak kabul ederken, Türk basını da Rum gazetelerin tutumunu vatanseverlikten uzak ve bölücü olarak görmüştür. Dönemin DP milletvekili Alexander Chatzopoulos, iki taraf arasındaki gerginliği azaltmak amacıyla yaptığı açıklamada, Rum azınlığın Kıbrıs'ın statüsü konusunda bir değişiklikten yana olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan Chatzopoulos, Patrik Athenagoras'ı, dinsel kimliğine uygun davranan bir Türk dostu olarak tanımlamıştır. Nitekim Patrik'in, Makarios'u, doğrudan suçlamayan, ancak takındığı tavrın yanlışlığını vurgulayan bazı açıklamaları da bu söylemi güçlendirmiştir. Dönemin koşulları, hem Patrik hem de Rum azınlık mensupları için, Kıbrıs konusunda, Türk tezlerini desteklemek veya "istenmeyen adam olmak" arasında bir tercih yapmaya zorlamıştır.

Genel olarak gerek Rum azınlık ve gerekse İstanbul'daki Rum basını, gelişmeleri tarafsız biçimde izleyen bir tutum sergilemiştir. Olayları olduğu gibi aktaran Rum basınında tek istisna, Rum azınlığın haklarına dikkat çeken ve Patrikhane karşıtı yayınları protesto eden *Eleftheri Phoni (Özgür Ses)* Gazetesi olmuştur. Dönemi değerlendiren bir kaynağa göre, Menderes Hükümeti'nin piyasa ekonomisine yönelik reformlarından istifade eden Rumlar, İngiliz diplomatların cesaretlendirmesiyle Kıbrıs Rumlarınca kontrol edilen parayı kontrol altına almak ve ada üzerinde hak iddia edebilmek için, Kıbrıs krizinde günah keçisi olarak seçilmişlerdir[7].

1954 sonrası süreçte Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman Türk azınlığın yaşadığı sorunlar ve baskılar ve Kıbrıs Rumları arasında örgütlenen yasal/yasadışı baskı grupları, konuyu TBMM'nin de gündemine taşımıştır. 19 Kasım 1954 tarihli oturumda, DP Denizli Milletvekili Baha Akşit'in Kıbrıs sorunuyla ilgili Hükümetin bakış açısını ve Batı Trakya ile adalarda yaşayan Türklerin kültürel anlamda gelişmeleri ve inkılâpları benimsemeleri için ne gibi tedbirler alındığına dair sözlü sorusu gündeme gelmiş, soru, ilgisi nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir[8]. Ancak geçen zaman içinde sorunun gündemden düşmesi[9], Kasım 1954 itibariyle DP hükümeti veya Türkiye açısından Kıbrıs'ın çok öncelikli bir konu olmadığını göstermiştir.

7 Rainer Hermann, **Türkiye'de Neler Oluyor?**, Çev. Haşim Koç vd., Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011, s.255.

8 **TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 6, İÇ. 1, s. 114.

9 Söz konusu soru 22 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 7, İÇ. 1, s.128), 24 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C. 2, İN. 8, İÇ. 1, s.140) ve 26 Kasım 1954 (**TBMMZC**, Devre X, C 2, İN. 9, İÇ. 1, s.143) oturumlarında yeniden gündeme gelmiş, ancak ilgili bakanın veya soru sahibinin olmayışı nedeniyle, iki kez ertelenmiş, nihayet İçtüzük nedeniyle düşmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak, Kıbrıs'taki Türk azınlığa karşı Rumların baskı ve tedhiş hareketleri bu dönemde yoğunlaşmış, bunun bir sonucu olarak da, Yunanlılar Atina'da, Türkler ise İstanbul ve Ankara'da çeşitli mitinglerle Kıbrıs tartışmalarını ateşlemişlerdir. Başbakan Menderes'in Balkan Paktı'na[10] zarar verir endişesiyle Kıbrıs temalı mitinglere sıcak bakmadığı ve dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün Kıbrıs sorununu resmi bir mesele olarak görmediği günlerde[11], Yunan Hükümeti ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nden Başpiskopos Makarios, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması konusunda yoğun bir gayret içinde olmuşlardır. Türkiye, Kıbrıs meselesinde, bir süre sadece gelişmeleri izleyip bu konuda söz sahibi olduğunu dile getirmiştir. 14 Aralık 1954'te Yunanistan'ın talebi üzerine Kıbrıs'ın geleceği BM'de gündeme gelmiş, ancak üye ülkelerin konuya çok ilgi göstermemesi nedeniyle gündem dışına çıkmıştır. Konu BM'de ilgi görmemişse de Türkiye için eski olan bir sorun yeniden gündeme gelmiştir.

2. Olayların Gelişimi

1955 yılı Mart ayında Kıbrıs'ta yaşanan saldırılar kanlı bir boyut kazanınca İngiltere, üzerindeki yükü azaltmak veya sorumluluğu paylaşmak için Türk ve Yunan hükümetlerini Londra'ya çağırmıştır. 27 Ağustos 1955'te Londra'da başlayan ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı'nda, Yunanistan ENOSİS planını savunurken, Türkiye, İngiltere tarafından 1871-1878 sürecinde ilhak edilen adanın Türkiye'ye bırakılması

10 Türkiye'nin, NATO üyeliği sonrası Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de artan güvenlik ve savunma endişesiyle, Kıbrıs'ta yaşananlara rağmen, 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan anlaşmaya Balkan Paktı adı verilir. Bu pakt ile NATO'nun sağ kanadı olan Balkan coğrafyasının güçlendiği kabul edilir. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C 1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s.521-524.

11 Başbakan Menderes'in Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Paktı'na zarar gelmemesi yönündeki çabası kayda değerdir. Buna rağmen Yunanistan 16 Ağustos 1954'te meseleyi BM'ye taşımış ve İngiltere'den Kıbrıs halkına "self-determinasyon yani kendi mukadderatını kendisinin tayin hakkının verilmesini" talep etmiştir. Ancak BM Eylül 1954'te konuyu incelemiş, Yunanistan'ın tüm çabasına rağmen konuyu görüşmeyi reddetmiştir. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.530. İşte bu karar sonrası Başbakan Menderes'in yaptığı açıklama hem meselenin uluslararası bir boyuta taşınmamış olması hem de Türk-Yunan dostluğunun bozulmamış olmasından dolayı bir memnuniyet yaratmıştır. Tabii Yunan yetkililerinin tavrına rağmen Menderes'in çabası yetmemiş ve bir süre sonra Kıbrıs uluslararası bir sorun halini almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

gerektiği görüşünü savunmuştur[12]. Bu sırada, Türkiye'de iktidar, muhalefet ve basın tek vücut olmuş durumdadır[13].

Kıbrıs konusunda 1955 yılı Eylül ayı başında Londra'da İngiltere'nin ev sahipliğinde Türk-Yunan hükümetleri görüşme halinde iken, İstanbul ve İzmir'de başlayan ve öncelikle İstanbul'da yaşayan Rum azınlığı hedef aldığı anlaşılan gösterilerin haberi Londra'ya ulaşmıştır. Görüşmelerin kesilmesine yol açan bu gelişmenin detayları şöyle özetlenebilir.

Ağustos ayında Türk gazetelerinde yer alan "Kıbrıs'taki Türklerin Rumlar tarafından saldırıya uğrayacağı" yönünde çıkan haberler üzerine[14], yine dönemin Türk basınında, İstanbul'daki Rum azınlığın böyle bir durumda "karşılığını göreceği" yönünde haberler çıkmıştır[15].

Ortamın her açıdan gergin olduğu bir sırada, İstanbul Ekspres adlı tabloid (küçük gazete formatı) bir gazetenin verdiği bir haber, Türkiye'nin yakın siyasi tarihinde ve dış politikasında ciddi bir iz bırakan olayların fitilini ateşlemiştir. 6 Eylül 1955 günü, öğleden sonra dörtte yapılan bir radyo yayınıyla, hem de hükümet yanlısı olduğu ifade edilen İstanbul Ekspres adlı gazetenin attığı manşetle[16], Atatürk'ün Selanik'teki evinin saldırıya uğradığı ve evde ağır hasar meydana geldiği yönünde bir haber kamuoyunun gündemine düşmüştür. Habere göre Selanik'te Türk Konsolosluğu'nun yanında bulunan ve Atatürk'ün doğduğu ev bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edilmiştir[17]. Adı geçen gazetenin, yıldırım baskısı ile öğleden sonra duyurulan haber İstanbul, İzmir ve kısmen Ankara'da bir yığın şiddet ve saldırı olayını da beraberinde getirmiştir. Ağırlıklı Rumlar olmak üzere Gayrimüslimlerin ev, işyeri, mabet ve mezarları saldırıya uğramış, cinayet, yaralama ve tecavüz vakaları

12 ENOSİS'in tarihsel sürecine ilişkin bir çalışma için Bk. Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımları", **ÇTTAD**, XII/24, (2012/Bahar), s.13-26.

13 "Muhalefet İç Politika Mücadelesine Ara Verdi", **Milliyet**, 27 Ağustos 1955, s.1-7.

14 "Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Kalmayacaktır", **Akşam**, 25 Ağustos 1955, s.1-2. "Kıbrıs'ta Askeri İdare Kuruldu", **Milliyet**, 27 Ağustos 1955, s.1-7. "Rumların Katliam Teşebbüsü Fiyasko Verdi", **Akşam**, 28 Ağustos 1955, s.1.

15 Yunan Hükümetine karşı sert mesajlar içeren iki yazı için Bk. "Bunlar Ecellerine Susamış Galiba", "30 Ağustos'tan Hala Ders Almadınız mı?", **Akşam**, 30 Ağustos 1955. (SBFGA - Erişim tarihi: 29.01.2014)

16 "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı", **İstanbul Ekspres**, 6 Eylül 1955, s.1.

17 Aynı haber diğer gazetelerde de yer almıştır. Bu konudaki Anadolu Ajansı kaynaklı bir haber için Bk. "Atamızın Selanik'te Doğduğu Eve ve Konsolosluğumuza Bomba Atıldı", **Milliyet**, 7 Eylül 1955, s.1-7.

Levent Şahverdi Arşivi

kontrolden çıkmış kalabalıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gece yarısına kadar süren olaylar ancak askeri birliklerin müdahalesiyle sona erdirilmiş, olayların başladığı saatlerde İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, Ankara'ya gitmek üzere yola çıktıkları halde, olayların ciddi bir boyut alması nedeniyle İstanbul'a geri dönmüşlerdir[18].

Dönemin Selanik Konsolosluğu görevlisi Hasan Uçar bombayı atmak ve o dönemde Selanik Üniversitesinde öğrenci olan Batı Trakya kökenli Oktay Engin de azmettirici olmak suçlamasıyla Yunan makamlarınca tutuklanmışlardır. Bir süre tutuklu kalıp ardından Türkiye'ye kaçan Engin, hakkındaki gıyabi tutuklama kararına rağmen iade edilmemiştir[19].

İstanbul Ekspres tarafından fotoğraflarla da desteklenen patlama haberi, İstanbul, İzmir ve Ankara'da büyük bir azınlık karşıtı gösteriye dönüşmüş, başlangıçta yalnızca Rumlar hedef iken, diğer azınlıklar ile dönemin varlıklı Türkleri de bu saldırılara maruz kalmışlardır. Olaylar sırasında, yerli halkın dışarıdan gelen saldırgan kalabalığa karşı Gayrimüslimleri cansiperane korumaya çalıştığı görülmüştür. Buna örnek bir davranış sergileyen kişilerden biri de, o dönem Kurmay Albay olan ve bilahare (18.08.1968-30.08.1970) Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevinde bulunmuş olan Reşat Mater'dir[20].

Olaylar sırasında resmi rakamlara göre 3 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmış, 73 kilise, 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır, 3584'ü Rumlara ait olmak üzere 5583 işyeri ve ev tahrip edilip yakılmıştır. Ancak İngiliz ve Amerikan konso-

---

18 Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.424-433. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.175-179.

19 Oktay Engin, eğitimine Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. sınıfından devam etmiş, mezuniyetinden sonra Çankaya ve Marmaris ilçelerinde kaymakamlık görevinde bulunmuş, bir yandan da 1961 yılından itibaren dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztırak'ın (26.12.1963- 20.02.1965) isteğiyle Emniyet teşkilatında dışarıdan bazı görevlerde bulunmuştur. Kastamonu'da bir ilçeye kaymakam olarak atandığı dönemde, bu dönemin Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Nakipoğlu (03.12.1965-15.10.1969) tarafından Siyasi İşler Müdürü olarak (1969-1971) Emniyet teşkilatına alınmıştır. Burada bilahare Güvenlik Daire Başkanlığı (1971-1979), Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı (1979-1980), Eskişehir Emniyet Müdürlüğü (Mayıs 1981-Ağustos 1983) ve son olarak Nevşehir Valiliği (22.02.1992-18.09.1993) yapmıştır. Oktay Engin, Selanik'teki patlamada rol oynadığı yönündeki iddiaları reddetmiştir. Bu konuda Faruk Mercan'ın, Oktay Engin ile yaptığı röportaj için Bk. Faruk Mercan, "Bombacı da MİT Elemanı da Değildim", **Aksiyon**, S 457, 8 Eylül 2003, s.34-36.

20 Bu olayın detayları için Bk. Ecevit Kılıç, "Rum Komşularını Yağmacılardan Kurtaran Türk General", **Sabah**, 7 Eylül 2008.

Levent Şahverdi Arşivi

loslukları ile uluslararası insan hakları kuruluşları ölü sayısı konusunda 13-16 arası rakamlar vermişlerdir[21]. DP hükümeti yetkilileri, Yassıada Yargılamaları sırasında 6/7 Eylül Olayları nedeniyle de sorgulanmış ve ceza almışlardır. Ancak olayların DP hükümeti yetkilileri tarafından doğrudan organize edilip edilmediği konusu hala tartışmalıdır[22].

3. Olayların Yansımaları

3.1. Olayların Basın ve Kamuoyundaki Yansımaları

Bu olaylar, dönemin ulusal ve uluslararası basın organlarında geniş yankı bulmuştur. Olayların Kıbrıs konusunda Rumlara bir gözdağı vermek ve Türk-Yunan görüşmelerinde Türk tarafının elini kuvvetlendirmek amacıyla, DP hükümetinin de en azından zamanında müdahale etmeyerek büyümesine yol açtığı değerlendirilebilir. Ancak bu olaylar saatler içinde yön değiştirmiş, çoğu alt gelir grubuna mensup olduğu düşünülen kalabalıkların varlıklı kesimin ev ve işyerlerine, bir diğer ifadeyle, varlıklı olmayanın olana saldırısı biçimine dönüşmüştür[23]. İstiklal Caddesi'ndeki Gayrimüslimlerin dükkânlarından başlayan yağma ve tedhiş hareketi, İstanbul'un çeşitli semtlerinde din adamlarına saldırı, kadınlara tecavüz ve evlerin, mabetlerin, okul vb. binaların saldırıya uğraması biçiminde yayılmıştır. Saldırıların siyasî olmaktan çok ekonomik olduğu, yoksul kesimlerin zenginlere tepkisinin bir yansıması olduğu fikri dönemin gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın tarafından da dile getirilmiştir[24]. Dönemin görece yüksek enflasyonu ve geçim sıkıntısı altında ezilen halk yığınlarının, önemli bir kısmı Gayrimüslimlerin elinde olan zenginliğe tepkileri, Kıbrıs ve Selanik üzerinden siyasi ve ideolojik bir görüntü altında, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve ülkedeki yabancılar ile birlikte dönemin varlıklı Türk işadamlarını da hedef almıştır.

---

21 Kılıç, a.g.m.

22 Bu konuda hem içeriği hem de kaynakçası açısından başvurulabilecek bir çalışma için Bk. Dilek Güven, **6/7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009. Olayın ortaya çıkış sebeplerini değerlendiren bir çalışma için Bk. M. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

23 Bu fikri destekleyen ve olayların dışarıdan nasıl göründüğünü yansıtan dizi haberler için Bk. **The Economist**, "Cyprus Adagio", 03.09.1955, C CLXXVI, S 5845, s. 756. "No Progress on Cyprus", 10.09.1955, C CLXXVI, S 5846, s. 836. "The Balkan Tripod Wobbles", 17.09.1955, C CLXXVI, S 5847, s. 928. "Breaking the Cypriot Deadlock", 24.09.1955, C CLXXVI, S 5848, s. 1016, 1019.

24 The Economist dergisinin görüşüyle örtüşen yorum için Bk. Hüseyin Cahit Yalçın, "En Tehlikeli Cephe", **Ulus**, 14 Eylül 1955. s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

DP Hükümeti ve dönemin resmi kurumları, Gayrimüslimlere karşı, devlet eliyle başlatıldığı veya planlandığı iddia edilen bu olaylar karşısında üzüntülerini resmi yoldan dile getirmişlerdir. DP Hükümeti olaylarla ilgili komünistleri suçlamış, çok sayıda sol görüşlü kişi bu nedenle gözaltına alınmıştır. Provokasyon suçlamasıyla İstanbul ve İzmir'de 2214 kişi tutuklanmıştır. Bundan başka olaylarda sorumluluğu olduğu gerekçesiyle, ilgili bazı subaylara işten el çektirilerek haklarında soruşturma başlatılmış, sıkıyönetim ilan edilen Ankara, İstanbul ve İzmir'de gösteri ve yürüyüşler yasaklanmıştır. İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik'in istifası üzerine yerine Ethem Menderes atanmış, İstanbul Valisi hakkında soruşturma açılırken, Ankara ve İzmir valileri ile emniyet müdürleri hakkında hem soruşturma açılmış, hem de yerleri değiştirilmiştir[25]. Gerek hükümet gerekse dönemin basın organları, olayların bir komünist düzen olduğunu ve ne hükümetin ne de Türk halkının olanlarla bir ilgisi olmadığını sıklıkla dile getirmişlerdir[26]. İstanbul, İzmir ve Ankara'da kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde çok sayıda kişi, çeşitli saldırılar, komünist propaganda ve hükümet karşıtı ayaklanma gibi suçlardan yargılanmışlardır. Buna karşılık olayların detaylarının yerli ve yabancı basında ayrıntılı olarak yer almaması için oldukça büyük bir gayret sarf edilmiştir[27].

Olaylar sırasında polis ve jandarmanın etkisiz kalması, hatta kimi durumda isyancılara yardım etmesi veya göz yummasına ilişkin tartışmalar, TBMM oturumlarına da yansımıştır. Olayların büyüklüğü, şiddetin yayılma hızı ve hemen her yerde aynı anda başlamış olması, daha önceden planlandığı izlenimi yaratmış ve bu görüş dönemin bazı yabancı gazeteci ve diplomatları tarafından da dile getirilmiştir. Menderes'in avukatı Burhan Apaydın'a göre ise, DP döneminde ekalliyetlere özgürlük ve haklar tanınmış olmasına rağmen, bu olaylar kasten çıkarılmıştır. Apaydın, Patrik Athenagoras'ın Yassıada yargı-

25 Olaylar sırasında, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Ankara Valisi Kemal Aygün, İzmir Valisi ise Kemal Hadımlı'dır. Bk. İstanbul Valiliği Resmi internet sayfası (http://www.istanbul.gov.tr – Erişim tarihi: 10.12.2015), Ankara Valiliği Resmi internet sayfası (http://www.ankara.gov.tr/– Erişim tarihi: 10.12.2015). Ankara Valiliği, **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara**, 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973, s. 466, 481. İzmir Valiliği Resmi internet sayfası (http://www.izmir.gov.tr/– Erişim tarihi: 04.03.2014).

26 Hükümetten, Anadolu Ajansı kanalıyla yapılan Resmi Tebliğ'de İstanbul'un ve genel olarak tüm ülkenin "bir komünist tertip ve tahrike ve ağır bir darbeye maruz" kaldığı dile getirilmiştir. "Resmi Tebliğ", **Milliyet**, 7 Eylül 1955, s.1. Yine olayların hemen iki gün sonrasında kaleme alınan bir yazıda olayın "sinsi bir teşkilat halinde çalışan kızıl tahrikçiler ve çeşitli düşman unsurlar" tarafından bu hale getirildiği dile getirilmiştir. "Birlik, Sükûn ve Nizam", **Milliyet**, 8 Eylül 1955, s.1.

27 Albayrak, **a.g.e.**, s.433-438.

Levent Şahverdi Arşivi

lamalarında, DP'nin böyle bir şey yapmasına imkân olmadığını söylediğini, buna mahkeme başkanı Salim Başol'un kızdığını, olaylar sonrası Türkiye'den ayrılan pek çok Gayrimüslimin, örneğin İstanbul Rumlarından Bay Niko'nun yeğeni olan ve halen Atina'da yaşayan İrene Hanım'ın, Türkiye'ye dönmek istediklerini de dile getirmiştir[28]. Bu olaylar, yazın alanında da eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur[29].

DP yetkililerinin Yassıada'da verdikleri ifadeler[30] ve konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde görünen odur ki, olayların sorumluluğunun kime ait olduğu konusunda genel bir kabul oluşmamıştır. DP hükümetinin, yabancı devlet ve istihbarat servislerinin ve nihayet devlet içindeki bazı yapılanmaların bu işten sorumlu olduklarına dair farklı iddialar çalışmamız kapsamına girmediğinden burada yer almamıştır. Kimin sorumlu olduğundan çok, önemli olan bir gerçeklik şudur ki, Türkiye uluslararası platformda bir başka sürekli hatırlatılan ayıp ile yüz yüze gelmiştir. Çalışmamız açısından öne çıkan durum, 6/7 Eylül 1955'te yaşananlardan sonra, Türkiye'nin Gayrimüslimler için bir daha eskisi kadar güvenli olmadığı algısının ortaya çıkması ve sonrasında önemli sayıda azınlık mensubunun Türkiye'yi terk etmiş olmasıdır. Bundan başka uzunca bir süredir devam eden Türk-Yunan yakınlaşması ve dolayısıyla Türk-Yunan-Yugoslav iş birliği de sona ermiş, Türk-Yunan ilişkilerinde iki tarafın da uzun süre üstesinden gelemeyeceği sorunlar dönemi başlamıştır. Olaylardan sonra, her iki ülkenin kamuoyu da karşılıklı olarak bir restleşme içine girmiş, Fener Rum Patrikhanesi'nin varlığı sorgulanmaya başlanmış, Patrikhane karşıtlığı basında yine yer almaya başlamıştır[31].

---

28 Bu görüşme Burhan Apaydın ile 22.07.2011 tarihinde, Apaydın'ın İstanbul Fenerbahçe'deki evinde gerçekleştirilmiştir. Apaydın'ın, 22.04.2013 tarihinde vefat etmiş olması bu görüşmeyi bizim açımızdan hatırlanır kılacaktır.

29 Bu olayların tanıklarının hatıralarından üretilmiş bir çalışma için Bk. Tuna Akansu, **Altı Eylül ve Dionis Efendi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2009.

30 Yassıada Yargılamaları çerçevesindeki 6/7 Eylül Olayları Davası'nın detayları ve Gerekçeli Kararı için Bk. **Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s.407-443.

31 Özellikle 9-17 Nisan 1957 tarihleri arasında, Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanan ve dönemin birçok aydın, hukukçu ve gazetecisinin imzasını taşıyan yazılarda, dâhil olduğu politik eylemler ve Kıbrıs konusundaki duruşu nedeniyle, Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

3.2. Olayların TBMM'deki Yansımaları

3.2.1. TBMM'deki Görüşmeler

Bu olaylar nedeniyle, DP Hükümeti tarafından bazı şehirlerde Örfi İdare [Sıkıyönetim] ilan edilmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, Anayasa'nın 86. maddesi gereğince, TBMM'yi 12 Eylül 1955 günü, durumun görüşülmesi için toplantıya çağırmıştır[32].

6/7 Eylül Olayları üzerine acilen toplanan TBMM'de, Cumhurbaşkanı Bayar'ın toplantı davet yazısının okunmasıyla başlayan görüşmelere, konuya ilişkin Başbakanlık tezkeresinin okunmasıyla devam edilmiştir. Tezkerede, Kıbrıs sorunu ve Atatürk'ün Selanik'teki evi ile Türk konsolosluğuna karşı düzenlenen saldırıyı gerekçe göstererek vatandaşları tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak Hükümet kuvvetlerine karşı koymak suretiyle girişilen toplu hareketlerin kamu huzur ve güvenliğini bozacak şekilde artması üzerine, Bakanlar Kurulu'nun 7 Eylül 1955 tarihli toplantısında İstanbul, İzmir ve Ankara'da *Sıkıyönetim* ilan edilmesinin, TBMM tarafından onaylanması isteğiyle, kararlaştırıldığı dile getirilmiştir.

Görüşmelerde ilk sözü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Grubu adına TBMM Grup Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü almıştır. İnönü, hükümetin olaylara dair açıklama yapması gerektiğinden bahisle, büyük üzüntü ve acı veren bu olaylarda, masum vatandaşlara karşı gerçekleşen saldırılarda, yasalar kapsamında cezalandırılmayı hak eden kişilerin, taşkınlık ve zarar verme dışında rahat ve engelsiz bir davranış sergilediklerini, olaylar sebebiyle milletin maddî ve manevî ciddi bir zarara uğradığını, hukuk devleti kavramının yara aldığını, olayın tam bir millî felaket olduğunu, saldırıların millet ve TBMM tarafından ret ve telin edildiğini ve hoşgörü gösterilemeyecek boyutta olduğunu ifade etmiştir. İnönü, öncelikle bir huzur ve güven ortamının sağlanması ve vatandaşların haklarının güvence altına alınması gerektiğini söylemiş, Sıkıyönetimin Ankara'da devamına gerek olmadığını ve olaylarla ilgili gerçeklerin bir an önce aydınlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kadar tertipli ve teçhizatlı olayların nasıl yaşandığını soran İnönü, acı taraflarından öte olayın karanlık yönlerinin ortaya çıkarılması gereğine vurgu yapmıştır. Olaylarda şiddet ve dış politik sorunların olduğu kadar, sosyoekonomik durumun da yansımalarının olduğunu söyleyen İnönü, ancak gerçeklerin Sıkıyönetim yetkililerince tamamen ve ne kadar acı, hatta ne kadar utandırıcı olsa da

32 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1 ve 2, s.668-694.

Levent Şahverdi Arşivi

ortaya çıkarılması durumunda devlet ve milletin temize çıkacağını ve vebalden kurtulmuş olunacağını söylemiştir. TBMM'nin de gerekli tedbirleri, elde edilmiş doğru bilgilerle paralel olarak alması gerektiğini ve bu meyanda toplantı halinde kalarak haftada bir durum değerlendirmesi yapmasının lüzumlu olduğunu, bu yönde de iki önerge verdiğini beyan etmiştir[33].

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) Meclis Grubu adına söz alan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, meydana gelen olayların maddi boyutlarından çok manevi bir zarar yarattığını ve milletin saygınlığını zedeleme tehlikesini ortaya çıkardığını söylemiş, Kore'de insanlık ideallerini savunmak için yer alan Türk milletinin, bir suikast karşısında olduğunu dile getirmiştir. Basından elde edilen bilgilerle olayların detaylarını anlatan Bilgin, saldırılara rağmen yağmanın sınırlı kaldığının şahitlerce teyit edildiğini ifade etmiştir. Ortada planlı bir olay olduğunun anlaşıldığından bahisle, olayların önceden haber alınamamasının ve büyümeden önlenememesinin karanlık bir yön ortaya çıkardığını anlatmıştır. Güvenlik güçlerinin ve yerel yetkililerin de atalet içinde kaldığını ve tedbirsiz davrandığını söyleyen Bilgin, bunun bir sonucu olarak İçişleri Bakanı'nın istifa etmesinin doğal olduğunu öne sürmüştür. Bilgin, olayların tüm yönleriyle aydınlatılmasının ve tüm sorumluların ortaya çıkarılmasının zorunlu olduğunu, bu nedenle TBMM toplantılarının da devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bilgin, memleketin kötü durumda olduğu izlenimi verecek Sıkıyönetimin devamı yerine TBMM toplantılarının devam etmesinden yana olduklarını da söylemiştir[34].

DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, üzüntü verici olaylara bizzat şahit olduğunu söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Özbey, asıl tahrik unsurunun, iki yıldır Kıbrıs ile ilgili söz, davranış ve açıklamalarıyla, Türk milletini yaralayan ve rahatsız eden Yunan kamuoyuna (devlet adamları, halkı, gençliği, radyo ve gazeteleri) ait olduğunu vurgulamıştır. Özbey, ayrıca, yaşananların yıllardır tetikte bekleyen komünistler tarafından yaratıldığını iddia etmiştir. Memleketi ve hükümeti zor durumda bırakmak isteyen komünistlerce kalabalıkların harekete geçirildiği ve zararın ortaya çıktığını söyleyen Özbey, yer ve zaman seçiminin (uluslararası bir toplantı sırasında İstanbul'da) anlamlı olduğunu da dile getirmiştir. Özbey, sadece gençliğin heyecanı ve Kıbrıs ile bu olayların açıklanamayacağını, her şeyin komünistlerce organize edildiğini, İstanbul'un fethinde dahi böyle olaylar görülmediğini, vicdanların yaralan-

33 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.668-669.

34 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.670-671.

Levent Şahverdi Arşivi

dığını, servet ve refaha hücum edildiğini, gerçek hedefin Türk-Yunan dostluğunu bozmak olduğunu, Kıbrıs tuzağına Yunanlıların düştüğünü söylemiştir. Özbey, olaylardan dolayı Türklerin ve Yunanlıların üzgün olduğunu, sorumluluğu olan komünistlerin derhal ve en ağır şekilde (idam ile) cezalandırılacağını ve böylece kamu vicdanının rahatlayacağını ifade etmiştir. Özbey, alınan tedbirler ve gösterilen olağanüstü gayret nedeniyle hem devlet hem hükümet başkanına, hem de Sıkıyönetim komutanlığına[35] teşekkür ederek konuşmasını tamamlamıştır[36].

İstanbul Bağımsız Milletvekili Ali Fuat Cebesoy, içeride ve dışarıda saygınlığın yok olmasına sebebiyet vermiş olayların, benzeri görülmemiş saldırıların erken haber alınamaması ve büyümeden önlenememesinde, ilgili makamların ve güvenlik güçlerinin ihmali olduğunu dile getirmiştir. Cebesoy, Sıkıyönetim uygulamasının iki aydan fazla sürmemesi ve yetkililerce gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini, ancak olayların büyümesine sebep olan idari ve siyasi teşkilattaki becerisizlik ve kusurları ortaya çıkarmak için gerekli çalışmaların Meclis tarafından yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir[37].

DP İstanbul Milletvekili Zakar Tarver[38], yaşananların üzüntü verdiği ve eylemcilerin belli olduğundan bahisle, asıl yapılması gerekenin Müslüman-Gayrimüslim ayrılığını ortadan kaldırmak, suçluları en ağır şekilde cezalandırmak olduğunu söylemiştir. Tarver, din kisvesi altında kötü niyetli kişilerin harekete geçtiğini, ülkedeki azınlıkların sevinçte ve kederde milletle ortak olduğunu, Ermeni azınlığın Türkiye'de çok sayıda görevde önemli işler yaptığını ve eserler meydana getirdiğini dile getirmiştir[39].

CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, üzüntü verici ve azınlıkların zarar gördüğü[40] bu olaylardan dolayı özür dilenmesi gerektiğini, farklı

35 Olaylar sonrası, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na Korg. Nurettin Aknoz, Ankara Bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı'na Tuğg. İhsan Bingöl, İzmir Bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise Korg. Cemal Gürsel atanmıştır. Albayrak, **a.g.e.**, s. 434.

36 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.671-672.

37 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.673.

38 Dr. Zakar Tarver, Ermeni asıllı olup, Radyoloji alanında ihtisas yapmıştır. Azınlık milletvekillerinden, DP döneminde TBMM'de görev alan milletvekilleri ve genel olarak Cumhuriyet tarihi boyunca bu göreve seçilmiş milletvekilleri hakkında Bk. Rıfat N. Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", **Toplumsal Tarih**, S 186 (Haziran 2009), s.60-64.

39 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.673-674.

40 Osman Alişiroğlu'nun "ekalliyet" (azınlık) ifadesine, oturumu yöneten TBMM Başkanı

Levent Şahverdi Arşivi

inançlara sahip insanların birlikte yaşayabilmesi gerektiğini söylemiştir. Alişiroğlu, yaşananlar karşısında alınan tedbirlerin ve gösterilen tepkinin, devlet ve milletin iyi niyetinin bir göstergesi olduğunu, yaşananlar dolayısıyla Türkiye'de din/azınlık düşmanlığı olduğunun iddia edilemeyeceğini, olayların Türk devlet ve milletine mal edilemeyeceğini, ancak bir komünist tertibi olarak adlandırılabileceğini dile getirmiştir. Alişiroğlu, olaylarda yaz başından beri zaten İstanbul'da bulunan ve tüm imkânlarıyla olayı önceden haber alabilmiş ve büyümesini önleyecek durumda olduğu halde lakayt davranan hükümet yetkililerinin öncelikle sorumlu olduğunu, bu yüzden hükümetin istifa etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bazı yetkililerin istifa ettirilmesinin ya da işten el çektirilmesinin yeterli olmadığını söyleyen ve Başbakan'ı istifaya çağıran Alişiroğlu, olayların yatışması ve tahrikçilerin yakalanması nedeniyle Sıkıyönetime de artık gerek olmadığını ifade etmiştir[41].

DP İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacopulos, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, milletvekilleri ve diğer yetkililere, gösterdikleri hassasiyet, tepki ve sergiledikleri gayret nedeniyle teşekkür etmiş, Hristiyan bir Türk vatandaşı olarak büyük üzüntü içinde olduğunu dile getirmiştir. Hacopulos, korkunç olayların başkalarının teşvikiyle ve kendi elleriyle ortaya çıktığını söylemiş, planlı bir hareketin söz konusu olduğunu da vurgulamıştır. Hacopulos, öncelikle anayasanın 88. maddesinin, din ve ırk ayrımı olmaksızın herkesi Türk saydığını hatırlatmıştır. Hacopulos, farklı etnik ve dini unsurları barındıran ve hak ve adalet üzerine kurulu olan bir imparatorluğun özü olan Türkiye'de birlik ve beraberliği bozucu bazı gazete yayınları yapılmasının üzüntü verici olduğunu da ayrıca ifade etmiştir. En büyük üzüntüsünün de emniyet güçlerinin ihmali ve kimi zaman olaylara göz yumması olduğunu kaydeden Hacopulos, kendi evi de dâhil saldırılan yerlerden örnekler vererek yaşananları anlatmıştır. Hacopulos ayrıca, olayların her detayıyla bir tertip ve hazırlık sonucu olduğunu, azınlıkların mezarlıkları ve ibadethanelerinin saldırıya uğradığını, Rum vatandaşların ortaya çıkan maddi ve manevi zarardan dolayı üzgün olduğunu, zararların muhakkak karşılanacağına ve sorumluların cezalandırılacağına inandığını da söylemiştir[42].

Refik Koraltan müdahale etmiş, Türkiye'de ekalliyet- ekseriyet (azınlık – çoğunluk) olmadığını söylemiştir. **a.g.t.**, s.674.

41 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 674-675.

42 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 675-677.

Levent Şahverdi Arşivi

Manisa Bağımsız Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, Rum, Müslüman, Ermeni veya Yahudi herkesin zarar gördüğünü, olayların üzüntü verici olduğunu, sıkıyönetim kararının doğru olduğunu, ancak ekonomik tedbirlerin de gerektiği şekilde ve bir an evvel alınması gerektiğini belirtmiştir[43].

DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, başsağlığı dileklerini ve üzüntülerini dile getirmiş, olaylardan gençliğin heyecanını kullanan diplomalı komünist teşkilatının sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Onat, geçmişte de benzer kötü olayların yaşandığını, saldırıya uğrayan vatandaşların zararlarını karşılamakla yükümlü olduklarını, Sıkıyönetimin zorunlu olduğunu ve ne kadar gerekiyorsa o kadar sürmesinden yana olduğunu belirtmiştir[44].

Diyarbakır Bağımsız Milletvekili İhsan Hamdi Tiğrel, olayların üzüntü verici olduğunu, ortada değerlendirilmesi gereken bir refah ve servet düşmanlığı bulunduğunu dile getirmiştir. Tiğrel, yetkili makamlarda yetersiz ve beceriksiz kişiler olduğunun böylece ortaya çıktığını vurgularken, hükümet kim olursa olsun bu durumu düzeltmesi gerektiğini de söylemiştir. Sıkıyönetimin bu şartlarda gerekli olduğunu kaydeden Tiğrel, TBMM'nin bu konuyla ilgili düzenli toplanması gerektiğini de ifade etmiştir[45].

DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, büyük üzüntü içinde olduğunu, benzeri bir olayın daha önce yaşanmadığını, sorumluların idam dâhil gerekli cezalara çarptırılmaları gerektiğini dile getirmiştir. Tekelioğlu, Başbakan'ın yetkin kişileri göreve getirmesi gerektiğini, güvenlik tedbirlerinin her yere yansımaması gerektiğini, ülkede ekalliyet olmadığını ve arada hiçbir fark olmaksızın herkesin Türk olduğunu da vurgulamıştır. Tekelioğlu, ülkede irtica olmadığını, hiçbir din adamının Kıbrıs ile ilgili konuşmadığını, ancak Kıbrıs'ta bir papazın bunu yaptığını, bu nedenle de gerekli her türlü tedbirin cesaretle uygulanması gerektiğini dile getirmiştir[46].

İstanbul Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, TBMM'nin yaşananlar karşısında tek adam olduğunu, üzüntünün ve acının ortak olduğunu, olaylarda asıl hedefin Rumlar olmakla beraber bazı Ermeniler ve Türklerin de zarar gördüğünü ifade etmiştir. Tanrıöver, Türk-Yunan ilişkilerinin ve kültürünün çok eski olduğunu, eski çağlardan beri kurulmuş Türk devletlerinde

43 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 677-678.

44 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 678-679.

45 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 679-680.

46 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 680-681.

Levent Şahverdi Arşivi

farklı etnik ve dini unsurların birlikte yaşadığını dile getirmiştir. Türk ve Yunan kamuoyunda tahrik edici yazılar yayınlandığını, gençlerin de çabuk tahrike kapıldıklarını ifade etmiştir. Tanrıöver, Kıbrıs, Yunanistan, Arnavutluk, Romanya, Rusya, Çin, Afganistan, İran, Irak, Suriye ve bazı Kuzey Afrika ülkelerindeki Türk azınlıktan bahisle, Kıbrıs Türk azınlığının gelip Anadolu'ya yerleşmesi gerektiğini ileri sürmüş, olayların üzüntü verici olduğunu da vurgulamıştır. Sıkıyönetimin gerekli olduğunu ancak çok sürmemesini ümit ettiğini, Varlık Vergisi olayından çok daha kötü olan bu olayın sorumlularının cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir[47].

Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü, olayların çok kötü ve üzüntü verici olduğunu, asırlar boyunca çeşitli felaketler yaşamış olan Türk milletinin zarar ve acısının ortak olduğunu, TBMM'de iktidar ve muhalefetin üzüntü ve tepkisinin ortak olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin tedbirsiz veya geç kalmış olmadığını, tüm yetkililerin ellerinden geleni yaptıklarını, olaylardan hükümetin önceden haberinin olduğunu ancak aynı anda birçok yerde başlayınca kontrolden çıktığını söylemiştir. 3.000'den fazla kişinin şimdiye dek tutuklandığını söyleyen Köprülü, olayların bir süredir Kıbrıs nedeniyle aşırı hassas olan gençliğin ve vatansever insanların, basın ve muhalefet partilerinin de tansiyonu artırmasıyla patlama noktasına geldiğini, Atatürk'ün evi ve Türk konsolosluğuna yapılan saldırı haberinin yayılmasıyla da başlayarak hızla yayıldığını ifade etmiştir. Komünistlerin olayların tertipleyicisi olarak gençliğin duygularını bir tahrip ve saldırıya dönüştürdüğünü söyleyen Köprülü, çeşitli yollarla siyasi bir oyundan fazlasının sergilendiğini de söylemiştir. Köprülü, Türk ve Yunan kamuoylarının karşı karşıya getirildiğini, olayların araştırılması sonrası gerçeklerin ortaya çıkacağını, yalnızca Rumların değil, Türk, Ermeni ve Yahudilerin de zarar gördüğünü, aynı anda farklı şehirlerde başlayan olayların bir tertibin işareti olduğunu da dile getirmiştir. Olayların büyüklüğü ve yarattığı zarar nedeniyle Sıkıyönetime ihtiyaç duyulduğunu söyleyen Köprülü, Türk-Yunan dostluğuna ve ilişkilerine zarar veren bu olayların aydınlatılabilmesi ve sorumluların ortaya çıkarılabilmesi için en az 6 ay sürecek bir Sıkıyönetime ihtiyaç olduğunu söylemiştir[48].

Bir kez daha söz verilen İstanbul Bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk-Yunan ilişkilerinin tarihinden bahisle, İngilizler Kıbrıs'tan

47 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 681-684.

48 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 684-686.

Levent Şahverdi Arşivi

çekilirse adanın Türkler tarafından alınması gerektiğini, ancak Rumların buna yanaşmayacak bir politika içinde olduğunu sözlerine eklemiştir[49].

DP Trabzon Milletvekili Selahattin Karayavuz, olayların gençliğin gösterdiği tepki ve hassasiyet oluşundan bahisle, sorumluların ve yağmacıların cezalandırılmasını sağlamak için 6 aylık sıkıyönetim tasarısını kabul edeceğini ifade etmiştir[50].

Daha sonra söz alan Başbakan Adnan Menderes, üzüntülerini ve geçmiş olsun dileklerini ifade ettikten sonra, çoğunlukla Sıkıyönetimden yana konuşmalar yapıldığını, ancak polisin bir şey yapmadığı veya yetersiz kaldığı iddiasının gerçek olmadığını vurgulamıştır.[51] Menderes, konuşmasının devamında, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türk ve Yunan kamuoyunun tahrik edildiğini, bu nedenle de her yerde olabilecek bir gençlik gösterisinin ortaya çıktığını söylemiştir. Kıbrıs'ta Türklerin soykırıma uğrayacağı haberleri üzerine yükselen gerginliğin çeşitli dernekler (talebe, Kıbrıs vb.) aracılığıyla zirveye çıktığını söyleyen Menderes, ancak tüm bunların asıl perde arkasındaki güçleri gizlediğini vurgulamıştır. Polisin kimi eksikliklere rağmen olayları bastırmak için elinden geleni yaptığını söyleyen Menderes, böylece çok sayıda kişinin gözaltına alındığını veya tutuklandığını dile getirmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin olayları önlemek ile milli duygulara müsamaha etmek arasında ikilemde kaldığını söyleyen Başbakan Menderes, düşman düşman kılığında gelse idi, şeytan rahmani kılığa bürünüp de karşımıza çıkmasa idi, olayların bu kadar büyümeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Olaylarla ilgili ön bilgiye ve yeterli kuvvete sahip olunduğu halde, bir anda başlaması nedeniyle güvenlik kuvvetlerinin etkisiz kaldıklarını da beyan etmiştir. Başbakan Menderes'e göre: "Bu, düpedüz bir düşman hareketi olsa idi, ortada bir Kıbrıs meselesi mevcut bulunmasa ve iki taraf arasında bu derecede ihtilâtlı vaziyette gösterilmemiş olsa idi ve Kıbrıs her iki memlekette âdeta kutsi bir mevzu olarak vicdanlara telkin edilmemiş olsa idi, zabıta vazifesini görmek ve vicdani kuvvet ve kanaatiyle silâhının ve kanunun verdiği kuvveti birleştirmek suretiyle hareketi ilk anda önlemek imkânını bulurdu."

Sıkıyönetimin tüm Meclis tarafından kabul görmesinden memnuniyet duyduğunu söyleyen Menderes, olayların ayrıntılarına veya soruşturmanın içeriğine girmenin şu aşamada sakıncalı olduğunu ve bir an evvel karara varıl-

49 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.687.

50 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.687-688.

51 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s.688-690.

Levent Şahverdi Arşivi

ması gerektiğini ileri sürmüştür. Ağırlıklı olarak Rumların, ayrıca Ermenilerin ve Türklerin zarar gördüğünü söyleyen Menderes, maddi zararın telafi edileceğini, manevi zararın da gerçeğin ortaya çıkması ve olayların Türk milletince yapılmamış olduğunun anlaşılmasıyla ancak telafi edilebileceğini de ifade etmiştir. Olayın hem Türk hem Yunan tarafı için acı ve ders çıkarılacak mahiyette olduğunu dile getiren Menderes, yaşanan olayın 31 Mart Olayı kadar büyük ve önemli olduğunu da dile getirmiştir. Menderes, maddi zarara uğrayan tüm vatandaşların kayıplarının karşılanması için hükümet olarak en kısa sürede gerekli tedbirlerin alınarak kamuoyu ile de paylaşılacağını açıklamıştır.

Sonrasında söz alan DP İzmir Milletvekili Mehmet Ali Sebük, olayların üzüntü verici olduğunu, ancak güvenlik güçlerinin yetersizliği ithamının haksız olduğunu bir örnekle açıklamıştır. Sebük, olayların ertesi günü üniversite camiasının da büyük üzüntü içinde olduğunu bizzat gördüğünü ifade etmiştir[52].

Görüşmelerin yeterli olduğu yönündeki önergeye istinaden müzakere sona ermiştir[53]. 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak TBMM'nin toplanmaya devam etmesi yönündeki tüm talepler DP'nin oy çoğunluğu ile reddedilmiş, gereken bilgilendirmenin yapılacağı ifade edilmiştir[54].

52 **TBMMZC**, Devre X, C 7, İN. 80, İÇ. 1, s. 690.

53 Sıkıyönetimin İstanbul, İzmir ve Ankara'da uygulanması iki ret oyuna karşı çoğunlukla kabul edilmiştir. İsmet İnönü'nün Ankara'da Sıkıyönetim uygulanmaması yönündeki önergesi ise reddedilmiştir. Sıkıyönetimin gerekmediği ve reddedilmesi yönünde CMP Kırşehir Milletvekilleri Ahmet Bilgin ve Osman Bölükbaşı'nın önergesi çoğunluk kararıyla reddedilmiştir. Sıkıyönetimin bir ay sürmesi yönündeki CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın önergesi de reddedilmiştir. Nihayet Sıkıyönetimin altı ay sürmesi yönündeki önergeler çoğunluk kararıyla kabul edilmiştir. **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 691-692.

54 6/7 Eylül Olayları ile ilgili yapılan TBMM görüşmelerinin ikinci oturumunda, CHP Grubu Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü, CMP Grubu Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ile CMP Kırşehir Milletvekilleri Mehmet Mahmudoğlu, Osman Bölükbaşı, Tahir Taşer, Diyarbakır Bağımsız Milletvekili İhsan Hamit Tiğrel, olayların aydınlatılması amacıyla TBMM'nin Kasım 1955'e kadar toplantılarına devam etmesi yönünde önerge vermişler, sonrasında söz alarak görüşmelerden ve hükümetin açıklamalarından sonra Meclis'in toplantı halinde kalması lüzumu üzerine görüşlerini aktarmışlardır. Hükümet adına söz alan Başbakan Adnan Menderes ise Meclis'in her hafta toplanması ve bilgilendirilmesinde gerek ve fayda olmadığından bahisle, ihtiyaç duyulduğunda ve yeri geldiğinde hem hükümetin, hem de Sıkıyönetim Komutanlığı ve diğer yetkililerin kamuoyunu bilgilendireceklerini söylemiştir. Bundan sonra yapılan oylamada Meclis'in toplantılara devamı etmesi yönündeki önergeler reddedilmiştir. CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın, ilgili anayasal hüküm çerçevesinde, Sıkıyönetim tarafından basına getirilen sansürün, TBMM görüşme tutanaklarının yayınlan-

Levent Şahverdi Arşivi

DP hükümeti konuyu tekrar TBMM gündemine taşımak istememiş olsa da, konu başka vesilelerle tekraren gündeme gelmiştir. 1 Kasım 1955 günü, yeni yasama dönemi açılışında konuşan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, açılış konuşmasında, 6/7 Eylül Olayları'ndan bahisle, üzüntülerini dile getirmiştir. Bayar, Hükümet tarafından Sıkıyönetimin ilanı sonrası, kendi çağrısıyla toplanan TBMM'nin Sıkıyönetimi onayladığını, hemen ardından da olayda sorumluluğu bulunan tüm yetkililer hakkında soruşturma başlatıldığını söylemiştir. Bayar, din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin anayasal eşitlik garantisi altındaki vatandaşlara karşı gerçekleştirilen saldırıların kesinlikle cezalandırılacağını da ifade etmiştir. Maddi ve manevi zarardan ve milletin derin üzüntü ve yoğun tepkisinden bahseden Bayar, bir daha böyle bir şeyin asla yaşanmayacağını da dile getirmiştir. Bayar, kamu düzeninin ve inkılâpların korunması konusundaki hassasiyeti de bir kez daha vurgulamıştır. Konuşmasının dış politikayla ilgili bölümünde yeniden bu konuya değinen Bayar, konuyla ilgili üzüntülerini Yunan hükümetiyle paylaştıklarından bahisle, Türk-Yunan dostluğunun her iki ülke için önemli olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin bu dostluğun devamından yana olduğunu, Yunan hükümetinin de aynı şekilde düşündüğünü ümit ettiğini söyleyen Bayar, Kıbrıs sorununun değerlendirmesine girmeyeceğini, Türk tezinin gerek Londra Konferansı'nda gerekse BM'de ifade edildiğini, ayrıca BM'nin konuyu gündemine almayı reddettiğini söylemiştir[55].

6/7 Eylül Olayları, DP içinde Temmuz 1954'ten itibaren yoğunlaşan krizi daha da derinleştirmiş, partiden istifa ve ihraçlar yaşanmış, bu ortamda DP 4. Büyük Kongresi, çok tartışmalı bir ortamda, 15-20 Ekim 1955 tarihlerinde Ankara'da toplanmıştır. Kongrede, Adnan Menderes yeniden Genel Başkan seçilmiştir[56]. Bu dönemde, TBMM'de konuyla ilgili tartışmalar da devam etmiştir[57]. Yaşanan gelişmeler sonucu eli çok zayıflayan Menderes, parti gru-

masında geçerli olmaması yönünde verdikleri önerge ise, anayasa maddesinin açık olması ve TBMM zabıtlarının yayınlanmasına müdahale imkânı olmadığından bahisle, oturumu yöneten TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından oylamaya alınmamıştır. Konuyla ilgili TBMM'nin açık kalması talepleri de reddedilmiştir. **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.692-694.

55 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 1, İÇ. 1, s.6, 7, 18, 20-22.

56 Albayrak, **a.g.e.**, s.274-275. Eroğul, **a.g.e.**, s.181-183.

57 Yeni yasama yılının 23 Kasım 1955 tarihli oturumunda DP Manisa Milletvekili Muammer Alakant'ın Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılan gazetelere ilişkin sözlü sorusu Milli Savunma Bakanlığı'na gönderilmiştir. Aynı oturumda DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay'ın 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla yakalanan/serbest bırakılan kişilerin miktarı, suçların yasal niteliği ile Sıkıyönetim mahkemelerine ulaşan dosya sayısı ve bunlarla ilgi-

Levent Şahverdi Arşivi

bunda yaşanan bir kriz sonrası hükümeti yenilemek zorunda kalmıştır[58].

5 Aralık 1955 tarihli oturumda, DP Manisa Milletvekili Muhlis Tümay'ın 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla yakalanan/serbest bırakılan kişilerin miktarı, suçların yasal niteliği ile Sıkıyönetim mahkemelerine ulaşan dosya sayısı ve bunlarla ilgilenen mahkeme ve hâkim sayısına ilişkin Başbakanlık makamına yönelttiği sözlü sorusu[59], 19 Aralık 1955[60], 16 Ocak 1956[61] tarihli oturumlarda gündeme gelmiştir. 20 Ocak 1956 tarihli oturumda bu soruya Başbakan adına Devlet Bakanı ve Milli Savunma Bakanı Vekili Şemi Ergin sözlü olarak cevap vermiştir[62]. Ergin'in verdiği bilgileri bir tablo üzerinde şöyle göstermek mümkündür:

lenen mahkeme ve hâkim sayısına ilişkin sözlü sorusu Başbakanlık makamına gönderilmiştir. **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 5, İÇ. 1, s.106.

58 DP İstanbul Milletvekili Mükerrem Sarol'un önerisiyle (Sarol Formülü) parti grubundan 29 Kasım 1955'te şahsi güvenoyu isterken, günümüze dek tartışılacak olan sözler de sarf etmiştir. Menderes'in tartışmalı sözlerine dair farklı görüşler için Bk. Muzaffer Taşyürek, **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 89. Albayrak, **a.g.e.**, s.282. Howard A. Reed, "Çağdaş Türk Müslümanlarının Dini Hayatı", **Türkiye'de İslâm ve Laiklik**, İnsan Yayınları, İstanbul, Kasım 1995, s.127. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 – 1980**, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s.99. Eroğul, **a.g.e.**, s.185. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2004, s.235. Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes-Marmara'da Bir Ada**, 2. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 119. Başbakan Adnan Menderes, DP içinde yaşanan bu kriz sonrasında 9 Aralık 1955'te Hükümet'i yenilemiş ve yeni kabine 25 Kasım 1957'ye kadar işbaşında kalmıştır. Hükümetinin istifasını veren Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından, bir kez daha yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 1956 yılı bütçe kanunu tasarısının da yeni hükümetin kuruluşundan sonra TBMM'ye sunulması öngörülmüştür. **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 9, İÇ. 1, s.187.

59 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 10, İÇ. 1, s. 196.

60 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 16, İÇ. 1, s. 337-338.

61 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 24, İÇ. 1, s. 124.

62 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s. 205-207.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo – 6/7 Eylül Olaylarına Dair Sıkıyönetim Uygulamaları

Örfi İdare ilân edilmiş olan İstanbul, İzmir ve Ankara vilâyetlerinde yakalananlar:				
	İstanbul'da	3 813		
	İzmir'de	424		
	Ankara'da	171		
	Yekûn	**4 408**		
Yakalananlardan bugüne kadar serbest bırakılanlar:				
	İstanbul'da	3 525		
	İzmir'de	251		
	Ankara'da	157		
	Yekûn	**3 933**		
Halen örfi İdare tevkifhanelerinde bulunanlar:				
	İstanbul'da	288		
	İzmir'de	—		
	Ankara'da	—		
	Yekûn	**288**		
Örfi idare mahkemelerince takip edilen suçların vasıfları: Tahrip, yağma, yabancı devlet aleyhine hasmane hareketler, millî menfaatlere aykırı faaliyet, Komünizm propagandası yapmak, katil, sabotaj, hırsızlık, yol kesme, tehdit, ırza tecavüz, hükümetin şahsiyeti mâneviyesine taarruz, kasten yangın çıkarma, suç işlemeye teşvik, dinî mukaddesata tecavüz, zabıtaya mukavemet, Tecemmüat Kanununa[63] ve örfi idare yasaklarına muhalefet, orduya hakaret.				
Örfi idare adlî amirliklerince takip olunan dosya miktarı:				
	İstanbul'da	2 567		
	İzmir'de	166		
	Ankara'da	210		
	Yekûn	**2 943**		

63 Tecemmu': Ar. Toplanma, yığılma, birikme. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s.372. Tecemmuat Kanunu: 27 Haziran 1956 tarih ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun.

Levent Şahverdi Arşivi

Örfi İdare Adlî Amirliklerince takip edilen dosyalardan:				
1. Adem-i takip kararı[64] ile intaç edilenler[65] :				
	İstanbul'da	166		
	İzmir'de	20		
	Ankara'da	22		
	Yekûn	**208**		
2. Duruşmaya intikal ettirilenler:				
	İstanbul'da	894		
	İzmir'de	134		
	Ankara'da	162		
	Yekûn	**1 190**		
3. Duruşmaya intikal edenlerden:				
	Mahkûmiyet	Beraat	Mevcut	**Yekûn**
İstanbul'da	92	39	763	**894**
İzmir'de	9	2	123	134
Ankara'da	127	20	15	162
Yekûn	**228**	**61**	**901**	**1 190**
g) Örfi idare ilânı üzerine teşekkül eden mahkemeler:				
	İstanbul'da	6		
	İzmir'de	1		
	Ankara'da	1		
	Yekûn	**8**		

Kaynak: **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s. 206.

Bakan Ergin ayrıca, bu mahkemelerde 26 adlî hâkim, 24 adlî subay görevlendirildiğini, halen İstanbul'da 6 Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 24 askerî adlî hâkim ve 18 subay hâkimin görev yaptığını, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin kaldırılmasından sonra da bu iki ildeki mahkemenin lağvedilerek bu-

64 Adem-i takip kararı: Takipsizlik kararı. D.Yılmaz Tekin (Der.), **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, 2007, s.15.

65 İntaç etmek: Sonuçlandırmak, bitirmek, sebep olmak, doğurmak. Tekin, **a.g.e**., s.160.

Levent Şahverdi Arşivi

ralardaki 6 askeri adlî hâkimin İstanbul'daki 6 mahkemeye verilerek oradaki kadronun güçlendirildiğini ifade etmiştir. Aynı oturumda, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Türkiye'den talebi olan teminata ilişkin gazetelerde yayınlanan haberlerin doğruluğu konusundaki Dışişleri Bakanı'na sözlü olarak ilettiği soru önergesi, Dışişleri Bakanı toplantıda olmadığı için bir sonraki toplantıya bırakılmıştır[66].

Olaylar nedeniyle hassaslaşan ortamda, çok sayıda idareci veya polis yetkilisi hakkında nakil ve tayin işleminin yapılmasının sebebinin bu olaylar olup olmadığı, bir soru önergesi ile TBMM gündemine gelmiştir. 5 Aralık 1955 tarihli oturumda, CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer'in, son günlerde yaşanan idareci ve polis yöneticilerinin nakil ve tayin sebeplerine, İstanbul'dan başka yerlere yapılan tayinlerin ve bazı kaymakamların Bakanlık emrine alınmalarının 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olup olmadığına dair sözlü sorusu İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiş,[67] konu 21 Aralık 1955[68], 23 Aralık 1955[69] ve 26 Aralık 1955[70] tarihli oturumlarda dile getirilmiştir. Nihayet bu soruya İçişleri Bakanı (DP Aydın Milletvekili) Ethem Menderes cevap vermiştir. Bakan cevaben, tayinlerin makbul sebeplere (sağlık, terfi, zorunlu hizmet, soruşturma, idari lüzum) dayalı gerçekleştiğini, İstanbul'da gerçekleşen tayin/nakil işlemlerinin bahse konu olayları araştırmakla görevli komisyonun raporlarına göre gerçekleştiğini, Bakanlık emrine alınanların soruşturma evrakının ilgili mercilere gönderildiğini, bunlarla beraber İstanbul Valisi hakkındaki soruşturma sonucunun da beklendiğini ifade etmiştir. Milletvekili Hazer ise cevaben yaptığı konuşmada, anılan tayin/nakil işlerinin sürekli, politik ve partizanca sebeplere dayalı olarak ve kış şartları düşünülmeksizin yapıldığını, kaymakamlar konusunda yeterli soruşturma yapılmaksızın tasarrufta bulunulduğunu ve bu kişilerin mağdur olduklarını ve genel olarak devlet memurlarının korunması gerektiğini ifade etmiştir. Olaylarda Başbakan ve eski İçişleri Bakanı ile İstanbul Valisi'nin sorumlu olduklarını, haklarındaki soruşturmanın TBMM'den bir komisyon tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu esnada söz alan İçişleri eski bakanı Dr. Namık Gedik, istifasının soruşturmanın sağlıklı yürümesi için "kendi isteğiyle olduğunu" dile getirmiştir.

---

66 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 26, İÇ. 1, s.209.

67 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 10, İÇ. 1, s.192.

68 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 17, İÇ. 1, s.391.

69 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 18, İÇ. 1, s.425.

70 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 19, İÇ. 1, s.434-437.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Aralık 1955 tarihli oturumda, IV. Menderes Hükümeti programının sunumu sırasında konuşan Başbakan Menderes, Kıbrıs konusunda görüşlerinin değişmemiş olduğunu da ifade etmiştir[71]. 16 Aralık 1955 tarihli oturumda hükümet programı üzerine yapılan görüşmelerde 6/7 Eylül yeniden müzakere konusu olmuştur[72].

CHP Meclis Grubu Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü yaptığı konuşmada, 6/7 Eylül Olayları hakkında halen hiçbir hakikatin söylenmediğinden bahisle, Türk-Yunan ilişkilerinin dostane biçimde devam etmesi gerektiğini söylemiştir. İnönü, olayların Yunanistan tarafından Türkiye aleyhinde kullanıldığını, Kıbrıs Türkleri hakkında endişe duyduklarını, hükümetin savaşı çağrıştıran beyanı nedeniyle ortamın gerginleştiğini söylemiştir. Yunanistan için olayın bir fırsat haline dönüştüğünü söyleyen İnönü, orada getirilen yayın yasağı nedeniyle bütün yükün Türkiye'nin üzerine kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun Avrupa Konseyi ve NATO çalışmalarına da yansıdığını söyleyen İnönü, ülke olarak birlikte hareket etmek mecburiyetinde olunduğunu, ancak milletvekilleri ve basının bilgi sahibi olmadığını, hükümetin kendilerine bilgi vermediğini, gazetelerin hakikatleri söylemesine engel olunduğunu, Sıkıyönetim Komutanlığı eliyle Yunanistan aleyhinde beyanatın engellendiğini ifade etmiştir. Avrupa Konseyi'nde zor duruma düşüldüğünü, NATO Konseyi'nde Türkiye'den manevi tamir, maddi tazminat ve sonrasında münasebet tesisi talep edildiğini ve Kıbrıs konusundaki taleplerden vazgeçilmesinin beklenir olduğunu, buna karşılık hükümetin sıkıyönetim eliyle milleti habersiz bırakmak niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Yunanlıların baskısıyla taziye mesajlarının yayınlandığını ve İzmir'de 24 Ekim 1955 günü tören yapıldığını, bu törenin mutat usullerin ötesinde millet için yaralayıcı ve çok zararlı olduğunu söyleyen İnönü, asıl sorumlunun hükümet olduğunu, bu töreni engelleme girişimlerinin de sonuçsuz kaldığını dile getirmiştir[73]. İnönü'ye göre, tek teselli veren

71 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 14, İÇ. 1, s.251-255. Başbakan Menderes, Kıbrıs ile ilgili görüşlerini ulusal veya uluslararası düzeyde her fırsatta dile getirmiş, özellikle 6/7 Eylül Olayları'nın yarattığı atmosferde Türk tezlerini dünya kamuoyuna anlatmak durumunda kalmıştır.

72 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 1 ve 2, s.263-327.

73 Olaylar sonrasında, Yunan hükümeti, "Yunan bayrağının ve subaylarının hakarete uğradığı gerekçesiyle", Türk hükümetinden manevî bir telafi talebinde bulunmuştur. Buna istinaden, 24 Ekim 1955 günü, İzmir'de yeni Yunan konsolosluk binasının devri sırasında, DP Hükümeti'ni temsilen, Ulaştırma Bakanı ve DP İzmir Milletvekili Muammer Çavuşoğlu ve diğer yetkililer hazır bulunmuştur. Törene Yunan diplomatları ve askeri yetkilileri de katılmış, göndere Yunan bayrağı çekilmiş ve bina Yunan yetkililere teslim edilmiştir. Bk. Güven, **a.g.e.**, s. 65-66.

Levent Şahverdi Arşivi

taraf Türk milletinin kusuru olmadığının medeniyet âleminde ve müttefik milletler nezdinde anlaşılmaya başlanması olmuştur. İnönü, dış politikada Türk-Yunan ilişkilerinin kötü durumda olduğunu, 6/7 Eylül Olayları'ndan bu yana durumun çok değiştiğini, Kıbrıs'ın Türkiye için önemli bir güvenlik sorunu olduğunu, mevcut halde adanın İngiltere'de kalmasından yana olduklarını dile getirmiştir. Olayların iç politik yönüne de değinen İnönü, üç aydır gerçeklerin açıklanmamış olmasının Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yasaların dışına çıktığının bir göstergesi olduğunu kaydetmiştir. İnönü, Ankara'da sıkıyönetimin uygulanmasının muhalefetin faaliyetlerinin kısıtlanması ve kamuoyunda olayın konuşulmamasını sağlamaya dönük olduğunu da vurgulamıştır. İnönü, Sıkıyönetim Komutanı'nın kapatılan gazetelere ülke çapında yayın engeli getirmesinin kanun hükmü olduğundan bahisle, komutanın böyle bir yetkisinin olmadığını dile getirmiştir. Hukuki açıdan da yargılama ve tutukluluk hallerinde sorun olduğunu dile getiren İnönü, Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknos'un yetkisi dışında engelleyici/yasaklayıcı tavrından örnekler vererek konuyu açıklama yoluna gitmiştir. Olaylarda yetki anlamında önde gelen İstanbul Valisi'nin görevden alınmadığını da kaydeden İnönü, valinin olaylardan önce hükümeti uyardığını ancak söylediklerinin dikkate alınmadığını, kendisine yalnızca Patrikhane gibi bir iki yerin muhafazası ile alakadar olması istendiğini ifade etmiştir. İzmir valisinin de olaylardan sorumlu olduğunu ancak görevden alınmadığını söyleyen İnönü, olaylarda polisin etkisiz kaldığı veya hoşgörü gösterdiği düşüncesinden çok hükümetin olayların başlamasında rolü olduğuna inandığını söylemiştir. Ancak olayların sonradan kontrolden çıktığını söyleyen İnönü, bu nedenle hala soruşturmanın sonuç getirmediğini, tüm bunlardan sonra Menderes'in görevden ayrılması gerektiğini, III. Menderes Hükümeti hakkında bir meclis soruşturması açılmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir[74].

CMP Meclis Grubu adına söz alan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak henüz yeterli bir bilgi ve sonucun elde edilemediğini, olayların bir tertibin sonucu olduğunu, ne zaman başlayacağının bilindiğini ve polisin etkisiz bırakıldığını söyleyen Bölükbaşı, öncelikle sorumluluğun Başbakan Menderes'e ait olduğunu ve hükümete güvenoyu verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir[75].

DP Meclis Grubu adına söz alan Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger, İnönü'nün çoğunlukla 6/7 Eylül ve Adnan Menderes üzerine tahrik edici ko-

74 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 1, s.264-273.

75 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.273-280.

Levent Şahverdi Arşivi

nuştuğunu, Bölükbaşı'na da ayrıca cevap vereceğini söyleyerek, DP Parti Grubu'nun program üzerindeki görüşlerini dile getirmiştir[76]. Daha sonra DP Kocaeli Milletvekilleri Ekrem Alican ve Turan Güneş ile DP Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi, hükümet programı üzerinde görüşlerini dile getirmişlerdir[77].

Bu konuşmalardan sonra söz alan Başbakan Menderes, CHP ve CMP gruplarının eleştirilerine cevaben, 6/7 Eylül ile ilgili CHP'nin iddialarının gerçekle ilgili olmadığını, İnönü'nün Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs'a dair söylediklerinde tahrik ve tezatlar olduğunu söylemiştir. Bayrak meselesinin uluslararası teamüllere uygun olduğunu ve küçültücü bir hadise olmadığını, olayın Afganistan Dışişleri Bakanı'nın Pakistan elçiliğinde Pakistan bayrağını kendisinin göndere çekmesinin ve bir konuşma yapması olayıyla aynı olduğunu dile getirmiştir. Menderes, bütün dünyanın bir komünist tertibi olarak kabul ettiği bir olayı, CHP'nin hükümetin tertibi olarak dünya kamuoyuna aktarmasının vahim bir hata olduğunu da söylemiştir. Menderes, sıkıyönetimde iş yükünün çok olduğunu, şimdiye dek tutuklu sayısının altı binden üç bine indiğini, Sıkıyönetim Komutanlığı üzerinde hükümetin bir baskısı olmadığını, Ankara'daki sıkıyönetimin devamı durumunu inceleyip bir karara varacaklarını söylemiştir[78]. Başbakan Menderes'in konuşmasının ardından Devlet Bakanı ve DP Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı, CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, DP Antalya Milletvekili Kenan Akmanlar, DP Manisa Milletvekili Hikmet Bayur söz alarak Hükümet programına dair görüşlerini dile getirmişlerdir[79].

Bu konuşmaların ardından söz alan İsmet İnönü'nün, kendisi ve partisi hakkındaki sözlere cevabî konuşmasında, ağırlıklı olarak sorumluluğun DP grubunda değil Menderes'te olduğunu, sıkıyönetimin tutuklama ve yargılamalarıyla ilgili sorunlar olduğunu, olayların sorumlularının – hükümet üyesi olsalar dahi – ortaya çıkarılması gerektiğini, İstanbul ve İzmir valilerinin de görevden alınmaları gerektiğini dile getirmiştir[80].

19 Aralık 1955 tarihli oturumda Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin kaldırılmasına Bakanlar Kurulu tarafından karar verildiğine dair Başbakanlık tezkeresi Genel Kurul'a sunulmuştur.[81]

---

76 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.280-285.

77 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 2, s.285-298.

78 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.298-311.

79 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 15, İÇ. 2, s. 311-322.

80 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 323-326.

81 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 16, İÇ. 1, s. 337-338.

Levent Şahverdi Arşivi

3.2.2. TBMM'de Yapılan Zarar Tespit ve Tazmin Çalışmaları

6/7 Eylül Olayları sebebiyle zarar görenlerin tespit edilip zararlarının karşılanması amacıyla DP hükümetince bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 19 Aralık 1955 tarihli oturumda[82] 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla zarar görenlere yapılacak yardımların vergiden muaf olması ve bu zararlar dolayısıyla 5432 sayılı kanunun 260. ve 299. maddelerinin uygulanması hakkındaki kanun teklifi Maliye ve Bütçe komisyonlarına gönderilmiştir[83].

23 Aralık 1955 tarihli oturumda[84] 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkındaki kanun teklifi Maliye ve Bütçe komisyonlarına gönderilmiştir[85]. 28 Şubat 1956 tarihli oturumda[86], bu kanun teklifi ve Maliye ve Bütçe Komisyonlarının kararları gündeme alınmıştır[87].

---

82 **TBMMZC**, **a.g.t.**

83 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s.337.

84 **TBMMZC**, Devre X, C 8, İN. 18, İÇ. 1, s. 425.

85 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 431.

86 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 46, İÇ. 1, s. 1063-1083, 1200-1203.

87 Bu aşamada müzakerelere sekte vuran bir kriz yaşanmıştır. Hürriyet Partisi (HP) Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant, bir bakanın imzası olmaması, tazminat miktarının belirsiz olması ve tazminatın yalnızca Türk vatandaşlarına ödenecek olduğu kanaatinin ortaya çıkması nedeniyle, anayasa ve içtüzüğün ilgili hükümleri gereğince görüşmenin ertelenmesini istemiştir. İşletmeler Bakanı (DP Manisa Milletvekili) Samet Ağaoğlu ise, imza konusunda teknik bir hatadan – sehven unutulmuş olmasından – dolayı kendisinin zaten kabul ettiği bu teklifin ertelenmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Alakant, talebinde ısrar etmiş, CMP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu ise Alakant'a ek olarak kanun teklifinin gerekçe bölümünün eksik olması nedeniyle kanun teklifinin ertelenmesini talep etmiştir. Bu çerçevede, HP Grup Başkan Vekili ve Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ile Meclis Grup Başkan Vekili ve Manisa Milletvekili Muammer Alakant bir önerge vermişlerdir. Önerge, adı geçen bakanın imzası alındığından ilk bölümü oylanmamış, tahsisat bölümü için yapılan oylamada reddedilmiş, takdimen görüşülmesi ise kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde yoğun bir tartışma yaşanmış, iktidar ve muhalefet partileri önceki görüşlerini tekrar etmişlerdir. CHP Grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Maliye Bakanı (DP Maraş Milletvekili) Nedim Ökmen, CMP İzmir Milletvekili Behzat Bilgin, DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, DP Parti Grubu adına Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, DP Trabzon Milletvekili Selahattin Karayavuz, DP İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacopulos, Hükümet adına Dışişleri Bakanı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü, DP İstanbul Milletvekili Zakar Tarver, Başbakan Adnan Menderes, DP Çanakkale Milletvekili Servet Sezgin yasa önergesiyle ilgili görüş, destek veya eleştirilerini ifade etmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra 274 kişinin katıldığı oylama sonucunda kanun teklifi, 264 kabul, 10 ret oyu ile kabul edilmiştir. Oylamaya 255 milletvekili katılmamıştır[88]. Böylece 6/7 Eylül Olaylarına ilişkin 28 Şubat 1956 Tarih ve 6684 sayılı kanun çıkarılmıştır[89]. Ayrıca, 6/7 Eylül olaylarından zarar görenlere yapılacak yardımların vergi muafiyeti ve bu zararlar dolayısıyla 5432 sayılı kanunun 260 ve 299. Maddelerinin uygulanması hakkında kanun teklifi gündeme alınmış, sadece teknik detaylar konuşulmuş ve oylayamaya geçilmiştir. 280 üyenin katıldığı oylama sonucu kanun teklifi 273 kabul ve 7 ret ile kabul edilmiştir. Oylamaya 249 milletvekili katılmamıştır[90]. Böylece 28 Şubat 1956 tarih ve 6685 sayılı kanun çıkarılmıştır[91].

---

88 Oylamaya bu kadar çok sayıda milletvekilinin katılmaması dikkat çekicidir.

89 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir'de Vuku Bulan Hâdiselerde Zarar Görenlerin Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun. Madde 1- 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vuku bulan hâdiselerde zarar gören hakiki ve hükmi şahısların İcra Vekilleri Heyetince kabul edilecek esaslar dairesinde tespit edilecek zararlarını ödemeye hükümet mezun kılınmıştır. Ancak bu miktar 60 milyon lirayı geçemez. Madde 2- Birinci maddede yazılı ödemeler Maliye Vekâletince verilecek bir sene vadeli ve faizsiz Hazine bonolarıyla da yapılabilir. Madde 3- Vadesi geldiği tarihten itibaren bir sene zarfında tediyeye ibraz edilmeyen bonolar Hazine lehine müruruzamana uğrar. Madde 4- Bu kanun neşri tarihinden itibaren meriyete girer. Madde 5- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. Bk. 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir'de Vuku bulan Hadiselerde Zarar Görenlerin Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun, **Düstur**, 3. Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s. 560-561. RG – 1 Mart 1956, S. 9247.

90 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 46, İÇ. 1, s. 1083,1084-1085,1090,1093,1095,1204-1207.

91 6/7 Eylül Hâdiselerinden Zarar Görenlere Yapılacak Yardımların Vergi Muafiyeti ve Bu Zararlar Dolayısıyla 5432 Sayılı Kanunun 260 ve 299'ncu Maddelerinin Tatbiki Hakkında Kanun. Madde 1- Gelir veya Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından 7.IX.İ955 tarihinden 31.XII.1955 tarihine kadar makbuz karşılığında "6 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere Yardım Komitesi" ne yapılmış ve yapılacak bağış ve yardımlar yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilebilir. Madde 2- 6/7 Eylül hâdiseleri sırasında zayi olan veya hasar gören emtia ve amortismana tâbi iktisadi kıymetler hakkında, 5432 sayılı Vergi Usul Kanununun 260 ve 299'ncu maddeleri hükümleri tatbik olunur. Mükellefler temin ettikleri yardımları, uğradıkları hasar ve zarar karşılığı olarak, Vergi Usul Kanununa göre tutmaya mecbur oldukları defterlerinde gösterirler. Madde 3- Birinci maddede yazılı komiteye hakiki ve hükmi şahıslar tarafından vaki olacak bilumum bağışlar ile mezkûr komitenin 6/7 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere yapacağı yardımlar Veraset ve intikal Vergisi ile resim ve harçlardan müstesnadır. Madde 4- Bu kanun neşri tarihinde meriyete girer. Madde 5- Bu kanunu icraya Maliye Vekili memurdur. Bk. 6/7 Eylül 1955 Tarihinde İstanbul ve İzmir'de Vuku bulan Hadiselerde Zarar Görenlere Yapılmış Yardımların Vergi Muafiyeti ve Bu Zararlar Dolayısıyla 5432 Sayılı Kanunun 260 ve 299'uncu Maddelerinin Tatbiki Hakkında Kanun, **Düstur**, 3. Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s. 561-562. RG – 1 Mart 1956, S. 9247.

Levent Şahverdi Arşivi

Yine aynı toplantıda, İstanbul'da ilan edilmiş olan sıkıyönetim süresinin uzatılması hakkındaki karar görüşülmüştür. CHP ve HP temsilcilerinin aksi yönde görüş bildirmelerine rağmen, yapılan oylama ile 12 Eylül 1955 tarihinde ilan edilen sıkıyönetimin bitişinden itibaren 3 ay daha uzatılmasına karar verilmiştir[92]. Bundan başka 6 Haziran 1956 tarihli oturumda kabul edilen[93] 6/7 Eylül Olaylarına ilişkin 19 Haziran 1956 tarih ve 4/7474 sayılı bir kararname[94] yayınlanmış ve olaylar sırasında zarar görenlerin zararlarının tespit esaslarını belirleyen talimatname yürürlüğe sokulmuştur.

TBMM görüşmelerinde Türkiye'nin Yunanistan karşısında itibar kaybı yaşayıp yaşamadığı da tartışılan konulardan biri olmuştur. 6 Ocak 1956 tarihli oturumda, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Türkiye'den talebi olan teminata ilişkin gazetelerde yayınlanan haberlerin doğruluğu konusundaki sözlü soru önergesi ile DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun, Türkiye ve Yunanistan'da mübadil[95] durumunda olup mübadele edilmeyenlerin nerede olduklarına, Lozan Antlaşması'na göre Türkiye ve Yunanistan'da kalan etabli (yerleşik)[96] Türk ve Rumlarla Batı Trakya'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısına dair sözlü soru önergesi Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir[97]. Anılan önerge, 1 Şubat 1956[98], 6 Şubat 1956[99] tarihli oturumlarda yeniden gündeme gelmiştir. 13 Şubat 1956[100] tarihli oturumda, Dışişleri Bakanı (DP İstanbul Milletvekili) Fuad Köprülü bu iki soruyu cevaplandırmıştır.

Bakan Köprülü, DP Rize Milletvekili Kemal Balta'nın sorusuna cevaben, Yunan Başbakanı Karamanlis'in[101] 17 Aralık 1955 tarihli beyanatından bahis-

92 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN.46, , İÇ.1, s.1185-1190.

93 **TBMMZC**, Devre X, C 12, İN.73, İÇ.1, s.80.

94 İstanbul ve İzmir'de 6/7 Eylül 1955 Tarihinde Vuku Bulan Hadiselerde Zarar Gören Hakiki ve Hükmi Şahısların Zararlarının Tespit Esasları Hakkındaki Talimatnameyi Meriyete Koyan İcra Vekilleri Heyeti Kararı, **Düstur**, 3.Tertip, C 37, BDM, Ankara, 1956, s.1869-1875. RG – 10 Temmuz 1956, S. 9354.

95 Mübadil, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Mübadele Antlaşması çerçevesinde iki ülke arasında yer değiştirilen kişileri anlatmak için kullanılan bir terimdir.

96 Etabli (Yerleşik), Türk-Yunan Mübadelesi sırasında, Batı Trakya'da yaşayan Türkler ile İstanbul'da yaşayan Rumlar, kapsam dışında tutularak Etabli (yerleşik) kabul edilmiştir.

97 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 20, İÇ. 1, s. 3.

98 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 31, İÇ. 1, s. 7.

99 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 33, İÇ. 1, s. 72.

100 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 167-180.

101 Konstantin Karamanlis (23.02.1907-23.04.1998), önemli bir Yunan devlet adamı ve siyasetçi olup, Yunanistan'da 1955-1963 ve 1974-1980 yılları arasında Başbakan, 1980-1985

Levent Şahverdi Arşivi

le, maddi-manevi tüm zararların ödenmesi hususunda, zarar gören herkesin zararının tazmini için gereken ilanın yapıldığı ve vaktinde ödenmesi için gerekli tedbirlerin alındığını söylemiştir. Köprülü, ortada bir sorun yokken ilişkilerin tazminatın tamamen ödenmesi şartına bağlandığı cihette ancak siyasî amaçlarla iki ülke arasında böyle bir sorun yaratılması isteğini yansıttığını da ifade etmiştir. Balkan Paktı Daimi Konseyi'ne katılmak için tazminatın ödenmesi şartının öne sürülmesinin doğru bir tutum olmadığını ve ancak Türkiye üzerinde baskı kurma hedefine yönelik olabileceğini söyleyen Köprülü, Karamanlis'in Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesi için öne sürdüğü şartların da bu yönde bir amacın göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Köprülü, Rum azınlığın geleceği hakkındaki talebe ilişkin olarak ise, hukuki açıdan bu teminatın açıkça verildiğini, alınan tedbirlerin ve tekrarlanan hükümet açıklamalarının fiili olarak en kesin teminat olduğunu beyan etmiştir. Hala böyle bir beyanatın yapılmasının ise hem Türkiye'nin içişlerine karışmak olduğunu, hem de dünya kamuoyunda böyle bir izlenim yaratma çabasıyla açıklanabileceğine işaret etmiştir. Köprülü, bizzat Yunan hükümetinin bir yandan Yunanistan'daki Türk azınlığın durumunu dûn (aşağılık) bir seviyede tutarak ve bir yandan da sürekli kışkırtıcı propagandalar yaparak her bakımdan en iyi şartlar içinde yaşayan ve müsavi muamele gören Rum asıllı Türk vatandaşlarını manen müşkül bir vaziyete düşürdüğünü ifade etmiştir. Köprülü, suçluların cezalandırılması konusunda ise Türk hükümetinin ne yapılacağını bildiğini, üstelik yargılama ve tutuklamaların halen yapıldığını ve sonuçların ortaya çıktıkça basında yer alacağını, yine de bu konudan bahsetmenin ancak Türkiye'nin olayı hafife aldığı izlenimini yaratma çabasıyla açıklanabileceğini söylemiştir.

Köprülü, Karamanlis'in balık avlama işine dair bir anlaşma yapılması talebinin ise yeni olmadığını, Yunan balıkçılarının Ege ve Akdeniz kıyılarındaki avlanmalarına Türk makamlarının aldığı tedbirlerin Yunanlıların hoşuna gitmediğini, bu konuda Türkiye'nin yeterince hüsnüniyet gösterdiğini, ama konunun böyle güncel bir mesele ile bağlantı kurulamayacağını ifade etmiştir. Köprülü, sonuçta yaşanan olayların Yunan hükümetince uzun bir istekler

ve 1990-1995 yılları arasında da Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Karamanlis izlediği korumacı ekonomi politikaları ile güçlü bir ekonomik büyüme sağlamış ve ülkesinin güçlü bir hükümete ve siyasi istikrara kavuşmasını sağlamıştır. 1974-1975 döneminde, askeri cuntanın yıkılmasından sonra ülkesinde demokrasinin yeniden tesisi ve anayasal bir hükümetin kurulmasını da sağlamıştır. Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 03.07.2015.

Levent Şahverdi Arşivi

listesine dönüştürülerek çok geniş siyasi hayallerin tatmini için vesile olarak ortaya konulduğunu söylemiştir. Köprülü, Türkiye'nin ilk günden beri mağdurların zararının karşılanması ve Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmadan sürmesi yönünde gayret içinde olduğunu ve Yunanistan'ın da aynı iyi niyet ve çaba içinde olması gerektiğini de söylemiştir. Köprülü, Yunan hükümetince öne sürülen koşulların bir şart değil telkin olduğunun anlaşılmasının, Yunanistan'ın iyi niyetinin bir göstergesi olarak kendilerini memnun ettiğini de sözlerine eklemiştir. Tazminat sorununun tüm yapılanlarla ortadan kalktığını, TBMM'ye sundukları kanun teklifi ile de işin teknik boyutunun çözüleceğini ifade etmiştir[102].

Cevaben konuşan Milletvekili Balta, önce 1914-1922 süreci, Atatürk-Venizelos dönemi dostluğu ve II. Dünya Savaşı sürecinden bahsetmiştir. İki milletin yan yana yaşama zorunluluklarına rağmen, Yunan kamuoyuna güvenmediğini Yunan basınından örnekler vererek açıklamıştır. Anadolu toprağına saldıranların bunun karşılığını alacağını, Fener Rum din adamlarının siyasetle meşgul olduklarını ve Rus patriğinin himayesinden memnun olduklarını, tüm geçmişte yaşananlara rağmen Türk toprakları üzerinde taleplerinin olduğunu, konunun Yunanistan'da seçim malzemesi olacağını, Kıbrıs'ta bu işin sorumlusunun Makarios olduğunu, Yunan basınının Türk halkını tahrik ettiğini ifade etmiştir. Balta ayrıca, olayların olduğu yerdeki tüm vatandaşların zarar gördüğünü, Anayasa'nın ilgili maddesine göre[103] Türkiye'deki herkesin, dini ne olursa olsun, Türk olarak kabul edildiğini vurgulamıştır. Bunun aksine, Yunanistan'daki Türk azınlığın kötü muamele gördüğünü, Kıbrıs'ın asıl sahibinin Türkiye olduğunu, aksini kabul edecek bir Türk hükümetinin iktidarda kalamayacağını, İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde hata yaparsa Ortadoğu'da tutunamayacağını da ileri sürmüştür. Balta, halen Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin sayısının 290 bin (toplam nüfusun yaklaşık %1,5 kadarı) olduğunu da söylemiştir. Bu nedenle azınlık sorunu diye bir sorun olmadığını ki bunların refah seviyesi ve yüksek gelir durumunun açık olduğunu söyleyen Balta, Batı Trakya Türklerinin ise "ya arabacı, ya hademe" olduklarını, onlara

102 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 167-169.

103 Madde 88 – Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinn-i rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izâa edilir [açıklanır]. A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.88.

Levent Şahverdi Arşivi

hiçbir hak verilmediğini söylemiştir. Balta, Türkiye'de bir eşitlik söz konusu iken azınlık sorununun dile getirilmesinin "küstahlık" olduğunu, hâlbuki iki tarafın birbirine muhtaç olduğunu, dolayısıyla başka sebeplerle yanlış yollara gitmemeleri gerektiğini söylemiş, olaylarda İstanbul valisinin de sorumlu olduğunu sözlerine eklemiştir[104].

Dışişleri Bakanı Köprülü, DP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun sorusuna cevaben, Lozan Antlaşması'nın ilgili bölümüne ve ilgili Türk-Yunan sözleşmesine atıfla, öncelikle etabli (yerleşik) kavramının tanımını yapmıştır. Köprülü, boyutları belirsiz olsa da iki taraftan mübadele dışı kalmış insanlar olduğunu, ancak 1933'te iki taraf arasında varılan bir anlaşmayla Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun kaldırıldığını ve dolayısıyla etabli kavramına son verilmesiyle beraber "emlak iadesi veya işgaline müteallik bilumum taleplere" kesinlikle dur denmesinin amaçlandığını söylemiştir. Köprülü ayrıca, Türk ve Yunan istatistiklerinde etabli kavramına göre bir veri olmadığını, Türkiye'de din ve ana dil üzerine veri olduğunu, Yunanistan'da ise Türk nüfusun çok az olduğunu ifade etmiştir. Köprülü, Lozan Görüşmeleri sırasında Batı Trakya Türklerinin sayısının, Türk istatistiklerine göre 129.120, Yunanlılara göre ise 114.810 olduğunu, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra ise, Türkiye'deki Rumların – ana dili Rumca olanların – sayısının, 1935 nüfus sayımına göre, 108.725 olduğunu söylemiştir. Köprülü en son istatistik ve bilgilere göre, Batı Trakya Türk nüfusunun (1947 itibariyle) 100.000 civarında tahmin edildiğini, Türkiye'de ana dili Rumca olanların sayısının ise, 1950 sayımına göre, 89.472 olduğunu açıklamıştır. İki taraftan da nüfusun muhtemelen göç sebebiyle azaldığını söyleyen Köprülü, Türkiye'den göç eden Rumların genellikle ekonomik sebeplerle başka yabancı ülkelere gittiklerini, Türkiye'ye gelenlerin durumunun ise aynı noktayla açıklanamayacağını ifade etmiştir.

Tekelioğlu'nun son sorusuna cevaben, Köprülü, Batı Trakya'dan gelenlerin/göç edenlerin *etabli* olduğunu, Yunanistan'daki kötü ekonomik koşulların veya II. Dünya Savaşı koşullarının (can güvenliğinin) bu göçe sebep olduğunu, gelenlerden 24.905'inin geri döndüğünü, 13.656'sının kaldığını, bunların da 8.936'sının Türk vatandaşlığına alındığını söylemiştir. Gelenlerin başta mülteci statüsünde geldiklerini ve bilahare vatandaşlığa alındıklarını, Çingenelerin ve zararlı/suçlu[105] kişilerin iade edildiğini, isteyenlerin döndüklerini,

104 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 169-172.

105 Tutanakta kullanılan kelime "muzır eşhas"tır.

Levent Şahverdi Arşivi

onlara ait Yunanistan'da kalan malların değeri bilinmemekle beraber, bırakılanların kaybolmaması için başvuru oldukça gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmiştir. Köprülü, bu kişilere serbest göçmenlik çerçevesinde davranılamadığını, ancak vatandaşlığa kabulüne dek kolay iş bulma olanakları sunulduğunu söylemiştir. Menkul ve gayrimenkullerini satarken, Yunan makamlarının zorluk değil, bilakis kolaylık/teşvik gösterdiğini söyleyen Köprülü, Türk vatandaşlarının bu nedenle mallarını, daha az fiyata verdiklerini, meselenin geri kalanının Lozan Antlaşması ve bağlı protokollerin ilgili bölümlerine göre açıklığa kavuşturulması gerektiğini, çok yoğun bir göçün olmadığını da söylemiştir. Ancak yalnızca Batı Trakya'da değil, Yunan adalarında da yaşayan Türk azınlığın da sosyoekonomik durumunun çok iyi olmadığını kaydeden Köprülü, bu durumun düzelmesi için uluslararası hukuk ve anlaşmalar çerçevesinde ellerinden geleni yaptıklarını ve yapacaklarını da beyan etmiştir.

Köprülü, Tekelioğlu'nun, Selanik'teki Türk Konsolosluğu'nda meydana gelen patlamayla ilgili sorusuna karşılık, başından beri Yunan makamları nezdinde gerekenin yapıldığını, ancak Yunan adli makamlarınca olay sonrası tutuklanan Konsolosluk kavası Hasan ile burslu öğrenci Oktay'dan başka, Türk Başkonsolosu ve Konsolosunun da zanlı sıfatıyla sorgulanması girişimlerine karşı tüm girişimlerde bulunulduğunu dile getirmiştir. Öte yandan Yunan adli makamlarınca gülünç bir iddianame hazırlandığını da kaydeden Köprülü, buna karşılık kendilerinin uygun bir dille karşı tarafla diyalog kurmayı amaçladıklarını da söylemiştir. Gerçeklerin ortaya çıkması ve konsolosluk memurlarının masumiyetinin anlaşılmasını istediklerini söyleyen Köprülü, Yunan makamlarının verdikleri sözlerin sonucunu bekleyeceklerini de ifade etmiştir. Köprülü, olaylar sırasında zarar gören herkesin – Türk veya yabancı – zararlarını karşılayacaklarını, başlatılan soruşturma sonrası tüm sorumluların ortaya çıkarılacağını da söylemiştir. Yunan bayrağına yapılan saldırının İzmir'deki törenle telafi edildiğini, artık bu olaylara ilişkin yapılacak bir şey kalmadığını, Türkiye'nin içişlerine karışılmasına müsaade etmeyeceklerini, vicdan ve vakar doğrultusunda hareket ettiklerini söylemiştir. Köprülü son olarak da, Patrikhane tarafından, İstanbul'da bir patrikhane hükümeti kurulması için Rusya'dan yardım talebine dair, hazırlanmış imzalı bir belgenin emniyet/devlet elinde bulunduğuna dair iddianın doğru olmadığını, bu yönde Türk toprak bütünlüğünü zedeleyici her türlü girişime karşı da gerekeni yapacaklarını söylemiştir[106].

106 **TBMMZC**, Devre X, C 10, İN. 36, İÇ. 1, s. 173-177.

Levent Şahverdi Arşivi

Tekelioğlu, yine de Yunanistan'daki Türk azınlığın ve Türkiye'ye çoğunlukla yasadışı yollardan gelen etabli vatandaşların durumunun kötü olduğunu, Yunanistan'a gereken her türlü cevabın hemen verilmesi gerektiğini, Türk milletinin buna hazır olduğunu hatırlatıp, olayların zararının tazmin edilmiş olmasından dolayı hükümete teşekkür ederek konuşmasını bitirmiştir. Köprülü ve Tekelioğlu'nun konuyla ilgili son görüşlerini aktarmasıyla bu konudaki görüşme sona ermiştir[107].

13 Ocak 1956 tarihli oturumda, CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer'in, 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri eski Bakanı Namık Gedik hakkında Meclis Soruşturması açılması hakkındaki önergesi tartışılmıştır[108]. Yapılan görüşmeler[109] sonunda yapılan oylamada Başbakan Menderes ve İçişleri eski Bakanı DP Aydın Milletvekili Namık Gedik hakkında Meclis Soruşturması açılması önergesi reddedilmiştir.

4. Olayların Diğer Yansımaları ve Yarattığı Sonuçlar

6/7 Eylül Olayları ile ilgili olarak TBMM'ye yansıyan tartışmalar basında da elbette yer almıştır[110]. Dış politikaya dair yazı ve haberlerin de kimi zaman yayınlandığı ve gelişmelerin yorumlandığı Sebilürreşad'da, Akşehir'den, Bekir Berk adında bir avukatın Fener Rum Patriği Athenagoras'a çekmiş olduğu Kıbrıs meselesiyle ilgili telgraf paylaşılmıştır[111]. Dönemin Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'un, görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle tutuklandığı ve

107 **TBMMZC**, **a.g.t.**, s. 173-177, s. 177-180.

108 **TBMMZC**, Devre X, C 9, İN. 23, İÇ. 1, s. 63-96.

109 Konuyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes, DP Aydın Milletvekili Namık Gedik, CHP Meclis Grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, CMP Meclis Grubu adına Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, Hürriyet Partisi (HP) adına Manisa Milletvekilleri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Muammer Alakant, CHP Sinop Milletvekili Muhit Tümerkan, DP Konya Milletvekili A. Fahri Ağaoğlu görüş ve karşılıklı eleştirilerini, daha önceki düşüncelerinin tekrarıyla ve kimi zaman ciddi bir tartışma içinde dile getirmişlerdir.

110 Olayların basına yansıması konusunda detaylı bilgiler için Bk. Olgun Gökçal, **6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını**, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006. Oktay Kargalı, **6/7 Eylül Olaylarında Basının Rolü ve Azınlıklara Karşı Tutumun Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul, 2017. Melahat Aktaş, **Basının Gündeminde 6/7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2015.

111 Bekir Berk, "Başpapasa Çekilen Telgraf", **Sebilürreşad,** C IX., S 216, Mart 1956, s.255.

Levent Şahverdi Arşivi

Kıbrıs'tan sürgün edildiği haberinin[112] sevinçle karşılandığını ifade eden telgraf metninde, buna bağlı olarak Patrik Athenagoras'ın, Türk Devletinin çok sadık bir teb'ası olarak Makarios'u aforoz etmesi ve Patrikhane'nin, bir Rum isyanı sonrası kapatılan orta kapısını açması talep edilmiştir. Bu telgrafın, Sebilürreşad'ın yayın ilkeleri ve bu konudaki görüşünü de yansıtan içeriğinden dolayı yayınlanmış olması elbet muhtemeldir.

Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimlerden bu döneme tanıklık etmiş bazı kişilerle yaptığımız ve daha önce başka bir yerde yayınlanmamış bazı görüşmelerin detayları, konunun daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Türkiye'deki Rum cemaatin önde gelen mensuplarından olan ve cemaat basınının da öne çıkan isimlerinden olan Apoyevmatini Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mihalis Vasiliadis, kendisiyle yaptığımız mülakatta[113], Patrik Athenagoras'ın 6/7 Eylül Olayları'na dek hep Türkiye'yi desteklediğini, ancak dönemin koşulları içinde, derin devletin varlığını hep sürdürdüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda, 1945 sonrası dünyadaki egemenliği daralan İngiltere'nin, batmayan uçak gemisi Kıbrıs konusunda elini güçlendirmek için, Türkiye'yi bir mesele yaratarak işin içine çektiğini söyleyen Vasiliadis, böylece Kıbrıs halkı içinde ayrılık yaratmış bir sorun doğmasının sağlandığını ifade etmiştir. Vasiliadis, İstanbul'daki Rumlara karşı da bu sebeple bir nefret kampanyası doğduğunu, bir sonraki darbenin de 6/7 Eylül olayları olduğunu dile getirmiştir. Vasiliadis, kamuoyunun da, basın aracılığıyla peyderpey bu provokasyona hazır hale getirildiğini, İngiltere'nin Atina Büyükelçiliği ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalarda – ki bu dönemde Suat Hayri Ürgüplü Londra'da Türk diplomatı olarak çalışmıştır – Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin iyi olduğundan bahisle, ancak bir deli Selanik'teki Atatürk'ün evine bir bomba atarsa başka tabii, dendiğini ifade etmiştir. Vasiliadis, bundan yaklaşık 1,5 yıl sonra olayın

112 Konuya ilişkin bir haber için Bk. "Makarios Tevkif Edildi ve Kıbrıs'tan Sürüldü", **Milliyet**, 10 Mart 1956, s.1. Başpiskopos Makarios, 9 Mart 1956'da Kıbrıs'taki İngiliz sömürge yönetimi tarafından, Albay Grivas liderliğinde İngiliz yönetimine karşı kurulan EOKA (Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü) adlı terörist örgüt ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle Seyşel Adaları'na sürgüne gönderilmiştir. EOKA'nın ateşkes ilan ederek Ada'dan ayrılması ve Makarios'un Kıbrıs'ın bağımsızlığını kabul etmesinin ardından, Yunan Armatör ve işadamı Aristotle Onassis ile Yunan hükümetinin sağladığı bir gemiyle Atina'ya dönmüştür. Ardından da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olmuş, Yardımcısı ise bir Kıbrıs Türkü (Dr. Fazıl Küçük) olmuştur. Richard Cavendish, "Archbishop Makarios Deported From Cyprus", **History Today**, C 56 , S 3, 3 Mart 2006. History Today Dergisi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.

113 Bu mülakat 23 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

gerçekleştiğini, o dönem elçilikte çalışan ve daha sonra MİT'in başına geçen bir kişinin bu olayda rol aldığını söylemiştir[114].

Vasiliadis, Kıbrıs meselesinin böylece alevlendirildiğini, öte yandan da azınlıkların da etkisiz hale getirildiğini söylemiştir. Bu durumun DP aleyhine de kullanıldığını söyleyen Vasiliadis'e göre, DP bu olayda yer almış ama aslında aldatılan bir parti olmuş Londra Konferansı'nda Türk hükümetinin elini güçlendirmek için bir gösteri düzenlenmesi konusunda DP ikna edilmiştir. Vasiliadis'e göre bunun en önemli göstergesi, organizasyonun yapılması olmuştur. Çünkü Vasiliadis'e göre Kıbrıs Türktür Derneği'ne bu iş için para verilmesi ancak hükümetin onayıyla mümkündür ve olaylar böylece başlatılmış, ancak başka bir hale getirilmiştir[115].

Türkiye Ermeni cemaatinden Avedis Hilkat ise[116], 1940'lı yıllarda varlıklı bir kişi olan ve halk arasında "Alibor" olarak adlandırılan babası Levon'un, Varlık Vergisi sonrası ekonomik sıkıntıya düştüğünü ve kamyon nakliyatçılığı yapmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Sıklıkla evde sözü edilen 6/7 Eylül Olayları sırasında babasının Papaz Movses adında bir din adamını linç edilmekten kurtardığını ve yıllar sonra din adamının bir teşekkür mektubunu kendilerine yolladığını ifade etmiştir. Hilkat, olayların kökeninde, kendilerine başka bir imkân tanınmadığından dolayı ticaret ve zanaatla uğraşan ve para kazanan azınlıklara karşı oluşmuş bir husumet bulunduğunu ifade etmiştir. Azınlıkların, yasal engel bulunmamasına rağmen kamu hizmetlerinde çalıştırılmalarının o dönemde de mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Ermeni cemaatinden ve Nor Marmara Gazetesi'nden Rober Haddeler (Haddeciyan)[117], 6/7 Eylül Olayları'nda meselenin ne olduğunu tam olarak anlamadığını, olayların hükümete rağmen gerçekleştirildiğine inandığını ve bu olayların etkisinin Varlık Vergisi'nden bile ağır olduğunu dile getirmiştir.

114 M. Vasiliadis görüşmenin bu bölümünde Dilek Güven'in çalışmasına atıfta bulunmuştur. Bk. Güven, **a.g.e.**

115 Konuyla ilgili başka bir detaylı çalışma için Bk. M. Arif Demirer, **6 Eylül 1955 - Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995. Yine bu kapsamda Yassıada kararlarının incelenmesinden ortaya çıkan durum şu olmuştur. DP mensupları ve ilgili bürokratlara isnat edilen suç ve öngörülen cezalar daha çok siyasi veya ekonomik temelli iddia ve isnatlara dayanmıştır. Kıbrıs gibi kritik bir sorunda dahi, DP lider kadrosu, 6/7 Eylül olayları nedeniyle, yaşananların ve belki de olayların yarattığı ulusal ve uluslararası düzeydeki tepki ve infial nedeniyle, mahkeme heyetinden en ufak bir müsamaha görmemişlerdir.

116 Avedis Hilkat ile yapılan görüşme 22 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

117 Bu görüşme 23 Temmuz 2011'de gerçekleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Haddeciyan'a göre bu olaylar, Menderes ve Bayar'ın oyuna getirildiği istisnai bir durum olarak kabul edilmelidir.

6/7 Eylül Olayları sonrası kapatılan Kıbrıs Türktür Cemiyeti hakkında, olaylardan yaklaşık üç yıl sonra, 16 Haziran 1958 tarihli oturumda[118], CHP Adana Mebusu Suphi Baykam'ın, adı geçen cemiyetin tekrar faaliyete geçmesine neden izin verilmediğine dair bir sözlü sorusu İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Ancak, bu cemiyetin olaylarda üstlendiği bilinen rol nedeniyle olsa gerek, söz konusu sorunun cevabı verilmemiştir.

Yeni yasama yılının 1 Kasım 1958 tarihli ilk oturumunda[119], Cumhurbaşkanı Celal Bayar, iktisadi kalkınma hamlesi ve üç ay önce alınan dış yardımdan bahisle, dış politika ağırlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu çerçevede Kıbrıs konusuna da değinen Bayar, taksim seçeneğinin Türkiye'nin yapabileceğinin son haddi olduğunu ifade etmiş, İngiltere'nin yeni planının detaylarını kısaca anlatmıştır. Bayar, Kıbrıs meselesinde, çok eski bağlara ve Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan bağlantılı sebeplere dayalı bir sorun olarak, milletin *"yüksek hassasiyetinden ilham alarak"* davanın yürütülmesi kararlılığında olduklarını ifade etmiş, dış politikadaki son gelişmelerin iç siyasette de – yaşanan tüm iç siyasi mücadelelere atıfla – birlikte hareket etmeyi gerektirdiğini dile getirmiştir.

Kıbrıs sorununda, Türkiye'nin taksim fikrini resmi tez olarak beyan ettiği dönemde[120], iki uluslu bir devlet kurma fikri merkezinde Türkiye ve Yunanistan arasında varılan uzlaşma sonrası, 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması imzalanmış, ikinci ve asıl anlaşmanın bir hafta sonra Londra'da imzalanmasına karar verilmiştir. Londra'ya giden Türk heyetini taşıyan uçak 17 Şubat 1959 günü Heathrow Havaalanı'ndaki olumsuz hava koşulları nedeniyle yakınlardaki Gatewick Havaalanı'na yönlendirilmiş, ancak Londra'nın 25 mil güneyinde sis yüzünden yolunu kaybedip düşmüştür. Aralarında Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu, DP Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu ile uçak personelinin de bulunduğu 16 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi de yaralanmıştır. Menderes, hafif yaralarla atlattığı kaza sonrası, kendisini bulan bir İngiliz çiftin yardımıyla bir kliniğe götürülmüştür. Londra Antlaşması 19 Şubat 1959'da Menderes'in yatırıldığı klinikte imzalanmıştır[121]. Kaza sonrası

118 **TBMMZC**, Devre XI, C 4, İN. 81, İÇ. 1, s. 493.

119 **TBMMZC**, Devre XI, C 5, İN. 1, İÇ. 1, s. 6-19.

120 Albayrak, **a.g.e.**, s. 456.

121 Eroğul, **a.g.e.**, s.229. Albayrak, **a.g.e.**, s. 457-458. İzzet S. Sedes, "Kıbrıs Cumhuriyetini

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM'de taziye ve şifa dileklerini haiz bir oturum yapılmıştır[122]. Aynı oturumda, İngiltere'nin Ankara'daki temsilcisi Büyükelçi Bernard Burrows[123] tarafından İngiliz Hükümeti adına gönderilen taziye mektubu okunmuştur. Ayrıca kaza dolayısıyla Meclis'e çok sayıda telgraf da iletilmiştir. 20 Şubat 1959 tarihli oturumda da, Başbakan Menderes'in kaza dolayısıyla TBMM'nin gösterdiği hassasiyet ve aldığı karar nedeniyle teşekkür ve minnettarlıklarını bildiren telgrafı okunmuştur[124]. Kaza, bu dönemdeki iktidar-muhalefet gerginliğine de, kısa bir süreliğine de olsa, ara verilmesine yol açmıştır[125].

Doğuran Anlaşma İmzalandı", **Milliyet**, 20 Şubat 1959, s.1,5. Bu anlaşma, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'ye, anlaşma hükümlerine uygun davranılmaması durumunda, gerektiğinde harekete geçme hakkına, yani garantör devlet olma hakkına sahip olmuşlardır. Fırat, **a.g.e.**, s. 610.

122 TBMM'nin 18 Şubat 1959 tarihli oturumunda, Londra yakınlarında meydana gelen kaza ile ilgili olarak Başbakan Vekili Etem Menderes, CHP Grup Başkanvekili ve Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, DP Meclis Grubu Başkanı ve Yozgat Milletvekili Atıf Benderlioğlu, TBMM Başkanı Refik Koraltan vefat edenler için taziyelerini ve başta Menderes olmak üzere yaralılar için geçmiş olsun dileklerini içeren beyanatlar vermişlerdir. Ayrıca Yozgat Milletvekili Atıf Benderlioğlu ve 13 arkadaşı, kazada "ölenlerin hatıralarını taziz için Büyük Millet Meclisinin ihtiram duruşunda bulunmasına, ailelerine Riyasetçe başsağlığı dilenmesine ve sıhhatte bulunan Başvekil ile diğer arkadaşlarına geçmiş olsun mesajı gönderilmesine dair", CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ve 8 arkadaşı ise "millî bir vazifenin ifası yolunda ve müessif uçak kazası neticesinde hayatlarını kaybedenlerin ailelerine Büyük Millet Meclisinin taziyetlerinin iblâğına ve ruhlarını taziz için saygı duruşunda bulunulmasına" dair birer önerge vermişlerdir. **TBMMZC**, Devre XI, C 7, İN. 39, İÇ. 1, s. 255-259. "Meclis İhtiram Duruşu Yaptı", **Milliyet**, 19 Şubat 1959, s.1,5**.**

123 Bernard Burrows, 1958-1962 yılları arasında İngiltere Krallığı'nın Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. "Whitehall'daki en güçlü beş kişiden biri" olarak İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrası diplomasi ve istihbarat teşkilatında oldukça önemli görevler üstlenmiştir. Burrows, Türkiye görevi sırasında özellikle 27 Mayıs Darbesi sonrası Türk-İngiliz ilişkilerinde önemli bir işleve sahip olmuştur. Richard Norton Taylor, "Sir Bernard Burrows, Masterly British Diplomat At The Centre Of World Crises And Spy Scandals", **The Guardian**, 17 Mayıs 2002. The Guardian Gazetesi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.01.2014.

124 **TBMMZC**, Devre XI, C 7, İN. 40, İÇ. 1, s. 277-278.

125 Kaza ve tedavi sonrası Ankara'ya gelen Menderes'in İnönü tarafından Ankara Garı'nda bizzat karşılanması bu yumuşamanın bir göstergesi olacaktır. "Menderes'le İnönü Dün Kucaklaştılar", **Milliyet**, 1 Mart 1959, s.1,5.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

6/7 Eylül Olayları, kökenleri 19. yüzyıla uzanan azınlıklar meselesinin, dış politika ile bağlantılı olarak Türk siyasi tarihine yansımış halidir. Olaylar hakkında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak etnik veya dini temelli sebep veya saikler dikkate alarak yapılmış görünmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın da kısaca detaylandırdığı ve ilgili literatürde detaylı görüleceği üzere, DP hükümetinin olaylarla bağlantısı, başlangıçta küçük çaplı bir gözdağı verme şeklinde başlamıştır. Ancak hükümetin de kontrolü dışında başka etmenler devreye girmiş, olay bambaşka bir şekle dönüşmüştür. Tabii Gayrimüslim Türk vatandaşlarının, bu olayların en büyük mağduru konumunda olmaları, Türkiye dışındaki yazında da pogrom vb. adlandırmaları da beraberinde getirmiştir. DP Hükümeti de hem dışarıda böyle bir ithamla karşı karşıya gelmiş, hem de 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası yapılan Yassıada Yargılamaları sırasında bu olaylarla ilgili itham ve tecziye ile karşılaşmıştır.

DP Hükümeti tarafından desteklendiği veya teşvik edildiği anlaşılan bazı dernek ve kuruluşlarla beraber ilk adımı atılmış görünen olaylar, görünen o ki, DP kurmaylarının ve hükümetin kontrolü dışına çıkmış, Türkiye'nin dış politikadaki konumu da bir hayli zarar görmüştür. Yine olaylara temas eden kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, ağırlıklı olarak Gayrimüslimlerin elinde bulundurduğu sermayenin Türk iş ve ticaret erbabının eline geçmesi de, diğer bazı olaylarla beraber, 6/7 Eylül olaylarının bir sonucu olarak görülmektedir. Olaylar sırasında gerçekleşen yağma ve talan hareketinin de, bunu geçekleştirenlerin sosyoekonomik durumlarının kötü olmasına bağlı olarak böyle bir eyleme karıştıkları, bunun bir var-yok kavgası olduğu söylenebilir. Tek başına DP Hükümeti veya kurmaylarının suçlanması olayların açıklanmasına yetmeyeceği gibi, tüm gelişmeleri iç veya dış devlet dışı yapı veya örgütlenmelerin işidir diye açıklamak da sadece kolaycılık olacaktır.

Sonuç itibariyle, 6/7 Eylül Olayları, Türk siyasi tarihinde, hafızalarımızda yer edinmesi ve ders alınması gereken bir tecrübe olarak yerini almıştır. Sorumlusu kimdir sorusu ise daha uzun süre üzerinde uzlaşılacak bir nokta olmaktan uzaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

1) Resmi Yayınlar

Düstur

TBMM Zabıt Ceridesi

2) Gazete ve Dergiler

Akşam

Cumhuriyet

İstanbul Ekspres

Milliyet

Sabah

The Economist

Yeni Sabah

3) Kitaplar

Ağaoğlu, Samet, **Arkadaşım Menderes-Marmara'da Bir Ada**, 2. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 - 1980**, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

Akansu, Tuna, **Altı Eylül ve Dionis Efendi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2009.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Ankara Valiliği, **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, 1973 İl Yıllığı**, Ankara, 1973.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C 1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2004.

Bali, Rıfat N., **6/7 Eylül 1955 Olayları, Tanıklar - Hatıralar**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

Levent Şahverdi Arşivi

Demirer, M. Arif, **6 Eylül 1955 - Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Dosdoğru, M. Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Gözübüyük, A. Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Güven, Dilek, **6/7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.

Hermann, Rainer, **Türkiye'de Neler Oluyor?**, Çev. Haşim Koç vd., Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011.

Taşyürek, Muzaffer, **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Yalçın, E. Semih vd, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

Makale ve Kitap Bölümleri

Bali, Rıfat N., "Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri", **Toplumsal Tarih**, S 186 (Haziran 2009), s.60-64.

Berk, Bekir, "Başpapasa Çekilen Telgraf", **Sebilürreşad**, C IX, S 216, Mart 1956, s.255.

Fırat, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, C 1, 4. Baskı, Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.576-614.

Kılıç, Ecevit, "Rum Komşularını Yağmacılardan Kurtaran Türk General", **Sabah**, 7 Eylül 2008.

Mercan, Faruk, "Bombacı da MİT Elemanı da Değildim", **Aksiyon**, S 457, 8 Eylül 2003, s.34-36.

Reed, Howard A., "Çağdaş Türk Müslümanlarının Dini Hayatı", **Türkiye'de İslâm ve Laiklik**, İnsan Yayınları, İstanbul, Kasım 1995, s.91-128.

Sedes, İzzet S., "Kıbrıs Cumhuriyetini Doğuran Anlaşma İmzalandı", **Milliyet**, 20 Şubat 1959, s.1,5.

Levent Şahverdi Arşivi

Yalçın, Hüseyin Cahit, "En Tehlikeli Cephe", **Ulus**, 14 Eylül 1955.

Yellice, Gürhan, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta ENOSİS Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımları", **ÇTTAD**, XII/24, (2012/Bahar), s. 13-26.

4) Tezler

Aktaş, Melahat, **Basının Gündeminde 6/7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2015.

Gökçal, Olgun, **6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını**, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.

Kargalı, Oktay, **6/7 Eylül Olayları'nda Basının Rolü ve Azınlıklara Karşı Tutumun Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul, 2017.

5) Sözlükler

Sami, Şemseddin, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Tekin, D.Yılmaz (Der.), **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, 2007.

6) Sözlü Görüşmeler

Avedis Hilkat, 22.07.2011, İstanbul.

Burhan Apaydın, 22.07.2011, İstanbul.

Mihail Vasiliadis, 23.07.2011, İstanbul.

Rober Haddeler (Haddeciyan), 23.07.2011, İstanbul.

7) İnternet Kaynakları

Ankara Valiliği Resmi internet sayfası, http://www.ankara.gov.tr – Erişim tarihi: 10.12.2015.

AÜSBF Gazeteler Resmi internet sayfası, http://gazeteler.ankara.edu.tr – Erişim tarihi: 29.01.2014.

Encyclopædia Britannica Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

History Today Dergisi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.07.2015.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul Valiliği Resmi internet sayfası, http://www.istanbul.gov.tr – 10.12.2015.

İzmir Valiliği Resmi internet sayfası, http://www.izmir.gov.tr – Erişim tarihi: 04.03.2014.

TDK Sözlüğü Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 06.06.2016.

The Guardian Gazetesi Resmi internet sayfası – Erişim tarihi: 04.01.2014.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, güz ve bahar olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve 10 sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşerî ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler;

- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;

Levent Şahverdi Arşivi

- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmî faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave edilmek kaydıyla ve yeni haliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır. Telif hakkı, yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti yayın tarihinden itibaren iki ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yayınlanacak makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulması zorunludur.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, koyu karakterde büyük harflerle yazılmalıdır.

2- Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i (Latin/Türk harfleriyle); yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı büyük olmak üzere normal karakterde ortalanarak yazılmalı, yazarların görev yaptığı kurum ve e-posta adresleri dipnotta verilmelidir.

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş, ana metin bölümleri, Sonuç ve Bibliyografyayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Özet

75 kelimeden az, 200 kelimeden fazla olmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Özet, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar ortalama 3000-7000 kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere, yazıda ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.

Ana başlıklar büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Beş satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1,5 cm içeride ve 11 punto ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a- Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı **(koyu karakterde)**, (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 1:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.18.

b- Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Abdurrahman Bozkurt, "Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken, ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak bibliyografyada bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

Örnek 3:

İkiden fazla yazarlı: Durmuş Yalçın vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.511.

Levent Şahverdi Arşivi

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca bibliyografyada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise **a.g.e.**, makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, **a.g.e.**, s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a- Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 4:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 5:

Tokluoğlu, Ceylan, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C XXVIII, S 84, Ankara, 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi, **Bildiriler,** varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yayınevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Şimşir, Bilal N., "Atatürk ve Avusturalya", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi,** Ankara, 12-16 Kasım 2007, **Bildiriler,** C I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.35-73.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazıların başvuruları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun web sayfası üzerinde yer alan https://yaysis.ayk.gov.tr uzantılı Yayım Takip Sistemi (YAYSİS) üzerinden yapılacaktır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı

Ziyabey Cad. No:19 Balgat – Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 – 285 55 12 – 284 34 18

Belgegeçer: (0 312) 285 65 73

E-mail: dergi@atam.gov.tr • **Web:** http://www.atam.gov.tr

http://yaysis.ayk.gov.tr/BasimYayin/

Levent Şahverdi Arşivi

PUBLICATION PRINCIPLES
OF THE JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

The Journal of Atatürk Research Center which began publishing in November, 1984 is published in two issues per year in Spring and Autumn. At the end of each year, the annual index and once in 10 issues, a general index are published and sent to international index institutions and subscribers in one month dating from the day they are published.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to "Turkish History", "Atatürk" and "Republic of Turkey" are handled. The Journal includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Turkey were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

Studies to Take Place in the Context of the Journal

They should be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research

- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions.

Levent Şahverdi Arşivi

- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey History since the 19th century.

- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and Republic of Turkey

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued providing they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees expert in their field. In case of one of the reports is positive and another negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) takes into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they have right for justification report. They give information to the author of articles / writings shall be accepted or not for publication, but the article / writing texts will not be refunded.

The copyright of the published articles in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over Department of Atatürk Research Center. The copyright also includes to be published in the written, visual and virtual environment.

Responsibility of the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and investigation fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is fixed according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of "Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History" and related institution.

It is compulsory to abide by research and publication ethics in papers to be published.

Official Language

The official language of Journal's Atatürk Research Center is English and Turkish. However, articles written in other languages can be allowed by the deci-

Levent Şahverdi Arşivi

sion of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summary of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.

2. Author name(s) and address(es) should be written by the Latin/Turkish Alphabet ; author's name(s) and surname(s) should be written in normal character and set in the midst; authors' institution and e-mail address should be given in the footnote.

3. Abstract (with keywords)

4. English title and abstract in English (with keywords)

5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should have no more than 200 words or less than 75 words and it should be written separately in Turkish and English. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. Minimum 4 and maximum 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in MS Word Program with an A4 size sheets with 1.5 line spacing and 12pt Times New Roman font. Article length should be 3000-7000 words.

Levent Şahverdi Arşivi

Section Headings

The main heading, headings and sub-headings can be used to determine the structure and to ensure an orderly transfer of information in the main text.

The main heading should be written in capital letters; the first letters of headings and sub-headings should be in capital letters and bold.

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing five-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a-Book: Author's name and surname should be written in capital letters; title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002, p.130.

b-Article: Author's name and surname should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold , Volume, Number, publisher, date(if any), place, year and page numbers of the publication should be given.

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57.

Levent Şahverdi Arşivi

In the repeated references : surname should be written; if work is a book, you should write **ibid** but if work is an article you should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid,** p.11.

Beyhan, **ibid,** p.60.

Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author's (s') surname, name, the book's title, publisher, place and date of publication.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002.

b- Periodical: Author's (s') surname, name, title of article (in quotes), periodical's full name, Volume, Number, place and date of publication, page range.

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57-99.

c- Report: Author's (s') surname, name, title of declaration (in quotes), symposium's or congress' name, name of organization place, date of issue, **Declarations**, (if any) editors' name, Volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range.

Beyhan, Mehmet Ali, "Ziya Gökalp's Understanding of History and His Work Entitled History of Turkish Civilization", Istanbul University Faculty of Letters Department of Sociology, Commemoration Meeting of Ziya Gökalp on His 130th Birthday March 23, 2006, **Istanbul University Faculty of Letters Journal of Sociology,** Istanbul 2007, p.47-61.

Levent Şahverdi Arşivi

Submission of Writings

The applications of the articles to be puslished in the Journal of Atatürk Research Center, prepared in accordance with the publication principles, are to be made via YAYSIS (Publication Tracking System) which can be reached at https://yaysis.ayk.gov.tr on the website of Atatürk Supreme Council for Cultere, Language and History, Authors are deemed to have accepted that minor corrections which do not target the essence may be made by the Editorial Board.

CONTACT INFORMATION

Department of Atatürk Research Center

Ziyabey Caddesi No:19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 - 284 34 18

Fax: (0 312) 285 65 73

e-mail: dergi@atam.gov.tr • **web:** http://www.atam.gov.tr

http://yaysis.ayk.gov.tr/BasimYayin/

Levent Şahverdi Arşivi

ISSN 1011-727X

Fiyat: 40,00 ₺

Levent Şahverdi Arşivi